

**“Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası
haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və
Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair
illik hesabata**

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının

R Ə Y İ

MÜNDƏRİCAT

	Ümumi müddəalar	4
I BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İCRA EDİLDİYİ MAKROİQTİSADI MÜHİTİN TƏHLİLİ	6
1.1.	Dünya üzrə əsas iqtisadi meyillər	6
1.2.	Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət büdcəsinin icrasına təsir edən əsas meyilləri	11
II BÖLMƏ.	BÜDCƏ HESABATLILIĞININ HÜQUQİ AKTLARA VƏ STRATEJİ SƏNƏDLƏRƏ UYGUNLUĞU	22
2.1.	“Azərbaycan Respublikasının 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinin və hesabatın (hesabatların) mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğu	22
2.2.	Dövlət büdcəsinin icrasının “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”ə və “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”na uyğunluğu	25
2.3.	“Büdcə qaydası”nın təhlili	27
2.4.	Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı sənədləşmənin (hesabatların) beynəlxalq təcrübəyə adekvatlığı	30
III BÖLMƏ.	BÜDCƏ VƏSAİTLƏRİNİN İDARƏEDİLMƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	32
3.1.	Dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin vaxtında icrasının təhlili üzrə nəticələr	32
3.2.	Vəsaitlərin idarəedilməsinin təhlili üzrə əsas nəticələr	35
IV BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİ GƏLİRLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	42
4.1.	Dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsas mənbələr və sektorlar üzrə icra vəziyyəti, inzibətçiliyin qiymətləndirilməsi	42
4.2.	Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tədiyələr üzrə icra vəziyyətinin təhlilinin əsas nəticələri	57
4.3.	Dövlət büdcəsinin digər gəlirləri	61
4.4.	Gəlirlə bağlı hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar	67
V BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİ XƏRCLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	68
5.1.	2023-cü ərində dövlət büdcəsinin xərclərinin icrası prosesində həyata keçirilmiş dəyişikliklərin təhlili	68
5.2.	Funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyəti	75
5.2.1.	<i>Funksional təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili</i>	75
5.2.1.1.	<i>Ehtiyat fondlarının icrasının təhlili</i>	78
5.2.1.2.	<i>Məqsədli büdcə fondlarının icrasının təhlili</i>	82
5.2.1.3.	<i>Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) icrasının təhlili</i>	85
5.2.1.4.	<i>İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin icrasının təhlili</i>	94
5.2.2.	<i>İqtisadi təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili</i>	96
5.2.3.	<i>İnzibati təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili</i>	102
5.2.3.1.	<i>Dövlət büdcəsi xərclərinin ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən icrası vəziyyətinin təhlili</i>	102
5.2.3.2.	<i>Publik hüquqi şəxslərə və bəzi fondlara ayrılmış vəsaitlərin icrasının təhlili</i>	104
5.2.3.3.	<i>Büdcədən kənar xərclərin icrasının təhlili</i>	107
5.2.3.4.	<i>Bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin icrasının təhlili</i>	110
5.2.3.5.	<i>Xərclərlə bağlı hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar</i>	114
5.3.	Dövlət proqramlarının icrasının təhlili	117
5.4.	Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin təhlili	120
5.5.	Debitor borcların təhlili	122
5.6.	Dövlət satınalmalarının təhlili	127
5.7.	Yerli gəlir və xərclərin təhlili	131
VI BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN KƏSİRİ VƏ KƏSİRİN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	136
VII BÖLMƏ.	DÖVLƏT BORCU VƏ DÖVLƏT BORCUNA XİDMƏT XƏRCLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	143
7.1.	Xarici və daxili dövlət borcunun təhlili	143
7.2.	Xarici və daxili dövlət borcuna xidmət xərclərinin təhlili	151
7.3.	Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu	153
VIII BÖLMƏ.	TÖVSIYƏLƏR	156

ABREVIATUR və AKRONİMLƏR

AAO	Ali Audit Orqanı
AMB	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
ARDNŞ	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
DB	Dünya Bankı
DGK	Dövlət Gömrük Komitəsi
DİP	Dövlət İnvestisiya Proqramı
DNF	Dövlət Neft Fondu
DSK	Dövlət Statistika Komitəsi
DSMF	Dövlət Sosial Müdafiə Fondu
DVX	Dövlət Vergi Xidməti
ƏDV	Əlavə dəyər vergisi
INTOSAI	Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatı (<i>The International Organization of Supreme Audit Institutions</i>)
NƏB	Nəticəəsaslı büdcə
OMXÇ	Ortamüddətli xərclər çərçivəsi
OPEC	Neft İxrac edən Ölkələr Birliyi (<i>Organization of the Petroleum Exporting Countries</i>)
PEFA	Dövlət Xərcləri və Maliyyə Hesabatlılığı (<i>Public Expenditure and Financial Accountability</i>)
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
VBT	Vahid büdcə təsnifatı
WTI	Qərbi Texas Nefti (<i>West Texas Intermediate</i>)
Büdcə zərfi	Növbəti ilin büdcə layihəsi və onunla birlikdə təqdim edilən sənədlər
İcmal	Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən təqdim edilmiş
Hesabat	hesabat

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

“Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatla Hesablama Palatasının rəyi (bundan sonra - Rəy) “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6.0.2, 7.0.2 və 24-cü, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 20.5-ci maddələrinin tələblərinə əsasən, habelə “Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatla və müvafiq qanun layihəsinə Hesablama Palatasının rəyinin hazırlanması, baxılması və rəsmiləşdirilməsi Qaydaları”na uyğun hazırlanmışdır.

Rəyin tərtib olunmasında “Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunundan və həmin Qanunun tətbiqi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanından, “Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi və dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatdan, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”na uyğun təqdim edilən hesabat və məlumatlardan, 2023-cü il və əvvəlki illər üzrə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin hesabatlarından, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Dövlət Gömrük Komitəsinin aylıq, rüblük və illik hesabatlarından, Mərkəzi Bankın, Dövlət Neft Fondunun, Dövlət Statistika Komitəsinin rüblük hesabat və statistik məlumatlarından, Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərinin və təhlillərin nəticələrindən, dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı qurumlar tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilmiş hesabat və məlumatlardan, həmçinin Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, OPEC və s. bu kimi beynəlxalq təşkilatların hesabat və tədqiqatlarından istifadə edilmişdir.

Hesablama Palatasının Rəyinin hazırlanması zamanı INTOSAI - P1 – Lima Bəyannaməsinin 2-ci maddəsinin tələbləri nəzərə alınmışdır. Belə ki, standarta əsasən sonrakı audit Ali Audit Orqanının mütləq vəzifəsidir.

Rəy dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatın və müvafiq qanun layihəsinin təsdiq edilmiş göstəricilərə, mövcud qanunvericilik aktlarına, eləcə də ölkənin strateji sənədlərinə uyğunluğu, müvafiq nəzarət tədbirlərinin nəticələri və təqdim edilmiş məlumatlar, eləcə də aparılan qiymətləndirmələr əsasında icra edilmiş dövlət büdcəsinin gəlirləri, xərcləri, dövlət borcu, büdcə kəsirinin göstəricilərinin düzgünlüyü və tamlığı barədə kənar dövlət maliyyə nəzarəti orqanının qiymətləndirici mövqeyini məhdud əminliklə ifadə edir və bu, digər təşkilatların ekspert mühakimələrindən fərqli ola bilər.

Məhdud əminlik üçün yerinə yetirilmiş prosedurlar kafi əminliyi əldə etmək məqsədilə zəruri olan prosedurlarla müqayisədə məhduddur, lakin ehtimal olunur ki, əminlik səviyyəsi nəzərdə tutulan istifadəçilər üçün əhəmiyyət kəsb edəcək. Məhdud əminlik hesabatında təmin olunan əminliyin məhdud mahiyyəti çatdırılır.

Rəydə həmçinin debitor borcların, dövlət satınalmalarının, ortamüddətli xərclər çərçivəsinin,

dövlət proqram və tədbirlərinin, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun, eləcə də işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpaı ilə bağlı ayrılmış dövlət vəsaitlərinin analitik prosedurlarla araşdırılması diqqətdə saxlanılmış, bəzi parametrlərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, müvafiq dövrə başa çatdırılmış auditlər üzrə nəticələr əks etdirilmişdir.

Rəydə 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birgə təqdim olunmuş məlumatlarda əks etdirilmiş proqnoz göstəriciləri ilə yanaşı, icra prosesində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən il ərzində aparılmış dəyişikliklərlə müəyyən olunmuş proqnoz göstəricilərinə, həmçinin 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında Qanun layihəsi və illik hesabatda müəyyən edilmiş göstəricilərə də əsaslanılmışdır.

Rəyin hazırlanması prosesində müvafiq dövlət orqanları ilə müzakirələr əsasında "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabat"a və onunla birgə təqdim edilmiş əlavələrə düzəlişlər edilmişdir.

Rəy "Dövlət sirri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələbləri nəzərə alınmaqla tərtib olunmuşdur. Rəyin hazırlanması zamanı yuxarıda qeyd edilmiş mənbələr üzrə məlumatlardan istifadə edilməklə statistik təhlil metodları, o cümlədən müqayisəli təhlil, meyillərin təhlili, retrospektiv yanaşma, kontent təhlili və s. üsullar tətbiq olunmuş, nəticələrin qrafik və cədvəl şəklində təsvirinə üstünlük verilmiş, həmçinin bir sıra aktual məsələlər üzrə beynəlxalq təlimatlardan və kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərindən çıxarışlar haşiyə şəklində Rəyə daxil edilmişdir. Əldə olunmuş nəticələr əsasında sonda Hesablama Palatasının tövsiyələri əks etdirilmişdir.

Hesablama Palatası 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına rəy verərkən əsasən aşağıdakı baza göstəricilərinə istinad etmişdir.

Göstəricilər	Ölçü vahidi	2023 ilkin təsdiq edilmiş	2023 yenidən baxılmış	2023 icra
Ümumi daxili məhsul	mlrd. manat	106,0	111,6	123,0
İqtisadi artım	%	2,7	1,8	1,1
ÜDM, qeyri neft-qaz sektoru	mlrd. manat	73,3	77,7	77,7
İnflyasiya	%	6,9	10,4	8,8
Dövlət büdcəsinin gəlirləri	mln. manat	30774,0	33890,5	35236,4
Dövlət büdcəsi gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti	%	29,0	30,4	28,6
Dövlət büdcəsinin qeyri neft-qaz gəlirləri	mln. manat	14477,0	16150,8	17080,0
Dövlət büdcəsinin xərcləri	mln. manat	33353,3	36624,8	36458,0
Dövlət büdcəsi xərclərinin ÜDM-ə nisbəti	%	31,5	32,8	29,6
Büdcə kəsiri	mln. manat	2579,3	2734,3	1221,5
Büdcə kəsirinin ÜDM-ə nisbəti	%	2,4	2,5	1,0
İcmal büdcənin gəlirləri	mln. manat	33025,8	43060,1	50049,0
İcmal büdcənin xərcləri	mln. manat	37969,3	41269,9	40348,1
Dövlət borcu	mln. manat	-	-	26850,4
Dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti	%	-	-	21,8

I BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İCRA EDİLDİYİ MAKROİQTİSADI MÜHİTİN TƏHLİLİ**1.1. Dünya üzrə əsas iqtisadi meyillər**

2023-cü ildə qlobal iqtisadi artım gözləntiləri üstələsə də, əvvəlki illə müqayisədə zəif olmuş, bu dinamika əsasən yeni normalıq kimi xarakterizə edilən geosiyasi volatillikdən təsirlənmişdir. Beynəlxalq ticarətin artım tempi zəifləmiş, ölkələrdə iqtisadi aktivlik əsasən daxili tələb amilləri hesabına təmin edilmişdir.

Enerji məhsullarının ucuzlaşması xammal qiymətlərinin azalmasına töhfə verən əsas faktor olmuş, il ərzində neft qiymətlərində volatillik izlənmişdir. İl sonunda neftə olan tələbin neft təklifini üstələməsi neft qiymətlərini yüksəltdi. Azalan enerji qiymətləri, eləcə də sərt monetar siyasətlərin tətbiqi nəticəsində inflyasiya templəri zəifləsə də, yüksək qalmaqda davam etmiş, aparıcı mərkəzi banklar tərəfindən sərt monetar siyasətin davam etdirilməsi fikirləri açıqlanmışdır.

Əvvəlki iki illə müqayisədə kəsir və borc üzrə fiskal göstəricilərin ÜDM-ə nisbətində artımlar qeydə alınmış, azalan neft-qaz qiymətləri və zəifləyən inflyasiya gəlirlərə azaldıcı təsirini ötürməklə büdcə kəsirinin ÜDM-ə nisbət dinamikasını müəyyən edən əsas amillər olmuşdur.

1.1.1. Hesabat ilində qlobal iqtisadi artım tempi gözləntiləri üstələsə də, əvvəlki illə müqayisədə bir qədər zəifləmiş, artımın sürətlənməsinə mane olan əsas amillər geosiyasi konfliktlərin yüksəlməsi, beynəlxalq ticarətin əhəmiyyətli zəifləməsi, eləcə də monetar siyasətin sərtləşdirilməsi olmuşdur.

Beynəlxalq təşkilatların məlumatlarına əsasən, qlobal iqtisadi artım 2023-cü ildə 3,2% olmuş, bununla da gözləntiləri 0,2 faiz bəndi üstələmişdir. Hesabat ilində də dünyanın iqtisadi mənzərəsinin formalaşmasına təsir edən əsas amil geosiyasi gərginliklərin yüksəlməsi olmuş, iqtisadiyyatın qlobal qeyri-müəyyənliklərin təsirinə məruz qalması ənənəvi hal almışdır (*new normality*). 2023-cü ildə 183 regional qarşıdurma qeydə alınmışdır ki, bu da son 30 ilin ən yüksək göstəricisi kimi qiymətləndirilir. Rusiya-Ukrayna, İsrail-Fələstin müharibələri və digər münaqişələr fonunda dünya iqtisadiyyatı müsbət fazada hərəkətliyinə davam etmiş, gözləntilərlə müqayisədə daha yaxşı statistik göstəricilər izlənmiş, əvvəlki ilə nisbətən isə qlobal iqtisadi artım tempi zəifləmişdir. İqtisadi artımın regional statistikası ABŞ və Çində iqtisadi artımın müsbət dinamika ilə hərəkət etdiyini, illik müqayisədə artım tempinin zəifləməsinin isə Avrozonadan təsirləndiyini deməyə əsas vermişdir (Cədvəl 1).

Cədvəl 1. Əsas qlobal iqtisadi göstəricilərin illik dəyişməsi, %-lə

Göstəricilər	2019	2020	2021	2022	2023	
					Gözlənilən	Fakt
İqtisadi artım	2,8	-2,7	6,5	3,5	3,0	3,2
İEO	1,8	-3,9	5,7	2,6	1,5	1,6
Avrozona	1,6	-6,1	5,9	3,4	0,7	0,4
İEOÖ	3,6	-1,8	7,0	4,1	4,0	4,3
Beynəlxalq ticarət	1,3	-8,3	11,0	5,6	0,9	0,3
Neftin qiyməti	-10,4	-32,0	65,8	39,2	-16,5	-16,4
İnflyasiya	3,5	3,2	4,7	8,7	6,9	6,8

Cədvəl BVF-in hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

İqtisadi artım tempinin azalmasına geosiyasi gərginliklərlə yanaşı, beynəlxalq ticarət də təsir göstərmiş, beynəlxalq ticarətin artımı əvvəlki illə müqayisədə əhəmiyyətli zəifləmiş, pandemiya əvvəlki dövrdən aşağı olmuşdur. Ölkələrin əsasən proteksionist siyasətə üstünlük verməsi qlobal ticarətə mənfi təsir etmiş, bu isə hesabat ilində qeydə alınan iqtisadi artımın daha çox daxili tələb faktorları hesabına təmin olunduğunu deməyə əsas vermişdir.

Hesabat ilində Federal Ehtiyatlar Sistemi tərəfindən 1 faiz bəndi, Avropa Mərkəzi Bankı tərəfindən isə 2 faiz bəndi olmaqla, faiz dərəcələri mərhələli şəkildə artırılmışdır. Yüksələn inflyasiya templərinin cilovlanması məqsədilə aparıcı mərkəzi banklar tərəfindən sərt monetar siyasətə üstünlük verilərək faiz dərəcələrinin artırılması da qlobal iqtisadi aktiviyə təsirsiz ötürülməmişdir.

1.1.2. Bütün enerji məhsulları üzrə azalmanın izlənməsi xammal qiymətlərinin azalmasını şərtləndirən əsas amil olmuş, il sonuna doğru iqtisadi artımla bağlı gözləntilərin yüksəlməsi neft qiymətlərinin nisbətən bahalaşması ilə nəticələnmişdir.

Hesabat ilində pandemiya sonrası ilk dəfə xammal qiymətlərində azalma qeydə alınmışdır. Dünya Bankının hesabatlarına əsasən, bu azalma 24,2% təşkil etmişdir ki, bu da əsasən enerji məhsulları ilə əlaqəli olmuşdur. Belə ki, enerji məhsulları üzrə orta qiymət indeksində enmə müşahidə edilmiş və əvvəlki ilə nisbətən 29,9% azalmışdır. DB-nin məlumatları bu qrup məhsulların tərkibinə aid edilən hər üç xammal üzrə azalma izləndiyini göstərmişdir (Cədvəl 2).

Cədvəl 2. Xammal qiymətləri indeksinin hesablanmasında istifadə olunan qrup elementləri, %-lə

Xammallar	Qrupda (altqrupda) xüsusi çəkisi	İndeksin illik dəyişməsi	
		2022	2023
Xammal qrupu	100,0	41,3	-24,2
Enerji məhsulları	67,0	60,0	-29,9
Xam neft	84,6	40,6	-16,8
Təbii qaz	10,8	150,3*	-67,5*
Kömür	4,7	149,9	-49,9
Qeyri-enerji məhsulları	33,0	9,0	-9,8

Cədvəl Dünya Bankının hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*Avropa üzrə

Hesabat ilində neft qiymətləri volatillik nümayiş etdirmiş, orta aylıq qiymətlər 73,5-92,2 ABŞ dolları intervalında dəyişmişdir. 2023-cü ildə müxtəlif markalar üzrə 1 barel neftin orta qiyməti 80,9 ABŞ dolları olmuş, əvvəlki ilə nisbətən 17,2% və ya 16,8 ABŞ dolları ucuzlaşmışdır. Əvvəlki illə müqayisədə neft qiymətlərində azalma əsas neft ixracatçılarından olan Rusiyaya sanksiyaların effektinin gözləntilərdən az olması, həmçinin Rusiya neftinin güzəştli qiymətlə satılması nəticəsində alıcı bazarını dəyişdirməklə təklifin azalmaması ilə bağlı olmuşdur. Neft qiymətlərində il ərzində dəyişkənliyin müşahidə edilməsi beynəlxalq təşkilatları neft qiymətləri üzrə proqnozlarını bir neçə dəfə dəqiqləşdirməyə vadar etmişdir.

Birinci yarım illə müqayisədə ilin ikinci yarısında neft qiymətlərində artım müşahidə edilmiş, ən yüksək qiymət sentyabrda qeydə alınmışdır. İlk 6 aya nisbətən növbəti aylarda neftin bahalaşması iqtisadi artımla bağlı gözləntilərin yüksəlməsi, ölkələr üzrə tələbin aktivliyinin davam etməsi və

aparıcı iqtisadiyyatlarda mühüm iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşması, Orta Şərqdə gərginliyin yüksəlməsi, eləcə də OPEC təşkilatının hasilatın azaldılmasına dair açıqlamaları ilə izah oluna bilər.

2023-cü ilin birinci yarısında neft təklifi və ona tələb arasında balans qorunsa da, ikinci yarımildə iqtisadi aktivliyin yüksəlməsi tələbin təklifi üstələməsi ilə nəticələnmiş və bu disbalans qiymətlərə öz təsirini ötürmüşdür (Cədvəl 3).

Cədvəl 3. Qlobal neft tələbi və neft təklifi, mln. barel/gün

Göstəricilər	2022 (orta illik)	2023					Orta illik fərq (2023-2022)
		I rüb	II rüb	III rüb	IV rüb	orta illik	
Neft tələbi	99,66	101,3	101,8	102,2	103,2	102,11	2,45
Neft təklifi	100,07	101,96	101,37	101,29	101,3	101,48	1,41

Cədvəl OPEC-in hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

1.1.3. Azalan enerji qiymətləri fonunda istehlak qiymətlərinin artım tempi zəifləmiş, zəifləmənin səbəbi regionlar üzrə fərqli olmuş, mərkəzi banklar tərəfindən keçirilən sərt monetar siyasət müqabilində inflyasiya hələ də yüksək olaraq qalmışdır.

Enerji məhsullarının ucuzlaşması inflyasiya ilə mübarizəyə töhfə vermiş, hesabat ilində inflyasiya bir qədər mülayimləşmişdir. İl sonuna doğru həm iqtisadi aktivlikdə canlanma, həm də qiymət azalmaları dünya iqtisadiyyatı üçün beynəlxalq təşkilatların staqflyasiya narahatlıqlarını aradan qaldırmış, gözlənilən əməkhaqqı-inflyasiya spiralları izlənməmişdir. İstehlak qiymətləri indeksinin əvvəlki illə müqayisədə nisbətən zəif tempə artmasına təchizat zəncirində qırılmaların və yüksək qiymət şoklarının aradan qalxması, eləcə də Çinin ixrac məhsullarının ucuzlaşması müsbət təsir etmişdir. Mallar üzrə qiymət azalmasının müşahidə olunması fonunda xidmət qiymətlərində azalma izlənməmiş, bu, dezinflyasiya meyillərinə mane olmuşdur. Xidmət sahələrində əsas istehsal xərclərinin əməkhaqlarından ibarət olması bu sahədə qiymət azalmasına şərait yaratmamışdır.

BVF-in məlumatlarına əsasən, istehlak qiymətləri indeksi dünya üzrə 6,8% artmış, əvvəlki ilə nisbətən artım tempi 1,9 faiz bəndi zəifləmişdir (Cədvəl 4). İEÖ-lərdə təklif həcmnin post-pandemiya dövründə gözləniləndən daha sürətlə bərpası inflyasiya tempinin səngiməsinə şərait yaratmışdır. Aşağı gəlirli ölkələrdə isə inflyasiya hələ də yüksək olaraq qalmaqda davam etmiş, bu əsasən dünya bazarından (ərzaq, yanacaq və gübrə) inflyasiya idxalı, eləcə də milli valyutaların dəyərsizləşməsi ilə əlaqəli olmuşdur. BVF tərəfindən inflyasiyanın regional bölgü üzrə aparılmış təhlilinə əsasən, qiymətlərin artım tempinin zəifləməsi regionlar üzrə müxtəlif səbəblərlə əlaqəli olmuş, azalan enerji qiymətləri daha çox Avrozonada, sərt monetar və fiskal siyasət isə ABŞ-də əsas amil olmuşdur.

Cədvəl 4. İstehlak qiymətləri indeksinin illik dəyişməsi, %-lə

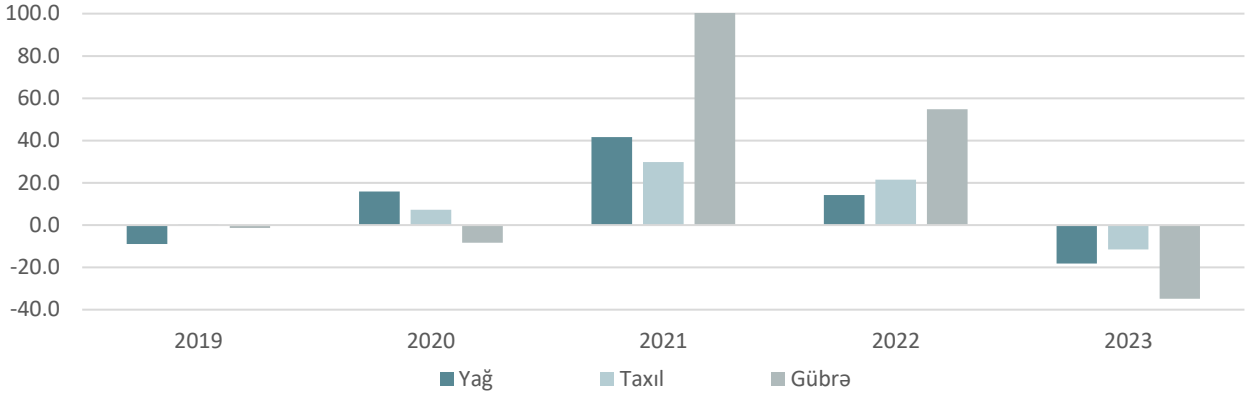
Göstəricilər	2019	2020	2021	2022	2023	
					Gözlənilən	Fakt
İnflyasiya	3,5	3,2	4,7	8,7	6,9	6,8
İEÖ	1,4	0,7	3,1	7,3	4,6	4,6
İEÖÖ	5,1	5,2	5,9	9,8	8,5	8,3

Cədvəl BVF-in hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dünya Bankının açıqladığı məlumatlara əsasən, 2023-cü ildə ərzaq məhsulları 9,2%, o cümlədən yağlar 18,1%, taxıl 11,5% ucuzlaşmış, gübrə qiymətləri isə 34,9% azalmışdır (Şəkil 1).

Ərzaq məhsullarının ucuzlaşması əsas ərzaq ixracatçıları arasında müharibə fonunda yuxarı baza effekti ilə izah olunur.

Şəkil 1. Mühüm ərzaq məhsulları və gübrələr üzrə qiymət indekslərinin illik dəyişməsi, %-lə

Şəkil Dünya Bankının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

İnflyasiyanın cilovlanması istiqamətində mərkəzi bankların sərt monetar siyasət tətbiq etmələri fonunda bazis inflyasiyası əhəmiyyətli azalmamış, bu əsasən aktiv əmək bazarı, eləcə də əhalinin yığımları hesabına dəstəklənən istehlakın artımı ilə əlaqəli olmuşdur.

Böyük inflyasiya qorxusu arxada qaldı? Ehtiyatlı optimizm üçün vəziyyət

Optimizmin səbəbləri

- Qlobal tələbin sıx maliyyə şərtləri, zəif qlobal ticarət və məhdud maliyyə dəstəyi fonunda gələn il mülayimləşəcəyi gözlənilir. Qlobal tələblə bağlı amillər inflyasiyanın dəyişməsinin təxminən 30%-ni təşkil edir.
- Qlobal təchizat qırılmalarının mal ticarətindəki zəifliyin və pandemiya dövründəki tedarükün dayandırılmasının azalması səbəbindən son vaxtlar tarixi minimuma enmişdir.
- Neft qiymətləri zəif qlobal artımın tələb təzyiqlərini azaltmasından təsirlənir. Hesablamalara əsasən, neft qiymətlərinin hərəkəti inflyasiyadakı dalğalanmaların təxminən 40%-ni təşkil edir.
- Aparıcı mərkəzi banklar inflyasiyanın azalmasına baxmayaraq, qiymət təzyiqlərinin aradan qalxmasına dair inandırıcı dəlillər görəndə yüksək faiz dərəcələri siyasətini saxlamaq niyyətlerini bildirmişlər. Artırılmış real faiz dərəcələrinin gecikmiş və davam edən təsirləri qlobal aktivliyi zəif saxlayacaq və qarşıdakı aylarda inflyasiya qüvvələrini daha da yumşaldacaq.

Ehtiyatlılığın səbəbləri

- Qlobal bazis inflyasiyasının azalması inflyasiyadan daha kiçik olmuşdur. Gələcəkdə mərkəzi bankların inflyasiya təzyiqlərinin ciddi şəkildə nəzarət altına alındığına inanmaları üçün bazis inflyasiyası azalmağa davam etməlidir. Bu, çox güman ki, əmək bazarlarının zəifləməsi ilə yanaşı, xüsusən də xidmətlər üçün tələbin daha da tənzimlənməsini tələb edəcək.
- Geosiyasi gərginlik onilliklər ərzində ciddi inflyasiyaya səbəb olmuşdur. Orta Şərqdəki son münaqişə qlobal enerji bazarlarında sabitliyi pozmaqla inflyasiyanın başqa bir drayveri ola bilər. Təsir indiyədək məhdud olsa da, münaqişənin kəskinləşməsi neft qiymətlərini kəskin artırma bilər, çünki region qlobal neft hasilatının təxminən 30%-ni təşkil edir. Neftin qiyməti 10% artdıqda, bir il ərzində qlobal inflyasiya 0,35 faiz bəndi artır.

Mənbə: Dünya Bankı

1.1.4. Hesabat ilində də qlobal dövlət maliyyəsində risklər yüksək olaraq qalmaqda davam etmiş, inflyasiya nəticəsində gəlirlər üzrə əlavə potensialın olması ehtimalı qiymət artımının zəifləməsi fonunda aradan qalxmışdır.

Məlum olduğu kimi, fiskal dayanıqlılığın əsas şərti gəlirlərin xərcləri etibarlı şəkildə təmin etməsidir. Bu tələbin pozulması ilə fiskal siyasət qeyri-stabillik mənbəyinə çevrilir. Son dövrlərdə

iqtisadi və siyasi qeyri-müəyyənliklərin, iqtisadi şokların davamlı hal alması dövlət maliyyəsinə təsirsiz ötürməmişdir. Beynəlxalq təşkilatlar bir çox iqtisadiyyatlarda dövlət maliyyəsinin gələcək şokları və problemləri həll etmək baxımından riskli vəziyyətdə olduğunu qeyd edir.

BVF-in açıqlamalarına əsasən, hesabat ilində büdcə kəsinin ÜDM-ə nisbətini dünya göstəricisi 2022-ci ilə müqayisədə 1,6 faiz bəndi artaraq 5,5%-ə bərabər olmuş, bununla da pandemiya əvvəlki dövrün göstəricisindən uzaqlaşmış və 2 ildir davam edən fiskal siyasətin normallaşması istiqamətində fəaliyyət 2023-cü ildə zəifləmişdir (Cədvəl 5). 2022-ci ilə nisbətən büdcə xərclərinin əhəmiyyətli dəyişməməsi fonunda gəlirlərin azalması kəsinin böyüməsi ilə nəticələnmişdir. Gəlirlərin azalması bir çox hallarda inflyasiyanın zəifləməsinin gəlirlərə ötürdüyü təsirlə də izah edilir (*bracket creep effect*). Bununla yanaşı, bəzi ölkələrdə enerji qiymətlərinin təsirini azaltmaq üçün subsidiyaların verilməsinin davam etdirilməsi, eləcə də yeni fiskal təşviq planlarının keçirilməsi kəsinin böyüməsinə təsir edən faktorlardan olmuşdur.

Cədvəl 5. Dövlət maliyyəsi üzrə əsas göstəricilərin ÜDM-ə nisbəti, %-lə

Ölkə qrupları	2019	2020	2021	2022	2023
Büdcə balansının ÜDM-ə nisbəti					
Dünya	-3,6	-9,5	-6,3	-3,9	-5,5
İnkişaf etmiş ölkələr	-3,0	-10,2	-7,2	-3,1	-5,6
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	-4,4	-8,5	-5,0	-4,9	-5,4
Neft ixracatçıları	0,0	-7,4	-0,6	3,0	0,4
Dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti					
Dünya	84,2	99,4	94,7	91,3	93,2
İnkişaf etmiş ölkələr	103,9	122,4	116,2	111,2	111,0
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	55,0	64,6	63,9	64,0	68,0
Neft ixracatçıları	45,5	59,8	55,1	48,8	50,8

Cədvəl BVF-in məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilində neft-qaz qiymətlərinin əvvəlki ilə müqayisədə azalması bu məhsulların ixracı üzrə fərqlənən ölkələrin müvafiq göstəricilərində 2022-ci ilə nisbətən fərqli dinamikanın müşahidə olunması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, bu ölkələr qrupu üzrə büdcə balansının ÜDM-ə nisbəti müsbət fazada qalmaqda davam etsə də azalmış, dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti əvvəlki ilə nisbətən bir qədər yüksəlməklə, prepandeyia dövrünün göstəricisinə enməmişdir.

Pandemiyadan sonra ardıcıl olaraq 2 il azalan dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti üzrə hesabat ilində artım qeydə alınmış, artım İEOÖ-lər üzrə izlənməklə, İEO-lər üzrə demək olar ki dəyişməmişdir. 2023-cü ildə dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətini dünya üzrə orta göstəricisi 93,2% olmuşdur ki, bu da pandemiya əvvəlki dövrdə qeydə alınmış səviyyədən təxminən 10,0 faiz bəndi yüksəkdir. İl ərzində faiz dərəcələrinin artırılması və ABŞ dollarının möhkəmlənməsi ABŞ dollarında olan borcların xidmət xərclərini artırmış, bu da aşağı gəlirli ölkələrdə fiskal fəzanın bir qədər də məhdudlaşmasına təkan vermişdir.

1.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət büdcəsinin icrasına təsir edən əsas meyilləri

2023-cü ildə Azərbaycanda dövlət büdcəsinin icra edildiyi makroiqtisadi mühit qənaətbəxş olmuş, iqtisadiyyatda artım izlənmiş, bu artım tamamilə qeyri neft-qaz sektorunun hesabına təmin edilmişdir. Neft-qaz qiymətlərinin illik müqayisədə azalması iqtisadiyyatın makrobloklarında nominal artım templərinin zəifləməsi ilə nəticələnmişdir (real sektorda ÜDM, fiskal sektorda neft-qaz sektorundan vergi gəlirləri, tədiyə balansında ehtiyat aktivləri).

Baxılan dövr ərzində inflyasiyanın global miqyasda zəifləməsi idxal kanalları vasitəsilə Azərbaycana da təsir etmiş və ikirəqəmli inflyasiya tək rəqəmli inflyasiya ilə əvəzlənmişdir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də məcmu tələbin artımının hərəkətverici qüvvəsi istehlak olmuş, bununla yanaşı, investisiyalar da iqtisadi artıma öz töhfəsini vermişdir. Xalis ixrac komponenti məcmu tələbin artımına azaldıcı təsir etmişdir.

Hesabat ilində də profisitli tədiyə balansı qeydə alınmış, ehtiyat aktivlərində artım neft-qaz sektoru hesabına təmin olunmuşdur. Neft-qaz ixracından fərqli olaraq, qeyri-neft qaz sektoru üzrə ixrac həcmində artım izlənmişdir.

1.2.1. Baxılan dövrdə iqtisadi artım tamamilə qeyri neft-qaz sektoru hesabına təmin edilmiş, neftin qiymətinin büdcə layihəsində nəzərdə tutulduğundan yüksək olması neft-qaz ÜDM-nin proqnozdan yüksək olması ilə nəticələnmişdir.

2023-cü ildə Azərbaycan iqtisadiyyatında 123005,5 mln. manat ÜDM istehsal olunmuş, 1,1% iqtisadi artım qeydə alınmışdır (Cədvəl 6). Hesabat ilində neft hasilatının azalması fonunda neft-qaz sahələri iqtisadi artıma töhfə verə bilməmiş və iqtisadi artım tamamilə qeyri neft-qaz sahələri hesabına təmin edilmişdir. Neft-qaz sahələrinin iqtisadi artıma azaldıcı təsiri 0,9 faiz bəndi olmuşdur. Neft hasilatının və neft-qaz qiymətlərinin əvvəlki illə müqayisədə azalması ilə yanaşı, həm də qeyri neft-qaz sektorunda artımın müşahidə edilməsi ÜDM-də qeyri neft-qaz sektorunun xüsusi çəkisinin nəzərəcarpacaq olmasını şərtləndirmişdir. Belə ki, bu sektorun ÜDM-də payı 63,1%-ə yüksəlmişdir.

Cədvəl 6. Ümumi daxili məhsul üzrə proqnoz və fakt göstəricilərinin müqayisəsi

Göstəricilər	Ölçü vahidi	2022	2023			
		Fakt	2023 "Büdcə zərfi"	2023 "Büdcə zərfi" yenidən baxılma	2024 "Büdcə zərfi"	Fakt
Ümumi daxili məhsul	mlrd. manat	134,0	106,0	111,6	119,6	123,0
<i>real artım tempi</i>	%	4,7	2,7	1,8	1,9	1,1
Neft-qaz sektoru	mlrd. manat	64,2	32,7	33,9	42,0	45,3
<i>real artım tempi</i>	%	-2,4	0,4	-*	-0,3	-1,8
Qeyri neft-qaz sektoru	mlrd. manat	69,8	73,3	77,7	77,6	77,7
<i>real artım tempi</i>	%	9,1	4,5	4,9	4,0	3,7
Neftin orta illik qiyməti	ABŞ dolları/barel	103,6	50,0	60,0	75,0	86,1

Cədvəl DSK, müvafiq illər üzrə büdcə zərfləri və dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*Dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı təqdim edilməmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda (bundan sonra – Strategiya) hər il orta hesabla ölkə iqtisadiyyatının 3-4%, qeyri neft-qaz ÜDM-nin 5% artacağı qeyd edilmişdir. Statistik məlumatlara əsasən, 2022-2023-cü illərdə hər il orta hesabla ölkə iqtisadiyyatı 2,9%, qeyri neft-qaz ÜDM-i 6,4% artmışdır.

Neftin hasilatı və qiymətinin azalması ÜDM-in nominal məbləğinin əvvəlki ilə nisbətən 10967,2 mln. manat azalması ilə nəticələnmişdir. İqtisadi artımın 2022-ci ilə nisbətən daha aşağı tempə malik olması qeyri neft-qaz ÜDM-nin artım tempinin 5,4 faiz bəndi azalması ilə əlaqəli olmuşdur.

Neftin qiyməti 2023-cü ilin “Büdcə zərfi”ndə nəzərdə tutulduğundan 15,5%, qazın qiyməti isə 1,5 dəfə çox olmuş, bu da neft-qaz sektoru vasitəsilə cəmi ÜDM-in nominal məbləğinin proqnozdan 11,4 mlrd. manat yüksək olması ilə nəticələnmişdir. Qeyri neft-qaz sektoru üzrə gözlənilən özünü doğrultmuş, ÜDM-in proqnozla fakt göstəricisi arasındakı fərq tamamilə neft-qaz sektoru hesabına qeydə alınmışdır. Neft-qaz ÜDM-nin faktiki həcmnin proqnozla müqayisədə yüksək qeydə alınması dövlət büdcəsinin vergi orqanları xətti ilə neft gəlirlərinin yüksək icrasına təsir etmişdir.

Qeyd edək ki, 2024-cü il dövlət büdcəsinin layihəsi tərtib edilərkən 2023-cü il üçün gözlənilən makroiqtisadi göstəricilərin hesablanması üçün neftin qiyməti bir qədər də artırılaraq 75,0 ABŞ dolları nəzərdə tutulmuş, müvafiq olaraq neft-qaz ÜDM-i və cəmi ÜDM üzrə gözlənilən məbləğlər artırılmışdır. Lakin “Azeri Light” markalı xam neftin orta illik dünya bazar qiymətinin 86,1 ABŞ dolları olması faktiki məbləğin gözlənilən məbləğdən də yüksək olmasını şərtləndirmişdir.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2024-cü il dövlət büdcəsinin layihəsinə Rəyində 2023-cü ilin sonunda ÜDM-in, o cümlədən neft-qaz sektoru üzrə ÜDM-in gözlənilən rəqəmdən çox olacağı şərh edilmişdir.

1.2.2. Neft hasilatının azalması fonunda ÜDM-in neft-qaz sektorunda azalma qeydə alınmış, dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinin əvvəlki ilə nisbətən daha çox icrası DNF transfertləri hesabına təmin edilmiş, dövlət büdcəsinin gəlirlərində bu sektorun payı əvvəlki ilə nisbətən yüksəlmişdir.

2023-cü ildə neft-qaz ÜDM-i 45343,7 mln. manata bərabər olmuş, bu sektorda real ifadədə 1,8% azalma qeydə alınmış (Cədvəl 6), bununla da neft-qaz sektoru iqtisadi artıma 0,9 faiz bəndi azaldıcı təsir etmişdir. Azalma neft hasilatı ilə bağlı olmuş, əmtəəlik qaz hasilatı illik ifadədə 4,2% artsa da, bu artım əmtəəlik neft hasilatının 7,6% azalmasını tam neytrallaşdırmaq üçün kifayət etməmişdir.

Yüksək neft-qaz qiymətləri fonunda dövlət büdcəsinin neft gəlirləri üzrə yüksək icra qeydə alınmış, neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü üzrə podratçı təşkilatların ödədiyi mənfəət vergisi DVX xətti ilə təmin olunan neft gəlirlərinin 71,4%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 7).

Cədvəl 7. Dövlət büdcəsinin neft gəlirləri, mln. manatla

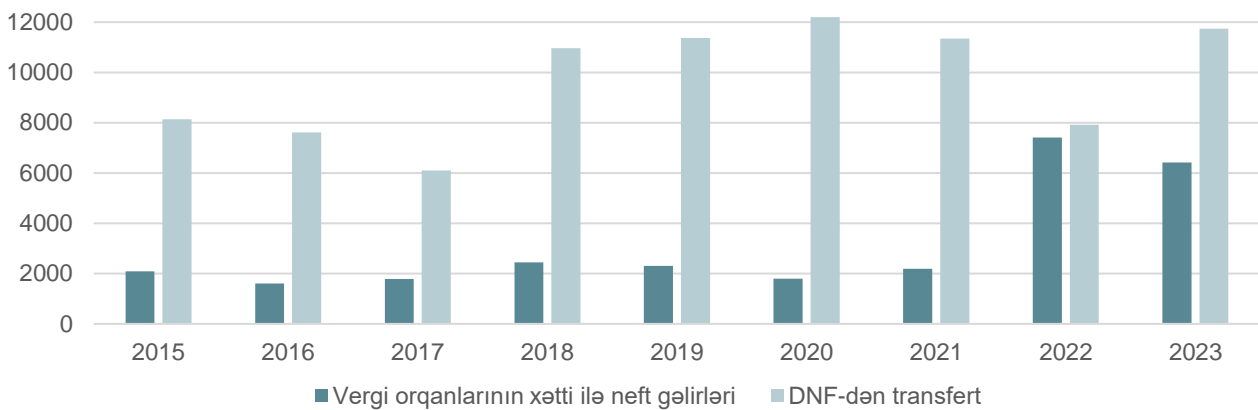
Göstəricilər	2022	2023		
	Fakt	2023 “Büdcə zərfi”	2023 “Büdcə zərfi” yenidən baxılmış	Fakt
Neft gəlirləri	15329,6	16297,0	17939,7	18156,4

DNF transferti	7923,0	11280,0	11737,6	11737,6
Vergi orqanlarının xətti ilə	7406,6	5017,0	6002,1	6418,8
Sair daxilolmalar	0,0	0,0	200,0	0,0

Cədvəl müvafiq illər üzrə büdcə zərfləri və dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Neft-qaz ÜDM-nin əvvəlki ilə nisbətən real və nominal ifadədə azalması fonunda dövlət büdcəsinin neft gəlirləri 2022-ci ilə nisbətən artmışdır. İllik müqayisədə bu gəlirlərin 2826,8 mln. manat çox olmaqla icra edilməsi tamamilə DNF transfertləri hesabına mümkün olmuşdur. Baxılan dövrdə bu transfertlər proqnoza qarşı 100% icra edilməklə 2022-ci ildəki məbləğdən 3814,6 mln. manat çox olmuş, bununla da 2022-ci ildə ilk dəfə olaraq 2 gəlir inzibatçısı arasında müşahidə edilən bərabərlik hesabat ilində yenidən DNF transfertlərinin yüksək çəkisi ilə əvəzlənmişdir (Şəkil 2). 2023-cü ildə DNF transfertlərinin proqnoza qarşı 100% icra edilməsi nəticəsində neft gəlirlərinin cəmi dövlət büdcəsi gəlirlərində payı 51,5%-ə yüksəlmişdir (2022-ci ildə 50,0%).

Şəkil 2. Dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinin tərkibi, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

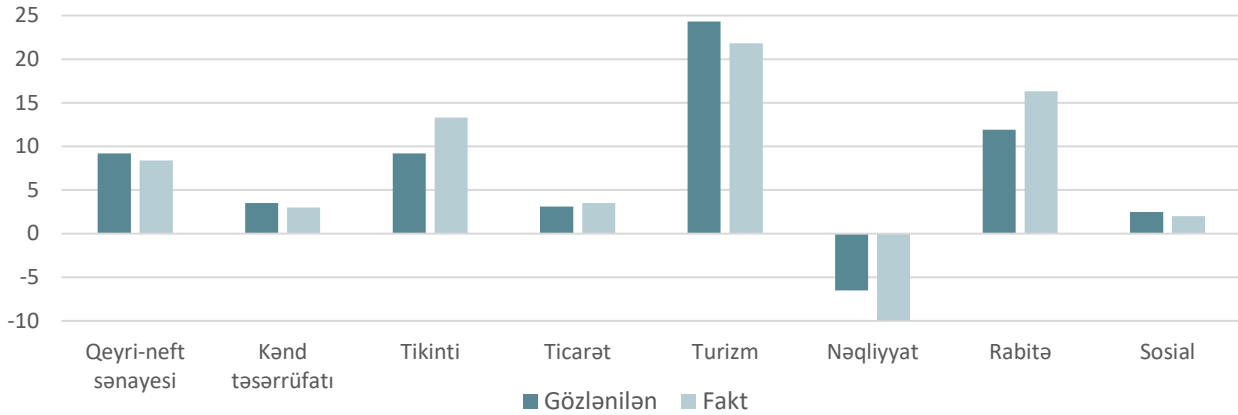
1.2.3. ÜDM-in qeyri neft-qaz sektoru üzrə real artımının proqnozdan nisbətən aşağı olması, nominal məbləğinin proqnozla üst-üstə düşməsi, habelə inflyasiyanın proqnozdan az qeydə alınması şəraitində bu sektor üzrə dövlət büdcəsinin gəlirləri proqnozdan yüksək olmaqla icra edilmişdir.

2023-cü ildə qeyri neft-qaz sahələrində 77661,8 mln. manat həcmində əlavə dəyər yaradılmış, bu sahə üzrə real artım tempi 3,7%-ə bərabər olmuşdur. ÜDM-in qeyri neft-qaz sektoru üzrə fakt göstəricisi ilə 2023-cü ilin "Büdcə zərfi"ndə təqdim edilmiş məlumatlar üst-üstə düşmüş, real artım tempi üzrə fərq isə 1,2 faiz bəndinə (2024-cü ilin büdcə layihəsində dəqiqləşdirilmiş gözlənilən məlumatlarla müqayisədə fərq 0,3 faiz bəndi) bərabər olmuşdur. Nəqliyyat sektoru istisna olmaqla, digər qeyri neft-qaz sahələrində artım qeydə alınmış, ən yüksək artım templəri ilə turizm, rabitə və tikinti sahələri fərqlənmişdir. ÜDM-in qeyri neft-qaz sektoru üzrə cəmi artıma ən böyük töhfəni tikinti və qeyri neft-qaz sənayesi sahələri vermişdir (Şəkil 3).

Strategiyada 2022-2026-cı illərdə aqrar sektorda yaradılan dəyərin hər il 4% artması hədəfi müəyyənləşdirilmiş, nəqliyyat sektorunda orta illik artım tempinin 5%-i üstələyəcəyi şərh edilmişdir. Statistik məlumatlara əsasən, 2023-cü ildə kənd təsərrüfatında 3% artım, nəqliyyat sektorunda 9,9%

azalma izlənmiş, 2022-2023-cü illərdə hər il orta hesabla kənd təsərrüfatı 3,2%, nəqliyyat sektoru 6,7% artmışdır.

Şəkil 3. 2023-cü ildə qeyri-neft-qaz sahələrinin real artım tempi, %-lə

Şəkil "Büdcə zərfi" və DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2024-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə təqdim etdiyi Rəydə 2023-cü il üçün gözlənilən rəqəmlərdə bəzi sahələr (nəqliyyat) üzrə optimist yanaşmanın, bəzi sahələr (rabitə və tikinti) üzrə isə ehtiyatlı yanaşmanın tətbiq edildiyi şərh olunmuşdur.

ÜDM-in qeyri-neft-qaz sektoru üzrə qeydə alınmış əlavə dəyərin yenidən baxılma zamanı proqnozlaşdırılmış nominal məbləğə bərabər, real artımın isə proqnozdan nisbətən aşağı olması, eləcə də inflyasiyanın proqnozdan az qeydə alınması fonunda qeyri-neft sektoru üzrə dövlət büdcəsinin gəlirləri proqnozdan artıq icra edilmişdir. Belə ki, dövlət büdcəsinin qeyri-neft gəlirləri üzrə fakt və proqnoz göstəriciləri arasındakı fərq təxminən 1,1 mlrd. manata bərabər olmuş, yüksək icranın təxminən yarısı vergi orqanları xətti ilə təmin edilmişdir (Cədvəl 8). Qeyd olunanlar proqnozlaşdırma zamanı ehtiyatlı yanaşmanın tətbiq edildiyini deməyə əsas verir.

Cədvəl 8. Dövlət büdcəsinin qeyri-neft gəlirləri, mln. manatla

Göstəricilər	2022	2023		
	Fakt	2023 "Büdcə zərfi"	2023 "Büdcə zərfi" yenidən baxılmış	Fakt
Qeyri-neft sektoru üzrə gəlirlər	15350,0	14477,0	15950,8	17080,0
Vergi orqanlarının xətti ilə	8136,3	8385,0	8984,9	9707,9
Gömrük orqanlarının xətti ilə	5654,6	4803,3	5728,0	6337,8
Digər mənbələrdən daxilolmalar	1559,1	1288,7	1237,9	1034,3

Cədvəl müvafiq illər üzrə büdcə zərfləri və dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən də göründüyü kimi, hesabat ilində dövlət büdcəsinin qeyri-neft gəlirləri proqnozla müqayisədə 7,1% icra edilmişdir. Proqnozdan çox icranın 723,0 mln. manatı DVX xətti ilə daxilolmaların payına düşür. Bu inzibatçı qurum üzrə qeyri-neft gəlirlərinin çox icrası əvvəlki ilə nisbətən dövlət büdcəsinə borcların 421,6 mln. manat çox, artıqdəmənin 200,0 mln. manat çox artması, 500,0 mln. manata yaxın qaytarılma fonunda olmuşdur.

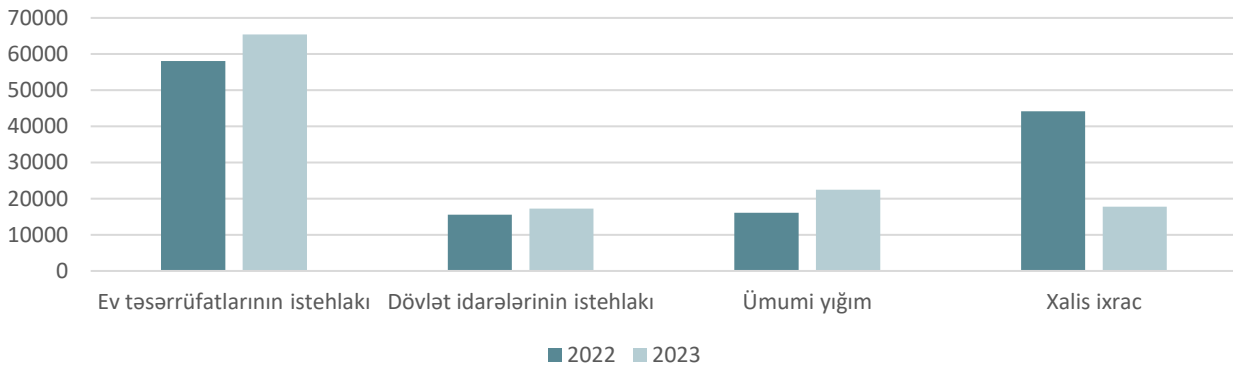
Strategiyada Fiskal tənzimləmənin təkmilləşdirilməsi adlı fəaliyyət istiqamətində Dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozlaşdırılması qaydasının təkmilləşdirilməsi və dövlət büdcəsinə

daxilolmaların təhlili modelinin hazırlanması tədbiri müəyyən edilmişdir. Bu tədbir üzrə ortamüddətli hədəf kimi 2023-2026-cı illərdə dövlət büdcəsinin qeyri neft-qaz gəlirləri üzrə faktiki və proqnoz göstəriciləri arasında fərqi 5%-ə endirilməsi müəyyən edilmişdir.

1.2.4. Baxılan dövrdə artan xərclər fonunda məcmu tələbin istehlak və investisiya komponentləri iqtisadi artıma töhfə vermiş, neft hasilatının azalması iqtisadi artımın daxili tələb amilləri hesabına təmin olunması ilə nəticələnmişdir.

2023-cü ildə də məcmu tələbin aparıcı qüvvəsi istehlak olmuş, bu komponent üzrə həm ev təsərrüfatları, həm də dövlət idarələrində artım qeydə alınmışdır (Şəkil 4). Ev təsərrüfatlarının istehlakı məcmu tələbin yarısından çoxunu təşkil etmişdir. Əhalinin gəlirləri 78050,2 mln. manata bərabər olmuş və əvvəlki ilə nisbətən real ifadədə 3,7% artmışdır ki, bu da həmin sektor üzrə istehlak həcmnin yüksəlməsinə təkan verən əsas amillərdən olmuşdur. Gəlirlərin artımı əsasən sahibkarlıq və əmək ödənişlərindən formalaşmışdır. Orta aylıq əməkhaqqı 933,8 manata yüksəlmiş və artım tempi inflyasiyanı üstələmişdir. Ev təsərrüfatlarına verilən kreditlərin 24,1% artaraq 13515,0 mln. manata yüksəlməsi də ev təsərrüfatlarının istehlakına artırıcı təsir etmişdir.

Şəkil 4. 2022-2023-cü illər üzrə məcmu tələb komponentləri, mln. manatla

Şəkil DSK-nın statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət idarələrinin istehlakı nominal ifadədə 10,5% artmış, bununla da dövlət istehlakı məcmu tələbin artımına təkan vermişdir. Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda əsasən, baxılan dövrdə həm əməyin ödənişinə, həm də malların (işlərin və xidmətin) satın alınmasına yönəldilmiş vəsaitdə artım qeydə alınmışdır.

Məcmu tələbin digər əhəmiyyətli komponenti olan ümumi yığım hesabat ilində yüksək artım nümayiş etdirərək 22515,3 mln. manata çatmış, bununla da xalis ixrac komponentini üstələmişdir.

Xammal qiymətlərinin əvvəlki ilə nisbətən azalması və idxalın artması ilə xalis ixracda azalma qeydə alınmış, bu komponent məcmu tələbə azaldıcı təsir göstərən yeganə komponent olmuşdur. İxracın azalması neft-qaz sektoru ilə əlaqəli olmuş, qeyri neft-qaz ixracı üzrə artım qeydə alınsa da, bu, cəmi ixrac üzrə artıma kifayət etməmişdir. Əvvəlki ildən fərqli olaraq, idxalın artımında dövlətin rolu azalmış, artım əsasən özəl sektor və fiziki şəxslərdən təsirlənmişdir (Cədvəl 9).

Cədvəl 9. 2022-2023-cü illər üzrə ixrac və idxal əməliyyatları, mln. ABŞ dolları ilə

Göstəricilər	2022	2023	Artım tempi, %
İxrac	38146,6	33898,6	-11,1

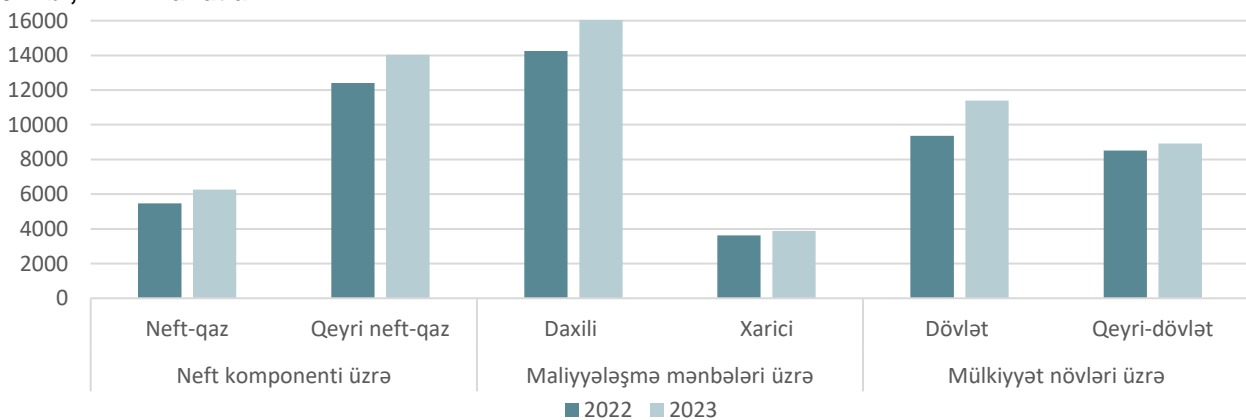
Neft-qaz sektoru	35098,9	30550,6	-13,0
Qeyri neft-qaz sektoru	3047,7	3348,0	9,9
İdxal	14539,9	17285,3	18,9
İdxal həcmnin sektorlar üzrə bölgüsü			
Dövlət sektoru	2539,3	2893,0	13,9
Özəl sektor	10576,9	12416,3	17,4
Fiziki şəxslər	1423,6	1976,0	38,8
Qeyri neft-qaz ixracında əsas mallar			
Tərəvəz və meyvə	667,6	725,9	8,7
Plastmassa və onlardan hazırlanan məmulatlar	386,2	460,8	19,3
Elektrik enerjisi	121,6	402,5	3,3 dəfə
Kimya sənayesi məhsulları	387,0	248,2	-35,9
Alüminium və ondan hazırlanan məmulatlar	217,6	195,2	-10,3
İdxalda əsas mallar			
Maşın, mexanizm, elektrik aparatları, avadanlıqlar və onların hissələri	2891,6	3463,9	19,8
Nəqliyyat vasitələri və onların hissələri	1771,7	2863,1	61,6
Yeyinti məhsulları	2363,1	2160,2	-8,6
Qara metallar və onlardan hazırlanan məmulatlar	1039,8	1100,5	5,8
Əczaçılıq məhsulları	652,9	560,8	-14,1

Cədvəl DGK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

1.2.5. Hesabat ilində əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların artımında əsas rol dövlət sektoruna məxsus olmuş, investisiyalarda izlənmiş artım iqtisadi artıma ən çox töhfə verən sahənin tikinti olması ilə nəticələnmişdir.

2023-cü ildə əsas kapitala investisiya qoyuluşları 20296,6 mln. manata bərabər olmaqla, əvvəlki ilə nisbətən real ifadədə 9,8% artmışdır. Artım əsasən qeyri-neft sektoruna yönəldilmiş vəsaitlər nəticəsində mümkün olmuşdur. Maliyyələşmə mənbələrinə gəldikdə isə əsasən daxili mənbələrdən yönəldilmiş investisiyaların töhfəsi yüksək olmuş, mülkiyyət növlərindən dövlət sektoru daha böyük paya malik olmuşdur (Şəkil 5).

Şəkil 5. 2022-2023-cü illər üzrə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların müxtəlif komponentlər üzrə tərkibi, mln. manatla

Şəkil DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Əsas kapitala investisiyaların mülkiyyət növləri üzrə bölgüsünün təhlili 2022-ci ilə müqayisədə artımın əsasən dövlət sektorunda müşahidə olunduğunu deməyə əsas verir. Belə ki, dövlət vəsaitləri

hesabına 2023-cü ildə əsas kapitala 11,0 mlrd. manatdan çox vəsait yönəldilmişdir ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 2,0 mlrd. manatdan çoxdur. Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlara əsasən, dövlət vəsaiti hesabına investisiyaların 65,5%-i və ya 7460,4 mln. manatı dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan (işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması üzrə xərc maddəsi də daxil edilməklə) ibarət olmaqla dövlət büdcəsi hesabına təmin edilmişdir ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 1514,6 mln. manat çoxdur.

Əsasən dövlət mənbələri hesabına olmaqla, əsas kapitala investisiyaların məbləğində müşahidə olunan artım tikinti sektoru üzrə real ifadədə ikirəqəmli artımın (13,3%) davam etməsi ilə nəticələnmiş (Şəkil 3), təkcə tikinti sektoru cəmi iqtisadi artıma 0,6 faiz bəndi töhfə vermişdir ki, bu da sahələr üzrə ən böyük göstəricidir.

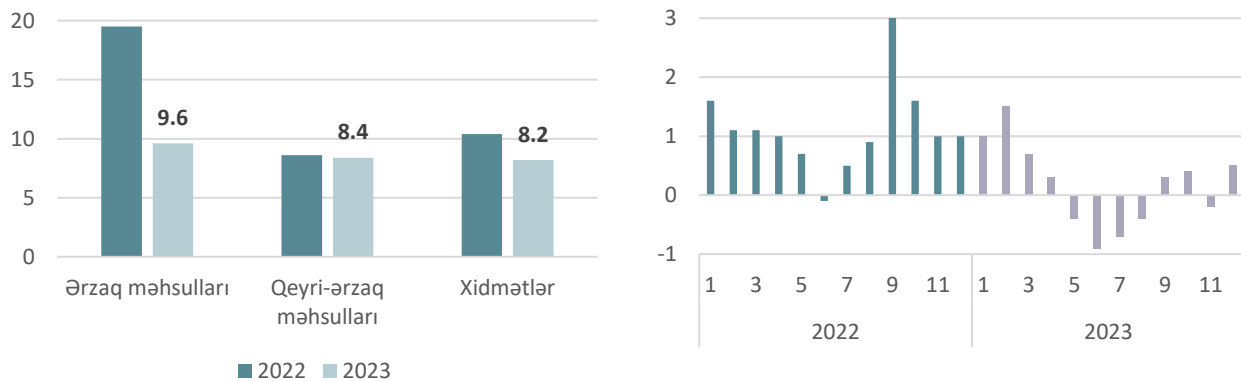
1.2.6. Qlobal miqyasda, o cümlədən əsas xarici ticarət tərəfdaşlarında ikirəqəmli inflyasiyanın birrəqəmli inflyasiya ilə əvəzlənməsi ölkə daxilində qiymət artımının zəifləməsinə öz töhfəsini vermiş, manatın nominal effektiv məzənnəsi qiymət artımını azaldan əsas amillərdən olmuşdur.

2023-cü ildə istehlak qiymətləri indeksi əvvəlki ilə nisbətən 8,8% artmışdır ki, bu da yenidən baxılma zamanı proqnozlaşdırılmış göstəricidən 1,6 faiz bəndi, 2023-cü il üzrə dəqiqləşdirilmiş göstəricidən isə 0,7 faiz bəndi azdır. Əvvəlki illə müqayisədə orta illik inflyasiyada zəifləmə müşahidə edilmiş, bu, həm idxal olunan mallar üzrə qiymət artımının zəifləməsi, həm də əvvəlki illərdə qeydə alınan yüksək qiymət artımının təsirinin aradan qalxması ilə əlaqəli olmuşdur.

Baxılan dövrün 5 ayında deflyasiya qeydə alınmış, aylıq ifadədə maksimum bahalaşma 1,5% olmuş, mal və xidmətlərin qiymətləri il ərzində hər ay orta hesabla 0,2% (əvvəlki ildə analoji göstərici 1,1%) yüksəlmişdir (Şəkil 6). İstehlak səbətinin bütün qrupları üzrə birrəqəmli artım izlənmişdir.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2024-cü il dövlət büdcəsinin layihəsinə Rəyində 2023-cü ilin sonuna faktiki inflyasiyanın təqdim olunan inflyasiya gözləntisi ətrafında olacağı şərh edilmişdir.

Şəkil 6. 2022-2023-cü illər üzrə istehlak qiymətləri indeksinin qruplar üzrə orta illik (sol şəkil) və cəmi səbət üzrə aylıq dəyişməsi (sağ şəkil), %

Şəkil DSK-nın statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bazis inflyasiyası 2023-cü ildə orta illik ifadədə 8,8% olmuşdur ki, bu da qiymət artımında qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənən məhsullar və xidmətlər, həmçinin mövsümi xarakter daşıyan

kənd təsərrüfatı məhsullarının rolunun olmadığını göstərir. Baxılan dövrdə istehsalçı qiymət indekslərinin də artım tempinin zəifləməsi müşahidə edilmişdir. Belə ki, orta illik qiymət artımı idxal olunan məhsullar üzrə 16,7%-ə (ötən il 22,2%), kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə 8,1%-ə (ötən il 15,9%), poçt və kuryer xidmətləri üzrə 1,1%-ə (ötən il 50,7%) enmişdir.

Əsas ticarət tərəfdaşlarının inflyasiya göstəricilərinin təhlili hesabat ilində bu ölkələrdə də bahalaşma templərində azalmanın qeydə alındığını göstərmişdir (Cədvəl 10).

Cədvəl 10. 2022-2023-cü illər üzrə əsas ticarət tərəfdaşlarında orta illik inflyasiya, %

Əsas ticarət tərəfdaşları	2022	2023	İdxalda xüsusi çəkisi
Rusiya	13,8	5,9	18,3
Çin	2,0	0,2	17,5
Türkiyə	72,3	53,9	13,3
Almaniya	8,7	6,0	5,3
Amerika Birləşmiş Ştatları	8,0	4,1	5,1

Cədvəl DGK və BVF-in məlumatları hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

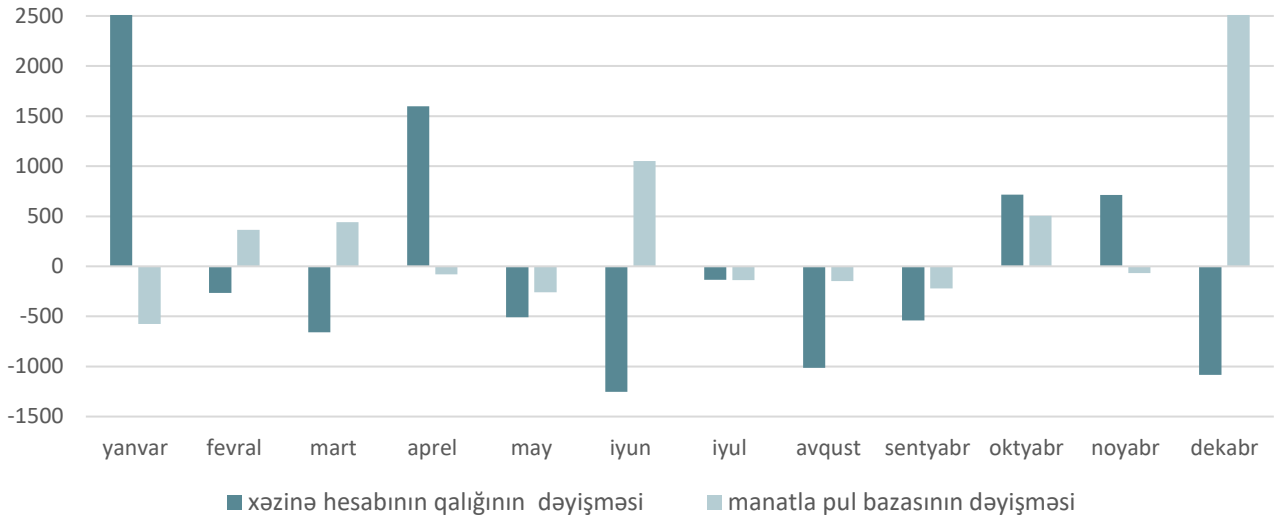
Manatın məzənnəsinin sabit qalması ilə manatın nominal effektiv məzənnəsinin möhkəmlənməsi inflyasiyaya azaldıcı təsir göstərən əsas amillərdən olmuş, qeyri neft-qaz sektoru üzrə manatın nominal effektiv məzənnəsi 19,3% möhkəmlənmişdir.

Əvvəlki illə müqayisədə nisbətən zəifləyən orta illik inflyasiya yüksək olaraq qalmaqda davam etmiş, qiymət artımına hələ də davam edən idxal inflyasiyası, il ərzində artan pul bazası və məcmu tələbin aktivləşməsi təkan vermiş, bu da orta illik inflyasiyada xarici amillərlə yanaşı, daxili amillərin də rolu olduğunu deməyə imkan vermişdir.

1.2.7. Hesabat ilində manatla pul bazasında artım qeydə alınmış, dekabr ayında artım məbləği digər aylardan fərqlənmiş, sonuncu ayda əhəmiyyətli artım daha çox fiskal əməliyyatlardan təsirlənmişdir.

Əvvəlki ildən fərqli olaraq, 2023-cü ildə manatla pul bazasında artım qeydə alınmış, 19,6%-lik artıma dövriyyədə olan nağd pulların, eləcə də müxbir hesabların artması təsir etmişdir. Pul bazası və onun tərkib elementlərinin aylar üzrə təhlili əhəmiyyətli artımın dekabr ayında qeydə alındığını göstərmişdir. Belə ki, ilin sonuncu ayında manatla pul bazası 2540,8 mln. manat, o cümlədən dövriyyədəki nağd pul 904,9 mln. manat artmış, müxbir hesab qalıqları üzrə izlənmiş 1635,9 mln. manat artıma vahid xəzinə hesabının qalığının dəyişməsi, eləcə də məcburi ehtiyatlar təsir göstərmişdir. Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlara əsasən, dekabr ayında vahid xəzinə hesabının qalığında 1083,3 mln. manat azalma baş vermişdir (Şəkil 7).

Şəkil 7. 2023-cü ildə manatla pul bazası və vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının aylıq dəyişməsi, mln. manatla

Şəkil AMB və dövlət büdcəsinin icrasına dair məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

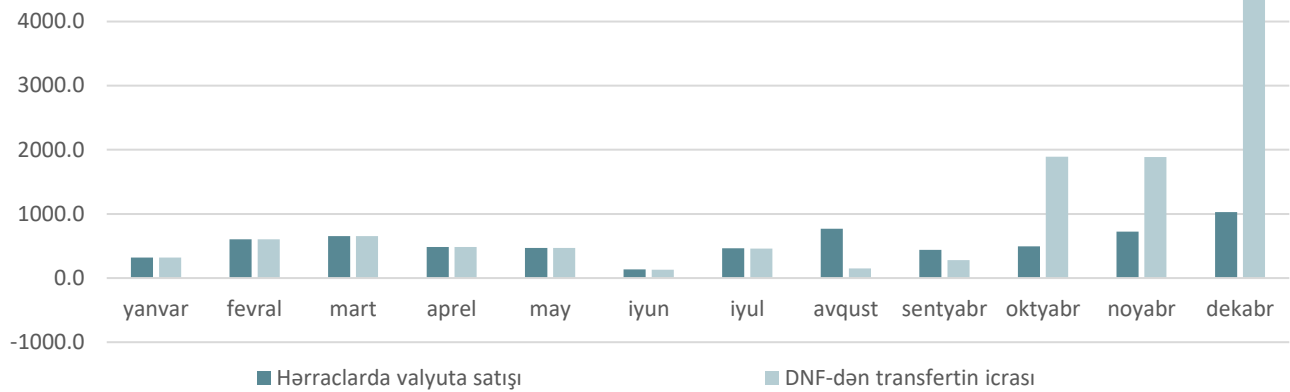
İl ərzində Mərkəzi Bank tərəfindən pul kütləsinin tənzimlənməsi üçün sterilizasiya əməliyyatları aparılsa da, eyni zamanda AMB tərəfindən əsasən fiskal tələbin ödənilməsi məqsədilə valyuta bazarına alışyönlü müdaxilələrin həyata keçirilməsi manatla pul bazasına artırıcı təsirini ötürmüşdür. Monetar və fiskal proseslər üzrə bu tendensiyanın davam edəcəyi ehtimalı pul kütləsinin artırmaqla inflyasiyaya təzyiqləri aktuallaşdırma bilər.

Xatırladaq ki, 2024-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə Hesablama Palatasının Rəyində fiskal stimullar fonunda valyuta bazarında tarazlığın qorunması məqsədilə alışyönlü müdaxilələrin davam edəcəyi ehtimalının pul təklifini genişləndirməklə sterilizasiya əməliyyatlarının həcmi yüksəldilməsini şərtləndirə biləcəyi vurğulanmışdır.

1.2.8. Hesabat ilində DNF-dən dövlət büdcəsinə transfertlərin məbləği hərraclarda valyuta satışını üstələmiş, transfertlərin və bazara alışyönlü müdaxilənin böyük hissəsinin ilin sonunda icra edilməsi dövrün sonunda pul bazasının artımı ilə nəticələnmişdir.

2023-cü ildə keçirilmiş 96 valyuta hərracında 3878,3 mln. ABŞ dolları (6593,2 mln. manat) satılmış, bu məbləğ əvvəlki ilə nisbətən 1307,4 mln. ABŞ dolları az olmuşdur. AMB-nin məlumatlarına əsasən, əksər valyuta hərracları təklif tələbi üstələmişdir.

Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, DNF transferti valyuta hərracları satılmış cəmi valyuta həcmindən çox olmuşdur (Şəkil 8). Hesabat ilində 6904,5 mln. ABŞ dollarından 2689,4 mln. ABŞ dollarının hərraclarda satışa çıxarılması transfert məbləğinin təxminən yarısının dövlət büdcəsinə birbaşa xarici valyutada köçürüldüyünü deməyə əsas verir.

Şəkil 8. 2023-cü ildə hərracla valyuta satışı və dövlət büdcəsinə DNF-dən transfertlər, aylıq, mln. manatla

Şəkil AMB və dövlət büdcəsinin icrasına dair məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilinin avqust ayından başlayaraq hərraclarda cəmi valyuta satışı və DNF-in valyuta satışı arasında da fərqlər müşahidə edilmişdir. Avqust-sentyabr aylarında valyuta satışı transfert həcmi üstələmişdir ki, bu da hərraclarda DNF vəsaitləri ilə yanaşı, həm də AMB ehtiyatlarının satışı ilə izah olunur.

AMB-nin açıqladığı məlumatlara əsasən, hesabat ilində Mərkəzi Bank əsasən fiskal tələb üzərindən olmaqla valyuta bazarına 2,1 mlrd. ABŞ dolları həcmində alışıönlü müdaxilə etmişdir. Müdaxilənin ilin son rübündə, xüsusən də dekabr ayında artması pul bazasına artırıcı təsirini ötürmüşdür. Manatla pul bazası 2022-ci ilə nisbətən 3414,9 mln. manat və ya 19,6% artmışdır. Aparılmış əməliyyatlar AMB-nin rəsmi valyuta ehtiyatlarının il ərzində 2617,3 mln. ABŞ dolları, o cümlədən təkcə dekabr ayında 997,1 mln. ABŞ dolları artmasına töhfə vermişdir.

Ümumilikdə hesabat ilinin yanvar-sentyabr aylarında hər ay orta hesabla 394,4 mln. manat transfert dövlət büdcəsinə köçürülsə də, oktyabr-dekabr aylarında bu məbləğdə əhəmiyyətli artım qeydə alınmış və aylıq bölgü proqnozunu nəzərəcərpacaq dərəcədə üstələməklə orta aylıq transfert məbləği 2729,2 mln. manata yüksəlmişdir.

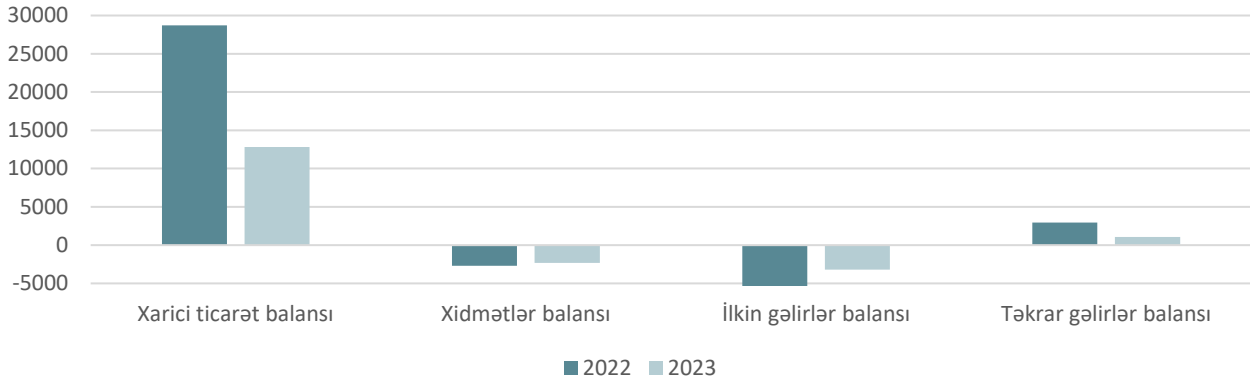
1.2.9. Neft-qaz qiymətlərində əvvəlki illə müqayisədə azalma tədiyə balansına təsir göstərən amil olmuş, ehtiyat aktivlərində artım qeydə alınsa da, artım tempində zəifləmə müşahidə edilmişdir.

2023-cü ildə cari əməliyyatlar hesabında 8329,4 mln. ABŞ dolları həcmində profisit qeydə alınmışdır ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 15148,7 mln. ABŞ dolları azdır. Cari əməliyyatlar hesabının neft-qaz komponenti üzrə təhlili bu hesabda profisit azalmasının həm neft-qaz, həm də qeyri neft-qaz sektorları ilə bağlı olduğunu göstərmişdir.

Hesabat ilində də qeydə alınmış profisit xarici ticarət balansı və təkrar gəlirlər üzrə müsbət saldonun hesabına mümkün olmuşdur (Şəkil 9). Xarici ticarət balansı üzrə 12805,6 mln. ABŞ dolları profisit formalaşmasına təkcə neft-qaz sektoru töhfə vermiş, qeyri neft-qaz sektoru üzrə yaranmış 10280,9 mln. ABŞ dolları məbləğində kəsir cəmi profisite azaldıcı təsir göstərmişdir. Lakin neft-qaz

qiymətlərinin əvvəlki ilə nisbətən azalması mal ixracını azaltmaqla xarici ticarət balansı üzrə müsbət saldoya azaldıcı təsir etmişdir.

Şəkil 9. 2022-2023-cü illərdə cari əməliyyatlar balansının tərkibi, mln. ABŞ dolları ilə

Şəkil AMB-nin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Baxılan dövrdə qeyri neft-qaz malları üzrə ixrac dövrün sonuna 3267,1 mlrd. ABŞ dolları təşkil etməklə, əvvəlki ilə nisbətən 11,1% artmışdır. Artım ikirəqəmli olsa da, bu sektor üzrə ixrac məbləğinin kiçik olması neft-qaz sektorunun azaldıcı təsirini kompensasiya edə bilməmişdir.

Cəmi profisitə töhfə verən digər komponent – təkrar gəlirlər üzrə müsbət saldo 1057,6 mln. ABŞ dollarına bərabər olmaqla, 2022-ci illə müqayisədə 64,3% azalmışdır. Azalma ölkəyə göndərilən pul baratlarının yuxarı baza effekti səbəbindən azalması ilə izah olunur.

Xalis maliyyə aktivlərinin 3253,6 mln. ABŞ dolları artması, xalis maliyyə öhdəliklərinin isə 1030,4 mln. ABŞ dolları azalması kapital və maliyyənin hərəkəti hesabında 4284,0 mln. ABŞ dolları məbləğində kəsirin formalaşması ilə nəticələnmişdir. Xalis maliyyə aktivlərinin artımı əsasən xaricə yönəldilmiş birbaşa investisiyalar ilə, xalis maliyyə öhdəliklərinin azalması isə əsasən portfel investisiyaları ilə əlaqəli olmuşdur.

Cari əməliyyatlar hesabı üzrə əhəmiyyətli profisitənin olması fonunda kapital və maliyyənin hərəkəti hesabında 4,3 mlrd. ABŞ dolları həcmində kəsirin qeydə alınması ölkənin ehtiyat aktivlərinin 5,4 mlrd. ABŞ dolları artması ilə nəticələnmişdir. Neft-qaz qiymətlərində azalma ehtiyat aktivləri üzrə artım tempinin əvvəlki ilə müqayisədə zəifləməsinə səbəb olmuşdur. Hesabat ilində də ehtiyat aktivlərinin artımı tamamilə neft-qaz sektorundan formalaşmış, qeyri neft-qaz sektoru üzrə ehtiyat aktivlərində azalma müşahidə edilmişdir.

II BÖLMƏ. BÜDCƏ HESABATLILIĞININ HÜQUQİ AKTLARA VƏ STRATEJİ SƏNƏDLƏRƏ UYGUNLUĞU

2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar həm müddət, həm də əhatə dairəsi baxımından demək olar ki, qanunvericiliyin tələblərinə uyğun şəkildə təqdim olunmuş, qanun layihəsi və illik hesabatda tələb olunan məlumatlar əsasən əks etdirilmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda Strategiyada nəzərdə tutulmuş bəzi tədbirlərin icrası və maliyyə tutumu barədə məlumat verilmiş, xərclərin əhəmiyyətli hissəsi əsaslı xərclərdən ibarət olmuşdur.

Hesabat ilində büdcə qaydasının hər iki hədəfinə riayət olunmuş, icmal büdcənin qeyri-neft gəlirlərinin baza xərclərindən daha sürətlə artması qaydaya əməl olunmağa imkan yaratmışdır. Əvvəlki illə müqayisədə dövlət borcunun strukturunun dəyişməsi 2-ci göstəricinin artması ilə nəticələnmişdir.

Büdcə sənədləşməsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində atılan addımlar fonunda bu sahədə təkmilləşdirilmələrə zərurətin olması ilə bağlı qənaətə gəlinmişdir.

2.1. “Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinin və hesabatın (hesabatların) mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğu

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatlara, həmçinin məlumatların təqdim edilmə müddətinə və formalarına dair aşağıdakı istiqamətlər müəyyən edilmişdir:

- Dövlət büdcəsinin icrası barədə aylıq və rüblük hesabatlar üzrə;
- Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat və müvafiq qanun layihəsi üzrə.

Hesablama Palatası bu istiqamətlərlə bağlı təsbit edilmiş tələblərin icra vəziyyətini təhlil edərək aşağıdakıları qeyd edir:

2.1.1. Hesablama Palatası 2023-cü il ərzində dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatların “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun 18-ci və 20-ci maddələri ilə müəyyən edilmiş müddət və formalara, əsasən, uyğun (bəzi istiqamətlər istisna) təqdim olunduğunu qeyd edir.

“Büdcə sistemi haqqında” Qanunun 18-ci və 20-ci maddələrində dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilən məlumatlara və onların təqdim edilmə müddətinə dair tələblər göstərilmişdir (Cədvəl 11).

Cədvəl 11. “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun dövlət büdcəsinin icrası barədə məlumatlara (əhatəsi və müddəti) dair 18-ci və 20-ci maddələrinin tələbləri və onların icra vəziyyəti

Maddə	Maddənin tələbi	Təqdim edilmiş ✓ Qismən təqdim edilmiş ≈ Təqdim edilməmiş X	Qeyd
18.3	Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrasını təmin edən orqanlar, habelə onların regional və yerli bölmələri müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə razılaşdırılmış formalara uyğun olaraq aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla gəlirlərin təsnifatı üzrə hesabatları aidiyyəti üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və ya onun yerli bölmələrinə, habelə AR Hesablama Palatasına təqdim edirlər. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) bu maddə ilə müəyyən edilmiş hesabatlarla müvafiq dövr üzrə hesablanmış, ödənilmiş, artıq ödənilmiş vergilər, artıq ödənilmiş vergilərin büdcədən qaytarılan məbləğləri və vergi borcları barədə məlumatları əlavə edir.	✓	
18.7.	Dövlət büdcəsinin icrası prosesində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərinin bölgüsündə dəyişiklik edildiyi təqdirdə, bu barədə məlumatlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən yarımillik və illik dövriliklə AR Hesablama Palatasına təqdim edilir.	✓	
20.1	Dövlət büdcəsinin icrası barədə aylıq hesabat hesabat ayından sonrakı ayın 25-dək tərtib olunur, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına və AR Hesablama Palatasına təqdim edilir. Hesabatda dövlət büdcəsinin icrası funksional və iqtisadi təsnifat əsasında ilin əvvəlindən artan yekunla əks etdirilir.	✓	
20.2	Dövlət büdcəsinin icrası barədə rüblük hesabat növbəti rübün birinci ayının sonunadək AR Milli Məclisinə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına və AR Hesablama Palatasına təqdim olunur. Hesabat mətbuatda dərc edilir. Rüblük hesabatda başqa göstəricilərlə yanaşı, gəlir və xərclərin icrasının həmin dövr üçün təsdiq olunmuş təyinatla müqayisəli təhlili verilir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən icrası təmin olunan gəlirlər üzrə bu Qanunun 18.3-cü maddəsinin ikinci cümləsində göstərilən məlumatlar da hesabatla əlavə edilir.	≈	<i>Qanunun 18.3-cü maddəsinin ikinci cümləsində göstərilən məlumatlar hesabatla əlavə edilməmişdir.</i>
20.2-1	Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat, büdcə qaydasına uyğun hazırlanmış icmal büdcənin xərclərinə dair proqnoz və kassa icrasının göstəriciləri və müvafiq qanun layihəsi növbəti ilin aprel ayının 25-dək müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən hazırlanaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və AR Hesablama Palatasına təqdim edilir.	✓	
20.4	Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrası barədə hesabat dövlət büdcəsinin gəlirlərini təmin edən orqanlar və dövlət xəzinədarlığı tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi formalarda aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla gəlirlərin təsnifatı üzrə təqdim edilmiş hesabatlar əsasında hazırlanır.	✓	
20.4-1	Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş forma və qaydada hesabatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi dövlət qurumlarına təqdim edir və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən dövlət qurumlarının dövlət xəzinədarlığı məlumatlarına real vaxt rejimində çıxış imkanlarını təmin edir.	✓	*

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

* Əvvəlki rəylərdə də bildirdiyimiz kimi, Qanunun 20.4-1-ci maddəsinin tələbinin icrası ilə əlaqədar “Dövlət qurumlarının dövlət xəzinədarlığı məlumatlarına real vaxt rejimində çıxışının təmin edilməsi Qaydası” ilə müəyyən edilmiş prosedur dövlət büdcəsi ilə bağlı 9 istiqamətdə məlumatların təqdim edilməsini tənzimləyir. Lakin qüvvədə olan Qayda, həmçinin Qaydaya əsasən hazırda

fəaliyyət göstərən İT sistem Qanunun tələb etdiyi kimi xəzinədarlıq orqanlarının məlumatlarına real vaxt rejimində tam çıxışın təmin olunmasını nəzərdə tutmur. Təqdim edilən məlumatlar isə "Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası" ilə nəzərdə tutulmuş müvafiq məlumatlarla demək olar ki, eynilik təşkil edir.

2.1.2. Hesablama Palatası 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı qanun layihəsi və illik hesabatın müəyyən edilmiş müddətlərdə təqdim olunduğunu, tələb olunan məlumat və göstəricilərin Qanun layihəsinə və illik hesabatda, əsasən, daxil edildiyini qeyd edir.

"Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 20.3-cü və 20.6-cı maddələrində dövlət büdcəsinin icrası haqqında illik Hesabatda və Qanun layihəsinə dair tələblər müəyyən edilmişdir (Cədvəl 12).

Cədvəl 12. Dövlət büdcəsinin icrası barədə Qanun layihəsinə və illik hesabatda "Büdcə sistemi haqqında" Qanunun 20.3-cü və 20.6-cı maddələrinin tələbləri və onların icra vəziyyəti

Madde	Maddənin tələbi	Təqdim edilmiş ✓ Qismən təqdim edilmiş ≈ Təqdim edilməmiş X	Qanun layihəsində əks olunduğu maddə və ya illik Hesabatda səhifə	Qeyd
20.3	Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat və müvafiq qanun layihəsi təsdiq olunmaq üçün növbəti ilin may ayının 15-dən gec olmayaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən AR Milli Məclisinə təqdim olunur. Hesabat özündə digər məlumatlarla yanaşı bütün dövlət borcları, il ərzində götürülən dövlət borcları, o cümlədən buraxılmış dövlət qiymətli kağızları və verilən dövlət zəmanətləri və dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondunun, AR Prezidentinin Ehtiyat Fondunun vəsaitlərindən il ərzində istifadə, məqsədli büdcə fondlarının və yerli gəlirlərin vergi və digər ödəniş növləri üzrə icrası haqqında məlumatları da əks etdirir	✓	səhifə 54-58, 50, 58-61	
20.6.1	müvafiq olaraq gəlir və xərclərin icrası üzrə ümumi məbləğ	✓	Madde 1	
20.6.2	gəlirlərin mədaxil mənbələri üzrə icrasının məbləği	✓	Madde 2, cədvəl üzrə sıra № 2.1.1.- 2.1.2.1.1	
20.6.3	manatın xarici valyutalara nisbətə məzənnəsinin dəyişməsi nəticəsində yaranan qazanc və ya itki	✓	Madde 2, cədvəl üzrə sıra № 2.1.2.1.1	
20.6.4	funksional və inzibati təsnifata uyğun olaraq bölmə və köməkçi bölmə səviyyəsində xərclərin icrasının məbləği	≈	Madde 2, cədvəl üzrə sıra № 2.2.1.- 2.2.12.4.4	Əvvəlki illərdə olduğu kimi, Qanun layihəsində inzibati təsnifat üzrə xərclərin məbləği göstərilməmişdir. Həmin illərin təcrübəsinə əsasən inzibati təsnifata uyğun olaraq xərclərin icra məbləği Qanunun tətbiqi barədə

				<i>Fərmanda əks etdirilmişdir.</i>
20.6.5	dövlət büdcəsinin kəsirinin (defisit) və ya büdcə artıqlığının (profisit) yuxarı həddinin məbləği	✓	<i>Maddə 2, cədvəl üzrə sıra № 2.3</i>	
20.6.6	cari il yanvarın 1-nə vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı	✓	<i>Maddə 2, cədvəl üzrə sıra № 2.4</i>	

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2.1.3. Rəyin hazırlanması prosesində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabat və ona əlavələrin dəqiqləşdirilməsi həyata keçirilmişdir.

2023-cü ilin dövlət büdcəsinin icrasına dair Rəyin hazırlanması prosesində aparılan müzakirələr də nəzərə alınmaqla, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabat və ona əlavələrə dəqiqləşdirilmələr həyata keçirilmişdir. Dəqiqləşmələr əsasən dövlət büdcəsinin gəlirləri, dövlət büdcəsinin kəsiri və kəsirin maliyyələşdirilməsi mənbələri, dövlət proqramlarını əhatə etmişdir. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 20.5-ci maddəsinə uyğun olaraq, Hesablama Palatası tərəfindən rəyin verilməsi zamanı Milli Məclisdən daxil olan dövlət büdcəsinin icrası barədə yekun illik hesabat və qanun layihəsi (dəqiqləşmələri özündə ehtiva edən) nəzərə alınmışdır.

2.2. Dövlət büdcəsinin icrasının “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”ə və “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”na uyğunluğu

2.2.1. Hesablama Palatası Strategiyanın tədbirlərinin maliyyə təminatının açıqlanmasını müsbət qiymətləndirməklə yanaşı, bu sahədə təkmilləşdirilmənin davam etdirilməsini məqbul hesab edir.

Məlum olduğu kimi, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair Milli Prioritetlərin reallaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 22 iyul tarixli 3378 nömrəli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” təsdiq edilmişdir.

Bu Sərəncamla ilkin strateji dövrdə təməl şərtlərin geniş fəaliyyət istiqamətləri vasitəsilə işə salınmasını təmin edən Tədbirlər Planı təsdiq edilmiş, İşğaldan azad olunmuş ərazilərə Böyük Qayıdış Milli Prioritetinin isə “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramının Tədbirlər Planı çərçivəsində icra edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Sərəncamda Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birlikdə Strategiyada dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası üçün tələb olunan vəsaitin dövlət büdcəsinin 2023–2026-cı illər üzrə proqnozlarında nəzərdə tutulması ilə bağlı zəruri tədbirlərin görülməsi tapşırılmışdır.

2023-cü il dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilmiş dövlət proqramları və məqsədli tədbirlər üzrə xərclər barədə məlumata əsasən, 2023-cü ildə Strategiyanın maliyyə təminatı üçün

7095,6 mln. manat icra olunmuşdur (Cədvəl 13). İcra olunmuş vəsaitin əhəmiyyətli hissəsini əsaslı xərclər təşkil etmişdir.

Qeyd edilən məlumatda icra olunan vəsait Strategiyanın bəndləri üzrə ayrıca əks etdirilsə də, əsas icraçı orqanlar (qurumlar) üzrə icra olunmuş vəsait barədə məlumatlar göstərilməmişdir.

Cədvəl 13. “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” üzrə icra edilmiş vəsaitin Milli Prioritetlər üzrə bölgüsü, mln. manatla

Milli Prioritetlər	İcra
1. Dayanıqlı artan rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyat	534,8
2. Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət	575,5
3. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı	288,5
4. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə Böyük Qayıdış	5581,6
5. Təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi	115,3
Cəmi	7095,6

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatların, o cümlədən Strategiya üzrə təqdim edilmiş məlumatların təhlili aşağıdakı nəticələrə gəlməyə əsas vermişdir:

- Strategiya üzrə nəzərdə tutulmuş vəsaitin 2023-cü ildə icra faizinin yüksək olması dövlət büdcəsinin icrası prosesində bəzi xərclərdəki yerdəyişmələr hesabına təmin olunmuş;
- Strategiya xərcləri barədə məlumatlar layihə və icra sənədləşməsinə fərqli yanaşma əsasında daxil edilmiş, bu isə proqnoz və icra üzrə qiymətləndirmələrin aparılmasına təsir etmiş;
- Strategiyanın tədbirlərində nəzərə alınmış makrofiskal göstəricilərin proqnozları tam və ya qismən yerinə yetirilmişdir.

Xatırladaq ki, 2023-cü il dövlət büdcəsinin layihəsinə Hesablama Palatasının Rəyində Strategiya üzrə xərclərin əsasən funksional təsnifat üzrə digər kimi təsnifləşdirilən köməkçi bölmələrdə, iqtisadi təsnifat üzrə isə “Sair xərclər”də cəmlənməsinin müqayisəliliyin təmin edilməsi üzrə risklərin yaranmasına səbəb olacağı şərh edilmişdir.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, Strategiya üzrə monitoring və qiymətləndirmə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 6 mart tarixli 1294 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət proqramlarının tərtibi, icrası, monitoringi və qiymətləndirilməsi Qaydası”na əsasən həyata keçirilir. Həmin Qaydaya uyğun olaraq, dövlət proqramının monitoringinin nəticələri monitoring və qiymətləndirmə orqanının (qurumunun) tərtib etdiyi illik hesabatda öz əksini tapır. Dövlət proqramı üzrə nəticələrin monitoringi dövlət proqramının nəticə indikatorları üzrə müəyyən edilmiş hədəf göstəricilərin və əldə edilmiş faktiki göstəricilərin müqayisəsi əsasında aparılır və dövlət proqramının nəticələrinin monitoringi üzrə hesabat tərtib olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, həmin Qayda ilə təsdiq edilmiş hesabat formalarında dövlət proqramı üzrə prioritet istiqamətlərə sərf edilən vəsait barədə məlumatların əks olunması barədə müddəanın yer alması fonunda, Hesablama Palatasına təqdim edilmiş Strategiya üzrə büdcə hesabatlılığında təkcə prioritet istiqamətlər deyil, tədbirlər də yer almışdır.

2.3. “Büdcə qaydası”nın təhlili

2.3.1. İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft-qaz ÜDM-nə nisbəti üzrə müəyyən olunmuş qaydaya hesabat ilində əməl olunmuş, bu göstərici proqnoza nisbətən aşağı icra edilsə də, əvvəlki illə müqayisədə azalmamışdır.

“İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin və dövlət borcunun ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin ortamüddətli dövr üzrə hədəflənən yuxarı hədləri, habelə 2023-cü ilin sonuna hədəflənən icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin yuxarı həddinin müəyyən edilməsi haqqında” 2022-ci il 30 dekabr tarixli 1950 nömrəli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanına əsasən yenilənmiş büdcə qaydasında icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin ortamüddətli dövr üzrə hədəflənən yuxarı həddi 17,5%, 2023-cü ilin sonuna isə 25,0% müəyyən edilmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, 2023-cü ilin sonuna büdcə qaydasının 1-ci göstəricisi 22,5% təşkil etməklə hədəflənən göstəricidən 2,5 faiz bəndi az olmuş, dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı büdcə qaydası üzrə hədəfdən kənarlaşmaya yol verilsə də, icra prosesində qaydaya əməl edilmişdir. 2022-ci illə müqayisədə isə büdcə qaydasının bu göstəricisində azalma qeydə alınmamış, 0,1 faiz bəndi artım izlənmişdir (2022-ci ildə 22,4%).

Strategiyada Fiskal tənzimləmənin təkmilləşdirilməsi fəaliyyət istiqaməti üzrə Təkmilləşdirilmiş büdcə qaydasına əsaslanan makrofiskal çərçivənin tətbiqi adlı tədbir müəyyənləşdirilmiş, bu tədbir üzrə 2023-2026-cı illərdə icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft-qaz ÜDM-nə nisbətinin hər il azalması hədəflənmişdir.

İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsiri = İcmal büdcənin gəlirləri – icmal büdcənin neft gəlirləri (DNF gəlirləri və neft sektoru üzrə vergilər) - icmal büdcənin baza xərcləri
İcmal büdcənin baza xərcləri = icmal büdcənin xərcləri - dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri

Beləliklə, 50049,0 (icmal büdcənin gəlirləri) – 28080,7 (icmal büdcənin neft gəlirləri 21661,9+6418,8) – 39479,5 (icmal büdcənin baza xərcləri 40348,1 -868,6) =
= -17511,2 (İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsiri)

İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti = 17511,2 / 77661,8 = 22,5%

İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsiri 17511,2 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2023-cü ilin yenidən baxılmaqla proqnozlaşdırılmış göstəricisindən 2369,3 mln. manat və ya 11,9% azdır. Kəsirin proqnozlardan az olmasını həm icmal büdcənin qeyri-neft gəlirlərinin 1447,7 mln. manat çox (hətta büdcədən kənar gəlirlərin uçotunda aparılan dəyişikliklərdən sonra bu istiqamətdə gəlirlərin təxminən

300,0 mln. manat az olması fonunda), həm də icmal büdcənin baza xərclərinin az (921,6 mln. manat) icrası şərtləndirmişdir.

Büdcə qaydası üzrə hədəfin proqnozla müqayisədə aşağı icrası və bununla da büdcə qaydasına riayət edilməsi icmal büdcənin baza kəsirinin azalması üzərindən olmuş, nisbət digər komponenti olan qeyri-neft-qaz ÜDM-i isə proqnozla demək olar ki üst-üstə düşdüyündən müvafiq nisbət proqnozdan aşağı icrasına töhfə verə bilməmişdir (77704,6 mln. manat proqnoza qarşı 77661,8 mln. manat icra).

Əvvəlki illərin təcrübəsi qeyri-neft-qaz ÜDM-in bir qayda olaraq proqnozdan yüksək qeydə alındığını və büdcə qaydasına riayət edilməyə imkan yaratdığını göstərsə də, hesabat ilində fərqli mənzərənin müşahidə olunması növbəti illərdə büdcə qaydasının yerinə yetirilməsində bu elementin töhfəsinin aradan qalxma ehtimalının olduğunu deməyə əsas verir. Ortamüddətli dövrdə isə büdcə qaydası üzrə birinci hədəfin azalan xətlə müəyyənləşdirilməsi növbəti illərdə icra prosesində icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin diqqətdə saxlanmasını şərtləndirir.

Xatırladaq ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə Hesablama Palatasının Rəyində qiymət amilinin təsirinin növbəti illərdə azalması ilə bağlı proqnozların verilməsi şəraitində ortamüddətli dövr üzrə büdcə qaydasına əməl edilməyə müsbət təsir edən ÜDM-in real artımının xüsusi diqqətdə saxlanmasının zəruri olduğu şərh edilmişdir.

Hədəf göstəricisinin əvvəlki ilə nisbətən azalmaması icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin artması ilə əlaqəli olmuşdur. Belə ki, nisbət digər elementi olan qeyri-neft-qaz ÜDM-i illik müqayisədə 11,3% artsa da, icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin daha sürətlə (12,0%) artması nisbət azalmasına mane olmuşdur. Qeyri-neft baza kəsirində izlənmiş bu artım icmal büdcənin baza xərclərinin qeyri-neft gəlirləri ilə müqayisədə daha sürətli artımı hesabına olmuşdur. Hesabat dövründə icmal büdcənin qeyri-neft gəlirləri 2022-ci illə müqayisədə 3143,8 mln. manat artmışdır ki, bunun da 1730,0 mln. manatı dövlət büdcəsi hesabına formalaşmışdır. İcmal büdcənin baza xərclərində artım isə 5038,6 mln. manata bərabər olmuşdur (Cədvəl 14).

Cədvəl 14. Büdcə qaydasının 1-ci göstəricisinin hesablanması üzrə tətbiq edilən göstəricilər, mln. manatla

Göstəricilər	2022	2023		Müqayisə	
	fakt	yenidən baxılan	fakt	2022-ci il ilə	yenidən baxılma ilə
Qeyri-neft-qaz ÜDM	69764,1	77704,6	77661,8	7897,7	-42,8
İcmal büdcənin qeyri-neft gəlirləri	18824,5	20520,6	21968,3	3143,8	1447,7
İcmal büdcənin neft gəlirləri	24273,1	22539,5	28080,7	3807,6	5541,2
İcmal büdcənin xərcləri	35073,6	41269,8*	40348,1	5274,5	-921,6
Dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri	632,7	868,6	868,6	235,9	0,0
İcmal büdcənin baza xərcləri	34440,9	40401,1	39479,5	5038,6	-921,6
İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsiri	-15616,4	-19880,5	-17511,2	-1894,8	2369,3
İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ÜDM-nə nisbəti	-22,4%	-25,6%	-22,5%	0,1 faiz bəndi	-3,1 faiz bəndi
Göstərici üzrə hədəf	27,5	25,0			

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

* 2023-cü ilin dövlət büdcəsi haqqında Qanunda icmal büdcənin xərcləri 41269,9 mln. manat təsdiq edilmişdir. Lakin icmal büdcənin xərclərinin təsdiq edilmiş məbləğinin il ərzində dəyişdirilməsi ilə bağlı qanunvericilikdə müddəalar olmasa da, icra prosesində aparılmış dəyişikliklər (Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə verilən dotasiyanın 130,0 mln. manat azaldılması) icmal büdcənin xərc məbləğinin proqnozuna artırıcı təsir etmiş və "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Qanunun 15-ci maddəsi dəyişdirilmişdir.

2.3.2. Dövlət borcunun ümumi daxili məhsula nisbəti üzrə müəyyən edilmiş qaydaya hesabat ilində əməl olunmuş, dövlət borcunun strukturunda edilmiş dəyişikliklər, eləcə də neft-qaz qiymətləri bu nisbət üzrə əvvəlki illə müqayisədə əhəmiyyətli dəyişikliyə səbəb olmuşdur.

"İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin və dövlət borcunun ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin ortamüddətli dövr üzrə hədəflənən yuxarı hədləri, habelə 2023-cü ilin sonuna hədəflənən icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin yuxarı həddinin müəyyən edilməsi haqqında" 2022-ci il 30 dekabr tarixli 1950 nömrəli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanına əsasən yenilənmiş büdcə qaydasında dövlət borcunun ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin ortamüddətli dövr üzrə hədəflənən yuxarı həddi ilkin olaraq 20,0% təsdiqlənsə də, 2023-cü il 04 avqust tarixində Fərmana dəyişiklik edilərək hədəf 30,0% müəyyənləşdirilmişdir.

Hesabat dövründə büdcə qaydasının ikinci komponenti olan dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətində riayət edilmiş, 2023-cü il üzrə dövlət borcunun ümumi məbləği 26850,4 mln. manat olmaqla ÜDM-ə nisbətində 21,8% təşkil etmişdir. Bu, müəyyən edilmiş hədəf göstəricisindən 8,2 faiz bəndi azdır (Cədvəl 15). Qeyd edilən göstəricinin hədəfə nəzərə az icra edilməsinə ÜDM-in proqnozlaşdırılan məbləğdən əhəmiyyətli çox (11,4 mlrd. manat) olması da təsir göstərmiş, ÜDM-in proqnozdan yüksək icrası yalnız neft-qaz sektoru hesabına təmin edilmişdir.

Eyni zamanda qeyd edək ki, əvvəlki illə müqayisədə bu nisbət üzrə əhəmiyyətli artım qeydə alınmış, dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti 10,2 faiz bəndi yüksəlmişdir. Nisbətin artımında hər iki elementin rolu olmuş, həm azalan neft-qaz qiymətləri səbəbi ilə əvvəlki illə müqayisədə nominal ifadədə azalan ÜDM, həm də "Aqrarkredit" QSC-nin dövlət zəmanətli öhdəliklərinin daxili dövlət borcuna aid edilməsi nəticəsində əhəmiyyətli artan borc məbləği təsir etmişdir.

Cədvəl 15. Büdcə qaydasının 2-ci göstəricisinin hesablanması üzrə tətbiq edilən göstəricilər, mln. manatla

Göstəricilər	2022	2023		Müqayisə	
	fakt	yenidən baxılan	fakt	2022-ci illə	yenidən baxılma ilə
ÜDM	133972,7	111556,1	123005,5	-10967,2	11449,4
Dövlət borcu	15566,6	-	26850,4	9921,9	-
Dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti, %-lə	11,6		21,8	10,2	
Göstərici üzrə hədəf, %-lə	20,0	30,0			

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2.4. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı sənədləşmənin (hesabatların) beynəlxalq təcrübəyə adekvatlığı

2.4.1. Aparılan təhlillər 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim olunan sənədlərin siyahısının əvvəlki illərlə müqayisədə nisbətən artırıldığını, izah və məlumatların keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində addımların atıldığını göstərir.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 20-ci maddəsinə uyğun olaraq dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı aylıq, rüblük və illik hesabatlar təqdim edilir. Qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq bu məlumatlar təqdim edilmiş, illik hesabatda məlumatların əks etdirilməsində müsbət dəyişikliklər də izlənilmişdir. İlk dəfə olaraq Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin maliyyələşdirilməsi sahəsində görülmüş işlər barədə alt başlıq hesabatı əlavə edilmiş, “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası barədə məlumat genişləndirilmişdir.

Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, PHŞ-lərə dövlət sifarişi üzrə ayrılmış məbləğ illik hesabatı ayrıca əlavə şəklində təqdim edilmiş, dövlət sifarişi ilə dövlət büdcəsi hesabına təyinatlı tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün müqavilənin müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və ya tabe olduğu dövlət orqanı ilə bağlanmasına dair bölgü göstərilmişdir.

Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə istifadə olunmuş vəsaitlə bağlı təqdim edilmiş məlumatda ilk dəfə olaraq Fondada nəzərdə tutulmuş vəsait hesabına və qanunvericiliyə uyğun olaraq qənaət olunmuş vəsaitin Fonda yönəldilməsi hesabına maliyyələşdirilmiş istiqamətlər fərqləndirilmişdir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, bu ildə də illik hesabatda Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının rəylərində qaldırılmış təkliflərin icrası barədə ayrıca altbölmə verilmişdir.

2.4.2. Məlumatlılığın artırılması fonunda mövcud qanunvericilik, qabaqcıl təcrübə, həmçinin qarşıdakı dövr üçün bəyan edilən hədəflər nəzərə alınmaqla, Hesablama Palatası fiskal qanunvericilikdə dəyişikliklərin zəruri olduğu qənaətindədir.

Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin qiymətləndirilməsi alətləri büdcənin icrası ilə bağlı il ərzində təqdim edilən hesabatlara tamlıq, dürüstlük və müddət prinsipləri nəzərə alınmaqla tələbləri müəyyən edir. Rəyin 2.1-ci altbölməsində də qeyd edildiyi kimi, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən tələb olunan göstəricilər dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı Qanun layihəsində əsasən əks etdirilmişdir.

Eyni zamanda, illik Hesabat üzrə qanunvericilik baxımından tələb olunan məlumatlar əsasən büdcə sənədləşməsinə daxil edilmişdir. Lakin qabaqcıl təcrübədə bəzi əlavə məlumatlara da rast gəlinir. Müvafiq istiqamət üzrə Hesablama Palatasının tövsiyəsi Rəyin Təvsiyələr bölməsində əks olunmuşdur.

Məlum olduğu kimi, büdcə-vergi siyasətində dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində şəffaflığın və hesabatlılığın artırılması ilə bağlı istiqamət, habelə bu istiqamət üzrə "Açıq Büdcə İndeksi"ndə ölkəmizin mövqeyinin yaxşılaşdırılması kimi hədəf müəyyənləşdirilmişdir. Bu, dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlılığı tənzimləyən qanunvericilikdə əlavə və dəyişikliklərin edilməsini zərurətə çevirir.

Xatırladaq ki, dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatlılığın artırılması məqsədilə "Büdcə sistemi haqqında" Qanunun 18-20-ci maddələrində dəyişikliklərin edilməsinə dair Hesablama Palatasının tövsiyələri 2021-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair Rəyində əks etdirilmişdir.

Pİ-28. Büdcənin icrası ilə bağlı il ərzində təqdim edilən hesabatlar

28.1. Hesabatların əhatəliliyi və müqayisəliliyi

- A) Məlumatların əhatə dairəsi və təsnifatı ilkin büdcə ilə birbaşa müqayisə etməyə imkan verir. Məlumata büdcə smetalarının bütün maddələri daxildir. Hesabatlara mərkəzi hökumətin muxtar müəssisələrinə köçürmələrə dair məlumatlar da daxildir.
- B) Məlumatların əhatə dairəsi və təsnifatı məlumatların qismən toplanması ilə ilkin büdcə ilə birbaşa müqayisəyə imkan verir. Hesabatlara mərkəzi hökumətin muxtar müəssisələrinə köçürmələrə dair məlumatlar da daxildir.
- C) Məlumatların əhatə dairəsi və təsnifatı əsas inzibati bölmələr üçün ilkin büdcə ilə birbaşa müqayisə etməyə imkan verir.
- D) Performans göstəricisi C-dən az olmamalıdır.

28.2. Hesabatların hazırlanma müddəti

- A) Büdcənin icrası haqqında hesabatlar hər ay hazırlanır və hər ayın sonundan iki həftə müddətində verilir.
- B) Büdcənin icrası haqqında hesabatlar rüblük hazırlanır və hər rübün sonundan etibarən dörd həftə ərzində verilir.
- C) Büdcənin icrası haqqında hesabatlar rüblük (birinci rüb istisna olmaqla) hazırlanır və hər rübün sonundan etibarən 8 həftə ərzində verilir.
- D) Performans göstəricisi C-dən az olmamalıdır.

28.3. İllik Büdcə Hesabatlarının keyfiyyəti

- A) Məlumatın dürüstlüyünə dair heç bir ciddi iddia yoxdur. Büdcənin icrasının təhlili ən azı yarım ildə bir dəfə verilir. Xərclər haqqında məlumat həm öhdəlik, həm də ödənişləri əhatə edir.
- B) Məlumatların dürüstlüyü ilə bağlı bəzi çatışmazlıqlar ola bilər. Hesabatda büdcənin icrasının təhlili üçün faydalı olan məlumatlar vurğulanır. Büdcənin icrasının təhlili yarım ildə bir dəfə verilir. Xərclərlə bağlı məlumat ödəniş mərhələsini nəzərdə tutur.
- C) Məlumatların dürüstlüyü ilə bağlı bəzi çatışmazlıqlar ola bilər. Məlumatlar büdcənin icrasının təhlili üçün faydalıdır. Xərclərlə bağlı məlumat ödəniş mərhələsini nəzərdə tutur.
- D) Performans göstəricisi C-dən az olmamalıdır.

III. BÖLMƏ. BÜDCƏ VƏSAİTLƏRİNİN İDARƏEDİLMƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2023-cü ildə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icra səviyyəsi aylar üzrə fərqlənmiş, il ərzində dövlət büdcəsinə yenidən baxılması fonunda dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin əhəmiyyətli hissəsi dekabr ayında icra edilmiş, sonuncu ayda DNF transfertlərinin əhəmiyyətli icrası bu xərclərin maliyyə təminatı kimi çıxış etmişdir.

İl ərzində büdcədə yüksək həcmli profisitın izlənməsi sərbəst qalığın artmasına şərait yaratmış, sərbəst qalığın idarəetməyə verilən hissəsində volatillik izlənməmiş, idarəetməyə verilmiş vəsaitlər üzrə hesablanmış faiz məbləği tam şəkildə dövlət büdcəsinə köçürülməmişdir.

Fiskal qanunvericiliyin bəzi müddəaları hesabat ilində də sərbəst qalıqdan vəsait ayrılmasına imkan yaratmış, bu, qalığa azaldıcı təsir göstərmişdir.

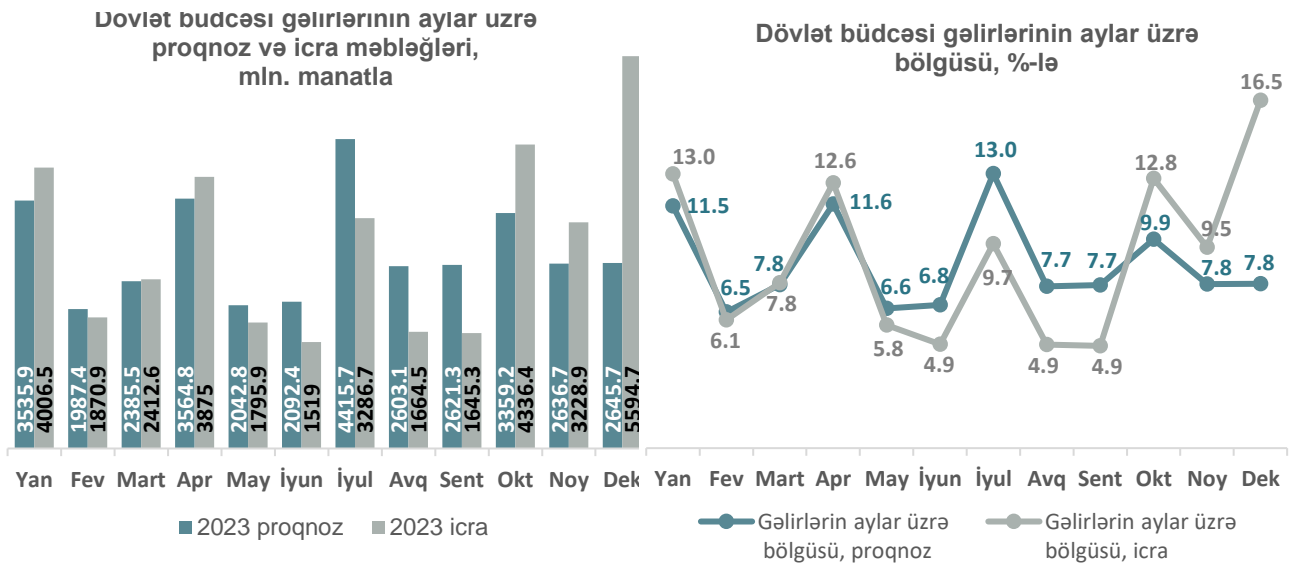
Hesablama Palatası tərəfindən aparılan kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri, eləcə də təhlillər bəzi qurumlara ayrılan vəsaitin akkreditiv hesablara yönəldiyini göstərmişdir.

3.1. Dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin vaxtında icrasının təhlili üzrə nəticələr

3.1.1. 2023-cü ildə dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozla müqayisədə icra səviyyəsi aylar üzrə 62,8%-211,5% arasında dəyişmiş, ən aşağı və ən yüksək aylıq icra DNF transfertləri ilə əlaqəli olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsi gəlirləri 6 ay proqnozdan artıq, 6 ay isə proqnozdan az icra edilmişdir (Şəkil 10).

Şəkil 10. 2023-cü ilin ayları üzrə dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnoz və icra göstəriciləri

Şəkil təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Proqnozla müqayisədə ən yüksək icra səviyyəsi 211,5% təşkil etməklə dekabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, dekabr ayı üçün dövlət büdcəsi gəlirlərinin rüblər və aylar üzrə bölgüsü ilə

müəyyənləşdirilmiş göstərici 7,8% olsa da, icra göstəricisi təsdiq edilmiş bölgüdən 8,7 faiz bəndi artıq olmaqla 16,5% təşkil etmişdir. Bu, Dövlət Neft Fondundan transfertin, Dövlət Gömrük Komitəsi və İqtisadiyyat Nazirliyi xətti ilə daxilolmaların müvafiq olaraq 3,3 dəfə, 41,4% və 6,7% artıq icrası hesabına olmuşdur. Qeyd olunan ayda DGK xətti və İqtisadiyyat Nazirliyi ilə daxilolmaların yüksək icra səviyyəsi əsasən əlavə dəyər vergisinin proqnozla müqayisədə müvafiq olaraq, 155,2 mln. manat (50,0%) və 124,3 mln. manat (80,1%) artıq icrası ilə əlaqədardır.

Proqnozla müqayisədə ən yüksək icranın izləndiyi dekabr ayında büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar üzrə proqnozla müqayisədə kəsir qeydə alınmış, bu mənbə üzrə dekabr ayında ümumiyyətlə vəsait daxil olmamış və mənfəi icra qeydə alınmışdır. Belə ki, bu mənbə üzrə daxilolmalar artan yekunla noyabr ayında 752,2 mln. manat olduğu halda, ilin sonunda bu göstərici 480,8 mln. manata bərabər olmuşdur. Bu hal büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların uçotunda aparılmış dəyişikliklərlə əlaqəlidir.

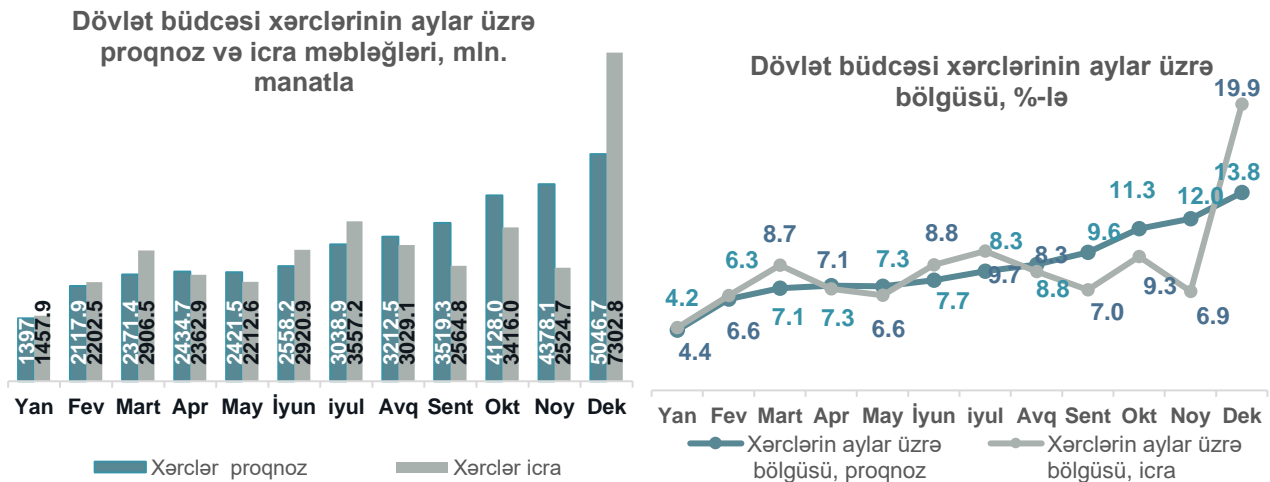
Proqnozla müqayisədə ən aşağı icra səviyyəsi 62,8% olmaqla sentyabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, sentyabr ayı üçün dövlət büdcəsi gəlirlərinin rüblər və aylar üzrə bölgüsü ilə müəyyənləşdirilmiş göstərici 7,7% olsa da, icra göstəricisi təsdiq edilmiş bölgüdən 2,8 faiz bəndi az olmaqla 4,9% təşkil etmişdir. Bu, qeyd olunan ayda DNF transfertindən daxilolmaların müvafiq olaraq 1035,0 mln. manat və ya 78,7% az icrası hesabına olmuşdur.

Ümumiyyətlə, dövlət büdcəsi gəlirlərini təmin edən əsas gəlir inzibatçılarının aylar üzrə daxilolmalarına nəzər salsaq, İqtisadiyyat Nazirliyi və DGK tərəfindən iyul ayı istisna olmaqla, digər bütün aylarda proqnozların artıqlaması ilə icra edildiyini, DNF transfertlərinin isə iyul və oktyabr-dekabr ayları istisna olmaqla, digər aylarda proqnozla müqayisədə kəsirlə icra edildiyini deyə bilərik.

3.1.2. Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin proqnozla müqayisədə icra səviyyəsi aylar üzrə 57,7%-144,7% arasında dəyişmiş, əvvəlki illərdə olduğu kimi, vəsaitin əhəmiyyətli hissəsi dekabr ayında xərc edilmişdir.

2023-cü ildə dövlət büdcəsi xərcləri 6 ay proqnozdan artıq, 6 ay isə proqnozdan az icra olunmuşdur (Şəkil 11).

Şəkil 11. 2023-cü ilin ayları üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin proqnoz və icra göstəriciləri

Şəkil təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Proqnozla müqayisədə ən yüksək icra səviyyəsi 144,7% təşkil etməklə dekabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, dekabr ayı üçün dövlət büdcəsi xərclərinin rüblər və aylar üzrə bölgüsü ilə müəyyənləşdirilmiş göstərici 13,8% olsa da, faktiki göstərici təsdiq edilmiş bölgüdə 6,1 faiz bəndi artıq olmaqla 19,9% təşkil etmişdir. Məlumatların təhlili dekabr ayında proqnozdan artıq icra edilmiş 2256,1 mln. manat vəsaitin əhəmiyyətli hissəsinin sair xərclərlə (proqnozdan 770,6 mln. manat artıq) bağlı olduğunu deməyə imkan verir.

Ümumiyyətlə, dekabr ayında 7302,8 mln. manat xərc edilmişdir ki, bu da 2023-cü ildə icra olunmuş cəmi dövlət büdcəsi xərclərinin 20,0%-nə bərabərdir. Qeyd edək ki, bu göstərici 2022-ci ildə 19,0%, 2021-ci ildə isə 18,6% təşkil etmişdir. İlk 11 ay üzrə orta aylıq icra göstəricisinə (2650,5 mln. manat) nəzər salsaq, dekabr ayında icra edilmiş xərclərin müvafiq göstəricidən 2,8 dəfə çox olduğunu deyə bilərik. Dekabr ayında yüksək icraya digər amillərlə yanaşı, il ərzində büdcəyə yenidən baxılaraq xərclərin artırılması və bunun ilin ikinci yarısında həyata keçirilməsi də təsir edir. Belə ki, dövlət büdcəsi xərclərinin rüblük bölgüsü yenidən aparılmaqla, 3-4-cü rüblər üzrə xərclər 3271,5 mln. manat və ya 6,3% artırılmışdır.

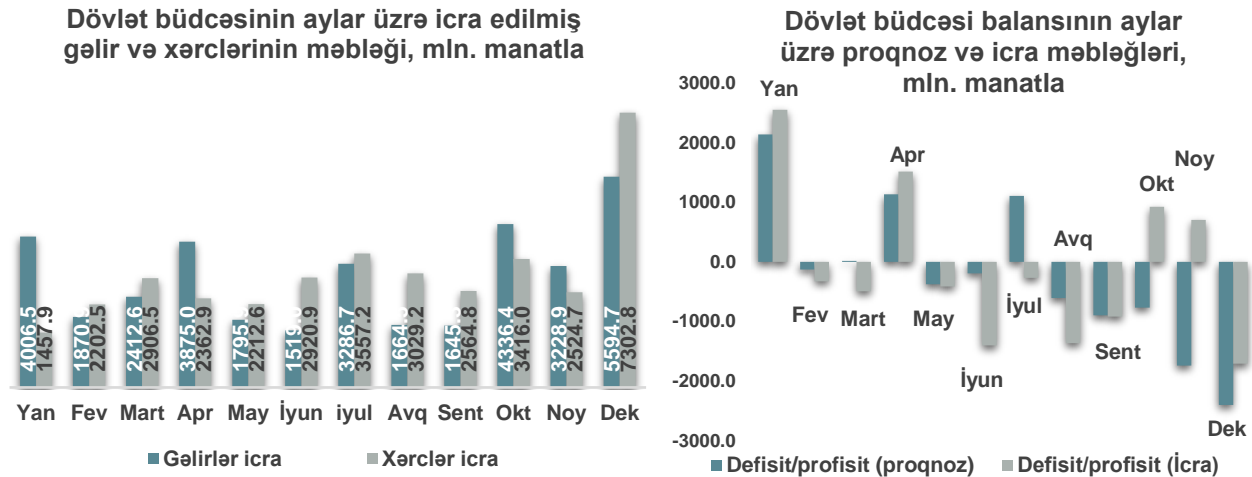
Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində də bildirildiyi kimi, xərclərin ilin sonunda icra edilməsi büdcə vəsaitlərinin akkreditiv hesablara yönəldilməsinə, bank hesablarında istifadəsiz saxlanılmasına, bununla da ilin sonunda qalıq vəsaitlərin vahid xəzinə hesabına geri qaytarılmamasına şərait yaradır. Qeyd olunan hal Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən bəzi kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri zamanı da aşkar edilmişdir. Qurumlar tərəfindən Hesablama Palatasına 2023-cü il büdcə vəsaitlərindən istifadə ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar da bu faktı təsdiqləmişdir. Belə ki, seçmə qurumlarla əhatə edilmiş təhlillər 2023-cü il üzrə ayrılmış vəsaitlərdən təxminən 300,0 mln. manata yaxın vəsaitin akkreditiv hesablara yönəldildiyini, 1,0 mlrd. manatdan çox vəsaitin isə bank hesablarında istifadəsiz qaldığını göstərmişdir.

Proqnozla müqayisədə ən aşağı icra səviyyəsi 57,7% təşkil etməklə noyabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, noyabr ayı üçün dövlət büdcəsi xərclərinin rüblər və aylar üzrə bölgüsü ilə müəyyənləşdirilmiş göstərici 12,0% olsa da, faktiki göstərici təsdiq edilmiş bölgüdə 5,1 faiz bəndi az olmaqla 6,9% təşkil etmişdir.

3.1.3. 2023-cü ildə dövlət büdcəsi balansının aylar üzrə proqnoz və faktiki icra məbləğləri əhəmiyyətli şəkildə fərqlənmiş, əksər aylarda büdcə kəsirlə icra edilmişdir.

Hesabat ilinin birinci yarısında cəmi büdcə gəlirlərinin və xərclərinin müvafiq olaraq 43,9% və 38,6%-i, ikinci yarısında isə 56,1% və 61,4%-i icra olunmuşdur. Dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin təhlili göstərir ki, yanvar, aprel, oktyabr və noyabr aylarında gəlirlər xərcləri üstələmiş, digər aylarda isə əks meyil müşahidə edilmişdir (Şəkil 12). Beləliklə, dövlət büdcəsi 8 ay kəsirlə, 4 ay isə profisitlə icra edilmiş, ən böyük profisit yanvar ayında (2548,6 mln. manat), ən böyük defisit (kəsir) isə dekabr ayında (-1708,1 mln. manat) qeydə alınmışdır.

Şəkil 12. 2023-cü il dövlət büdcəsinin aylar üzrə gəlir, xərc və balansı barədə məlumat

Şəkil təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

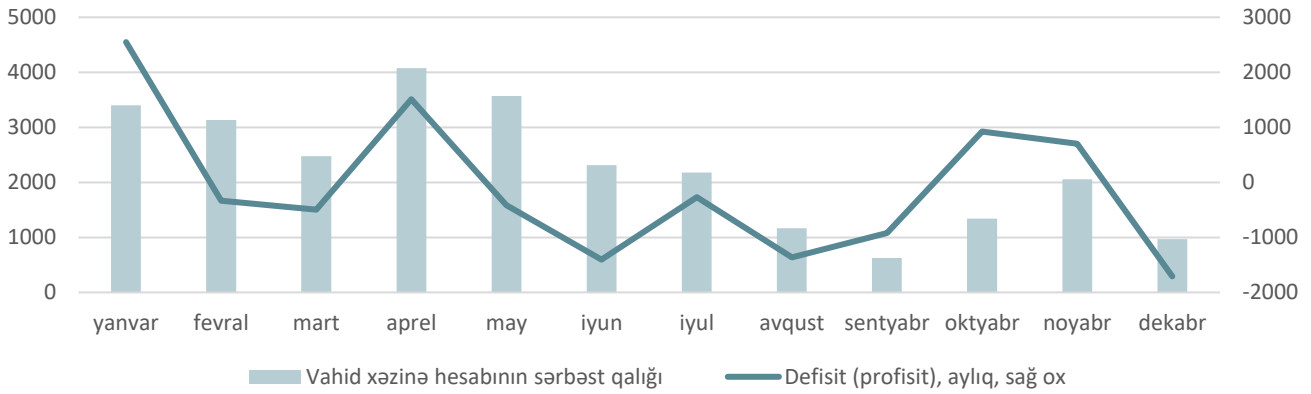
2023-cü ildə dövlət büdcəsi balansının aylar üzrə proqnoz və icra məbləğlərində fərq müşahidə edilmişdir. Belə ki, dövlət büdcəsində ilin ilk yarısı üzrə proqnozlaşdırılmış 2307,5 mln. manat profisite qarşı 1416,6 mln. manat profisit, ikinci yarısında proqnozlaşdırılmış 5041,8 mln. manat kəsirə qarşı isə 2638,2 mln. manat kəsirə yaranmışdır. Nəticədə, 2023-cü ildə dövlət büdcəsinin kəsiri proqnozlaşdırılmış 2734,3 mln. manatdan 2,2 dəfə az olmaqla 1221,6 mln. manat təşkil etmişdir.

3.2. Vəsaitlərin idarəedilməsinin təhlili üzrə əsas nəticələr

3.2.1. Hesabat ilinin bəzi aylarında büdcədə müsbət saldo və kəsirin maliyyələşdirilməsindən daxilolmalar sərbəst qalığın müvafiq aylar üzrə artımını şərtləndirmiş, ilin son aylarında xərclərdə əhəmiyyətli artım əvvəlki aylarla müqayisədə sərbəst qalığın azalmasına səbəb olmuşdur.

Hesabat ilinin sonuna vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı 970,6 mln. manat təşkil etməklə ilin əvvəli ilə müqayisədə 12,8% artmışdır. İlin birinci yarısında orta aylıq gəlirin orta aylıq xərci üstələməsi, ilin ikinci yarısında isə buna əks meyillərin izlənməsi yüksək qalığının ilin 1-ci yarısında qeydə alınması ilə nəticələnmişdir. Dekabr ayında xərclərdə müşahidə edilən artım (7,3 mlrd. manatlıq xərc) nəticəsində büdcədə defisit (1,7 mlrd. manat) ilin sonunda qalıqda azalmanı şərtləndirmişdir (Şəkil 13).

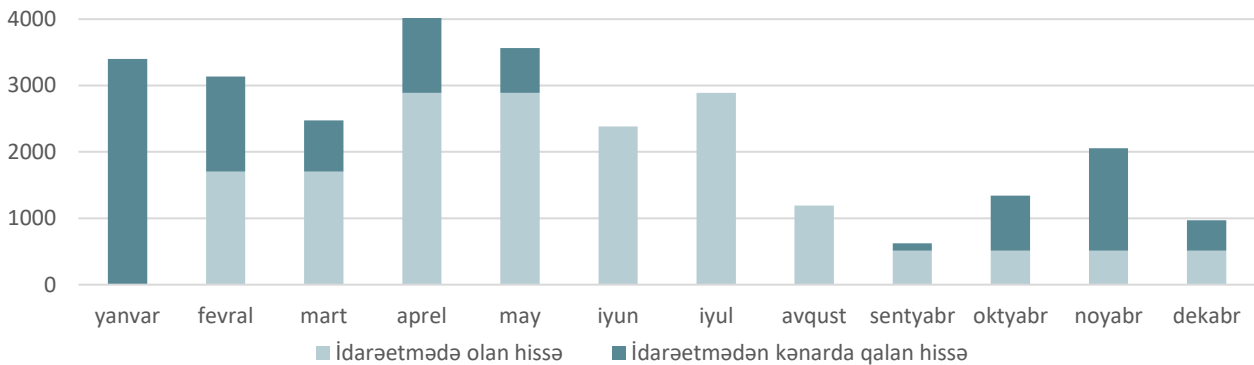
Qalığın aylar üzrə dinamikası ən çox artımın yanvar və aprel aylarında qeydə alındığını göstərmişdir. Bu dövrlər dövlət büdcəsi profisitinin ən yüksək olduğu aylara təsadüf etmiş, eyni zamanda, yüksək profisit şəraitində kəsirin maliyyələşdirilməsindən daxilolmaların da izlənməsi qalığın müsbət istiqamətdə dəyişməsinə təkan vermişdir. Qeyd edilən aylarda maliyyələşdirilmə mənbələri kimi daha çox daxili borclanma və xaricdən cəlb edilən kreditlərdən istifadə olunmuşdur.

Şəkil 13. Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı və dövlət büdcəsinin balansı, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabat əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

3.2.2. Hesabat ilində sərbəst qalığın idarəetməyə verilən hissəsində volatillik izlənmiş, ilin sonunda xərclərin artması ilə əlaqədar vəsaitlər idarəetmədən geri çağırılmışdır.

2023-cü ildə vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarəetməyə verilmiş hissəsində yüksək volatillik müşahidə edilmiş, qalığın idarəetmədə olan hissəsinin cəmi qalıqda aylar üzrə xüsusi çəkisi 0%-132,6% arasında dəyişmişdir (Şəkil 14). Qalığın aylar üzrə dəyişməsi və idarəetməyə verilən vəsaitlərin məbləği arasında davamlı mütənasıblıq nəzərə çarpmamış, qalığın aylıq dəyişməsində azalma qeydə alındığı halda idarəetməyə verilmiş vəsaitlərin məbləği artırılmış və yaxud əksinə meyil müşahidə olunmuşdur.

Şəkil 14. Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarəedilməsi, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Məlumatların təhlili il ərzində yerləşdirmədən kənar qalan hissənin əsasən xarici valyutada olmadığını göstərmişdir.

Xarici valyutada idarəetməyə verilmiş vəsaitlərin aylar üzrə təhlili bu vəsaitlərin dinamikasında hərəkətliliyin əvvəlki illərdən fərqləndiyini göstərir. Belə ki, 2022-ci ilin sonunda sərbəst qalığın 200,0 mln. ABŞ dollarlıq hissəsi DNF-də idarəetmədə olsa da, 2023-cü ilin yanvar ayında bu vəsait tam şəkildə geri çağırılmışdır. İlin birinci rübü ərzində 3 protokolla 1,0 mlrd. ABŞ dolları müddətsiz olmaqla idarəetməyə verilmiş, 2-ci rübdə 300,0 mln. ABŞ dolları geri çağırılmış, eləcə də 2 protokolla 700,0 mln. ABŞ dolları depozitə yerləşdirilmiş və bununla da idarəetmədə olan vəsaitlərin həcmi

1400,0 mln. ABŞ dollarına yüksəlmişdir. 3-cü rübdə də hər iki istiqamətdə hərəkətilik izlənməklə idarəetmədə olan vəsaitlərin məbləği 300,0 mln. ABŞ dollarına enmiş və ilin sonunadək depozit məbləği sabit saxlanmışdır. Xarici valyutada idarəetməyə verilmiş vəsaitlərin müddətsiz şərtlərlə (tələb olunanadək) yerləşdirilməsi həmin məbləğ üzrə faiz gəlirlərinin əldə edilməsini məhdudlaşdıran, lakin daha az riskli və gəlirliliyi təmin edən amil kimi qeyd oluna bilər.

Qeyd edək ki, xarici valyutada vəsaitlərin depozitdən geri çağırılması DNF transfertlərinin ilin əksər aylarında proqnozla müqayisədə az icra olunması şəraitində (başqa sözlə, depozitdən geri çağırılma transfertə qənaətə cəhd kimi qiymətləndirilə bilər) qeydə alınmışdır. Hərraclarda satış məbləğinin transfertdən təxminən 2 dəfə az olması hesabat ilinin son aylarında transfertlərin dövlət büdcəsinə birbaşa xarici valyutada köçürüldüyünü deməyə əsas vermişdir (Cədvəl 16).

Cədvəl 16. Xarici valyutada əməliyyatlar, artan yekunla, mln. ABŞ dolları ilə

Göstəriciləri	3 ay	6 ay	9 ay	12 ay
Hərraclarda satılmış valyuta	929,0	1571,1	2555,73	3878,3
O cümlədən, DNF tərəfindən	929,0	1571,1	2102,2	2989,5
DNF transfertləri	927,1	1565,3	2088,2	6904,5

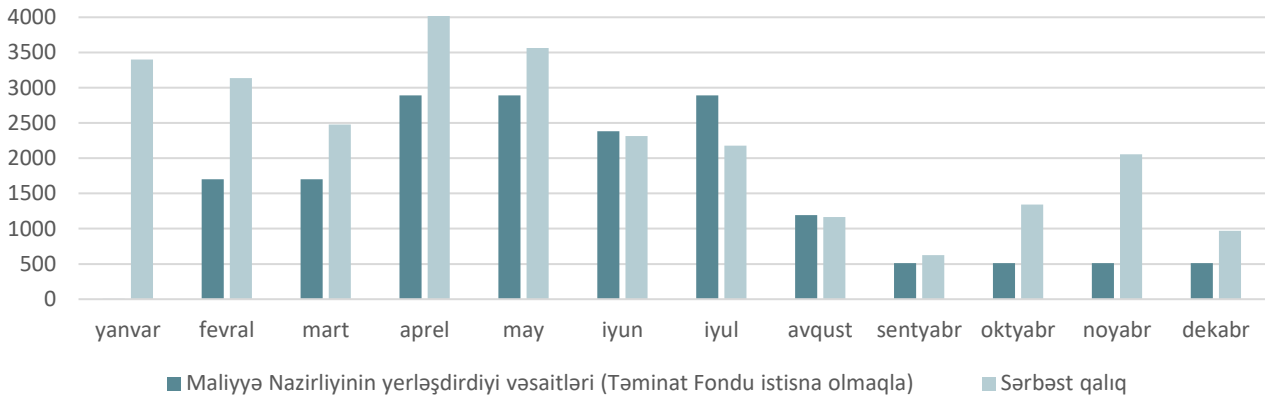
Cədvəl AMB, DNF-in məlumatları və dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlara əsasən, sərbəst qalıq vəsaitlərinin idarəedilməsindən daxilolmalar üzrə 6,0 mln. manat proqnoza qarşı 5,8 mln. manat icra qeydə alınmış, 2022-ci ildə analoji göstərici 5,8 mln. manat proqnoza qarşı 46,9 mln. manat təşkil etmişdir. Bu mənbədən daxilolmaların azalması DNF-də idarəetməyə verilmiş vəsaitlər üzrə hesablanmış faiz məbləğinin dövlət büdcəsinə tam şəkildə köçürülməməsi ilə izah edilir. DNF-in məlumatları hesabat ilinin sonuna hesablanmış məbləğin 44,5 mln. ABŞ dollarına bərabər olduğunu göstərir.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, 2019-cu ildən etibarən 5 illik müddətə manatla yerləşdirmədə olan ("Azər Türk Bank" ASC-də) vəsaitdə də hesabat ilinin sonuna doğru azalma qeydə alınmış, dövrün sonunda bu vəsait 2,8 dəfə azalaraq 0,6 mln. manata bərabər olmuşdur.

3.2.3. Aparılmış təhlillərlə 2023-cü ilin bəzi aylarında idarəetməyə verilmiş vəsaitlərin tərkibinin tək cə sərbəst qalıqdan ibarət olmadığı müəyyən edilmiş, bu, əlavə gəlir potensialının yaranmasına səbəb olsa da, fiskal qanunvericiliklə tənzimlənmiş.

Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı və idarəetməyə verilmiş vəsaitlərin müqayisəli təhlili hesabat ilinin bəzi aylarında idarəetməyə verilmiş vəsaitlərin sərbəst qalıq məbləğini üstələdiyini göstərmiş və sərbəst qalıqla yanaşı, müstəqil kredit sərəncamçıların da vəsaitlərinin idarəetməyə verildiyini deməyə əsas yaratmışdır. Belə ki, iyun-avqust aylarında idarəetməyə verilmiş vəsaitlərin sərbəst qalığa nisbəti 100%-i keçmiş və 102,1%-132,6% arasında dəyişmişdir (Şəkil 15). Bu əməliyyatlar vahid xəzinə hesabının Mərkəzi Bankdakı sərbəst cari qalığına da təsirsiz ötürülməmiş və 2023-cü il 1 iyul tarixində cari hesabda mənfi göstərici qeydə alınmışdır.

Şəkil 15. İdarəetməyə verilmiş vəsaitlər (Təminat Fondu istisna olmaqla), mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, fiskal sahə üzrə mövcud qanunvericilikdə sərbəst qalıq vəsaitlərinin büdcə ilinin hər hansı təqvim gününə idarə olunması və ya idarəetməyə verilməsi "Büdcə sistemi haqqında" Qanunla, həmçinin "Büdcə ili ərzində vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarəetməyə verilməsi Qaydaları" ilə tənzimlənir. Bu mənəbdən daxilolmaların uçotu isə VBT-də ayrı paraqrafda aparılır. Sərbəst qalıq və Təminat Fondunun qalığı istisna olmaqla, vahid xəzinə hesabının qalığının digər hissəsinin idarəetməyə verilməsi ilə bağlı hüquqi aktlarda hər hansı tələb müəyyənləşdirilməmişdir.

Vahid xəzinə hesabının qalığı – dövlət xəzinədarlığının bank və maliyyə institutlarındakı hesablar sistemində vəsait qalığı;

Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı – dövlət xəzinədarlığının bank və maliyyə institutlarındakı hesablar sistemində ötən illərin dövlət büdcələrinin icrası nəticəsində cari büdcə ilinin əvvəlinə qalan vəsaitin məbləği;

"Büdcə sistemi haqqında" Qanun, Maddə 1.1.26, 1.1.27

...Büdcə ili ərzində vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən idarə olunur və (və ya) idarəetməyə verilir, yaxud dövlət borcuna xidmətlə əlaqədar xərclərin həmin ilin dövlət büdcəsində dövlət borcuna xidmət edilməsi ilə bağlı nəzərdə tutulan xərclərdən artıq olan hissəsinin maliyyələşdirilməsini təmin etmək üçün Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fonduna köçürülür. Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarəetməyə verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir...

"Büdcə sistemi haqqında" Qanun, Maddə 19.2

3.2.4. Fiskal sahəni tənzimləyən qanunvericiliyin bəzi müddəaları hesabat ilində də vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından vəsaitin ayrılmasına şərait yaratmışdır.

Məlum olduğu kimi, fiskal sahəni tənzimləyən bəzi qanunvericilik aktları və yeni hüquqi aktların qəbulu vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından ayırmaların birbaşa aparılmasına imkan verən şərtləri formalaşdırmışdır. Bu isə sərbəst qalığın dövrün sonuna olan göstəricisinin

hesablanılmasında bəzi fərqlərə səbəb olur. Belə ki, aparılmış təhlillə ayın sonuna qalıq məbləğinin ayın əvvəlinə olan qalıq göstərici + profisit (kəsir) + kəsinin maliyyələşmə məbləğinə bərabər olmadığı müəyyən edilmişdir. Ümumilikdə hesabat dövrü üzrə fərq məbləği təqribən 389,3 mln. manat təşkil etmişdir (Cədvəl 17).

Cədvəl 17. Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı və əlaqəli göstəricilərin hərəkəti, mln. manatla

Ayın sonuna	Defisit/ profisit	Kəsinin maliyyələşdirilmə mənbələri üzrə icra (sərbəst qalıq istisna)	Vahid xəzinə hesabının qalığı (dövlət büdcəsinin icrası üzrə)	Fərq
1	2	3	4	5 = 4 (ayın sonuna) - 2-3-4 (əvvəlki ayın sonuna)
2023-cü ilin əvvəlinə			860,3	
yanvar	2548,6	47,6	3401,4	-55,1
fevral	-331,6	108,8	3135,1	-43,5
mart	-493,9	-13,3	2476,2	-151,7
aprel	1512,1	162,5	4075,4	-75,4
may	-416,7	-12,3	3566,1	-80,3
iyun	-1401,9	171,5	2313	-22,7
iyul	-270,5	204,8	2179,9	-67,4
avqust	-1364,7	433,9	1166,5	-82,6
sentyabr	-919,5	408,7	625,2	-30,5
oktyabr	920,4	-149,3	1342,1	-54,2
noyabr	704,2	83,7	2053,9	-76,1
dekabr	-1708,1	274,6	970,6	350,2

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Fərq məbləğini aşağıdakılar şərtləndirmişdir:

1. Məqsədli büdcə fondları üzrə qalıq məbləğlərinin ("Avtomobil yolları" Məqsədli Büdcə Fondu və ekologiya sahəsində olan məqsədli büdcə fondlarının qalıqlarının) **229,9 mln. manat** artması (başqa sözlə, həmin qalıqlar büdcənin gəlirlərinə aid edilsə də, vahid xəzinə hesabına silinməmiş);

2. əvvəlki illər üzrə gəlir kimi tanınan məqsədli büdcə fondlarının **22,6 mln. manat** qalığının yenidən gəlir kimi tanınması;

3. "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 19.2-ci maddəsinə əsasən vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının **136,3 mln. manat** məbləğində hissəsinin "Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu"na köçürülməsi;

4. büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar hesabları üzrə ilin sonuna **0,3 mln. manat** qalığın yaranması.

Qeyd olunan qalıqların (1, 2 və 4-cü bəndlər üzrə) növbəti ildə icra mexanizminin tam və ya qismən olmaması (2024-cü ildə kəsinin maliyyələşdirilməsinə aid edilən hissə istisna olmaqla) büdcə hesabatlılığında qeyri-müəyyənliklərin davam etməsi ilə nəticələnəcəkdir.

3.2.5. Hesabat ilində büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar hesabında artım müşahidə edilmiş, Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə əlavə potensialın olması qənaətinə gəlmişdir.

Hesabat ilində vahid xəzinə hesabının müstəqil kredit sərəncamçıları üzrə qalığında azalma qeydə alınmış, azalma əsasən DSMF üzrə qalıqla bağlı olmuşdur (Cədvəl 18). Əvvəlki ilə nisbətən müstəqil sərəncamçılar arasında əsas artımlar büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar hesabları üzrə, həmçinin məqsədli büdcə fondları üzrə qalıqlarda qeydə alınmışdır.

Cədvəl 18. Müstəqil kredit sərəncamçılarının vəsaitlərinin qalıqları, mln. manatla

Göstəricilər	31.12.2022 tarixə	31.12.2023 tarixə	Fərq
Dövlət Neft Fondunun maliyyələşdirdiyi layihələrin qalığı	1,0	0,1	-0,9
DSMF-nin hesabı üzrə	1140,1	664,8	-475,3
Naxçıvan MR büdcəsinin qalığı	20,7	18	-2,7
Büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar üzrə vəsaitlərinin qalıqları	332,5	491,0	158,5
Büdcə təşkilatlarının büdcədənkenar hesabları üzrə vəsait qalıqları	22,9	6,8	-16,1
ƏDV depozit hesabının qalığı	936,0	954,0	18,0
Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondunun qalığı	981,6	1007,2	25,6
Yolda olan vəsaitlər	2,1	0,0	-2,1
Sair	69,3	299,2	229,9
Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi	18,9	249,6	230,7
Cəmi	3506,2	3441,1	-65,1

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim edilmiş məlumatlara əsasən büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar üzrə vəsaitlərinin qalıqları 2022-ci ilin sonu ilə müqayisədə 158,5 mln. manat artaraq 491,0 mln. manat təşkil etmişdir. Depozit və tapşırıqlar hesabı üzrə uçotun aparıldığı bir çox əməliyyatların bu hesab üzrə aparılmasına dair qanunvericilikdə konkret tələblər mövcud deyil.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər bu hesab üzrə qalıqların bir hissəsinin dövlət büdcəsinin gəlir parametrinə daxil olmaqla sərbəst qalıq vəsaitlərinə aid edilməli olduğunu göstərir (məsələn, Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Maliyyə Nəzarəti Xidməti 3,3 mln. manat, Dövlət Gömrük Komitəsi 313,2 mln. manat, Naxçıvan Muxtar Respublikası üzrə 59,4 mln. manat). Qeyd edilənlər dövlət büdcəsi parametrlərinin tamlığına da təsir etməkdədir.

Əlavə olaraq qeyd edək ki, əvvəlki illərdə Dövlət Gömrük Komitəsinin tabeliyində olan qurumlarda aparılmış auditr nəticəsində depozit və tapşırıqlar hesabı üzrə bu qurumun qalıqlarının bir hissəsinin büdcə gəlirlərinə aid edilməli olduğu, başqa sözlə gömrük orqanları tərəfindən faktiki sona çatmış gömrük prosedurları çərçivəsində xarici ticarətin iştirakçılarından tutulmuş (yəni, gömrük rəsmiləşdirilməsi bitməklə ölkə ərazisinə sərbəst dövriyyəyə buraxılmış mallar üzrə) gömrük ödənişlərinin tam həcmdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin uçotu aparılan müvafiq xəzinə hesabına köçürülməməsi halları müəyyən edilmişdir.

Eyni zamanda, bu, sərbəst qalığın idarəetmədə olan hissəsinin artımına şərait yaratmamaqla dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə əlavə potensialın reallaşmamasına səbəb olur.

3.2.6. Kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri və qurumlar tərəfindən təqdim olunmuş məlumatların təhlili hesabat ilinin dövlət büdcəsindən bəzi qurumlara ayrılan vəsaitlərin akkreditiv hesablara yönəldildiyini göstərmiş, bu hesab üzrə əməliyyatların büdcə uçotunda uyğunsuzluqlara səbəb olduğu qənaətinə gəlinmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri, eləcə də qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlili ilə dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun 19.5-ci maddəsinin tələbləri pozulmaqla akkreditiv hesablara yönəldilməsi halları müəyyən edilmişdir.

Seçmə qaydada əhatə edilmiş qurumların məlumatlarının təhlili göstərir ki, hesabat ilində dövlət büdcəsinin kassa icrasına aid olunmuş, lakin akkreditiv hesablarda qalmış xərc məbləğləri 300,0 mln. manata yaxındır. Bu məbləğin əhəmiyyətli hissəsi müdafiə və hüquq mühafizə sahəsindəki qurumların fəaliyyəti, qalan hissəsi digər qurumlar üzrə olmuşdur.

Qeyd edək ki, məxfi olmayan hissə üzrə akkreditivə yönəldilmə əsasən əsaslı vəsait qoyuluşu, informasiya sistemləri və müvafiq avadanlıq xərcləri, avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin alınması üzrə olunmuşdur.

Hesablama Palatası müvafiq əməliyyatların dövlət büdcəsi üzrə uçot və hesabatlılıqda uyğunsuzluqlara səbəb olduğunu qeyd edir. İlk olaraq akkreditivə yönəldilmə “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun “dövlət büdcəsinin kassa icrası” anlayışı ilə uyğunsuzluq yaradır. Həmçinin, bu hesab üzrə geri qaytarılan vəsait dövlət büdcəsinin gəlirlərində nəzərə alınarsa, bu bir büdcə ilinin vəsaiti hesabına digər ilin gəlirlərinin artırılması risklərini yaradır.

Qeyd edək ki, 2023-cü il ərzində akkreditivin büdcə hesabatlılığında hansı formada əks etdirilməsinə dair büdcə qanunvericiliyində hüquqi tənzimləmə mövcud olmamışdır. Cari ilin 1 yanvar tarixindən isə akkreditiv hesablaşmalar üzrə maliyyə əməliyyatlarının qabaqcadan ödəniş kimi xəzinə uçotuna qəbul edilməsi ilə bağlı “Dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi və həmin əməliyyatların uçotunun aparılması Qaydası” qüvvəyə minmişdir.

3.2.7. Dövlət büdcəsindən bəzi qurumlara ayrılan vəsaitlərin əhəmiyyətli hissəsi onların bank hesabında qalmışdır.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu barədə İcmal Hesabata əsasən, təxminən 600,0 mln. manatdan çox dövlət büdcəsinin vəsaiti bank hesablarında qalmışdır. Bundan əlavə, işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılmış və maliyyələşdirilmiş vəsait barədə qurumların məlumatlarının seçmə qaydada təhlili 280,0 mln. manatın bank hesabında qaldığını deməyə imkan verir. Əlavə olaraq, subsidiya, məqsədli maliyyələşmə və digər istiqamətli xərclərin (seçmə qaydada qurumlar tərəfindən təqdim edilən məlumatlar əsasında) 200,0 mln. manatdan çoxu istifadəsiz saxlanılmışdır. Beləliklə, dövlət büdcəsinin icrasına daxil edilmiş minimum 1,0 mlrd. manatdan çox vəsait bank hesablarında istifadəsiz saxlanılmışdır.

IV BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİ GƏLİRLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Hesabat ilində əlverişli makroiqtisadi şəraitin qeydə alınması dövlət büdcəsinin gəlirlərinin həm əvvəlki illə, həm də proqnozla müqayisədə yüksək icrası ilə nəticələnmişdir. Əvvəlki ilə nisbətən ÜDM-in, o cümlədən qeyri neft-qaz ÜDM-nin real ifadədə artması, iqtisadi aktivliyi stimullaşdıran birrəqəmli inflyasiyanın qeydə alınması, neft-qaz qiymətlərinin proqnozla müqayisədə yüksək icrası, idxal həcmnin, cümlədən idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmnin yüksəlməsi və digər faktorlar dövlət büdcəsi gəlirlərinin artıqlaması ilə icrasına töhfə vermişdir.

Müvafiq istiqamətdə bəzi uyğunsuzluqların aradan qaldırılması fonunda 2023-cü ildə əvvəlki ildə gəlir kimi tanınmış bəzi vəsaitlər dövlət büdcəsinin gəlirlərində yenidən tanınmışdır.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər bəzi gəlir inzibatçıları üzrə dövlət büdcəsinin gəlirlərində əlavə potensialın olduğunu deməyə imkan vermişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 97,8%-ni təşkil edən hesabatlar müvafiq qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş hesabatlarla üzləşdirilmiş, əhəmiyyətli kənarlaşmalar aşkar edilməmişdir.

4.1. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsas mənbələr və sektorlar üzrə icra vəziyyəti, inzibatçılığın qiymətləndirilməsi

Əvvəlki ildə olduğu kimi hesabat ilində də global siyasi və iqtisadi mühitdə davam edən qeyri-müəyyənliklər fonunda həyata keçirilən qabaqlayıcı tədbirlər sayəsində ölkədə makroiqtisadi sabitlik təmin olunmuşdur. 2023-cü ildə ÜDM-in 111,6 mlrd. manat proqnoza qarşı 123,0 mlrd. manat təşkil etməsi, inflyasiyanın 8,8% olmaqla birrəqəmli səviyyədə qərarlaşması, idxal həcmələrinin əvvəlki ilə müqayisədə yüksəlməsi (o cümlədən idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmnin əvvəlki ilə nisbətən artması), vergi ödəyicilərinin hesablanmış öhdəliklərinin əvvəlki ilə müqayisədə 498,5 mln. manat və ya 3,1% artmaqla 16487,8 mln. manata çatması (azalma çıxılmaqla) dövlət büdcəsinin icrasına öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, qeyd edilən amillər 33890,5 mln. manat məbləğində təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi gəlirlərinin 1345,9 mln. manat və ya 4,0% çox, o cümlədən dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinin 216,7 mln. manat və ya 1,2%, qeyri-neft gəlirlərinin isə 1129,2 mln. manat və ya 7,1% artıq icra edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

4.1.1. 2023-cü ilin təsdiq edilmiş proqnozu ilə müqayisədə dövlət büdcəsinin gəlirləri çox icra edilmiş, Qanun layihəsində göstərilmiş mədaxil mənbələrinə münasibətdə proqnoz göstəricilər 13 mənbə üzrə artıqlaması ilə, 5 mənbə üzrə kəsirlə, 3 mənbə üzrə isə proqnozla eyni səviyyədə yerinə yetirilmişdir.

2023-cü ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri proqnoza nisbətən 4,0% artıqlaması ilə icra edilmiş, bu, əsasən ƏDV, hasilatın pay bölgüsü üzrə mənfəət vergisi, gömrük rüsumları və sair daxilolmalarla əlaqədar olmuşdur (Cədvəl 19).

Cədvəl 19. Qanun layihəsində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin mənbələr üzrə göstəriciləri*, mln. manatla

Mənbələr	2023			
	ilkin proqnoz	yenidən baxılmış	icra	icra səviyyəsi, %
Dövlət büdcəsinin gəlirləri, o cümlədən:	30774,0	33890,5	35236,4	104,0
Əlavə dəyər vergisi	6042,4	7207,3	8127,7	112,8
Hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi	6417,0	7478,1	8024,3	107,3
Gömrük rüsumları	1348,4	1456,0	1627,1	111,7
Aksizlər	1377,8	1384,8	1452,2	104,9
Sadələşdirilmiş vergi	278,6	325,0	357,0	109,9
Sair daxilolmalar	210,1	210,1	346,6	165,0
Dövlət rüsumu	272,0	300,0	329,0	109,7
Mədən vergisi	160,4	162,0	163,5	100,9
Yol vergisi	135,9	125,9	137,3	109,1
Vergi orqanlarının xətti ilə toplanan sair daxilolmalar	22,0	22,0	61,3	2,8 dəfə
Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi	46,0	46,0	47,8	103,9
Dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmalar	20,0	25,0	31,3	125,1
Dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar	10,0	10,0	11,1	110,6
Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqandan (qurumdan) daxilolmalar (transfərtin yuxarı həddi)	11280,0	11737,7	11737,6	100,0
2023-cü il yanvarın 1-nə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məqsədli büdcə fondunun vəsaitinin qalığı	9,0	22,6	22,6	100,0
Xarici dövlətlərə verilmiş kreditlər üzrə daxilolmalar	1,9	1,9	1,9	100,0
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	1680,0	1700,0	1659,6	97,6
Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	302,8	312,0	292,8	93,9
Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansa satış qiyməti arasındakı fərqdən yığımlar	112,0	186,0	173,8	93,4
Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar	726,5	857,0	480,8	56,1
Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər	321,2	321,2	151,1	47,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

*Mədaxil mənbələri üzrə proqnozla müqayisədə yüksək icra edilənlər cədvəlin yuxarı hissəsində verilmişdir.

Mədaxil mənbələrinin təhlili bəzi mənbələr üzrə proqnozdan az və ya çox, bəzi hallarda isə proqnozla eyni icra qeydə alındığını göstərir. Lakin mənbələr üzrə icra səviyyəsi bəzi hallarda yenidən baxılma zamanı edilmiş dəyişikliklərlə eyni dinamikaya malik olmamışdır. Dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatların təhlili 2023-cü ilin dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı artım təsdiq

edilmiş bəzi mədaxil mənbələri üzrə icranın proqnoza qarşı kəsirlə qeydə alındığını və ilkin təsdiq edilən məbləğdən də az olduğunu göstərir.

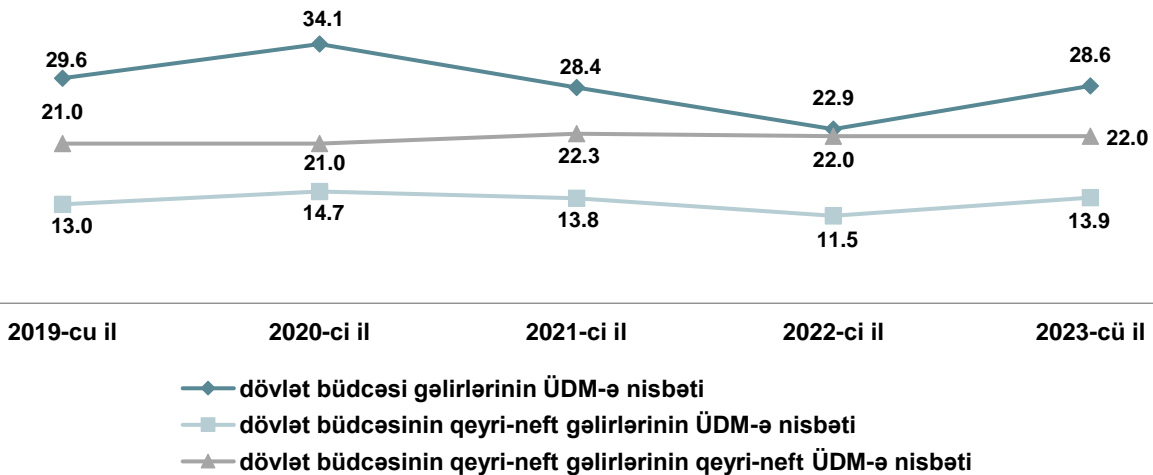
Bununla yanaşı, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin gəlirlərində vergi və qeyri-vergi gəlirləri (vergi gəlirləri 20262,3 mln. manat, qeyri-vergi gəlirləri 14974,1 mln. manat olmaqla) məbləğ ifadəsində 2022-ci ilin eyni göstəricilərini müvafiq olaraq 1048,6 mln. manat və 3508,2 mln. manat üstələmişdir. Əvvəlki illə müqayisədə hesabat ilində Dövlət Neft Fondundan transfert məbləği nəzərə alınmaqla qeyri-vergi gəlirlərinin ümumi gəlirlərdə xüsusi çəkisi 5,1 faiz bəndi artmaqla 42,5% təşkil etmişdir.

4.1.2. Hesabat ilində ÜDM-in və qeyri-neft ÜDM-nin əvvəlki illə müqayisədə müvafiq olaraq azalması və artması şəraitində 2023-cü il üçün dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ÜDM-ə və qeyri-neft sektoru üzrə gəlirlərin qeyri-neft ÜDM-nə nisbət göstəricilərində azalma müşahidə edilməmişdir.

2023-cü ildə ÜDM-in və qeyri-neft ÜDM-in həcmi 2022-ci illə müqayisədə müvafiq olaraq 11 mlrd. manat azalaraq 123,0 mlrd. manat və 7,9 mlrd. manat artaraq 77,7 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin ümumi gəlirləri 35236,4 mln. manat, qeyri-neft gəlirləri isə 17080,0 mln. manat təşkil etmiş, ümumi gəlirlərin ÜDM-də və qeyri-neft gəlirlərinin qeyri-neft ÜDM-də xüsusi çəkisi müvafiq olaraq əvvəlki illə müqayisədə 5,7 faiz bəndi çox olmaqla 28,6%-ə və əvvəlki illə eyni səviyyədə olmaqla 22,0%-ə bərabər olmuşdur (Şəkil 16).

Şəkil 16. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti, %-lə

Şəkil müvafiq illər üzrə DSK və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin edilən neft gəlirləri üzrə daxilolmaların proqnozu 416,8 mln. manat və ya 6,9% üstələməsi şəraitində dövlət büdcəsinin neft sektoru üzrə gəlirləri proqnozla müqayisədə 216,7 mln. manat və ya 1,2% çox olmaqla 18156,4 mln. manat məbləğində icra edilmişdir.

Vergi Məcəlləsinin 22-1.3-cü maddəsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) bu Qanunun 22-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənbələr hesabına gəlirlərinin faktiki daxilolmalarının məbləği büdcə sistemi haqqında qanunvericilikdə nəzərdə tutulan qaydada proqnozlaşdırılan gəlirlərinin məbləğindən az olduqda, bu fərq əvvəlki il üçün

dövlət büdcəsi haqqında qanunu ilə təsdiq edilən dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan daxilolmalardan artıq daxil olan vəsait (neft-qaz sahəsində fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri (podratçılar), "Avtomobil Yolları" Məqsədli Büdcə Fondunun mədaxil mənbələri üzrə daxilolmalar, habelə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən təsdiq edilmiş qaydada şəhər və rayonlar üzrə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan daxilolmalardan büdcə ilinin sonuna artıq daxil olan vəsaitin onların sərəncamında saxlanılan və istifadəsinə verilən hissəsi istisna olmaqla) hesabına müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) hesabına köçürülür.

Dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatların təhlili gəlirlər üzrə hesabatlılıqda fərqlər olduğunu göstərmişdir. Belə ki, dövlət büdcəsinin icrasına dair 3 nömrəli Əlavədə hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisinin faktiki məbləği 4597,6 mln. manat göstərildiyi halda, "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik Hesabat"da bu məbləğ 4581,0 mln. manat qeyd edilmişdir. Bu fərqlər dövlət orqanları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 17 oktyabr tarixli 442 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və elmi-texniki potensialının artırılması məqsədilə, habelə dövlət və ictimai əhəmiyyətli məqsədlərlə əlaqədar Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin hesabına köçürülən vəsaitdən istifadə Qaydası"nın 2.1-ci bəndi ilə əlaqələndirilir.

4.1.3. Hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 97,8%-ni əhatə edən hesabatlar dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatla üzləşdirilmiş, müqayisəli təhlil nəticəsində əhəmiyyətli kənarlaşmalar aşkar edilməmişdir.

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrasını təmin edən qurumların təqdim etdiyi hesabatlar əsasında 2023-cü ildə 34477,1 mln. manat məbləğində vəsait təhlillə əhatə edilmişdir ki, bu da dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin (35236,4 mln. manat) 97,8%-nə bərabər olmuşdur. DVX-nin xətti ilə təmin edilən 16126,7 mln. manat, DGK-nin xətti ilə dövlət büdcəsinə köçürülən 6337,8 mln. manat, Dövlət Neft Fondundan transfert 11737,6 mln. manat təşkil etməklə aidiyyəti qurumlardan alınmış hesabatlardakı müvafiq icra göstəricilərinin "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik Hesabat"da əks etdirilmiş göstəricilərlə uyğunluq təşkil etdiyi müəyyən edilmişdir.

Təhlillə əhatə edilmiş 34477,1 mln. manatın 275,0 mln. manat hissəsini büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar daxilolmaları üzrə qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş üzləşdirilmiş hesabatlar təşkil etmişdir.

4.1.4. Hesabat ilində enerji resurslarının qiymətlərinin dövlət büdcəsinin hesablanması zamanı əsas götürülmüş göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə üstələməsi,

əvvəlki illə müqayisədə illik əmək haqqı fondunun, eləcə də işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılmış vəsaitlərin həcmnin artması, vergitutma bazasını genişləndirən dövriyyələrin şəffaflaşması prosesinin davam etdirilməsi, habelə iqtisadi aktivliyi stimullaşdıran birrəqəmli inflyasiya şəraitində dövlət büdcəsinə hesablanmış real öhdəliklərin məbləği yüksəlmişdir ki, bu da Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilməli gəlirlər üzrə proqnozun artıqlaması ilə icra edilməsinə əlverişli mühit formalaşdırmışdır.

Hesabat ilində DVX xətti ilə dövlət büdcəsinə 16126,7 mln. manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 14987,0 mln. manat proqnoza qarşı 1139,7 mln. manat və ya 7,6%, 2022-ci ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə isə 583,7 mln. manat və ya 3,8% çox olmuşdur.

Xam neftin dünya bazarında qiymətinin dövlət büdcəsinin hesablanması zamanı tətbiq edilmiş göstəricidən 15,5%, təbii qazın qiymətinin isə 1,5 dəfə çox (458,4 ABŞ dolları) olması, illik əmək haqqı fondunun əvvəlki illə müqayisədə 2877,4 mln. manat və ya 15,5% artaraq 21400,0 mln. manat təşkil etməsi, işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılmış vəsaitlərin həcmnin 2022-ci ilə nisbətən 1270,6 mln. manat və ya 29,5% artaraq 5581,6 mln. manat olması DVX xətti ilə proqnozun artıqlaması ilə icra edilməsinə təsir edən amillərdəndir.

“Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabat”a əsasən sahibkarlıq subyektlərinin dövlət büdcəsinə hesablanmış real öhdəliklərinin (azalma çıxılmaqla) məbləğinin əvvəlki illə müqayisədə 2023-cü ildə 498,5 mln. manat və ya 3,1% artmaqla 16487,8 mln. manata yüksəlməsi proqnozun artıqlaması ilə icrasına müsbət təsir etmişdir.

Xatırladaq ki, 2023-cü il dövlət büdcəsi layihəsinə Hesablama Palatasının rəyində inflyasiya və iqtisadi artım amili nəzərə alınaraq, DVX xətti ilə təmin edilməli gəlirlər üzrə əlavə potensialın mövcud olması, eləcə də proqnozlaşdırılan gəlirlərin artıqlaması ilə reallaşdırılacağı şərh edilmişdir.

4.1.5. Hesabat ilində birbaşa vergi hesab edilən mənfəət vergisi üzrə hesablanmış öhdəliklərlə bağlı azaldılmış məbləğlərin (hesablanmış öhdəliklərin sonradan azaldılması) həcmnin əvvəlki illə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artması DVX-nin xətti ilə təmin edilməli gəlirlər üzrə əlavə potensialın reallaşdırılması imkanlarını məhdudlaşdırmışdır.

2023-cü ildə azaldılmış vergi öhdəliklərinin ümumi məbləği 2022-ci illə müqayisədə 2556,6 mln. manat və ya 28,2% artmaqla 11610,5 mln. manata yüksəlmişdir (Cədvəl 20).

Cədvəl 20. Hesablanmış öhdəliklərin azaldılması barədə məlumat, min manatla

Tədiyənin adı	2022	2023	Fərq
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	335 876,7	362 327,2	26 450,5
Hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi	1 737 785,9	4 711 679,6	2 973 893,7
Əlavə dəyər vergisi	6 539 431,6	6 178 482,1	-360 949,5
Aksizlər	17 166,1	91 204,0	74 037,9
Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi	1 346,7	2 350,0	1 003,3
Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	38 756,8	35 017,4	-3 739,4

Mədən vergisi	1 045,7	1 702,6	656,9
Sadələşdirilmiş vergi	24 746,4	23 684,0	-1 062,4
Yol vergisi	15,2	12,9	-2,3
Dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar	4 016,0	2 424,1	-1 591,9
Dövlət rüsumu	85 660,0	93 561,7	7 901,7
Sair daxilolmalar	268 141,9	108 099,9	-160 042,0
CƏMİ	9 053 989,0	11 610 545,5	2 556 556,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2022-ci ilə nisbətən 2023-cü ildə öhdəliklərin azaldılmış məbləğlərinin artması əsasən mənfəət vergisi üzrə hesablanmış öhdəliklərin azaldılması hesabına baş vermişdir. Belə ki, hesabat ilində mənfəət vergisi üzrə hesablanmış öhdəliklərin azaldılmış məbləği əvvəlki ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə 2973,9 mln. manat və ya 2,7 dəfə artmaqla 4711,7 mln. manata çatmışdır ki, bu da DVX-nin xətti ilə təmin edilən gəlirlərə təsirsiz ötürülməmişdir. Buna baxmayaraq mənfəət vergisi üzrə proqnozun 107,3% yerinə yetirilməsi bu sahədə vergi potensialının olduğunu bir daha təsdiqləyir və proqnozlaşdırmanın təkmilləşdirilməsini zəruri edir.

4.1.6. 2023-cü ildə əvvəlki illə müqayisədə idxalın həcmnin, o cümlədən idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmnin artması şəraitində Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə təmin edilməli gəlirlər üzrə proqnoz artıqlaması ilə icra edilsə də, gömrük ödənişlərinin ümumi idxalın həcmində xüsusi çəkisi azalmışdır.

2023-cü ildə Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə dövlət büdcəsinə 6337,8 mln. manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da təsdiq olunmuş proqnozla müqayisədə 609,8 mln. manat və ya 10,6%, 2022-ci ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə isə 683,2 mln. manat və ya 12,1% çox olmuşdur.

Xatırladaq ki, 2023-cü il dövlət büdcəsi layihəsinə Hesablama Palatasının rəyində global iqtisadi mühitdə davam edən qeyri-müəyyənliklər fonunda xarici ticarət tərəfdaşlarından inflyasiya idxalı və daxilolmalar üzrə proqnozların iqtisadi göstəricilərlə adekvat olmaması diqqətə alınaraq DGK xətti ilə təmin edilməli gəlirlər üzrə əlavə potensialın mövcudluğu şərh edilmişdir.

Eyni zamanda vurğulanmalıdır ki, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən 2023-cü ilin yanvar-dekabr ayları ərzində idxal edilmiş malların qiymət indeksi əvvəlki illə müqayisədə 16,7% artmışdır. Hesabat dövründə gömrük ödənişlərinin ümumi idxalda nisbət göstəricisi əvvəlki illə müqayisədə azalmışdır. Belə ki, 2023-cü ildə ümumi idxal həcmnin 29385,1 mln. manat (əvvəlki illə müqayisədə idxalda ƏDV-yə cəlb olunan idxalın həcmnin 2753,1 manat və ya 13,9% artmaqla 22566,9 mln. manat, idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmnin isə 2296,01 mln. manat və ya 21,7% artaraq 12889,4 manat təşkil etməsi fonunda) təşkil etməsi şəraitində DGK xətti ilə dövlət büdcəsinə köçürülmüş 6337,8 mln. manat məbləğində vəsaitin ümumi idxalda nisbət göstəricisi 2022-ci illə müqayisədə 1,3 faiz bəndi azalmaqla 21,6%-ə enmişdir ki, bu da proqnozun icrası zamanı mövcud potensialın istifadəsində əlavə imkanların olduğunu göstərir.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən, 2022-ci ildə ƏDV-yə cəlb olunan idxalın ümumi idxalda xüsusi çəkisi 80,0% təşkil etdiyi halda, 2023-cü ildə bu göstərici 3,2 faiz bəndi azalaraq 76,8% təşkil etmişdir.

4.1.7. İdxalın həcmnin yüksəlməsi bir tərəfdən DGK xətti ilə təmin edilən gömrük ödənişlərinin artması ilə səciyyəolənsə də, digər tərəfdən ölkə daxilində istehsalı mümkün ola bilən bir sıra məhsulların istehsalının kəmiyyət və keyfiyyət baxımından daxili tələbata cavab verməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsini aktuallaşdırır, iqtisadiyyatın bir sıra sahələrinin dövlət tərəfindən subsidiyalaşdırılması, vergi güzəşt və azadolmalarının əhatə dairəsinin genişləndirilməsi fonunda idxalın həcmnin artması daxili istehsalın təşviqinə, yerli istehsalçıların maraqlarının qorunmasına maneə yaradan risklərin minimallaşdırılması üçün həyata keçirilən tədbirlərin davam etdirilməsi zərurətini göstərir.

Əvvəlki illə müqayisədə 2023-cü ildə qeyri neft-qaz sektorunda ixracın həcmnin 300,4 mln. ABŞ dolları və ya 9,9 %, idxalın həcmnin isə 2745,48 mln. ABŞ dolları və ya 18,9% artdığı şəraitdə DGK xətti ilə büdcəyə daxil olmuş gömrük ödənişləri 683,2 mln. manat və ya 12,1% artmışdır. Aparılmış təhlillərlə müəyyən edilmişdir ki, istehsalının təşkili və ya artırılması ölkə daxilində mümkün olan 49 sayda mal qrupu üzrə malların idxalı dəyər ifadəsində 743,1 mln. ABŞ dolları və ya 14,1% artaraq 6027,7 mln. ABŞ dollarına çatmasına səbəb olmuşdur (Cədvəl 21).

Cədvəl 21. İdxalın həcmi artmış mallar barədə məlumat, min ABŞ dolları ilə

Malın adı	Malın kodu	2022	2023	Fərq	%
Cəmi		5 284 618,8	6 027 740,6	743 121,8	14,1%
9 mal qrupu üzrə		1 964 805,1	2 324 769,5	359 964,4	18,3%
Qara metallardan məmulatlar	qrup73	586 057,5	636 668,8	50 611,2	8,6%
Plastmassa və onlardan hazırlanan məmulatlar	qrup39	478 377,2	523 421,6	45 044,5	9,4%
Maşın və ya əl toxunuşlu trikotaj geyim əşyaları və geyim ləvazimatları	qrup61	167 120,6	237 116,4	69 995,7	41,9%
Mebel; yataq ləvazimatları, döşəklər, döşək əsasları, divan yastıqları və analoji doldurulma mebel ləvazimatları; başqa yerdə adi çəkilməyən və ya təsnif olunmayan lampalar və işıqlandırıcı avadanlıqlar; üzərində ad və ya ünvan yazılmış işıq tablo və lövhələri və analoji məmulatlar; yağma tikinti konstruksiyaları	qrup94	188 322,2	222 411,2	34 089,0	18,1%
Geyim əşyaları və geyim ləvazimatları, maşın və ya əl toxunuşlu trikotajdan başqa	qrup62	122 787,5	177 905,1	55 117,6	44,9%
Sabun, səthi-aktiv üzvi maddələr, yuyucu vasitələr, sürtkü materialları, süni və hazır mumlar, təmizləmə və cilalama üçün tərkiblər, şamlar və analoji məmulatlar, yapma üçün pasta, plastilin, «diş müalicəsi mumu» və diş müalicəsi üçün gips əsaslı tərkiblər	qrup34	127 035,8	148 459,8	21 424,0	16,9%

Ayaqqabi, getr və analoji məmulatlar; onların hissələri	qrup64	92 891,9	135 930,7	43 038,7	46,3%
Maşın və ya əl toxunuşlu trikotaj parçalar	qrup60	36 723,5	57 877,4	21 153,8	57,6%
Kauçuk, rezin və onlardan hazırlanan məmulatlar	qrup40	165 488,8	184 978,7	19 489,9	11,8%
40 mal qrupu üzrə		3 319 813,7	3 702 971,1	383 157,4	11,5%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

4.1.8. Əvvəlki illərdə olduğu kimi hesabat ilində də gömrük ödənişlərinin növləri səviyyəsində aparılmış təhlillər gömrük orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlər üzrə əlavə potensialın olduğunu müşahidə etməyə imkan verir.

2023-cü ildə **idxal gömrük rüsumları** üzrə 1452,0 mln. manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 143,3 mln. manat və ya 9,9% çox olmaqla 1595,3 mln. manat məbləğində icra edilsə də, daxilolmaların idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmində nisbəti əvvəlki illə müqayisədə azalmışdır. Hesabat ilində idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmi 12889,4 mln. manat (əvvəlki illə müqayisədə idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmi isə 2296,0 mln. manat və ya 21,67% artması şəraitində) olduğunu nəzərə alaraq, həmin ildə dövlət büdcəsinə köçürülmüş 1595,3 mln. manat məbləğində vəsaitin idxalın həcmində xüsusi çəkisi ötən ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə 0,8 faiz bəndi azalmaqla 12,4% təşkil etmişdir ki, bu da qeyd edilən mənbə üzrə potensialın dövlət büdcəsinin gəlirləri qismində tam reallaşdırılmadığını göstərir.

Bununla yanaşı vurğulanmalıdır ki, təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 2023-cü il üzrə idxal rüsumuna cəlb edilmiş idxalın strukturunda idxal gömrük rüsumlarının azalmasına təsir edə biləcək dəyişikliklər izlənilmir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına görə tutulan idxal rüsumunun məbləği idxal rüsumuna cəlb edilən idxalın həcmi ilə əvvəlki illərin göstəriciləri nəzərə alınmaqla adekvatlıq təşkil etməmişdir (Cədvəl 22).

Cədvəl 22. İdxalın idxal rüsumuna cəlb edilməsi

Dövr	İdxal rüsumuna cəlb edilən idxalın həcmi		O cümlədən, ABŞ dolları			Büdcəyə daxil olmuş idxal rüsumunun məbləği		
	mln. ABŞ dolları	mln. manat	15%	5%	spesifik	cəmi, mln. manat	hər 1000 manat dəyərində idxala görə büdcəyə daxil olmuş idxal rüsumunun məbləği, manat	əvvəlki dövrlə fərq, manat
2021	5218,1	8870,7	3283,9	1001,3	864,2	1197,9	135,04	-
2022	6231,4	10593,4	3967,5	1263,3	940,3	1394,4	131,63	-3,42
2023	7582,0	12889,4	4719,7	1408,7	1386,9	1595,3	123,77	-7,86

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Belə ki, 2023-cü ildə idxal rüsumuna cəlb edilən hər min manatlıq mallara görə büdcəyə orta hesabla 123,77 manat məbləğində idxal gömrük rüsumu daxil olmuşdur ki, bu da 2021-ci və 2022-ci illərin eyni göstəriciləri ilə müqayisədə müvafiq olaraq 11,27 manat və 7,86 manat az olmuşdur.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi layihəsi"nə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının rəyində "Avtomobil Yolları" Məqsədli

Büdcə Fondunun mədaxil mənbələrinə aid edilən **idxal olunan avtonəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən gömrük rüsumu** üzrə potensialın daha yüksək olması barədə qənaəti təsdiqini tapmışdır. Belə ki, hesabat ilində idxal olunan avtonəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən gömrük rüsumu üzrə 95,5 mln. manat proqnoza qarşı dövlət büdcəsinə 171,1 mln. manat və ya 2,8 dəfə çox olmaqla 266,5 mln. manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da qeyd edilən mənbə üzrə sonrakı dövrlərdə potensialın tam nəzərə alınmasını zəruri edir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına əlavə dəyər vergisi üzrə 2023-cü il üçün müəyyən olunmuş 4060,3 mln. manat proqnoz 383,3 mln. manat və ya 9,4% çox olmaqla 4443,6 mln. manat məbləğində icra edilmişdir. Bu vergi üzrə faktiki daxilolmanın xüsusi çəkisi dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin 12,6%-ni təşkil etməklə əvvəlki illə müqayisədə 0,4 faiz bəndi, DGK xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 70,1%-ni təşkil etməklə əvvəlki il ilə müqayisədə 0,7 faiz bəndi aşağı düşmüşdür.

2023-cü ildə Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına əlavə dəyər vergisi üzrə proqnoz artıqlaması ilə icra edilsə də, daxilolmaların ƏDV-yə cəlb olunan idxalın həcmində nisbət göstəricisi əvvəlki illə müqayisədə azalmışdır. Hesabat ilində ƏDV-yə cəlb olunan idxalın həcmnin 22566,9 mln. manat olduğunu nəzərə alaraq, həmin ildə dövlət büdcəsinə köçürülmüş 4443,6 mln. manat məbləğində vəsaitin ƏDV-yə cəlb olunan idxalın həcmində xüsusi çəkisi ötən ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə 0,5 faiz bəndi azalmaqla 19,7% təşkil etmişdir.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən, 2022-ci ildə ƏDV-yə cəlb olunan idxalın ümumi idxalda xüsusi çəkisi 80,0% təşkil etdiyi halda, 2023-cü ildə bu göstərici 3,2 faiz bəndi azalaraq 76,8% təşkil etmişdir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin əsas tərkib hissələrindən biri olan ƏDV-nin proqnozunun tərtibində bir qayda olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına əlavə dəyər vergisinin proqnozunun Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisinin proqnozundan çox nəzərdə tutulması icra prosesində sahibkarlıq subyektləri tərəfindən dövlət büdcəsinə ödənilməli ƏDV-nin əsas hissəsinin xarici ticarət əməliyyatları üzrə gömrük rəsmiləşdirilməsi aparılan zaman gömrük orqanları tərəfindən alınmasını şərtləndirir. Hesablama Palatası tərəfindən vergi və gömrük orqanlarında aparılan kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri çərçivəsində sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallara dair gömrük bəyannamələri seçmə qaydada araşdırılarkən malların gömrük dəyərləri artırılmaqla gömrük ödənişlərinin alınması təmin edilsə də, xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının vergi orqanına təqdim etdikləri ƏDV bəyannamələrində bir sıra hallarda dövriyyələrin invoys dəyərinə ticarət əlavəsi tətbiq edilməklə formalaşdığı müəyyən edilmişdir. İdxal malları üzrə gömrük dəyərinin artırılması ilkin mərhələdə ölkə ərazisində inflyasiya idxalının səviyyəsini yüksəltməklə yanaşı, vergi orqanına təqdim edilən ƏDV bəyannamələrində dövriyyələrin invoys dəyərinə ticarət əlavəsi tətbiq edilməklə formalaşması şəraitində gömrük orqanına ödənilmiş ƏDV məbləğlərinin əvəzləşdirilməsi hesabına artıqödəmə məbləğləri yaratmaqla sonrakı dövrlərdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin azaldılması risklərini də artırır.

4.1.9. Hesabat ilində DVX-nin xətti ilə təmin edilən gəlirlər xarici və bələdiyyə mülkiyyətində olan vergi ödəyiciləri istisna olmaqla, digər mülkiyyət növlərinə aid edilən vergi ödəyicilərinin büdcə daxilolmalarının artması şəraitində icra edilmişdir.

Əvvəlki ilə müqayisədə 2023-cü ildə DVX xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin tərkibində dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin payı 79,0 mln. manat və ya 1,9% artmaqla 4184,5 mln. manat olmuşdur (Cədvəl 23).

Cədvəl 23. Mülkiyyət növlərinə görə vergi ödəyicilərinin dövlət büdcəsi ilə hesablaşmaları, mln. manatla

Göstərici	2023-cü il üzrə ümumi borc qalığı		2023-cü il üzrə artıq ödəmə		2023-cü ildə hesablanmış (azalmış çıxılmaqla)	2022-ci ilə müqayisə		2023-cü ildə büdcəyə ödənilmiş	2022-ci ilə müqayisə	
	ilin əvvəlində	ilin sonuna	ilin əvvəlində	ilin sonuna		məbləğlə	%-lə		məbləğlə	%-lə
CƏMI	2402,8	2824,4	1725,3	1925,2	16487,8	498,5	103,1	16126,7	585,2	103,8
Dövlət mülkiyyəti, o cümlədən	254,2	178,4	491,0	666,9	4107,6	-142,4	96,6	4184,5	79,0	101,9
Dövlət Neft Şirkəti (tabeliyindəki müəssisələr üzrə)	83,6	0,1	14,6	53,5	1892,8	-299,1	86,4	2053,1	-	92,7
Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi (tabeliyindəki qurumlar üzrə)	0,1	0,1	9,2	18,1	72,0	0,5	100,6	81,4	5,6	107,4
"Azərenerji" ASC	0,0	0,0	94,0	75,8	69,5	13,0	123	50,3	0,4	100,9
"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC	0,0	0,0	6,7	7,7	42,5	-17,4	71	43,6	-16,9	72,1
"Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi" QSC	0,0	0,0	5,0	2,3	52,9	9,0	120,6	50,3	-0,1	99,8
"Azərbaycan Hava Yolları" QSC	0,0	0,0	63,5	84,9	-21,0	31,3	40,2	0,3	-9,4	3,4
"Azərsu" ASC	15,3	14,5	0,4	0,4	44,7	-5,9	88,3	53,4	3,3	106,6
"Azərişiq" ASC	0,0	0,7	2,5	0,0	48,7	-11,8	80,5	45,5	-13,2	77,5
"Bakı Metropoliteni" QSC	13,9	16,6	0,0	0,0	10,5	1,0	110	8,3	0,9	112,2
"Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı" QSC	0,0	0,0	0,5	2,0	8,5	3,1	157,6	10,1	5,7	231,1
"Azərkosmos" ASC	0,0	0,0	0,8	0,9	5,1	1,7	149	5,3	1,7	145,3

Büdcə təşkilatları	12,8	14,2	87,2	240,6	738,8	84,5	112,9	673,1	209,9	145,3
Digərləri	128,4	132,2	206,7	180,8	1142,5	47,7	104,4	1109,9	52,1	104,9
Xüsusi mülkiyyət	1931,6	2430,4	861,6	910,0	5472,1	983,9	121,9	5051,7	988,9	124,3
Bələdiyyə mülkiyyəti	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,0	99,7	0,2	0,0	97,3
Xarici mülkiyyət	161,8	163,0	235,9	266,0	6381,2	-548,2	92,1	6420,4	-574,5	91,8
Birgə (xarici qarışıq) mülkiyyət	55,1	52,4	136,2	81,5	525,3	205,0	164	468,3	91,4	124,3
Beynəlxalq təşkilatların mülkiyyəti	0,0	0,0	0,5	0,6	1,4	0,2	116,8	1,6	0,3	122,1

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət sektoru üzrə daxilolmaların artması bu sektor üzrə büdcəyə olan borcların 75,8 mln. manat və ya 29,8% azalaraq 178,4 mln. manat, artıqödəmə məbləğlərinin isə 175,9 mln. manat və ya 35,8% artaraq 666,9 mln. manat təşkil etməsi, eləcə də əvvəlki illə müqayisədə Dövlət Neft Şirkəti üzrə daxilolmaların 161,0 mln. manat və ya 7,3% azalması, büdcə təşkilatları üzrə isə daxilolmaların 209,9 mln. manat və ya 45,3% artması şəraitində baş vermişdir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyiciləri tərəfindən 2023-cü ildə dövlət büdcəsinə köçürülmüş daxilolmalar real hesablamaları 1,9% üstələmişdir.

4.1.10. Əvvəlki ildə olduğu kimi hesabat ilində də kifayət qədər iri məbləğdə vəsaitlərin dövlət büdcəsindən vergi ödəyicilərinə qaytarılmasına baxmayaraq, vergi orqanlarının xətti ilə 2023-cü ilin proqnozu vergi ödəyicilərinin gələcək vergi öhdəliklərinə aid edilə bilən artıqödəmə məbləğlərinin artması şəraitində icra edilmişdir ki, bu da sonrakı dövrlər üzrə dövlət büdcəsi üçün müəyyən təhdidlərin yaranması riskləri nəzərə alınaraq artıqödəməsi mövcud olan və yaranan, həmçinin dövlət büdcəsindən vəsait qaytarılan vergi ödəyicilərinə müxtəlif aspektlərdən diqqət yönləndirilməsini məqsədemüfaviq edir.

DVX-nin hesabatlarına əsasən, son iki il ərzində təqribən 1 mlrd. manata yaxın, o cümlədən 2022-ci ildə 495,9 mln. manat, 2023-cü ildə isə 496,7 mln. manat vergi məbləğlərinin qaytarılması şəraitində 2023-cü ilin əvvəli ilə müqayisədə dövrün sonuna dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə artıq ödəmələrin məbləği 200,0 mln. manata yaxın və ya 11,6% artaraq 1925,2 mln. manat təşkil etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, əgər 2022-ci ildə qaytarılmış 495,9 mln. manat vəsaitin hesabına həmin ildə artıqödəmə məbləğlərinin dinamikasını sabit saxlamaq mümkün olmuşdursa, 2023-cü ildə qaytarılmış vəsaitlərin məbləğinin daha da artmasına baxmayaraq, paralel olaraq artıqödəmə məbləğləri də kifayət qədər yüksəlmişdir ki, bu da gələcəkdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin təmin edilməsində müəyyən risklər yarada bilər. Göstərilənlər nəzərə alınmaqla artıqödəməsi mövcud olan və yaranan, həmçinin dövlət büdcəsindən vəsait qaytarılan vergi ödəyiciləri üzərində vergi nəzarətinin şaxələndirilməsi məqsədemüfaviq hesab oluna bilər.

Büdcədən qaytarılan vəsaitlərin ƏDV üzrə daxilolmalar hesabına formalaşdığını nəzərə alaraq, vəsaitləri geri almış vergi ödəyicilərinin faktiki fəaliyyətlərinin ödənilmiş ƏDV məbləğlərinin əvəzləndirilməsi yolu ilə ƏDV üzrə artıqödəmələr yaratmasının əsaslılığına qanunvericilik çərçivəsində baxılmasını zəruri edir (Cədvəl 24).

Cədvəl 24. Artıqödəmələr barədə məlumat, min manatla

Göstəricilər	2022	2023	2022-ci ilə müqayisə	
			məbləğlə	%-lə
Mülkiyyət mənsubiyyətinə görə büdcə ödənişlərinin cəmi	1 725 311,4	1 925 247,6	199 936,2	111,6
Dövlət mülkiyyəti, o cümlədən	491 016,5	666 942,2	175 925,7	135,8
Dövlət Neft Şirkəti (tabeliyindəki müəssisələr üzrə)	14 580,0	53 514,1	38 934,1	3,7 dəfə
Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi (tabeliyindəki qurumlar üzrə)	9 151,9	18 107,3	8 955,4	197,9
“Azərenerji” ASC	94 038,9	75 765,6	-18 273,3	80,6
“Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC	6 709,9	7 656,1	946,2	114,1
“Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi” QSC	4 960,7	2 324,8	-2 635,9	46,9
“Azərbaycan Hava Yolları” QSC	63 537,4	84 860,4	21 323,0	133,6
“Azərsu” ASC	389,0	406,4	17,4	104,5
“Azərişiq” ASC	2 547,6		-2 547,6	0,0
“Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı” QSC	507,0	1 995,2	1 488,2	3,9 dəfə
“Azərkosmos” ASC	752,6	933,5	180,9	124,0
Büdcə təşkilatları	87 180,6	240 573,6	153 393,0	2,8 dəfə
Digərləri	206 660,9	180 805,2	-25 855,7	87,5
Xüsusi mülkiyyət	861 589,0	909 983,2	48 394,2	105,6
Bələdiyyə mülkiyyəti	194,6	191,6	-3,0	98,5
Xarici mülkiyyət	235 891,6	266 034,9	30 143,3	112,8
Birgə (xarici qarışıq) mülkiyyət	136 153,0	81 460,8	-54 692,2	59,8
Beynəlxalq təşkilatların mülkiyyəti	466,7	634,9	168,2	136,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Artıqödəmə məbləğlərinin əvvəlki illə müqayisədə artması hesabat ilində 496,7 mln. manat vergi məbləğlərinin qaytarılması şəraitində baş vermiş, qaytarılmış məbləğlər DVX-nin xətti ilə təmin edilmiş gəlirlərin 3,1%-ni təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, 2021-ci ildə bu göstərici 365,9 mln. manat təşkil etməklə təmin edilmiş gəlirlərin 4,1%-ni, 2022-ci ildə isə 495,9 mln. manat təşkil etməklə təmin edilmiş gəlirlərin 3,1%-ni təşkil etmişdir.

Dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin hesabat dövrünün sonuna artıqödəmə məbləğləri dövrün əvvəlinə olan artıqödəmə məbləğlərinə nisbətən qaytarılmalar nəzərə alınmaqla 175,9 mln. manat və ya 35,8% artmaqla 666,9 mln. manata yüksəlmişdir ki, bu da əsasən büdcə təşkilatları, Dövlət Neft Şirkəti, “AZAL” QSC-nin artıqödəmələrinin artması ilə əlaqədar olmuşdur.

Dövlət Neft Şirkətinin 2023-cü ilin sonuna olan artıqödəməsinin ilin əvvəlinə nisbətən 38,9 mln. manat və ya 3,7 dəfə artmaqla 53,5 mln. manat təşkil etməsi hesabat ilində dövlət büdcəsindən Dövlət Neft Şirkətinə 26,7 mln. manat artıqödəmənin qaytarılması (Heydər Əliyev adına Bakı Neft Emalı Zavodu üzrə) hesabına baş vermişdir.

“Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabat”a əsasən 2023-cü ilin əvvəlinə olan artıqödəmə məbləği ilə müqayisədə ilin sonuna olan artıqödəmə məbləği neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə 46,8 mln. manat və ya 68,2% artaraq 115,4 mln.

manata, qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə isə 153,1 mln. manat və ya 9,2% artaraq 1809,9 mln. manata yüksəlmişdir.

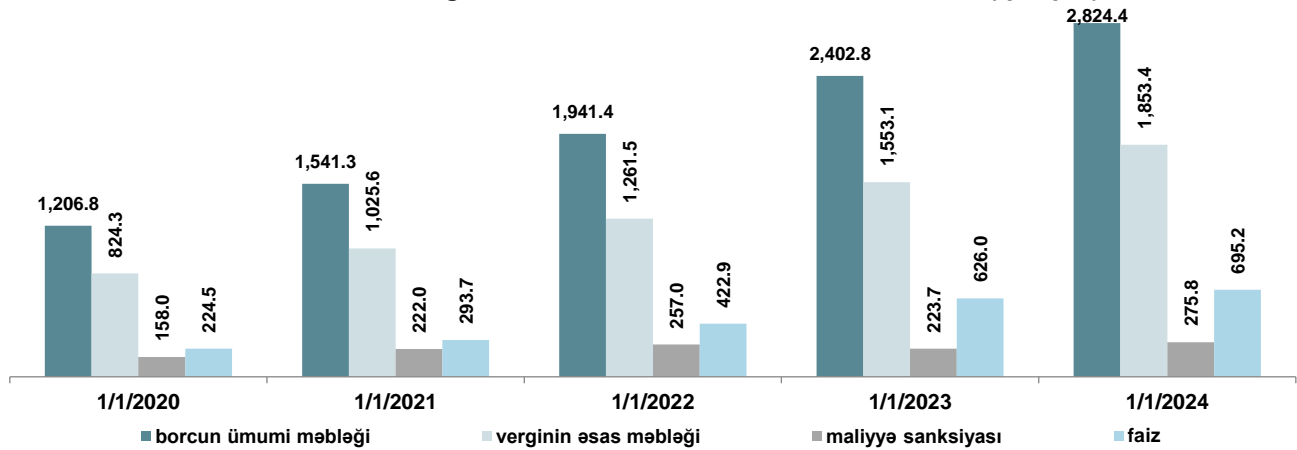
Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, əvvəlki ildən fərqli olaraq hesabat ilində dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyiciləri ilə yanaşı xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərinin də artıqödəmə məbləğləri artmış, dövrün əvvəlinə olan artıqödəmə 48,4 mln. manat və ya 5,6% artmaqla dövrün sonuna 909,9 mln. manat səviyyəsində qərarlaşmışdır.

Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin edilən gəlirlər üzrə 2023-cü ilin sonuna yaranan artıqödəmə məbləğinin il ərzində dövlət büdcəsinə daxil olan həmin gəlirlərə qarşı faiz nisbəti 2022-ci ilə müqayisədə ümumilikdə 0,8 faiz bəndi artaraq 11,9%-ə yüksəlsə də, əvvəlki illərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Belə ki, hesabat ilində artıqödəmə məbləğinin dövlət büdcəsinə daxil olan gəlirlərə qarşı faiz nisbəti son 10 ilin orta göstəricisi ilə (24,2%) müqayisədə 12,3 faiz bəndi azalmaqla 11,9%-ə enmişdir.

4.1.11. Alınması vergi orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilən borc məbləğlərinin son beş il ərzində yüksələn xətt üzrə inkişaf etməsi vergi ödəyicilərinin vergidən yayınma meyillərinin artdığını göstərir ki, bu da mütərəqqi vergi sisteminin səmərəlilik prinsipinin təmin edilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsini aktuallaşdırır.

Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabatlarla əsasən, 2023-cü ilin sonuna dövlət büdcəsinə olan borcların (qalıqların) həcmi ilin əvvəli ilə müqayisədə ümumilikdə 421,6 mln. manat və ya 17,5% artaraq 2824,4 mln. manat təşkil etmişdir (Şəkil 17).

Şəkil 17. DVX xətti ilə təmin edilən gəlirlər üzrə dövlət büdcəsinə olan borclar (qalıqlar), mln. manatla

Şəkil vergi orqanlarının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Diqqətdə saxlanılmalıdır ki, vergilər dövlətin öz funksiyalarını həyata keçirmək üçün proqnozlaşdırdığı gəlirlərin təmin edilməsi aləti olmaqla yanaşı, həm də ölkənin iqtisadi inkişafını stimullaşdıran vacib atributlardan biridir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, hesabat ilində borc məbləğlərinin 2022-ci ilə nisbətən 17,5% artaraq 2824,4 mln. manata yüksəlməsi vergi ödəyicilərinin vergi öhdəliklərinin azaldılmış

məbləğlərinin əvvəlki illə müqayisədə 28,2% (vergi öhdəliklərinin azaldılmış məbləği 2022-ci il üzrə 9053,9 mln. manat, 2023-cü il üzrə isə 11610,5 mln. manat) artması şəraitində baş vermişdir.

2023-cü ildə dövlət büdcəsinə yaranmış 2824,4 mln. manat məbləğində borcun 4,5 mln. manatı və ya 0,2%-i neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin, 2819,9 mln. manatı və ya 99,8%-i isə qeyri neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin payına düşmüşdür ki, bu da əvvəlki ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə müvafiq olaraq 80,8 mln. manat və ya 94,7% azalmış və 502,5 mln. manat və ya 21,7% artmışdır.

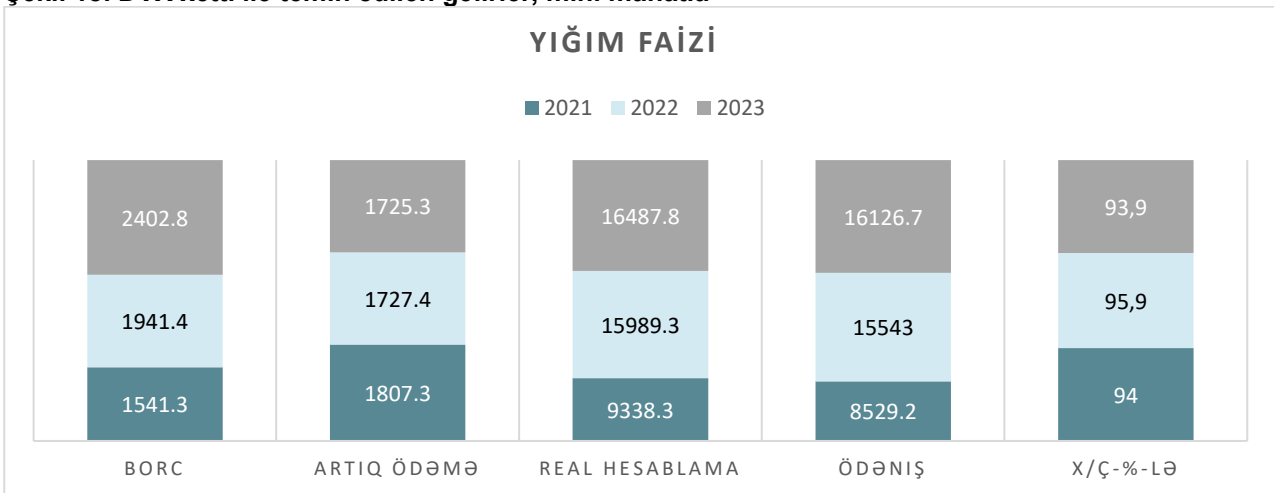
Eyni zamanda vurğulanmalıdır ki, xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərindən hüquqi şəxslərin borcları 436,4 mln. manat və ya 32,9% artaraq 1761,1 mln. manat, sahibkarlıqla məşğul olan fiziki şəxslərin borcları isə 62,4 mln. manat və ya 10,3% artaraq 669,3 mln. manat təşkil etmişdir.

2022-ci ildə olduğu kimi 2023-cü ildə də analoji tendensiya davam etmiş, dövlət büdcəsinə olan borcların artması əsasən qeyri-neft və qeyri-dövlət sektorunda fəaliyyət göstərən xüsusi mülkiyyət mənsubiyyətinə aid edilən vergi ödəyiciləri üzrə olmuşdur. Əvvəlki illə müqayisədə hesabat ilində borc məbləğlərinin 17,5% artmasını tədiyə növləri səviyyəsində əsasən hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi, aksiz və əmlak vergisi üzrə hesablanmış öhdəliklərin vaxtında dövlət büdcəsinə ödənilməməsi ilə əlaqələndirmək olar.

4.1.12. Borc və artıqdəmə məbləğləri nəzərə alınmaqla aparılmış təhlillər Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə ödənilən vəsaitlərin yığım faizinin əvvəlki ilə nisbətən azaldığını büruzə verir.

Hesabat ilində Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə köçürülən daxilolmaların (qaytarılmış məbləğlər və büdcədənkenar vəsaitlər nəzərə alınmadan) yığım faizi 93,9% təşkil etmişdir ki, bu da 2021-ci illə müqayisədə 0,1 faiz bəndi, 2022-ci illə müqayisədə isə 2 faiz bəndi az olmuşdur (Şəkil 18).

Şəkil 18. DVX xətti ilə təmin edilən gəlirlər, mln. manatla

Şəkil vergi orqanlarının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bununla yanaşı, 2023-cü ildə vergi ödəyicilərinin verginin əsas məbləği üzrə real öhdəlikləri (azalma çıxılmaqla) 2022-ci illə müqayisədə 456,9 mln. manat və ya 2,9% çox olmaqla 16044,6 mln. manata çatmışdır. Hesabat ilində DVX xətti ilə təmin edilən gəlirlərin real hesablamada (borc və

artıqödemə məbləğləri nəzərə alınmadan) xüsusi çəkisi 2022-ci ilə nisbətən 0,8 faiz bəndi çox olmaqla 100,5% təşkil etmişdir (Cədvəl 25).

Cədvəl 25. Daxilolmaların real hesablamalarla müqayisəsi, min manatla

Göstəricilər	Tədiyyələrin əsas məbləği üzrə hesablanmış məbləğ	Azalmış məbləğ	Yığılmış məbləğ (dövlət büdcəsinə ödənilmiş)	Fərq (4-(2-3))	Yığım faizi (borc və artırıq ödəmələr nəzərə alınmadan, $5/(3-4)*100$)
1	2	3	4	5	6
Cəmi	27 655 162,2	11 610 545,5	16 126 677,7	82 061,0	100,5
fiziki şəxslərin gəlir vergisi	1 966 028,8	362 327,2	1 659 637,6	55 936,0	103,5
hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi	13 845 717,4	4 711 679,6	8 024 291,2	-1 109 746,6	87,9
əlavə dəyər vergisi	8 822 971,5	6 178 482,1	3 684 172,4	1 039 683,0	139,3
aksizlər	1 393 751,8	91 204,0	1 227 877,4	-74 670,4	94,3
hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	380 005,7	35 017,4	292 838,1	-52 150,2	84,9
torpaq vergisi	48 284,4	2 350,0	47 784,4	1 850,0	104,0
yol vergisi	94 529,0	12,9	94 500,9	-15,2	100,0
mədən vergisi	168 270,6	1 702,6	163 454,5	-3 113,5	98,1
sadələşdirilmiş vergi	355 572,5	23 684,0	357 028,7	25 140,2	107,6
dövlət rüsumu	361 522,7	93 561,7	328 990,3	61 029,3	122,8
sair daxilolmalar	218 507,8	110 524,0	246 102,2	138 118,4	2,3 dəfə

Cədvəl vergi orqanlarının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, ƏDV qeydiyyatında olan vergi ödəyicilərinin "ƏDV-nin depozit hesabı"nın qalığı 2022-ci ilin göstərici ilə müqayisədə daha 18,0 mln. manat artaraq 954,0 mln. manata çatmışdır. Nəzərə alınmalıdır ki, 2022-ci hesabat ili əhatə olunmaqla aparılmış auditin nəticələri ƏDV depozit hesabında davamlı olaraq qalığ vəsaitləri olan əsasən tikinti (mənzil və s.) fəaliyyətinə aid iqtisadi subyektlər üzrə ƏDV öhdəliklərinin bəyan olunmaması və ya vaxtında bəyan olunmaması hallarının mövcud olmasını göstərmişdir.

Vergi qanunvericiliyində artıqödemə məbləğlərinin hər hansı tədiyyə növü üzrə borc məbləğləri ilə avtomatik rejimdə əvəzləşdirilməsi imkanlarının olması ayrı-ayrı tədiyyə növləri üzrə hesablanmış öhdəliklərin tam həcmdə yerinə yetirilməməsinə təsir edən amillərdəndir.

2023-cü ildə DVX-nin xətti ilə təmin edilən daxilolmalar üzrə tədiyyələrin əsas məbləğinin hesablanmış (azalma nəzərə alınmadan) büdcə gəlirlərinə nisbətən icrası 58,3% təşkil etmişdir.

4.2. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tədiyələr üzrə icra vəziyyətinin təhlilinin əsas nəticələri

4.2.1. Hesabat ilində fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə daxilolmaların real hesablama da xüsusi çəkisinin əvvəlki ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə artmasına və real hesablamanı üstələməsinə baxmayaraq, əvvəlki dövrdə olduğu kimi cari dövrdə də proqnoz kəsirlə yerinə yetirilmişdir.

Fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə 2023-cü il üçün müəyyən olunmuş 1700,0 mln. manat məbləğində proqnoz 40,4 mln. manat və ya 2,4% az olmaqla 1659,6 mln. manat məbləğində icra edilmişdir.

“Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabat”a əsasən 2023-ci ildə fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə faktiki daxilolmaların real hesablama da (azalma çıxılmaqla) nisbətən icrası 2022-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 12,6 faiz bəndi artmaqla 103,5% təşkil etməsinə və faktiki daxilolmaların 185,2 mln. manat artmasına baxmayaraq, bu da qeyd edilən mənbə üzrə proqnozun əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi kəsirlə icra edilməsinin qarşısını ala bilməmişdir. Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, 2023-cü ildə dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə daxilolmalarının real hesablama da nisbətən icrası 105,1% olduğu halda ən aşağı icra faizi 9,9% olmaqla “Azərbaycan Hava Yolları” QSC üzrə və 70,8% olmaqla “Azersu” ASC üzrə formalaşmışdır.

4.2.2. 2022-ci ildə olduğu kimi, 2023-cü ildə də qlobal enerji bazarında xam neftin və təbii qazın orta illik qiymətlərinin ölkə üçün əlverişli volatilliyi DVX xətti ilə dövlət büdcəsinin vergi gəliri kimi ən böyük paya malik hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi üzrə proqnozun icrasına əlverişli mühit yaratması şəraitində rezident hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə proqnoz kəsirlə icra edilmişdir.

Hesabat ilində hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi üzrə müəyyən edilmiş 7478,1 mln. manat məbləğində proqnoz 546,2 mln. manat və ya 7,3% çox olmaqla 8024,3 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da ötən ilin faktiki icrası ilə müqayisədə 498,2 mln. manat və ya 5,8% az olmuşdur. Ümumi proqnozun artıq icrası əsasən hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi hesabına yaranmışdır. Qlobal enerji bazarında neft və qazın qiymətlərinin dövlət büdcəsi üçün əsasən əlverişli formalaşması hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisinin proqnoza nisbətən çox olmaqla 4,6 mlrd. manat məbləğində daxil olmasına şərait yaratmışdır.

Hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi üzrə ümumilikdə proqnozun artıq yerinə yetirilməsi şəraitində rezident hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə müəyyən edilmiş 2405,4 mln. manat məbləğində proqnoz 128,6 mln. manat və ya 5,3% az olmaqla 2276,8 mln. manat səviyyəsində icra edilmişdir ki, bu da digər səbəblərlə yanaşı vergi ödəyicilərinin bir tədiyə növü üzrə artıqödəmə məbləğlərinin digər tədiyə növü üzrə borc məbləğləri ilə əvəzləşdirilməsi, eləcə də daxilolmaların icrası prosesində büdcə gəlirlərinin alt təsnifat kodlarının düzgün seçilməməsilə əlaqələndirilə bilər.

4.2.3. Nağdsız ödənişlərin artması şəratində hüquqi şəxslər və fərdi sahibkarlar tərəfindən pul vəsaitlərinin nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmasına görə ödənilmiş sadələşdirilmiş verginin məbləğinin hər il mütəmadi olaraq əvvəlki illə müqayisədə artması Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində də qeyd edildiyi kimi, dövlət maliyyəsi və manatın məzənnəsi üçün potensial risk mənbəyi kimi qiymətləndirilməklə yanaşı, real sektordan vergi öhdəliklərinin dövlət büdcəsinə cəlb olunması prosesinə mənfi təsir göstərən amillərdən hesab edilir.

2022-ci illə müqayisədə 2023-cü ildə hüquqi şəxslər və fərdi sahibkarlar tərəfindən pul vəsaitlərinin nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmasına görə ödənilmiş sadələşdirilmiş verginin (1% dərəcəsi ilə tətbiq olunan) məbləği 11,6 mln. manat və ya 21,8% artaraq 64,9 mln. manata çatmışdır. Dövlət büdcəsinin qeyd olunan mənbədən daxilolma həcmi nəzərə alınmaqla hüquqi və fiziki şəxslər (əhali istisna olmaqla) tərəfindən nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmış pul vəsaitlərinin 2023-cü ildə ümumilikdə 6,5 mlrd. manat civarında olmasını demək olur ki, bu da 2022-ci ilin eyni göstəricisindən təqribən 1,2 mlrd. manat (21,8%) çoxdur. Bank hesablarından nağdlaşdırılan vəsaitlərin həcmünün dinamikasının hər il artım istiqamətində olmasını Hesablama Palatası vergi gəlirlərinin dövlət büdcəsinə yığılması prosesində müşahidə olunan əsas makro risklərdən biri kimi qeyd edir. Qeyd etmək lazımdır ki, 2023-cü ildə 2022-ci illə müqayisədə artmış 2,6 mlrd. manat nağd pul kütləsində (M0) hüquqi şəxslər və fərdi sahibkarlar (əhali istisna olmaqla) tərəfindən bank hesablarından çıxarılmış nağd vəsaitin məbləği 1,2 mlrd. manat olmaqla 46,2% təşkil etmişdir. Nağdlaşdırılmış vəsaitin orta aylıq məbləği hər ay orta hesabla 541,0 mln manat təşkil etməklə çıxarılmış nağd vəsaitin məbləği əvvəlki ilin orta aylıq göstəricisində təqribən 100,0 mln. manat çox olmuşdur.

Əvvəlki rəylərdə də qeyd edildiyi kimi, nağdlaşdırılan vəsaitin illər üzrə davamlı artması xüsusilə vergi orqanları xətti ilə vergi gəlirlərinin yığılımı prosesində öhdəliklərdən yayınma risklərinin əhatə dairəsinin genişlənməsini göstərməklə yanaşı, nağd mübadilə əməliyyatlarında manatla təklifi artırmaqla manatın sərbəst dönerli əsas valyutalara qarşı dayanıqlılığına da müəyyən təzyiqlər yaradır və inflyasiyanın artmasını stimullaşdırır. Nağdsız ödənişlərin həcmünün artması şəratində Mərkəzi Bankın məlumatlarına əsasən dövriyyədə olan nağd pul kütləsinin pul bazasına nisbəti 2023-cü ildə 2,1 faiz bəndi artaraq 72,5% təşkil etmişdir.

4.2.4. Hesabat ilində hüquqi şəxslərin əmlak vergisinin proqnozunun kəsirlə icra edilməsi qeyd edilən mənbə üzrə hesablanmış öhdəliklərin tam reallaşdırılmaması şəraitində baş vermişdir.

Hesabat ilində hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə 312,0 mln. manat müəyyən edilmiş proqnoz 19,2 mln. manat və ya 6,1% az olmaqla 292,8 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da 2022-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 61,4 mln. manat və ya 26,5% çoxdur. Vergi orqanının hesabatlarına əsasən 2023-cü ildə hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə hesablanmış real

öhdəlikləri 2022-ci ilin eyni göstəricisinə nisbətən 11,9 mln. manat və ya 3,6% artmaqla 345,0 mln. manata yüksəlməsinə və proqnozun real hesablamasının 90,4%-i təşkil etməsinə baxmayaraq, Maliyyə Nazirliyinin “Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik” Hesabatında da qeyd etdiyi kimi bəzi vergi növləri üzrə proqnozun icra edilməməsi digər tədiyə növləri üzrə artıqödəmələrlə əvəzləndirilməsi, həmçinin vergi borclarının artımı bu vergi növü üzrə proqnozun icra edilməməsini şərtləndirən hallardandır. Həmçinin, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinə edilmiş dəyişikliklərə əsasən 2022-ci ildən etibarən müəssisələrlə yanaşı fərdi sahibkarlar da balanslarında olan əsas vəsaitlərə (Vergi Məcəllənin 197.1.1-ci maddəsində göstərilən aktivlər istisna olmaqla) görə dövlət büdcəsinə əmlak vergisi ödəməli olduqları üçün hesabat ilində qeyd edilən mənbə üzrə proqnoz nəzərdə tutulmadığı halda, dövlət büdcəsinə fiziki şəxslərdən 39,0 min manat məbləğində əmlak vergisi daxil olmuşdur. Eyni zamanda, vergi ödəyiciləri tərəfindən kapital qoyuluşları üzrə tikinti-quraşdırma işləri başa çatdığı halda, müəyyən sənədləşmə işlərinin tam aparılmaması səbəbindən əsas vəsaitlərin istismara qəbul edilməməsi halları (kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri çərçivəsində müəyyən edilmiş faktlar) davam edir ki, bu da əmlak vergisi üzrə vergitutma bazasına təsir edən amillərdəndir.

4.2.5. Aksizlər üzrə proqnozun ümumilikdə icra edilməsinə baxmayaraq, içkilər və tütün məmulatları üzrə pərakəndə ticarət dövriyyəsinin və ictimai iaşə üzrə dövriyyələrin real ifadədə artımı fonunda ölkədə istehsal olunan və ölkəyə idxal olunan spirtli içkilərin bütün digər növlərinə tətbiq edilən aksizlər üzrə proqnozun kəsirlə icra edilməsi alkoqollu içkilərin və pivənin istehsalı, idxalı, dövriyyəsi, topdan və pərakəndə satışına nəzarətin həyata keçirilməsini təmin edən Vahid Dövlət Avtomatlaşdırılmış Məlumat “Track and Trace” (“Təqib və İzləmə”) Sisteminin 2019-cu il martın 1-dən tətbiq edilməsi nəzərdə tutulsa da, hal-hazırədək təmin edilməməsi həmin Sistemin tətbiqi üzrə işlərin təcili yekunlaşdırılmasını zəruri edir.

2023-cü il üçün aksizlər üzrə ümumilikdə nəzərdə tutulmuş 1384,8 mln. manat məbləğində (2022-ci ilin faktiki icrasından 93,2 mln.manat və ya 6,9% çox) proqnoz 67,4 mln. manat və ya 4,9% artıq olmaqla 1452,2 mln. manat məbləğində icra edilmişdir.

Aksiz üzrə cəmi proqnozun nəzərdə tutulduğundan artıq icra edilməsi əsasən Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan və idxal olun tütün məmulatlarına və ölkəyə idxal olunan minik avtomobillərinə və avtobuslara tətbiq olunan aksizlərin hesabına baş vermişdir.

Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan spirtli içkilərin bütün digər növlərinə tətbiq edilən aksizlər üzrə 46,8 mln. manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 15,9 mln. manat az olmaqla 65,9% səviyyəsində və ya 30,8 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da əvvəlki ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə 3,3 mln. manat və ya 9,7% azdır.

Azərbaycan Respublikasına idxal olunan spirtli içkilərin bütün digər növlərinə tətbiq edilən aksizlər üzrə 46,1 mln. manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 5,4 mln. manat az olmaqla

88,3% səviyyəsində və ya 40,7 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 3,7 mln. manat və ya 8,4% azdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, spirtli içkilərin bütün digər növlərinə tətbiq edilən aksizlər üzrə büdcə daxilolmalarının beş göstəriciləri DSK-nın məlumatlarına əsasən içkilər və tütün məmulatları üzrə pərakəndə ticarət dövriyyəsinin həcmnin 2023-cü ildə 2022-ci ilə müqayisədə 124,5 mln. manat və ya 5,1% artaraq 2574,1 mln. manata çatması, ictimai işə üzrə isə dövriyyələrin real ifadədə 15,2% və ya 269,4 mln. manat artaraq 2041,5 mln. manata çatması şəraitində formalaşmışdır. Həmçinin DSK-nın məlumatlarına əsasən alkoqollu içkilərin idxal həcmi də 2023-cü ildə əvvəlki ilə nisbətən 20,0%-ə yaxın (bütün növlər üzrə orta hesabla) artmışdır.

DVX-nin "Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri hesabat" hesabat formasına (Forma № 1 V) məlumatlarına əsasən, 2023-cü ildə aksiz üzrə real hesablanmış vergi öhdəlikləri (azalma çıxılmaqla) 1302,6 mln. manat, faktiki daxilolma isə vergi orqanlarının xətti ilə 1227,9 mln. manat və ya 94,3% təşkil etmiş, faktiki daxilolma ilə real hesablama arasında 74,7 mln. manat mənfi fərq yaranmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin tələblərinə əsasən vergi ödəyicisinin aksizin ödənişi üzrə borcu varsa, vergi ödəyicisinin aksiz tətbiq edilən malları bu mallar üzrə aksizi ödəyənədək istehsal binasının hüdudlarından kənara çıxartmaq hüququnun olmaması və buna görə Vergi Məcəlləsində kifayət qədər sərt tədbirlərin təsbit edilməsi nəzərə alınaraq, aksizlərin tam və vaxtında büdcəyə ödənilməsinin təmin edilməsi istiqamətində inzibatçılığın təkmilləşdirilməsi zərurətini büruzə verir.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 28 iyun tarixli 260 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "İdxal-ixrac əməliyyatlarına nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair Tədbirlər Planı"nın 2.7-ci bəndində nəzərdə tutulmuş və 2019-cu il martın 1-dən artıq tətbiq edilməli olan alkoqollu içkilərin və pivənin istehsalı, idxalı, dövriyyəsi, topdan və pərakəndə satışına nəzarətin həyata keçirilməsini təmin edən Vahid Dövlət Avtomatlaşdırılmış Məlumat "Track and Trace" ("Təqib və İzləmə") Sistemi üzrə işlər tam yekunlaşdırılmamışdır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2023-cü il 14 fevral tarixli 48 nömrəli Qərarı ilə "Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən, yaxud ölkəyə idxal olunan aksiz markası ilə markalanmalı və məcburi nişanlama ilə nişanlanmalı olan malların Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəsinin tənzimlənməsi, aksiz markalarının və məcburi nişanlamanın hazırlanması üçün sifarişin verilməsi, onların tətbiqi, satışı və uçotunun aparılması Qaydaları" təsdiq edilmişdir.

Aksizlərə cəlb edilən, eyni zamanda aksizlərə cəlb edilməyən idxal və ölkədaxili istehsal (emal) mallarının nomenklaturunun unifikasiyalaşdırılaraq kodlaşdırılması işlərinə praktiki olaraq ümumiyyətlə başlanılmaması milli iqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılmasının optimallaşdırılmasına zəmin yaratmır ki, bu da maliyyə, o cümlədən vergi inzibatçılığı modelinin həтта ortamüddətli dövrdə mütərəqqi standartlara transformasiyasını mümkünsüz edir.

4.3. Dövlət büdcəsinin digər gəlirləri

4.3.1. Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlərdən daxilolmalar üzrə potensialın reallaşdırılması məqsədilə, həmin müəssisələr tərəfindən dividendlərin tam və vaxtında ödənilməsi üçün tədbirlərin görülməsinin zəruriliyi, həmçinin dividend ödənişlərinə cəlb edilən müəssisələrin sayının artırılmasının mümkünlüyü istiqamətində müvafiq təhlillərin aparılması, eləcə də bu sahədə proqnozlaşdırma işinin təkmilləşdirilməsinin zəruriliyi qənaətinəyik.

2023-cü ilin dövlət büdcəsində **səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə daxilolmalar** 321,2 mln. manat (o cümlədən 100,0 mln. manat "Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" ASC, 1,0 mln. manat "Azər-Türk Bank" ASC, 0,2 mln. manat "Aqrarkredit" QSC, 220,0 mln. manat dövlət qeyri-maliyyə təşkilatları) məbləğində proqnozlaşdırılmış, icra edilmiş məbləğ isə 151,1 mln. manat və ya proqnoza qarşı 47,0% təşkil etmişdir (Cədvəl 26). Təqdim edilən məlumatlara əsasən, dividend ödənişi "Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" ASC üzrə 150,9 mln. manat (150,9%), "Aqrarkredit" QSC Bank olmayan Kredit Təşkilatı üzrə 0,19 mln. min manat (94,3%), təşkil etmiş, "Azər Türk Bank" ASC və dövlət qeyri-maliyyə təşkilatları üzrə isə dövlət büdcəsinə dividend ödənişi olmamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, 2023-ci ildə dövlət qeyri-maliyyə təşkilatlarından alınacaq dividendlərin 200,0 mln. manatı Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti üzrə, 5,0 mln. manatı "Azər Gold" QSC üzrə, 15,0 mln. manatı "Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi" QSC üzrə nəzərdə tutulmuşdur. Lakin 2022-ci ildə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin 9424,0 mln. manat, "Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi" QSC-nin 65,4 mln. manat, "Azər Gold" QSC-nin 51,3. mln. manat (30,2 mln. ABŞ dollarının manat ekvivalenti) xalis mənfəət əldə etmələrinə baxmayaraq, 2023-cü il ərzində dövlət büdcəsinə bu mənbələrdən vəsait daxil olmamışdır.

Daxil olmuş ümumi vəsaitin məbləği proqnoz göstəricisindən 170,1 mln. manat və ya 53,0% az, 2022-ci ilin icra göstəricisindən isə 20,5 mln. manat və ya 15,7% çoxdur ki, bu da həmin müəssisələr üzrə proqnozlaşdırmanın təkmilləşdirilməsini zəruri edir.

Təqdim edilən məlumatlara əsasən, "Azər-Türk Bank" ASC-nin 2022-ci maliyyə ilini 11,0 mln. manat mənfəətlə başa vurmasına baxmayaraq, həmin məbləğ dividend kimi səhmdarlara ödənilməmiş, kapital mövqeyinin və maliyyə dayanıqlığının qorunması adı ilə bankın kapital hesablarına aid edilmişdir. Ümumilikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan (nizamnamə kapitalının 75%-i) "Azər-Türk Bank" ASC-nin xalis mənfəətinin 2016-cı ildə 7,3 mln. manat, 2017-ci ildə 1,1 mln. manat, 2018-ci ildə 0,16 mln. manat, 2019-cu ildə 0,6 mln. manat, 2020-ci ildə 0,4 mln. manat, 2021-ci ildə 0,5 mln. manat təşkil etməsinə baxmayaraq, Bank tərəfindən 2017-ci il üzrə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş 4,1 mln. manat proqnoza qarşı 1,4 mln. manat (34,6%), 2018-ci il üzrə 1,7 mln. manat proqnoza qarşı 0,7 mln. manat (41,2%), 2019-cu il üzrə 2,1 mln. manat proqnoza qarşı isə cəmi 0,2 mln. manat (11,0%) dividend köçürülmüş, 2020-ci ildə 1,5 mln. manat, 2021-ci ildə 0,75 mln. manat, 2022-ci ildə 0,5 mln. manat, 2023-cü ildə 1,0 mln. manat proqnoza qarşı büdcəyə dividend ödənilməmişdir.

Cədvəl 26. Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə dövlət büdcəsi gəlirləri ilə bağlı məlumat, min manatla

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin mədaxil mənbələri	2022 icra	2023 proqnoz	2023 icra	2022-ci illə müqayisəsi		2023-cü ilin proqnozu ilə müqayisə	
				fərq	faiz	fərq	faiz
Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər cəmi, o cümlədən:	130656,8	321210,0	151108,8	20452,0	115,7	-170101,2	47,0
“Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC	120458,8	100000,0	150910,8	30452,0	125,3	50910,8	150,9
“Aqrarkredit” QSC BoKT	198,0	210,0	198,0	-	100,0	-12,0	94,3
“Azər-Türk Bank” ASC	0,0	1000,0	0,0	-	-	-1000,0	-
Dövlət qeyri-maliyyə təşkilatları	10000,0	220000,0	-	-10000,0	-	-220000,0	-

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

4.3.2. Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmaların proqnoza qarşı 125,1% icra olunması, bu istiqamətdə aparılmış kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərinin və təhlillərin nəticələri nəzərə alınaraq qeyri-yaşayış və torpaq sahələrinin rəqabətli əsaslarla icarəyə verilməsinin genişləndirilməsi və icarə haqqı üzrə borcların yığılmasında fəaliyyətin gücləndirilməsi hesabına əlavə potensialın reallaşdırılması imkanlarının mövcudluğunu deməyə əsas vermişdir.

Hesabat ilində dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmaların məbləği il üçün proqnozlaşdırılan məbləğdən çox olmuşdur.

Belə ki, dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə 2023-cü ilin dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş 25000,0 min manat proqnoz 31287,0 min manat və ya 125,1% icra edilmiş, proqnoza nisbətən dövlət büdcəsinə 6287,0 min manat çox vəsait daxil olmuşdur. Qeyd edilən daxilolmalar, 2022-ci il üzrə müvafiq göstəricidən 6431,5 min manat və ya 25,9% çoxdur. Büdcə gəlirlərinin təsnifatı üzrə müvafiq maddələr səviyyəsində dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üç mənbədən ibarət olmuşdur (Cədvəl 27).

Cədvəl 27. Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmaların mədaxil mənbələri üzrə icrası, min manatla

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin mədaxil mənbələri və müvafiq təsnifat maddələri	2023			2022 icra	2022-ci illə Müqayisə	
	proqnoz	icra	icra səviyyəsi, %		fərq	faiz
Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən	25000,0	31287,0	125,1	24855,5	6431,5	125,9

dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar						
Dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən	130,0	106,7	82,1	107,2	-0,5	99,5
Kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən icarə haqqı	4500,0	5965,0	132,6	3649,5	2315,5	163,4
Özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı	20370,0	25215,3	123,8	21098,8	4116,5	119,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin layihəsinə Rəyində övlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə əlavə potensialın olduğu şərh edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2023-cü ildə Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsi üzrə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulandan 6287,0 min manat məbləğində artıq vəsaitin təmin edilməsi əsasən Kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən və Özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı hesabına olsa da, 2019-2022-ci illərdəki kimi, 2023-cü ildə də həmin mənbələrdən icarə haqqı üzrə böyük məbləğlərdə qalıq borcları mövcuddur. Belə ki, Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinin Hesablama Palatasına təqdim etdiyi məlumata görə, dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə qalıqlar, o cümlədən ödəmə vaxtı çatmış borclar 01.01.2019-cu il tarixə 4131,0 min manat, 01.01.2020-ci tarixə 3588,2 min manat , 01.01.2021-ci il tarixə 3311,8 min manat , 01.01.2022-ci il tarixə 3536,0 min manat , 01.01.2023-cü il tarixə 3603,4 min manat və 01.01.2024-cü il tarixə 4787,8 min manat təşkil etmişdir ki, bu da potensialın daha yüksək olduğunu deməyə əsas verir. Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə 2023-cü ilin sonuna mövcud olan qalıqların 72,4 min manatı dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən, 1890,8 min manatı kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən, 2824,6 min manatı özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı üzrə olmuşdur.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, 01.01.2024-cü il tarixə borcların əvvəlki ilə nisbətən 1184,4 min manat artması bu sahədə əlavə tədbirlərin görülməsini zəruri edir.

4.3.3. Büdcə sənədləşməsində büdcədən verilmiş kreditlər və onlar üzrə daxilolmalar barədə məlumatlar əks etdirilmiş, Hesablama Palatası büdcə kreditlərinin verilməsi istiqamətində tənzimləyici mexanizmin zəruriliyi qənaətinə gəlmişdir.

2023-cü ildə dövlət büdcəsindən 5 halda olmaqla 4 təşkilata 33,3 mln. ABŞ dolları, 4,1 mln. avro və 148,8 mln. manat büdcə kreditləri verilmişdir. 2022-ci il üzrə analoji rəqəm 6,3 mln. ABŞ dolları və 4,2 mln. avro olmuşdur. Təqdim edilən kreditlər əsasən orta və ya uzunmüddətli olmaqla, 5-11 il intervalını əhatə etmişdir. Yalnız 1 halda (ən böyük məbləğ) faizsiz olmaqla, digər kreditlər üzrə 0,75%-2% dərəcəsi müəyyənləşdirilmişdir. Kreditlər müvafiq təşkilatların tələb olunan ödənişlərinin maliyyələşdirilməsi və öhdəliyinin həyata keçirilməsi məqsədi daşımışdır.

Əvvəlki illərdə verilmiş kreditlər də daxil olmaqla, 01.01.2024-cü il tarixinə mövcud olan kredit portfelinə 16 haldan yalnız 3-də əsas borcun qalığında azalma izlənmiş, bunlardan yalnız 1-i üzrə son bir ildə əsas borclarda dəyişiklik qeydə alınmışdır. Məlumatların təhlili 2023-cü ildə xarici banklardan cəlb edilmiş kreditlər üzrə tələb olunan ödənişlərin maliyyələşdirilməsi məqsədilə kreditin verildiyi 1 quruma əvvəlki illərdə də (2018-ci ildən başlayaraq) bu istiqamətdə uzunmüddətli kreditlərin (10-12 illik) verildiyini, əsas borcun bir hissəsinin geri qaytarılmadığını və 01.01.2024-cü il tarixinə əsas borcun qalığının dəyişmədiyini deməyə əsas vermişdir.

2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat əsasən, hesabat ilində büdcədən verilmiş kreditlər üzrə daxilolmalar 14,5 mln. manat olmuşdur. Qeyd edək ki, bu məbləğin strukturu əsas borc və faiz ödənişlərindən ibarət olması barədə qeydlərə rast gəlinmir. Büdcə sənədləşməsində büdcədən verilən kreditlər və onlar üzrə daxilolmalar yer alsada, bu kreditlərin verilməsi ilə bağlı konkret mexanizm mövcud deyil.

Beynəlxalq təcrübənin bu istiqamətdə təhlili büdcədən verilən kreditlərlə bağlı aydın prosedurların olduğunu göstərir. Bu prosedurlar kreditlərin müddəti, məqsədi, kreditlə əldə edilmiş vəsaitin depozitə yerləşdirilməsi ilə bağlı məhdudiyyətlər və s. amilləri tənzimləyir.

4.3.4. Hesabat ilində vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından yönəldilən vəsaitin dövlət büdcəsinin büdcədən kənar gəlirlərinə aid olunmaması icra edilmiş büdcədən kənar gəlirlərin əhəmiyyətli azalmasını şərtləndirmişdir.

2023-cü ildə büdcə təşkilatlarının iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətlərindən əldə etdikləri büdcədən kənar gəlirləri 857,0 mln. manat proqnoza qarşı 480,8 mln. manat təşkil etmişdir. Hesabat ilində icra edilmiş büdcədən kənar gəlirlər proqnozdan 376,2 mln. manat (43,9%), əvvəlki ilin icra məbləğindən isə 323,3 mln. manat (40,2%) az olmuşdur.

Təhlillər məqsədli büdcə fondlarının büdcədən kənar daxilolmaları istisna olmaqla, digər bütün istiqamətlərdə icranın proqnozdan aşağı olduğunu göstərmişdir. Ən aşağı icra vergi orqanları tərəfindən tətbiq edilən maliyyə sanksiyalarının qanunvericiliklə büdcədən kənar gəlirlərə aid edilən hissəsindən və şəhər və rayon üzrə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan

daxilolmalardan əvvəlki büdcə ilinin sonuna artıq daxil olan vəsaitin qanunvericiliklə büdcədən kənar gəlirlərə aid edilən hissəsindən daxilolmalar üzrə qeydə alınmışdır (Cədvəl 28).

Cədvəl 28. Büdcədən kənar gəlirlərin mədaxil mənbələri üzrə bölgüsü, mln. manatla

Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar	2022 icra	2023			
		proqnoz	icra	icra səviyyəsi, %-lə	2022-ci ilə müqayisə
Təsərrüfat müqavilələrindən daxilolmalar	25,9	53,3	42,7	80,1	16,8
Maliyyə sanksiyalarının, inzibati cərimələrin, vergilərin qanunvericiliklə büdcədən kənar gəlirlərə aid edilən hissəsindən daxilolmalar	501,4	457,9	225,9	49,3	-275,5
<i>o cümlədən, vergi orqanları tərəfindən tətbiq edilən maliyyə sanksiyalarının qanunvericiliklə büdcədən kənar gəlirlərə aid edilən hissəsindən daxilolmalar</i>	365,7	309,0	44,0	14,2	-321,7
Gömrük xidməti üzrə daxilolmalar	98	73,9	68,7	93,0	-29,3
Təhsil xidmətləri üzrə daxilolmalar	19,3	26,8	21,4	79,9	2,1
Səhiyyə xidmətləri üzrə daxilolmalar	16,9	23,5	22,2	94,5	5,3
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya və bədən tərbiyyəsi sahəsində göstərilən xidmətlərdən daxilolmalar	5,9	6,3	6,0	95,2	0,1
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi orqanlarına aid olan təşkilatların xidmətləri üzrə daxilolmalar	5,1	3,9	1,8	46,2	-3,3
Məqsədli büdcə fondlarının büdcədən kənar daxilolmaları	3,8	3,6	3,6	100,0	-0,2
Sair xidmətlər üzrə daxilolmalar	127,9	207,7	88,6	42,7	-39,3
<i>o cümlədən, şəhər və rayon üzrə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan daxilolmalardan əvvəlki büdcə ilinin sonuna artıq daxil olan vəsaitin qanunvericiliklə büdcədən kənar gəlirlərə aid edilən hissəsindən daxilolmalar</i>	67,1	80,1	0,0	0,0	-67,1
Cəmi	804,1	857,0	480,8	56,1	-323,3

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, vergi orqanlarının xətti ilə büdcədən kənar daxilolmalar üzrə əhəmiyyətli azalma hesabat ilində vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından yönəldilən vəsaitin dövlət büdcəsinin büdcədən kənar gəlirlərində uçota alınmaması ilə bağlıdır. Belə ki, dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabat əsasən 2022-ci il üçün dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə vergi orqanlarının xətti ilə nəzərdə tutulan daxilolmalardan artıq daxil olan vəsait hesabına formalaşmış vahid xəzinə hesabının 341,4 mln. manatlıq hissəsi əvvəlki illərdən fərqli olaraq 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin büdcədən kənar gəlirlərinə aid edilməmişdir.

***Qismən icra edilmiş tövsiyə** - 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin icrasına Hesablama Palatasının Rəyində dövlət büdcəsində yeni dəyər yaratmayan və ikili tanınan büdcədən kənar gəlirlərlə bağlı risklərin aradan qaldırılması, bu istiqamətdə qanunvericiliyin müvafiq müddəalarına yenidən baxılması tövsiyə edilmişdir. Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, büdcədən kənar gəlir və xərclər arasındakı fərq vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından kəsinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmiş vəsaitlə təmin olmuşdur.

Xatırladaq ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə dair Hesablama Palatasının Rəyində 2023-cü ilin dövlət büdcəsi layihəsində artım nəzərdə tutulan əksər xidmətlər üzrə məbləğlərin optimist ssenari əsasında proqnozlaşdırıldığı və sərbəst qalıqdan vəsait ayrılması halının proqnozun icra edilməməsi riskini neytrallaşdırma biləcəyi şərh edilmişdir.

Bir məqamı da qeyd edək ki, Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri bəzi hallarda qurumlar tərəfindən büdcədən kənar əməliyyatlardan potensial daxilolmaların tam proqnozlaşdırılmadığı və reallaşdırılmadığını göstərmişdir.

Eyni zamanda, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozunda edilmiş dəyişikliklər barədə hesabatda əsasən, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozu 19,5 mln. manat artırılmış və eyni məbləğdə də azaldılmışdır. Hər iki dəyişiklik Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən, maliyyə sanksiyalarının, inzibati cərimələrin, vergilərin qanunvericiliklə büdcədən kənar gəlirlərə aid edilən hissəsindən daxilolmalar üzrə qeydə alınmış, daha çox azalma (12,5 mln. manat) isə Vergi orqanları tərəfindən tətbiq edilən maliyyə sanksiyalarının qanunvericiliklə büdcədən kənar gəlirlərə aid edilən hissəsindən daxilolmalar üzrə həyata keçirilmişdir.

4.3.5. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının məlumatları ilə qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlar arasında bəzi fərqlər müəyyən edilmişdir.

Büdcədən kənar gəlirlər üzrə qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlili bəzi hallarda qurumun məlumatları ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının məlumatları arasında uyğunsuzluğun olduğunu göstərmişdir (Cədvəl 29).

Cədvəl 29. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və qurumların təqdim etdikləri hesabatların müqayisəsi, min manatla

Büdcədən kənar gəlirlər	Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabatına əsasən	Qurumun hesabatına əsasən	Fərq
Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi	8,771.10	8,769.00	-2.1
Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	591	579.7	-11.2
Məxfi qurumlar	78,868.90	78,629.00	-240.00

Cədvəl müvafiq hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Əlavə olaraq qeyd edək ki, aparılmış analitik prosedurlarla büdcədən kənar vəsaitlərin icrası ilə bağlı qurumlar (Aqrar Xidmətlər Agentliyi, "Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" ASC və s.) tərəfindən təqdim olunan hesabatlarla müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabatları arasında digər fərqlərin də olduğu müəyyən edilmişdir. Aparılan dəqiqləşmələr müvafiq qurumlar tərəfindən hesabatların düzgün tərtib edilməyi qənaətinə gəlməyə imkan verir.

4.4. Gəlirlə bağlı hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar

4.4.1. Fiskal sahəni tənzimləyən qanunvericiliyin tələbləri əsas götürülməklə hesabat ilində də eyni gəlirin 2 dəfə tanınması ilə büdcənin gəlir parametri artırılmışdır.

Qanunvericilik tələbləri çərçivəsində həyata keçirilmiş bəzi əməliyyatlar büdcənin gəlir parametrinin artırılmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 5-ci maddəsinə əsasən əvvəlki illərdə gəlir kimi tanınan ekologiya sahəsində məqsədli büdcə fondu üzrə 22,6 mln. manat, bununla yanaşı, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin büdcədən kənar gəliri kimi əvvəlki ildə tanınan 15,0 mln. manatdan çox daxilolmalar hesabat ilinin dövlət büdcəsi gəlirlərində bir daha tanınmışdır.

Dövlət maliyyəsi ilə bağlı qabaqcıl təcrübədə aidiyyəti məbləğlərin gəlir kimi tanınmasına yol verilmir. Belə ki, **GFSM-in tələblərinə əsasən gəlir kimi yalnız xalis dəyər artımı (NET WORTH) nəzərə alınmalı**, başqa sözlə bu ya aktivlərdə artım, ya da öhdəliklərdə azalma ilə nəticələnməlidir. Qeyd edək ki, mövcud sərbəst qalığı əvvəlki illərdə yaranmış xalis dəyərin artımı formalaşdırır. Məqsədli büdcə fondu, eləcə də müvafiq büdcədən kənar gəlirlər üzrə qalıq vəsaitləri əvvəlki illərin **xalis dəyərinin artımı ilə bağlı olduğu üçün, bu vəsait hesabat ilinin gəlirlərinə aid edilməməlidir.**

V BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİ XƏRCLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2023-cü ildə dövlət büdcəsinin xərcləri əvvəlki ilə nisbətən artmış, bu artım əsasən sosialyönlü xərclərin, işğaldan azad olmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası, eləcə də ölkənin müdafiə potensialının gücləndirilməsi məqsədilə müdafiə və milli təhlükəsizlik sahəsinə yönəldilmiş vəsaitin artımı ilə əlaqəli olmuşdur.

İl ərzində qanunvericiliyə istinad edilməklə xərclər üzrə aparılmış dəyişikliklər əvvəlki illərdə olduğu kimi dövlət büdcəsinin icrası vəziyyətinə təsir göstərmişdir. İcra prosesində aparılan yerdəyişmələr fonunda ehtiyat fondları ilə bağlı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş limit gözlənilmişdir.

Əvvəlki rəylərdə qeyd edilmiş bəzi tövsiyələr nəzərə alınsa da, xərclərin bəzi istiqamətləri üzrə uçot və hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar aşkar edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsi xərclərinin 85,5%-ni əhatə edən vəsaitlərin qurumlar tərəfindən təqdim edilən hesabatlarla üzləşdirilməsi aparılmış, əhəmiyyətli kənarlaşmalar aşkar olunmamışdır.

5.1. 2023-cü il ərzində dövlət büdcəsinin xərclərinin icrası prosesində həyata keçirilmiş dəyişikliklərin təhlili

Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərində həyata keçirilmiş dəyişikliklərə əsaslanaraq Hesablama Palatası aparılmış təhlil zamanı aşağıdakılara istinad etmişdir:

➤ *Təyinat məbləğləri* olaraq "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il 9 dekabr tarixli 672-VIQ nömrəli Qanunu, "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il 9 dekabr tarixli 672-VIQ nömrəli Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə" 2022-ci il 30 dekabr tarixli 1947 nömrəli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə müəyyən edilmiş məbləğlərə;

➤ *Dəyişiklik edilmiş məbləğlər* olaraq il ərzində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dəyişiklik edilmiş məbləğlərə.

5.1.1. Dövlət büdcəsinin icrası prosesində təsdiq edilmiş xərclərin ümumi məbləği daxilində dəyişikliklər edilmiş, həmin dəyişikliklərin cəmi məbləği əvvəlki ilə müqayisədə artmışdır.

Məlum olduğu kimi, dövlət büdcəsinin icrası prosesində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərinin bölgüsündə dəyişiklik edildiyi təqdirdə, bu barədə məlumatlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən yarımillik və illik dövriyyə ilə Hesablama Palatasına təqdim edilir. Hesabat ilində də qanunvericiliyin müvafiq müddəalarının tələbləri çərçivəsində hesabatlılığın konkret formasının müəyyən edilməməsi şəraitində dövlət büdcəsinin

icrası prosesində funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə təsdiq edilmiş göstəricilərdə həyata keçirilmiş dəyişikliklərin məbləği barədə məlumat dəyişikliklərin əsaslandırılması, istinad olunan hüquqi müddəalar və müvafiq təsdiqedicilər sənədlər göstərilmədən təqdim edilmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik Hesabatda yerdəyişmələrə dair məlumatda 2023-cü il üçün təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifata uyğun olaraq köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarım maddələri arasında dəyişikliklərin və Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna qənaət nəticəsində yönəldilmiş vəsaitin cəmi məbləği 1726,7 mln. manat (ötən illə müqayisədə 30,1 mln. manat artaraq) olmaqla göstərilmiş, bunun 11,3%-nin və ya 194,7 mln. manatının büdcədən maliyyələşən və maliyyə yardımı alan təşkilatların müraciətləri əsasında “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun 18.4-cü maddəsinə uyğun olaraq, 88,7%-nin və ya 1532,0 mln. manatının isə “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun 19.6-cı maddəsinə uyğun olaraq (Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməklə) aparılmış dəyişikliklərlə əlaqəli olduğu qeyd edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”na uyğun təqdim edilmiş 28 nömrəli Əlavədə hesabat ilində dövlət büdcəsinin icrası prosesində funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə təsdiq edilmiş göstəricilərdə həyata keçirilmiş dəyişikliklərin məbləği 3048,6 mln. manat göstərilmişdir ki, bu da təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi xərclərinin 8,3%-ni təşkil edir.

Göründüyü kimi, yerdəyişmələr barədə məlumatlarda fərqlər mövcuddur. Aparılmış təhlillər fərq məbləğinin (1321,9 mln. manatın) inzibati təsnifat üzrə bəzi bölüşdürülməmiş xərclərin iqtisadi təsnifatının bölgüsünün il ərzində aparılması ilə əlaqəli olduğunu göstərir. Qeyd edilməlidir ki, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun dəyişikliklərə imkan verən maddələri (18.4, 18.5, 18.6 və 19.6-cı) fərq məbləğini yaradan dəyişikliklər üçün hüquqi əsas müəyyən etmir.

5.1.2. Dövlət büdcəsinin icrası prosesində aparılmış dəyişikliklər 2023-cü ildə də dövlət büdcəsinin təsdiq edilmiş məbləğlərinin (xərclərin funksional təsnifatı üzrə) dəyişdirilməsinə və nəticədə icra vəziyyətinə təsir etmişdir.

Yerdəyişmələrə dair təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, funksional təsnifatın bütün bölmələri üzrə dəyişikliklər həyata keçirilmiş, bəzi bölmələr üzrə isə dəyişiklik məbləğinin təsdiq edilmiş dövlət büdcəsinin göstəricilərinə nisbəti daha əhəmiyyətli olmuşdur. Cədvəl 30-dan göründüyü kimi, hesabat ilində xərclərin təyinatı üzrə dəyişiklik edilmiş məbləğlərin funksional təsnifatın bölmələri üzrə təsdiq edilmiş məbləğlərə nisbəti azalmalar üzrə 1,5%-22,0%, artımlar üzrə isə 0,4%-146,0% aralığında dəyişmişdir.

Cədvəl 30. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə artırılmış və azaldılmış məbləğlərin dövlət büdcəsinin təsdiq edilmiş göstəricilərinə nisbəti, mln. manatla

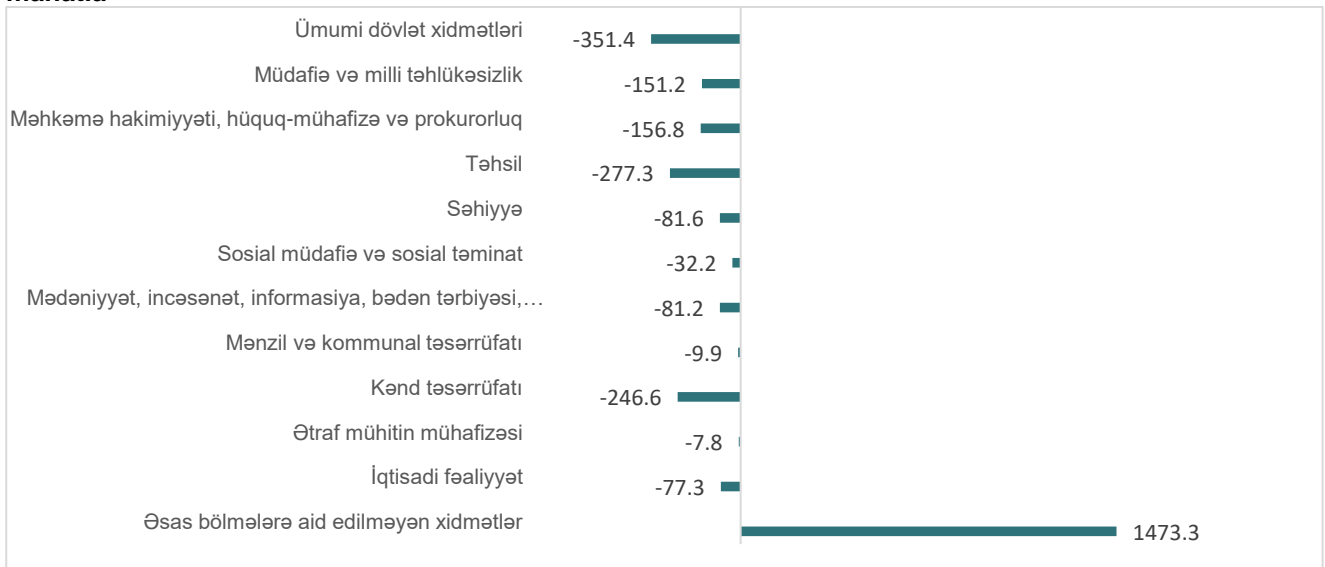
Bölmələr	Təsdiq edilmiş məbləğ	Azaldılmış məbləğ	Azaldılmış məbləğin ilkin təyinatına nisbəti (%-lə)	Artırılmış məbləğ	Artırılmış məbləğin ilkin təyinatına nisbəti (%-lə)	Dəyişikli k-lərdən sonra müəyyən edilmiş məbləğ
----------	-----------------------	-------------------	---	-------------------	---	---

Ümumi dövlət xidmətləri	4 177,7	-428,3	-10,3	76,9	1,8	3 826,3
Müdafiə və milli təhlükəsizlik	6 054,8	-180,8	-3,0	29,6	0,5	5 903,6
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	2 833,6	-167,3	-5,9	10,5	0,4	2 676,8
Təhsil	4 407,2	-897,5	-20,4	620,2	14,1	4 129,9
Səhiyyə	1 805,0	-108,0	-6,0	26,4	1,5	1 723,4
Sosial müdafiə və sosial təminat	4 315,9	-438,8	-10,2	406,6	9,4	4 283,8
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət	550,8	-110,1	-20,0	28,9	5,2	469,6
Mənzil və kommunal təsərrüfatı	348,1	-75,6	-21,7	65,7	18,9	338,2
Kənd təsərrüfatı	1 202,1	-264,2	-22,0	17,6	1,5	955,6
Ətraf mühitin mühafizəsi	371,3	-24,9	-6,7	17,1	4,6	363,6
İqtisadi fəaliyyət	9 402,9	-140,1	-1,5	62,8	0,7	9 325,5
Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər	1 155,3	-213,1	-18,4	1 686,4	146,0	2 628,6
Cəmi	36 624,8	-3 048,6	-8,3	3 048,6	8,3	36 624,8

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Qeyd edək ki, il ərzində edilmiş dəyişikliklərdən sonra funksional təsnifatın 11 bölməsi üzrə təsdiq edilmiş xərclərin məbləği 1473,3 mln. manat azaldılmış, 1 bölmə üzrə isə eyni məbləğdə artırılmışdır (Şəkil 19).

Şəkil 19. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə təsdiq edilmiş proqnozların il ərzində dəyişdirilməsi, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Dövlət büdcəsinin icrası prosesində həyata keçirilmiş dəyişikliklərin funksional təsnifatın bölmələri üzrə təhlili artım məbləğinin “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsi, azalma məbləğində əsas payın “Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsi üzrə olduğunu göstərir. Qeyd edək ki, “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsi üzrə xərclərin artımı “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19.6-cı maddəsi əsas götürülməklə yaranmış qənaətlərin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi, “Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsi üzrə azalma isə

həmin maddəyə istinad edilməklə əsasən Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə verilən dotasiya məbləğinin azaldılaraq Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna istiqamətləndirilməsi ilə əlaqədardır.

Həyata keçirilmiş dəyişikliklər eyni zamanda, köməkçi bölmələrin də təsdiq edilmiş məbləğlərinin dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Belə ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə dəyişikliklər zamanı 42 köməkçi bölmənin təsdiq edilmiş məbləği il ərzində 2272,0 mln. manat azaldılmış, 17-si üzrə isə eyni məbləğdə artırılmışdır (Cədvəl 31).

Cədvəl 31. 2023-cü ilin dövlət büdcəsi xərclərinin funksional təsnifatın köməkçi bölmələri üzrə ilkin və dəyişdirilmiş təyinat məbləğləri, mln. manatla

Köməkçi bölmələr	Təsdiq edilmiş	Dəyişikliklərdən sonra müəyyən edilmiş məbləğ	Fərq
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti, yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti	1651,4	1505,4	↓ -146,0
Beynəlxalq münasibətlər	498,4	455,0	↓ -43,4
Xarici yardımlar	113,5	112,8	↓ -0,7
Elm	225,3	195,0	↓ -30,3
Seçkilərin keçirilməsi və statistika tədbirləri	46,7	45,8	↓ -0,9
Büdcələrarası transfertlər	459,8	329,8	↓ -130,1
Dövlət borcu	1182,5	1182,5	0,0
Müdafiə qüvvələri	2120,5	1992,6	↓ -127,9
Milli təhlükəsizlik	381,9	370,1	↓ -11,7
Sərhəd xidməti	470,8	459,4	↓ -11,5
Müdafiə və milli təhlükəsizlik sahəsində tətbiqi tədqiqatlar	4,5	4,8	↑ 0,3
Müdafiə və milli təhlükəsizlik sahəsinə aid edilən digər fəaliyyət	3077,2	3076,7	↓ -0,5
Məhkəmə hakimiyyəti	145,7	133,6	↓ -12,1
Hüquq-mühafizə	2128,2	2079,9	↓ -48,3
Prokurorluq	126,4	121,7	↓ -4,7
Məhkəmə qərarlarının icrası	10,0	10,0	0,0
Hüquqi yardım	5,0	5,0	0,0
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq sahələrinə aid edilən digər fəaliyyət	418,3	326,6	↓ -91,6
Məktəbəqədər təhsil	404,8	353,2	↓ -51,6
Ümumi təhsil	2099,1	2244,1	↑ 145,0
Peşə təhsili	64,2	65,4	↑ 1,2
Orta ixtisas təhsili	86,7	95,3	↑ 8,5
Ali təhsil	70,6	462,3	↑ 391,7

Əlavə təhsil	11,8	10,5	↓	-1,3
Təhsil sahəsində tətbiqi tədqiqatlar	6,9	6,0	↓	-0,9
Təhsil sahəsində digər müəssisə və tədbirlər	1663,0	893,1	↓	-769,9
Poliklinika və ambulatoriya	1,8	1,9	↑	0,1
Xəstəxana	171,4	174,0	↑	2,6
Səhiyyə sahəsində tətbiqi tədqiqatlar	2,5	2,2	↓	-0,3
Səhiyyə sahəsində digər xidmətlər	1629,3	1545,3	↓	-84,0
Sosial müdafiə	320,6	474,0	↑	153,5
Sosial təminat	5,6	6,0	↑	0,4
Sosial müdafiə və sosial təminat sahələri üzrə tətbiqi tədqiqatlar	0,1	0,1		0,0
Sosial müdafiə və sosial təminat sahələri üzrə digər müəssisə və tədbirlər	3989,7	3803,6	↓	-186,1
Mədəniyyət və incəsənət sahəsində fəaliyyət	199,2	198,3	↓	-0,8
Televiziya, radio və nəşriyyat	61,0	61,3	↑	0,3
Bədən tərbiyəsi və gənclər siyasəti	46,3	44,9	↓	-1,4
Yaradıcı ittifaq, cəmiyyət və dini tədbirlər	0,00	0,02	↑	0,02
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər müəssisə və tədbirlər	244,3	165,0	↓	-79,3
Mənzil	68,4	68,9	↑	0,6
Kommunal təsərrüfatı	135,5	139,0	↑	3,5
Su təsərrüfatı	10,0	26,7	↑	16,7
Mənzil və kommunal təsərrüfatı ilə bağlı digər xidmətlər	134,2	103,6	↓	-30,7
Kənd təsərrüfatı tədbirləri	658,1	483,8	↓	-174,3
Baytarlıq	47,5	36,2	↓	-11,3
Meliorasiya	465,8	431,3	↓	-34,5
Kənd təsərrüfatı üzrə digər müəssisə və tədbirlər	30,8	4,2	↓	-26,5
Bioloji zənginliyin qorunması	8,4	8,0	↓	-0,4
Torpaq və yerquruluşu	18,3	18,3		0,0
Hidrometeorologiya tədbirləri	10,2	9,2	↓	-1,1
Meşə təsərrüfatı	15,5	16,7	↑	1,2
Balıqçılıq və ovçuluq	1,6	1,3	↓	-0,2
Ərazilərin təmizlənməsi, çirkab suların yığılması və təmizlənməsi	295,4	309,7	↑	14,3

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsinə aid edilən digər xidmətlər	21,9	0,3	↓	-21,6
Nəqliyyat və rabitə	335,4	330,5	↓	-4,9
İqtisadi və kommersiya fəaliyyəti	56,0	41,6	↓	-14,4
Tikinti və şəhərsalma	7462,0	7461,5	↓	-0,5
Geodeziya və faydalı qazıntılar	9,4	6,6	↓	-2,9
Yanacaq və enerji kompleksi	3,1	0,0	↓	-3,0
İqtisadi fəaliyyət ilə bağlı digər xidmətlər	1537,0	1485,4	↓	-51,6
Ehtiyat fondları	419,5	1951,5	↑	1532,0
Məqsədli büdcə fondları	363,0	350,3	↓	-12,7
Valyuta konvertasiyası	4,0	2,0	↓	-2,0
Əsas bölmələrə aid edilməyən tədbirlər üzrə digər fəaliyyət	368,8	324,7	↓	-44,1

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

5.1.3. İqtisadi təsnifat üzrə təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi xərcləri arasında aparılmış dəyişikliklərin təhlili “Sair xərclər” və “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” xərc maddələri arasında aparılmış dəyişikliklərin xüsusi çəkisinin çox olduğunu göstərir.

Ümumilikdə həyata keçirilmiş dəyişikliklərin təhlili göstərir ki, hesabat ilində icra prosesində xərclərdə aparılmış yerdəyişmələrdə “Sair xərclər” və “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” xərc maddələri üzrə yerdəyişmələrin payı nəzərəçarpacaq olmuşdur.

2023-cü ilin dövlət büdcəsində “Sair xərclər” xərc maddəsi üzrə 1540,8 mln. manat artma, 1071,0 mln. manat isə azalma olmuş, “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” xərc maddəsi üzrə 262,1 mln. manat artma, 411,2 mln. manat isə azalma olmuşdur.

Bu xərc istiqamətlərinin yerdəyişmələr zamanı artım və azalmalarının artırılmış və azaldılmış məbləğlərdə payları müvafiq olaraq 59,1% və 48,6% olmuşdur. Bu xərc maddələri üzrə daha çox yerdəyişmələrin aparılmasının bir sıra səbəbləri olmuşdur. Bunlardan “Müdafiə və milli təhlükəsizlik” bölməsi və “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq” bölməsi üzrə bir çox köməkçi bölmələrdə xərclərin təsdiq olunmuş təyinatının və icrasının “Sair xərclər” xərc maddəsində uçota alınması, “Büdcə sistemi haqqında “Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19.6-cı maddəsinə uyğun olaraq 1532,0 mln. manatın Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi və burada “Sair xərclər” üzrə icra edilməsi, bölüşdürülməmiş xərclərin əsasən “Sair xərclər” və “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” xərc maddəsi üzrə təsdiq olunmasını və icrasını qeyd edə bilərik.

5.1.4. Təsdiq olunmuş büdcə ayırmaları həddində dəyişikliklərin həcmi əvvəlki ilə nisbətən azalmışdır.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim edilmiş illik Hesabata əsasən, “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun 18.4-cü maddəsinə əsasən dövlət büdcəsinin icrası prosesində həyata

keçirilmiş dəyişikliklərin əsas hissəsi "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı"nda və "Qərbi Azərbaycan məsələsi ilə bağlı fəaliyyətə dair Tədbirlər Planı"nda nəzərdə tutulmuş bir sıra tədbirlərin icrasının təmin olunması, bəzi zəruri sosial ödənişlərin, tələbə qəbulu üzrə keçirilmiş imtahanlarda çatışmayan vəsaitin qarşılınması, ölkədaxili və xarici ezamiyyətlər, səhiyyə müəssisələrində ərzaq məhsullarının alınması, milli yığma komandaların yarışlarda və təlim-məşq toplanışlarında iştirakını təmin etmək məqsədilə tələb olunan əlavə xərclərin qarşılınması, bir sıra təşkilatlar üzrə vakant vəzifələrin komplektləşdirilməsi, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə dislokasiya yerlərinin dəyişməsi ilə əlaqədar hərbiçilər üçün mənzil kirayəsi və ezamiyyə xərclərində yaranmış tələbatın ödənilməsi və bu kimi digər zəruri xərclərin tənzimlənməsi ilə bağlı olmuşdur. Bu istiqamətlər üzrə qurumların xərcləri ümumilikdə 194,7 mln. manatdan çox artırılmışdır.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, 2022-ci illə müqayisədə Qanunun həmin maddəsinə istinad edilməklə aparılmış dəyişikliklərin məbləği 152,9 mln. manat və ya 44,0% azalmışdır.

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, il ərzində təşkilatların saxlanılması xərcləri çərçivəsində edilmiş dəyişikliklərin xüsusi çəkisinin payı (4%-dən az) aşağı olmuşdur. Beynəlxalq təcrübədə belə dəyişikliklərin payının 5%-dən çox olmaması müsbət hal kimi qiymətləndirilir.

5.1.5. İnzibati təsnifat üzrə xərclərin icrası prosesində qənaətin yaranması və xərc istiqamətlərinin əhəmiyyətli hissəsində dürüstləşdirilmənin aparılması büdcə vəsaitlərinin proqnozlaşdırılmasında optimallaşdırmanı zəruri edir.

Hesabat ilində inzibati təsnifat üzrə əksər xərclərin məbləğlərində yerdəyişmələr aparılmış, bu yerdəyişmələrin xarakteri fərqli olmuşdur. Belə ki, yerdəyişmələr inzibati təsnifat üzrə nəzərdə tutulmuş məbləğ daxilində iqtisadi təsnifatın müvafiq bölmə, köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarımaddələri arasında və inzibati təsnifat üzrə cəmi xərc məbləğlərində aparılmışdır.

İnzibati təsnifat üzrə dəyişikliklərə dair məlumatların təhlili göstərir ki, ümumilikdə 36,6 mlrd. manatı əhatə edən xərclərin nəzərdə tutulduğu 235 istiqamətdən (təşkilatlar və tədbirlər üzrə) 19,3 mlrd. manatı əhatə edən 141 istiqamət üzrə dəyişikliklər edilmiş, yerdə qalan 17,3 mlrd. manatı əhatə edən 94 istiqamət üzrə isə dəyişiklik aparılmamışdır.

Ümumilikdə dəyişikliklərin xərc istiqamətinin təsdiq edilmiş məbləğinə nisbəti artımlar üzrə 1%-1282%, azalmalar üzrə isə 1%-100% arasında dəyişmişdir.

Məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi qurumların funksional təsnifatın aidiyyəti istiqaməti üzrə təsdiq edilmiş büdcəsi daxilində edilmiş dəyişikliklərin (iqtisadi təsnifatın müvafiq bölmə, köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarımaddələri arasında) müvafiq büdcəyə nisbəti daha əhəmiyyətli (Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi (6.1.5.) 9%, Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi (7.3.1.) 6%, və s.) olmuşdur.

Bununla yanaşı, bəzi qurumların xərcləri üzrə əhəmiyyətli məbləğlər ("İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyaları Agentliyi" PHŞ 99%, Mediasiya Şurası 98%, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi yanında Qarabağ Regional Memarlıq

və Şəhərsalma Baş İdarəsi 75%, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi (9.1.0) 72%, Elektron Təhlükəsizlik Xidməti 63%, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi (7.9.0) 51%, Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi 50%, Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi (1.1.3) 45%, Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyi (4.2.4) 40%, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi (1.1.3) 40% və s.) Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

Bundan əlavə, hesabat ilində əksər bölüşdürülməmiş xərclərdə də dəyişikliklər aparılmışdır. Bu, həm ümumi məbləğ daxilində iqtisadi təsnifat üzrə yerdəyişmələri, həm də ümumi məbləğin azaldılmasına və artırılmasına təsir göstərən dəyişiklikləri əhatə etmişdir.

2023-cü il üçün təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan 3 istiqamət il ərzində büdcədən ümumiyyətlə çıxarılmış, 1 istiqamət büdcəyə daxil edilmişdir (Cədvəl 32).

Cədvəl 32. Təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmasına baxmayaraq dəyişikliklər zamanı büdcədən çıxarılmış və əlavə edilmiş xərc istiqamətləri, mln. manatla

Xərc istiqamətləri	İlkin təyinat	Dəyişikliklərdən sonra müəyyən edilmiş məbləğ
Müfəssəl ərazi planlaşdırılması sənədlərinin hazırlanması	0,5	0
Xüsusi təhlükəli heyvan xəstəlikləri ilə əlaqədar zərər çəkən hüquqi və fiziki şəxslərə dəymiş maddi ziyanın ödənilməsi	4,4	0
"Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu" PHŞ*	50,0	0
"Sahibkarlığın İnkişafı Fondu" PHŞ*	0	50,0

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

* "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il 9 dekabr tarixli 672-VIQ nömrəli Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 30 dekabr tarixli 1947 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2023-cü il 25 oktyabr tarixli 2333 nömrəli Fərmanının 1-ci hissəsinin icrası olaraq "Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu" sözləri "Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu" sözləri ilə əvəz edilmişdir.

5.2. Funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyəti

5.2.1. Funksional təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili

5.2.1.1. 2023-cü ildə funksional təsnifatın bəzi bölmələri üzrə icra edilmiş məbləğ təsdiq edilmiş büdcə ilə müqayisədə əhəmiyyətli fərqlənsə də, dürüstləşmiş proqnoza uyğun olmuş, əvvəlki illərdə olduğu kimi "İqtisadi fəaliyyət" bölməsinin cəmi xərclərdə payı daha yüksək olmuşdur.

Hesabat ilində 2022-ci illə müqayisədə icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərində funksional təsnifatın 2 bölməsi (Ümumi dövlət xidmətləri, Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər) istisna olmaqla, digər bölmələr üzrə artım qeydə alınmışdır (Cədvəl 33).

Cədvəl 33. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin məbləği və icra səviyyəsi, mln. manatla

Funksional bölmələr	2022 icra	2023				
		Yenidən baxılmış	Dürüstləşmiş təyinat	İcra	İcra səviyyəsi, %-lə	xüsusi çəki, %-lə
Ümumi dövlət xidmətləri	4099,5	4177,7	3826,3	3769,0	98,5	10,3
Müdafiə və milli təhlükəsizlik	4896,3	6054,8	5903,6	5854,8	99,2	16,1
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	2366,7	2833,6	2676,8	2671,3	99,8	7,3
Təhsil	3696,5	4407,2	4129,9	4124,8	99,9	11,3
Səhiyyə	1417,9	1805,0	1723,4	1722,1	99,9	4,7
Sosial müdafiə və sosial təminat	3464,4	4315,9	4283,8	4281,5	99,9	11,7
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət	404,6	550,8	469,6	463,4	98,7	1,3
Mənzil və kommunal təsərrüfatı	267,2	348,1	338,2	332,4	98,3	0,9
Kənd təsərrüfatı	920,1	1202,1	955,6	947,6	99,2	2,6
Ətraf mühitin mühafizəsi	281,6	371,3	363,5	358,6	98,7	1,0
İqtisadi fəaliyyət	6961,3	9402,9	9325,5	9320,3	99,9	25,6
Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər	3287,1	1155,3	2628,6	2612,1	99,4	7,2
Cəmi	32063,1	36624,8	36624,8	36458,0	99,5	100,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

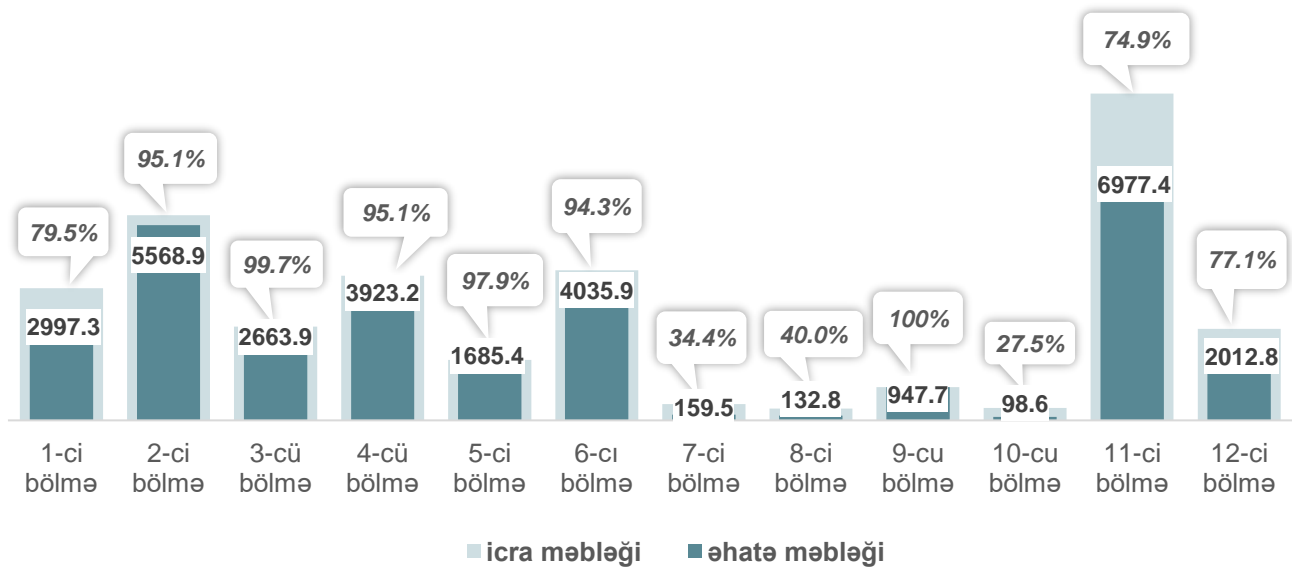
Əvvəlki illə müqayisədə mütləq və nisbi ifadədə ən böyük artım 2359,0 mln. manat və ya 33,9% təşkil etməklə "İqtisadi fəaliyyət" bölməsi, ən böyük azalma isə 675,0 mln. manat və ya 20,5% təşkil etməklə "Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər" bölməsi üzrə olmuşdur. "İqtisadi fəaliyyət" bölməsi üzrə artım əsasən işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası, "Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər" bölməsi üzrə azalma isə əsasən "Avtomobil Yolları" məqsədli büdcə fondu və sosial-iqtisadi və digər tədbirlər ilə bağlı xərclərlə əlaqədardır. 2022-ci illə müqayisədə azalma qeydə alınan digər bölmə "Ümumi dövlət xidmətləri" bölməsidir ki, bu da əsasən dövlət borcu ilə bağlı xərclərin və Naxçıvan Muxtar Respublikasına ayrılan dotasiyanın azalması hesabınadır.

2023-cü ildə yenidən baxılmış büdcə ilə müqayisədə bəzi funksional bölmələrin ("Kənd təsərrüfatı", "Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər", "Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət") icra məbləği proqnozdan əhəmiyyətli fərqlənsə də, dürüstləşmiş təyinatla yaxın olmuşdur. Belə ki, dürüstləşmiş təyinatla müqayisədə dövlət büdcəsi xərclərinin icra səviyyəsi funksional təsnifatın bölmələri üzrə 98,3%-99,9% təşkil etmiş, ən aşağı icra səviyyəsi "Mənzil və kommunal təsərrüfatı" bölməsi, ən yüksək icra səviyyəsi isə 4 bölmə ("Təhsil", "Səhiyyə", "Sosial müdafiə və sosial təminat", "İqtisadi fəaliyyət") üzrə qeydə alınmışdır.

2023-cü ildə də əvvəlki illərdə olduğu kimi cəmi dövlət büdcəsi xərclərində “İqtisadi fəaliyyət” bölməsi 25,6%-lə ən yüksək paya sahib olmuşdur ki, bu da 2022-ci ilə müqayisədə 3,9 faiz bəndi çoxdur. Ümumiyyətlə funksional təsnifatın 5 bölməsi üzrə xərclər cəmi xərclərdə daha əhəmiyyətli paya malik olmuşdur. Belə ki, “İqtisadi fəaliyyət”, “Müdafiə və milli təhlükəsizlik”, “Sosial müdafiə və sosial təminat”, “Təhsil” və “Ümumi dövlət xidmətləri” bölmələri üzrə xərclər cəmi büdcə xərclərinin 75,0%-ni təşkil etmişdir.

Hesablama Palatasına qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlar əsasında funksional təsnifatın bölmələri üzrə üzləşdirilmə aparılmışdır. Bölmələr üzrə üzləşdirilmənin əhatəsi 27,5%-100,0% arasında dəyişmişdir (Şəkil 20).

Şəkil 20. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə üzləşdirilmənin əhatəsi, mln. manatla

1	Ümumi dövlət xidmətləri	5	Səhiyyə	9	Kənd təsərrüfatı
2	Müdafiə və milli təhlükəsizlik	6	Sosial müdafiə və sosial təminat	10	Ətraf mühitin mühafizəsi
3	Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	7	Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət	11	İqtisadi fəaliyyət
4	Təhsil	8	Mənzil və kommunal təsərrüfatı	12	Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, bəzi bölmələr üzrə əhatənin aşağı olması qurumlar tərəfindən hesabatın təqdim edilməməsi, icra barədə hesabatda qurumların bölgüsünün verilməməsi (məsələn, yerli icra hakimiyyəti orqanları üzrə), həmçinin bəzi üzləşdirilməsi mümkün olmayan xərc istiqamətləri (xarici yardımlar, üzvlük haqqı, ünvanlı dövlət sosial yardımı alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası xərcləri və s.) ilə əlaqəlidir.

5.2.1.2. 2023-cü ilin dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı xərcləri artırılmış funksional bölmələrdən bəziləri üzrə icra məbləğləri ilkin proqnozdan da aşağı olmuş,

dövlət orqanlarının əksəriyyətinin saxlanma xərcləri dürüstləşmə edilərək azaldılmışdır.

2023-cü ilin iyun ayında hesabat ilinin dövlət büdcəsinə yenidən baxılmış, “Ümumi dövlət xidmətləri”, “Müdafiə və milli təhlükəsizlik”, “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq”, “İqtisadi fəaliyyət” bölmələri üzrə artım, 6 bölmə üzrə azalma nəzərdə tutulmuş, 2 bölmənin məbləğləri isə dəyişməz saxlanılmışdır. İl ərzində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilən dəyişikliklər nəticəsində “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsi istisna olmaqla, digər bütün bölmələr üzrə azalma nəzərdə tutulmuş və yenidən baxılma zamanı artırılmış 4 funksional bölmədən 2-si üzrə icra məbləği ilkin proqnozdan da aşağı olmuşdur (Cədvəl 34).

Cədvəl 34. 2023-cü ilin dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı artırılmış funksional bölmələr üzrə xərclərin icrası barədə məlumat, mln. manatla

Funksional bölmələr	İlkin təsdiq edilmiş	Yenidən baxılmış	Dürüstləşmiş təyinat	İcra
Ümumi dövlət xidmətləri	3808,2	4177,7	3826,3	3769,0
Müdafiə və milli təhlükəsizlik	5331,2	6054,8	5903,6	5854,8
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	2762,9	2833,6	2676,8	2671,3
İqtisadi fəaliyyət	6891,2	9402,9	9325,5	9320,3

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

“Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsi üzrə icra məbləğinin ilkin təyinatla müqayisədə aşağı olması dövlət borcu ilə bağlı xərclər istisna olmaqla, digər bütün istiqamətlərdə xərclərin dürüstləşdirilməsi ilə bağlıdır. Müvafiq funksional bölmədə aparılan dürüstləşmələrin təhlili bəzi xərc maddələrindən (əməyin ödənişi ilə bağlı digər pul ödənişləri, ölkədaxili telefon danışıq haqlarının ödənilməsi, proqram təminatlarına və məlumat bazalarına xidmət haqlarının ödənilməsi, xarici ezamiyyətlər, xarici dövlətlərə verilən qrantlar və digər ödənişlər, avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin alınması) başqa digər bütün maddələr üzrə xərclərin azaldıldığını göstərir. Dürüstləşmə zamanı bütün qanunvericilik, icra hakimiyyəti orqanlarının və mərkəzi təşkilatların saxlanma xərcləri azaldılmış, bölmə üzrə ən əhəmiyyətli azalma Naxçıvan Muxtar Respublikasına dotasiya (130,0 mln. manat), Azərbaycan Respublikasının xaricdəki diplomatik nümayəndəlikləri və konsulluqları (17,4 mln. manat) və beynəlxalq və regional maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq (12,9 mln. manat) xərclərində qeydə alınmışdır.

5.2.1.1. Ehtiyat fondlarının icrasının təhlili

5.2.1.1.1. İl ərzində aparılmış dəyişikliklərlə ehtiyat fondları üzrə nəzərdə tutulmuş məbləğin əhəmiyyətli dərəcədə artırılması fonunda bu fondlara dair qanunvericilikdə müəyyən edilmiş limitlərə riayət olunmuş, hər iki fond üzrə sərəncamların böyük hissəsi ilin ikinci yarısında imzalanmışdır.

Hesabat ilində “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsində ehtiyat fondları üzrə 419,5 mln. manat nəzərdə tutulmuş, il ərzində aparılmış dəyişikliklər nəticəsində bu məbləğ 4,7 dəfə

artırılaq 1951,5 mln. manat müəyyən edilmişdir. 1532,0 mln. manat məbləğində aparılmış dəyişikliklər (əvvəlki illə müqayisədə 183,0 mln. manat çox) Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə qeydə alınmış, "Büdcə sistemi haqqında" Qanununun 19.6-cı maddəsinə əhatə etməklə 2023-cü il dövlət büdcəsinin bəzi xərclərinin icrası zamanı qənaət olunmuş vəsait bu fonda yönəldilmişdir. Baxılan dövrün sonunda ehtiyat fondları üzrə icra faizi 99,4% təşkil etmiş, icra məbləği 1940,6 mln. manata bərabər olmuşdur. Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə icra məbləği əvvəlki ilə nisbətən 12,5% artsa da, ehtiyat fondları üzrə icra edilmiş cəmi məbləğ 2022-ci illə müqayisədə 1,8% azalmışdır.

Hesabat ilində Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə dürüştləşdirilmiş təyinat məbləği sərəncam verilmiş məbləğdən cüzi məbləğdə fərqlənmişdir (Cədvəl 35).

Cədvəl 35. Ehtiyat fondları barədə məlumat, mln. manatla

Ehtiyat fondları	Proqnoz məbləği	Dürüştləşdirilmiş məbləğ	Hesabat ilində imzalanmış sərəncamlara əsasən ayrılması nəzərdə tutulan məbləğ	30.12.2023-cü il tarixinə faktiki açılmış maliyyələşdirilmə məbləği	Sərəncam verilməmiş vəsait qalığı	İmzalanmış sərəncamlar əsasən açılmamış maliyyələşdirmə
Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu	119,5	1651,5	1650,8	1650,0	0,7	0,9
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu	300,0	300,0	300,0	300,0	0,0	0,0

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

İl ərzində aparılmış dəyişikliklər də nəzərə alınmaqla, ehtiyat fondları üzrə "Büdcə sistemi haqqında" Qanunun 6.2-ci və 6.3-cü maddələrinin tələbləri hesabat ilində gözlənilmişdir. Belə ki, Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə nəzərdə tutulmuş məbləğin (dürüştləşmiş təyinatın) dövlət büdcəsinin təsdiq edilmiş gəlirlərinə nisbəti 4,9%, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu üzrə isə 0,9% təşkil etmişdir.

Hesabat ilində imzalanmış sərəncamların rüblər üzrə təhlili göstərir ki, fondlar üzrə məbləğ ifadəsində ən böyük xüsusi çəkilər 3-cü və 4-cü rüblərə aid olmuşdur (Cədvəl 36).

Cədvəl 36 Ehtiyat fondları üzrə sərəncamların rüblər üzrə bölgüsü

Rüblər	Sərəncamların sayı	Ümumi sərəncam sayında xüsusi çəkisi, %-lə	Sərəncamlarla nəzərdə tutulmuş məbləğ, mln. manatla	Xüsusi çəkisi, %-lə
Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu				
1	7	8,0	9,3	0,6
2	16	18,4	50,5	3,1
3	20	23,0	28,2	1,7
4	44	50,6	1562,8	94,7
Cəmi	87	100,0	1650,8	100,0
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu				
1	2	6,5	4,9	1,6

2	7	22,6	56,7	18,9
3	14	45,2	208,2	69,4
4	8	25,8	30,2	10,1
Cəmi	31	100,0	300,0	100,0

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə 4-cü rübdə imzalanmış sərəncam sayında dekabr ayının xüsusi çəkisi 2022-ci ilə nisbətən 8,6 faiz bəndi azalaraq 52,3%-ə enmiş, 44 sərəncamdan 23-ü dekabr ayının payına düşmüşdür. 2023-cü ilin son ayında sərəncam verilmiş məbləğ 1516,9 mln. manata bərabər olmuşdur ki, bu da müvafiq Fond üzrə cəmi sərəncam verilmiş məbləğin 91,9%-ni təşkil edir.

5.2.1.1.2. 2023-cü ilin dövlət büdcəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu və Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə vəsaitlər qanunvericiliklə müəyyən edilmiş çərçivəyə əsasən icra olunmuş, əksər layihələr (tədbirlər) üzrə icra səviyyəsi 100% olmuşdur.

2023-cü ilin dövlət büdcəsində **Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu** üzrə təyinat məbləği 300,0 mln. manat müəyyən olunmuş, 31 sərəncama əsasən il ərzində 19 quruma (təşkilata) və dini icmalara ayrılması nəzərdə tutulan 300,0 mln. manata qarşı kassa xərci 300,0 mln. manat olmuşdur. İcra edilmiş vəsait 2022-ci illə müqayisədə 217,9 mln. manat və ya 42,1% azdır.

Hesabat ilində Prezidentin Ehtiyat Fondundan ayrılmış bütün layihələr üzrə icra səviyyəsi 100,0% olmuş, Fonddan maliyyələşdirilən layihələrin təxminən yarısı işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası xərclərini əhatə etmişdir.

Hesabat ilində **Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu** üzrə təsdiq edilmiş 119,5 mln. manata qarşı dürüstləşmiş təyinat məbləği 1651,5 mln. manat müəyyən olunmuş, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin **87 sərəncamına** əsasən nəzərdə tutulan 1650,8 mln. manata qarşı 1640,6 mln. manat icra edilmişdir ki, bu da sərəncam verilmiş məbləğdən 10,2 mln. manat azdır. Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlar icra prosesində aparılan dəyişikliklər nəticəsində Fonda yönəldilmiş vəsaitin tam icra olunduğunu, qənaətin isə əvvəldən nəzərdə tutulan 119,5 mln. manatdan formalaşdığını göstərir.

Fonddan maliyyələşdirilən layihə məbləğinin 138,9 mln. manatı işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası xərclərini əhatə etmişdir.

Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan ayrılmış xərclərin layihələr üzrə maliyyələşmə səviyyəsi 76,5%-100% intervalında olmuşdur:

- ✓ **3 layihə** üzrə maliyyələşmə səviyyəsi 76,5%-98,9% aralığında dəyişmiş;
- ✓ **digər layihələr** üzrə icra səviyyəsi 100,0% olmuş;
- ✓ **2 layihə** üzrə maliyyələşmə məbləği digər sərəncamlarla 7,8 mln. manat azaldılmışdır.

Tərəfimizdən aparılan təhlillər Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan ayrılmış bəzi vəsaitlərin əvvəlcədən proqnozlaşdırıla bilinən olduğunu deməyə əsas verir.

5.2.1.1.3. Hesabat ilinin sonunda dövlət zəmanətli istiqrazlar üzrə öhdəlikdən daha çox vəsait dövlət büdcəsindən (xərc və sərbəst qalıq hesabına) həmin öhdəliyin bağlanılmasına yönəldilmiş, öhdəlikdən artıq olan hissə Təminat Fondunun vəsaitinin artımını şərtləndirmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabat əsasında hesabat ilində "Aqrarkredit" QSC tərəfindən Mərkəzi Bankın xeyrinə buraxılmış dövlət zəmanətli istiqrazlar üzrə borc öhdəliklərinin 2023-cü ilin payına düşən 150,0 mln. manatının (136,3 mln. manat əsas və 13,7 mln. manat faiz borcu) ödənişinin həyata keçirilməli olduğu göstərilmişdir.

Həmin məbləğin 13,7 mln. manatlıq hissəsi (faiz borcu) dövlət büdcəsinin daxili dövlət borcuna xidmətlə əlaqədar xərclərinin faiz ödənişi üzrə xərclərdən ödənilmişdir. Əsas borc üzrə 136,3 mln. manatın ödənişi üçün isə dövlət büdcəsinin dövlət borcuna xidmətlə əlaqədar xərclərində maliyyə təminatının mövcud olmadığı nəzərə alınmaqla "Büdcə sistemi haqqında" Qanunun 19.2-ci maddəsinə əsasən vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından 136,3 mln. manat "Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu"na köçürülərək Mərkəzi Banka 2023-cü ilin sonuna ödənilməli olan öhdəliklərin icrasına yönəldilmişdir.

Əlavə olaraq qeyd olunmalıdır ki, hesabat ilinin dekabr ayında dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan dövlət borcuna xidmətlə əlaqədar xərclərdə qənaət adı altında 150,6 mln. manat Təminat Fonduna yönəldilmişdir. Bir tərəfdən dövlət borcuna xidmət xərclərində qənaət olunması nəzərə alınmaqla 150,6 mln. manat Təminat Fonduna köçürülmüş, digər tərəfdən isə "Aqrarkredit" QSC-nin borc öhdəliklərinin bağlanması üçün borca xidmət xərclərinin maliyyə təminatının olmadığı qeyd edilməklə sərbəst qalıqdan Təminat Fonduna köçürülməklə həmin borcun ödənişi həyata keçirilmişdir.

Eyni zamanda, təqdim olunmuş məlumatlara əsasən, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2023-cü il 30 dekabr tarixli 1041s nömrəli Sərəncamı ilə "Büdcə sistemi haqqında" Qanunun 19.6-cı maddəsinə tətbiq etməklə, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin bir sıra yarım bəndlərində nəzərdə tutulmuş vəsait üzrə yaranan qənaət vəsaitinin "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 6.2-ci maddəsinin tələbi gözlənilməklə 109,6 mln. manat hissəsi dövlət büdcəsinin ehtiyat fonduna yönəldilərək sözügedən istiqrazlar üzrə Azərbaycan Respublikası Hökumətinin Mərkəzi Bankı qarşısında mövcud olan öhdəliklərinin qarşılınması üçün ödənilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq daha öncə "Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu"ndan ödənilən 136,3 mln. manat məbləğində ödənişin 109,6 mln. manat məbləğində hissəsi "Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu"na geri qaytarılmışdır.

Bu isə "Aqrarkredit" QSC tərəfindən Mərkəzi Bankın xeyrinə buraxılmış dövlət zəmanətli istiqrazlar üzrə borc öhdəliklərinin əsas borc ödənişləri üzrə dövlət büdcəsindən 136,3 mln. manat əvəzinə 245,9 mln. manat vəsaitin məxaric olunduğunu deməyə imkan verir. Öhdəlikdən artıq köçürülmüş vəsait Təminat Fonduna yönəldilmişdir. Belə ki, 136,3 mln. manat sərbəst qalıqdan Təminat Fonduna müvafiq öhdəliklərin ödənilməsi üçün köçürülmüş, daha sonra isə əlavə olaraq

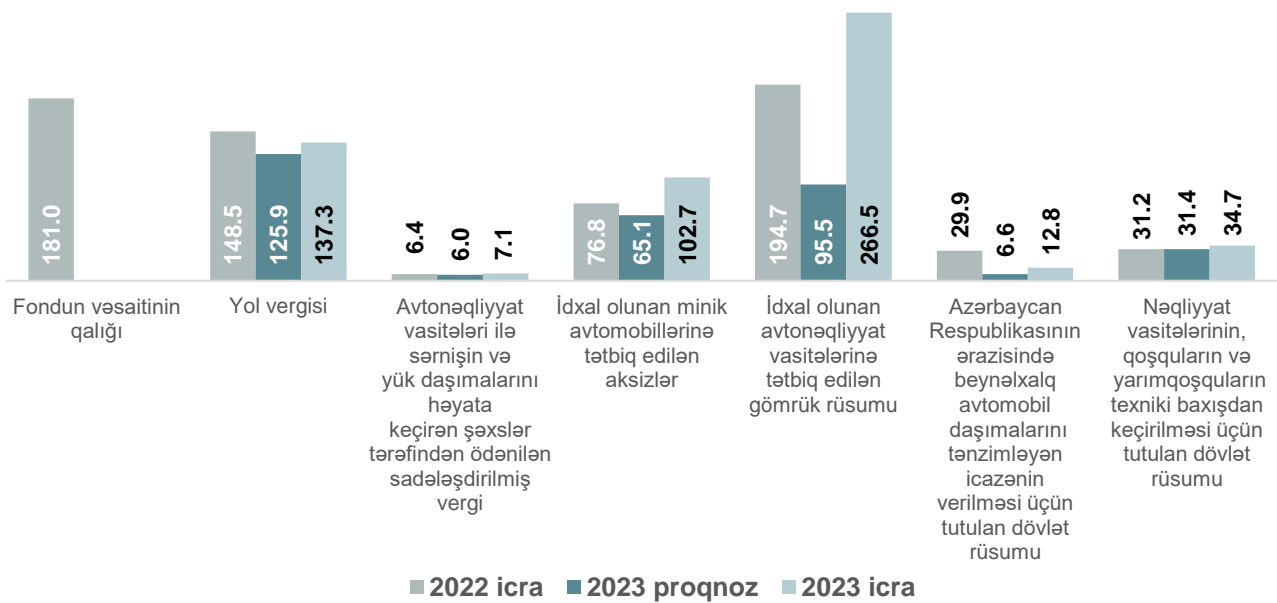
Ehtiyat Fondundan bu məqsədlə 109,6 mln. manat Mərkəzi Banka köçürülərək Təminat Fondu vasitəsilə ödənilən müvafiq məbləğ Fonda qaytarılmışdır.

5.2.1.2. Məqsədli büdcə fondlarının icrasının təhlili

5.2.1.2.1. Hesabat ilində “Avtomobil Yolları” Məqsədli Büdcə Fondu üzrə gəlirlərin yüksək icra səviyyəsi fonunda xərclərin proqnozlaşdırılan məbləğdə icrası qalığ vəsaitin artımını şərtləndirmişdir.

2023-cü ildə “Avtomobil Yolları” Məqsədli Büdcə Fondunun (bundan sonra – Fond) gəlirləri 561,3 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə 230,8 mln. manat (69,8%) çox, 2022-ci illə müqayisədə isə 107,2 mln. manat (16,0%) azdır. Aparılan təhlillər göstərir ki, Fondun gəlirlərinin əvvəlki illə müqayisədə az olması 2023-cü ildə qalıq vəsait üzrə daxilolma nəzərdə tutulmaması və Azərbaycan Respublikasının ərazisində beynəlxalq avtomobil daşımalarını tənzimləyən icazənin verilməsi üçün tutulan dövlət rüsumu, həmçinin yol vergisi üzrə gəlirlərin azalması ilə bağlı olmuşdur (Şəkil 21).

Şəkil 21. “Avtomobil Yolları” Məqsədli Büdcə Fondunun gəlirlərinin mədəxil mənbələri üzrə bölgüsü, mln. manatla

Şəkil təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2023-cü ildə Fondun gəlirlərinin azalması fonunda icra səviyyəsi yüksək olmuş, bütün mədəxil mənbələri üzrə proqnoz artıqlaması ilə icra edilmişdir. Proqnozla müqayisədə məbləğ ifadəsində ən böyük artım idxal olunan avtonəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən gömrük rüsumu və aksizlər üzrə qeydə alınmışdır. Belə ki, idxal olunan avtonəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən gömrük rüsumu üzrə icra məbləği proqnozdan 171,0 mln. manat (2,8 dəfə), idxal olunan minik avtomobillərinə tətbiq edilən aksizlər üzrə icra məbləği isə proqnozdan 37,6 mln. manat (57,8%) çox olmuşdur ki, bu da 2023-cü ilin aprel ayının 1-dən zavod buraxılış tarixinə görə yaşı 10 ildən çox olan minik avtomobillərinin (raritet minik avtomobilləri və gömrük ərazisinə müvəqqəti gətirilən minik avtomobilləri istisna

olmaqla) Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilməsinin məhdudlaşdırılması səbəbindən 2023-cü ilin 1-ci rübü üzrə avtomobil idxalının artması ilə əlaqədardır.

Qeyd edək ki, son illərdə, o cümlədən hesabat ilində "Avtomobil Yolları" Məqsədli Büdcə Fondunun gəlirləri üzrə proqnozların artıqlaması ilə icrası Fondun gəlirlərini formalaşdıran mənbələr üzrə daxilolmaların proqnozunun potensial tam nəzərə alınmadan hazırlandığını göstərir ki, bu barədə Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirinin nəticələrində, eləcə də rəylərimizdə şərh verilmişdir.

Hesabat ilində Fondun xərcləri proqnoza bərabər olmaqla 330,5 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 319,5 mln. manat (49,2%) azdır.

Qeyd edək ki, dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda 2023-cü ilin sonunda Fondun vəsait qalığı 249,4 mln. manat göstərilə də, dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlarda (6 nömrəli Əlavə) bu məbləğ 249,6 mln. manat qeyd edilmişdir.

5.2.1.2.2. Ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən məqsədli büdcə fondları üzrə qalıq vəsaitlər ikili uçota yol verilərək 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin gəlirlərində tanınmış, lakin aparılan təhlillər müvafiq fondlar üzrə istifadə edilmiş qalıq vəsaitin dövlət büdcəsində gəlir kimi tanınan müvafiq məbləğdən dəfələrlə az olduğunu göstərmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda əsasən 2023-cü ildə ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən məqsədli büdcə fondlarının gəlirləri 18,9 mln. manat, xərcləri isə 19,9 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2022-ci illə müqayisədə müvafiq olaraq 10,5% və 3,8 dəfə çoxdur (Cədvəl 37).

Cədvəl 37. Ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən məqsədli büdcə fondları barədə məlumat, mln. manat

Məqsədli büdcə fondları	2022			2023		
	gəlir	xərc	qalıq vəsait	gəlir	xərc	qalıq vəsait
Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fondu	4,4	3,2	27,6	6,9	12,9	21,6
Meşələrin qorunub saxlanması və təkrar istehsalı fondu	6,5	0,9	13,5	6,6	5,7	14,4
Mineral xammal bazasının bərpası dövlət fondu	5,1	0,8	6,0	4,3	0,9	9,4
Su bioresurslarının artırılması, bərpası və mühafizəsi fondu	0,1	0,02	0,5	0,2	0,17	0,53
Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin idarə edilməsi və mühafizəsi üçün yaradılan müvafiq idarələrin xüsusi fondları	1,0	0,3	2,9	0,9	0,25	3,55
Cəmi	17,1	5,2	50,5	18,9	19,9	49,5

Cədvəl təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd olunan fondlar üzrə 2023-cü ildə ümumilikdə 32,5 mln. manat gəlir proqnozlaşdırılmışdır ki, bunun da 22,6 mln. manatını əvvəlki ildən qalıq vəsaitlər təşkil etmişdir. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 2023-cü ildə məqsədli büdcə fondlarının qalığı üzrə nəzərdə tutulmuş 22,6 mln. manat tam şəkildə icra edilmiş və dövlət

büdcəsinin gəlirlərində tanınmışdır.

İcra edilməmiş tövsiyə: *Hesablama Palatasının 2023-cü ilin dövlət büdcəsinə dəyişiklik edilməsi ilə bağlı qanun layihəsinə Rəyində məqsədli büdcə fondlarının qalıq vəsaitlərinin onların gəlirlərinə aid edilməsi halının gəlirlərin ikili uçotuna səbəb olduğu qeyd edilərək, qanunvericilikdə müvafiq düzəlişlərin edilməsi zərurəti şərh edilmişdir. Lakin 2023-cü ilin dövlət büdcəsində məqsədli büdcə fondlarının qalıq vəsaitlərindən daxilolmalar ikili uçota yol verilərək dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilmişdir. Qeyd olunan hal 2024-cü ilin dövlət büdcəsində aradan qaldırılaraq müvafiq daxilolmalar kəsirin maliyyələşdirilmə mənbəyi kimi nəzərdə tutulsa da, mövcud qanunvericilikdə həmin mexanizmin hüquqi əsaslarının əks etdirilməsi hazırkı dövrdə təmin edilməmişdir.*

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili məqsədli büdcə fondları üzrə 2023-cü ildə 22,6 mln. manat gəlirin dövlət büdcəsində tanındığı halda, müvafiq fondlar tərəfindən istifadə edilən qalıq vəsaitin bu məbləğdən dəfələrlə az olduğunu göstərir. Belə ki, yuxarıdakı cədvəldən də göründüyü kimi, hesabat ilində ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən məqsədli büdcə fondlarının 2022-ci ilin sonuna qalıq vəsaitlərinin cəmi 50,5 mln. manat, gəlirləri 18,9 mln. manat, xərcləri 19,9 mln. manat təşkil etmiş və ilin sonunda da qalıq vəsaitləri cəmi 1,0 mln. manat azalaraq 49,5 mln. manata bərabər olmuşdur. Beləliklə, aparılan hesablamalar qalıq vəsaitdən istifadə edilən vəsaitin 1,0 mln. manat olduğunu deməyə imkan verir ki, bu da dövlət büdcəsində gəlir kimi tanınan məbləğdən (22,6 mln. manat) dəfələrlə azdır.

Bununla yanaşı, dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən məqsədli büdcə fondlarının daxilolmalarının məbləği ilə bağlı uyğunsuzluğa rast gəlinmişdir. Belə ki, hesabatın bir hissəsində həmin fondların gəlirlərinin ümumilikdə 18,6 mln. manat olduğu qeyd edilsə də, digər bir hissədə hər bir məqsədli büdcə fondu üzrə qeyd edilmiş gəlirlərin cəmlənməsindən alınan yekun məbləğ 18,9 mln. manat təşkil etmişdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 2018-ci il 30 noyabr tarixli Q-10 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün həmin vəsaitlərdən istifadə barədə rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatlar üzrə hesabat formaları və onların təqdim edilmə Qaydası"na 2 nömrəli əlavəyə uyğun olaraq Hesablama Palatasına təqdim edilmiş hesabatlarda ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən fondlar üzrə gəlir, xərc, ilin əvvəlinə və sonuna olan qalıq vəsaitlərin cəmi də müvafiq olaraq 18,9 mln. manat, 19,9 mln. manat, 50,5 mln. manat və 49,5 mln. manat təşkil etmişdir.

Eyni zamanda, əvvəlki rəylərdə şərh edildiyi kimi, Hesablama Palatası ekologiya sahəsində məqsədli büdcə fondlarının fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi aktlarda bu fondların məqsədli büdcə fondlarına aid edilməsi ilə bağlı konkret müddəaların olmaması məsələsini bir daha vurğulayaraq, bu istiqamətdə əməli addımların atılmasının zəruriliyini qeyd edir.

5.2.1.3. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun (investisiya xərcləri) icrasının təhlili

5.2.1.3.1. Əvvəlki illə müqayisədə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin məbləğində və büdcə xərclərinə nisbətində azalma müşahidə edilmiş, layihələrarası edilmiş dəyişiklik cəmi məbləğin tam icrasını təmin etmişdir.

2023-cü il üçün dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri ilkin olaraq 2650,4 mln. manat nəzərdə tutulmuş, yenidən baxılma zamanı 10,0 mln. manat artırılaraq 2660,4 mln. manat təsdiq edilmiş, xərclərin icrası isə yenidən baxılan rəqəmə bərabər olmaqla icra səviyyəsi 100% təşkil etmişdir (Cədvəl 38).

2023-cü ildə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri 2022-ci ilin icrasına nisbətən ümumilikdə 18,9% və ya 620,0 mln. manat, o cümlədən əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə 552,6 mln. manat (18,3%) və xarici kreditlər üzrə 67,4 mln. manat (26,0%) az nəzərdə tutulmuşdur. Dövlət büdcəsi xərclərində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun xüsusi çəkisi 2022-ci illə müqayisədə 2,9 faiz bəndi azalaraq 7,3% olmuşdur.

Cədvəl 38. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri, mln. manatla

Göstəricilər	2021	2022	2023			2022-ci ilin icrası ilə müqayisə		2021-ci ilin icrası ilə müqayisə	
	icra	icra	İlkin bölgü üzrə	İlin sonuna bölgü	icra	fərq	%	fərq	%
Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu	2505,5	3280,4	2650,4	2660,4	2660,4	-620	-18,9	154,9	6,2
<i>Xarici kreditör qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin məbləği</i>	346,6	259,7	192,3	192,3	192,3	-67,4	-26,0	-154,3	-44,5
<i>Ehtiyat vəsait</i>	0	0	972,1	0	0	0	0	0	0
<i>Investisiya layihələri üzrə cəmi (xarici kreditlər istisna olmaqla), bundan:</i>	2158,9	3020,7	1486	2468,1	2468,1	-552,6	-18,3	309,2	14,3
<i>İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası layihələrinin icrasına dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan yönəldilmiş vəsait</i>	0	467,1	0	32,5	32,5	-434,6	-93,0	32,5	100,0

Cədvəl təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilində aparılmış dəyişikliklərlə ehtiyat və il ərzində əlavə vəsait hesabına layihələrin dəyərində ümumilikdə 982,1 mln. manat artım olmuş (478,4 mln. manat 12 sifarişçi üzrə ilin əvvəlində nəzərdə tutulmuş layihələrin məbləğinə və 589,3 mln. manat 11 sifarişçi üzrə hesabat ilində yeni daxil edilmiş layihələrin məbləğinə artırılmış, və 28 sifarişçi üzrə ilkin təyinatda nəzərdə tutulmuş layihələrin dəyərindən 85,6 mln. manat azaldılmış), eləcə də 490 layihədən 14 sifarişçi üzrə 25 layihəyə nəzərdə tutulmuş 114,8 mln. manat vəsait başqa layihələrə, o cümlədən 14,3 mln. manat 8 sifarişçi üzrə 10

yeni layihəyə, 100,5 mln. manat sifarişçi üzrə 15 keçid layihələrin maliyyələşməsinə istifadə edilmişdir.

5.2.1.3.2. Hesabat ilində də dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərində keçid layihələrin məbləği büdcə zərfinə nisbətən artsa da, əvvəlki illə müqayisədə azalmış, bu layihələrin payı dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərində əhəmiyyətli üstünlük təşkil etmişdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üçün nəzərdə tutulan vəsaitlərin bölgüsünə daxil edilmiş 490 layihədən 257-si keçid, 233-ü isə yeni layihə olmuşdur ki, bu layihələrin icrasına müvafiq olaraq 1969,9 mln. manat (74,1%) və 690,5 mln. manat (26%) vəsait yönəldilmişdir. Büdcə zərfi ilə müqayisədə keçid layihələrin sayı 49 layihə, məbləği 724,5 mln. manat, yeni layihələrin sayı 230 məbləği isə 577,8 mln. manat artmışdır (Cədvəl 39).

Cədvəl 39. Dövlət büdcəsinin əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə investisiya layihələrinin (obyektlərinin) proqnoz (Büdcə zərfi) və icra vəziyyəti, mln. manatla

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu	2023-cü ilin Büdcə zərfi				İcra			
	keçid		yeni		keçid		yeni	
	say	məbləğ	say	məbləğ	say	məbləğ	say	məbləğ
İnfrastruktur layihələri	91	961,8	1	10,9	127	1246,6	116	553,6
Sosial yönümlü layihələr	94	108,6	2	101,8	86	326,0	89	59,7
Müdafiə, məhkəmə, h/m, prokurorluq və digər sahələr üzrə layihələr	13	57,1			44	397,3	28	77,1
NMR-da həyata keçirilən layihələr*					6	12,5	23	27,3
Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlər*, bundan:								
İnfrastruktur layihələri					4	147,4	0,0	0,0
Sosial yönümlü layihələr					1	36,5	0,0	0,0
Məhkəmə və hüquq-mühafizə sahəsində həyata keçirilən layihələr					1	8,4	0,0	0,0
Cəmi	198	1127,5	3	112,7	257	1969,9	233	690,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*2023-cü il üzrə xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələrə eyni zamanda Azərbaycan tərəfinin payı kimi dövlət ƏVQ-dən də vəsait ayrıldığından həmin layihələr kreditlər hesabına maliyyələşdirmə sətirindəki sayı cəmi sayə daxil edilmişdir. NMR üzrə göstəricilər cəmi məbləğə daxil edilmişdir.

Əvvəlki illə müqayisədə keçid layihələrin sayı 75 layihə, məbləği 738,6 mln. manat və ya 27,3% azalmış, yeni layihələr üzrə isə layihələrin sayı 58, məbləği isə 118,9 mln. manat və ya 20,7% artmışdır.

Cədvəl 40. Dövlət büdcəsinin əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə investisiya layihələrinin (obyektlərinin) başa çatdırılması vəziyyəti, mln. manatla

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu	Keçid layihələri				Yeni layihələr			
	cəmi		bundan istifadəyə verilmiş		cəmi		bundan istifadəyə verilmiş	
	məbləğ	say	məbləğ	say	məbləğ	say	məbləğ	say
İnfrastruktur layihələri	1246,6	127	61,6	14	553,6	116	80,2	21

Sosial yönümlü layihələr	326,0	86	58,3	22	59,7	89	0	0
Müdafiə, məhkəmə, h/m, prokurorluq və digər sahələr üzrə layihələr	397,3	44	8,0	6	77,1	28	2,0	1
NMR-də həyata keçirilən layihələr*	12,5	6	0	0	27,3	23	0	0
Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlər*, bundan:	192,3	6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
İnfrastruktur layihələri	147,4	4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sosial yönümlü layihələr	36,5	1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Məhkəmə və hüquq-mühafizə sahəsində həyata keçirilən layihələr	8,4	1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Cəmi:	1969,9	257	127,9	42	690,5	233	82,2	22

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*2023-cü il üzrə xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələrə eyni zamanda Azərbaycan tərəfinin payı kimi dövlət ƏVQ-dən də vəsait ayrıldığından həmin layihələr kreditlər hesabına maliyyələşdirmə sətirindəki sayı cəmi sayə daxil edilmişdir. NMR üzrə göstəricilər cəmi məbləğə daxil edilmişdir.

Hesabat ilində keçid layihələrə yönəldilmiş 1969,9 mln. manat vəsaitdə infrastruktur layihələrinin payı 63,3%, sosial yönümlü layihələrin payı 16,6% və digər layihələrin 20,1% təşkil etmişdir.

Ümumiyyətlə xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə və digər mənbələr əsasında həyata keçirilən və digər mənbələr üzrə layihələr istisna olmaqla, İcmal Hesabata əsasən ümumi layihə dəyəri olan 20889,5 mln. manat olan keçid layihələrinə 2023-cü ilədək 6102,3 mln. manat, hesabat ilində isə 1777,6 mln. manat olmaqla, ümumilikdə 7879,9 mln. manat vəsait xərc edilmişdir. Layihənin tamamlanması üçün gələcək dövrdə tələb olunan vəsait 13009,6 mln. manat təşkil edir. O cümlədən 12136,4 mln. manat vəsait ümumi layihə dəyəri 17533,2 mln. manat olan 127 infrastruktur keçid layihəsinin, 397,4 mln. manat vəsait ümumi layihə dəyəri 1821,5 mln. manat olan 86 sosial yönümlü keçid layihəsinin, 475,8 mln. manat vəsait isə ümumi layihə dəyəri 1272,1 mln. manat olan 44 digər keçid layihəsinin başa çatdırılması üçün tələb olunur.

5.2.1.3.3. Hesabat ilində başa çatdırılması planlaşdırılan layihələrin yarıdan çoxu yekunlaşdırılmış, icrası gecikdirilmiş bəzi layihələr üzrə vəsait digər layihələrə yönəldilmiş, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinə yeni layihələr daxil edilmişdir.

“2023-cü il dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsü”nə daxil olan və hesabat ilində başa çatdırılması planlaşdırılan 111 layihənin illik icra vəziyyəti barədə İcmal Hesabata əsasən 64 layihənin icrası başa çatmış, həmin layihələr üzrə icrasına başlanandan ümumilikdə 635,7 mln. manat, o cümlədən hesabat ilində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan 208,7 mln. manat vəsait ödənilmişdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan 2023-cü ildə icrası gecikdirilmiş 25 layihə üzrə ayrılmış vəsaitdən 114,8 mln. manat vəsait başqa layihələrin icrasına yönəldilmişdir. Nəzərdə tutulmuş vəsaiti digər layihələrə yönəldilmiş layihələrin 13-ü və ya 112,0 mln. manatı infrastruktur, 7-si və ya 1,55 mln. manatı sosial, 5-i və ya 1,27 mln. manatı isə digər təyinatlı layihələr olmuşdur.

2023-cü ildə əvvəlki illə müqayisədə 8 sifarişçi təşkilat üzrə 389,6 mln. manat məbləğində maliyyələşməsi nəzərə tutulan 8 layihə (4 sifarişçi ilkin təyinatda, 4 sifarişçi isə dəyişiklikdən sonra) dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinə yeni daxil edilmişdir. Mümkünlükdə, əvvəlki illə müqayisədə 18 sifarişçi üzrə əsasən yeni layihələr hesabına dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri 283,0 mln. manat və ya 85,1% artmış, 30 sifarişçi üzrə bəzi layihələrin başa çatması, bəzilərinin isə işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası layihələrinin xərclərinə aid edilməsi hesabına 1070,4 mln. manat azalma olmuşdur. Belə ki, əvvəlki illə müqayisədə:

✓ 8 sifarişçinin 154,9 mln. manat məbləğində olan layihələri 2022-ci ildə tam maliyyələşdirildiyindən 2023-cü ildə nəzərdə tutulmamış;

✓ 30 sifarişçi üzrə 1070,4 mln. manat azalma müşahidə edilən layihələrin (305 layihə) tərkibində nəqliyyat infrastrukturunun payı 657,6 mln. manat və ya 61,4% təşkil etmişdir ki, bundan "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC üzrə 91,0 mln. manatlıq 2 layihənin və Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi üzrə 376,0 mln. manatlıq 15 layihənin hesabat ilində işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası layihələrinin icrasına nəzərdə tutulmuş vəsaitin tərkibinə daxil edilmişdir.

Təhsil obyektləri üzrə 10,3 mln. manat azalma olmuşdur ki, bundan 7,0 mln. manatı 6 obyektin maliyyələşməsinin hesabat ilində işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası layihələrinin icrasına nəzərdə tutulmuş vəsaitin tərkibinə daxil edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

5.2.1.3.4. Hesabat ilində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin tərkibində xarici kreditör qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə nəzərdə tutulmuş vəsaitin məbləği və xüsusi çəkisi əvvəlki ilə nisbətən azalmışdır.

Xarici kreditör qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələrin icrası üçün nəzərdə tutulan xarici kreditlərin və Azərbaycan tərəfinin payının məbləği ilkin nəzərdə tutulan həcmdə olmuş, müvafiq olaraq 192,3 mln. manat və 71,9 mln. manat icra edilmişdir (Cədvəl 41).

Cədvəl 41. Xarici kreditör qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərdən istifadə, mln. manatla

Göstəricilər	Xarici kreditör qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə							
	Beynəlxalq maliyyə-kredit qurumlarının payı				Azərbaycan tərəfinin payı			
	İllər	2021	2022	2023		2021	2022	2023
ilkin bölgü				ilin sonuna	ilkin bölgü			ilin sonuna
Proqnoz	610,0	260,5	192,3	192,3	149,2	99,8	71,9	71,9
İstifadə	346,6	259,7	192,3	192,3	127,8	99,7	71,9	71,9

Cədvəl təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun tərkibində kreditör qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin və həmin layihələrdə Azərbaycan tərəfinin payı 2022-ci ilin müvafiq icra göstəriciləri ilə müqayisədə müvafiq olaraq 67,4 mln. manat və ya 26,0% və 27,8 mln. manat və ya 27,9% azalmışdır.

Qeyd etmək olar ki, "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Qanunda daxili və xarici borclanma dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən biri kimi göstərilmişdir. Bu zaman layihənin maliyyələşdirilməsi əsasında 192,3 mln. manat məbləğində xaricdən cəlb ediləcək kreditlərin dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsi nəzərdə tutulmuşdur. "Kəsirin maliyyələşdirilməsi barədə məlumat"a əsasən, xaricdən cəlb edilmiş kreditlərin 50,0 mln. manatı və ya 26%-i 1-ci rübdə, 63,4 mln. manatı və ya 33%-i 2-ci rübdə, 77,4 mln. manatı və ya 40,2%-i 3-cü rübdə, 1,5 mln. manatı və ya 0,8%-i 4-cü rübdə xərc olunmuşdur.

Beynəlxalq maliyyə-kredit qurumları ilə birgə (müştərək maliyyələşmə əsasında) həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin ilkin nəzərdə tutulmuş (proqnoz) məbləği il ərzində dəyişməz saxlanılmış və müvafiq həcmdə məbləğ dövlət əsaslı vəsait qoyuluşuna aid edilərək 61,49 mln. manatı Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinə "Regional Yollar və İnkişaf Layihəsi"nin və "M-2 Gəncə-Qazax-Gürcüstan ilə dövlət sərhədi avtomobil yolunun 4 zolağa genişləndirilməsi layihəsi"nin, 85,9 mln. manatı "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC-yə "Dəyişən cərəyanla işləyən lokomotivlər üçün Biləcəridə və Gəncədə depoların tikintisi" və "Dəmir yolu sektorunun inkişafı (Sumqayıt - Yalama) layihəsi"nin, 8,4 mln. manatı Ədliyyə Nazirliyinə "Mütərəqqi ədliyyə xidmətləri və müasir məhkəmə infrastrukturu layihəsi"nin, 36,5 mln. manatı Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinə "Azərbaycanda Məşğulluğa Dəstək" layihəsinin icrasına yönəldilmişdir.

5.2.1.3.5. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərində infrastruktur layihələrinin icrasına əhəmiyyətli üstünlük verilmişdir.

Hesabat ilində xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr də nəzərə alınmaqla 243 infrastruktur layihəsinin icrasına 1800,2 mln. manat, 175 sosial təyinatlı layihənin icrasına 385,8 mln. manat, 72 digər təyinatlı layihələrin (müdafiə, prokurorluq və s) icrasına 474,4 mln. manat vəsait xərclənmişdir. Nəticədə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərində infrastruktur layihələri 67,7%, sosial təyinatlı layihələr 14,5%, digər təyinatlı layihələr isə 17,8% paya malik olmuşdur (Cədvəl 42).

Cədvəl 42. Dövlət büdcəsinin əsaslı vəsait qoyuluşunun istiqamətlər üzrə istifadəsi, mln. manat

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu	2022		2023				2022-ci illə müqayisə	
	icra məbləğ	payı, %	nəzərdə tutulub	istifadə		payı, % (məbləğ üzrə)	məbləğ	faiz
			məbləğ	məbləğ	layihə sayı			
İnfrastruktur layihələri	2504,3	76,3	1800,2	1800,2	243	67,7	-704,1	-28,1
Sosial yönümlü layihələr	494,3	15,1	385,8	385,8	175	14,5	-108,5	-28
Müdafiə, məhkəmə, h/m, prokurorluq və digər sahələr üzrə layihələr	281,8	8,6	474,4	474,4	72	17,8	192,6	68,3
NMR-da həyata keçirilən layihələr	6,0	0,2	39,8	39,8	29	1,5	33,8	6,6 dəfə

Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlər*, bundan:	259,7	7,9	192,3	192,3	4	7,2	-67,4	-26
<i>İnfrastruktur layihələri</i>	207,9	6,3	143,4	143,4	4	5,4	-64,5	-31
<i>Sosial yönümlü layihələr</i>	19,3	0,6	36,5	36,5	1	1,4	17,2	89,1
<i>Məhkəmə, və hüquq-mühafizə sahəsində həyata keçirilən layihələr</i>	32,5	0,1	8,4	8,4	1	0,3	-21,1	-74,2
Cəmi, o cümlədən	3280,4	100,0	2660,4	2660,4	490	100,0	-620	-18,9
<i>Layihələr üzrə xarici kreditlər istisna olmaqla dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu</i>	3020,7	92,1	2468,1	2468,1	484	92,8	- 552,6	-18,3

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*2023-cü il üzrə xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşdirilmə əsasında həyata keçirilən layihələrə Azərbaycan tərəfinin payı kimi və Naxçıvan MR üzrə dövlət ƏVQ-dən ayrılmış vəsait ümumi infrastruktur, sosial yönümlü və digər layihələrin tərkibində nəzərə alındığından onların maliyyələşdirmə sətrindəki məbləğ və say cəmi məbləğ və sayda nəzərə alınmışdır.

Əvvəlki illə müqayisədə infrastruktur və sosial yönümlü layihələrə ayrılmış vəsait azalsa da, əsasən yeni layihələr olmaqla müdafiə, məhkəmə, prokurorluq və digər sahələr üzrə 192,6 mln. manat və ya 68,3% və Naxçıvan Muxtar Respublikası üzrə 33,8 mln. manat və ya 6,6 dəfə artmışdır.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunda sifarişçisi Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti olan "Naxçıvan Muxtar Respublikasında infrastruktur və sosial layihələrin həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclər" layihəsi üzrə ilin əvvəlinə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinə nəzərdə tutulmuş 50,0 mln. manat vəsait 4-cü rübündə 10,2 mln. manat və ya 20,3% azaldırılaraq ümumi layihə dəyəri 41,0 mln. manat olmaqla 31 layihə üzrə bölüşdürülmüşdür və onların icrası üçün 39,8 mln. manat vəsait ayrılmış və maliyyələşdirilmişdir. Həmin layihələrin 22-si üzrə layihə dəyəri 100%, 7 layihə üzrə isə 65-95% civarında maliyyələşdirilmiş və 2 layihə üzrə maliyyələşmə aparılmamışdır. Bu layihələrdən dəyəri 65,1 min manat olan 1 layihə başa çatmış, 30 layihə isə keçid layihəsi olmuşdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabinetinə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan ayrılmış vəsaitin tərkibində infrastruktur layihələrin payı 27,6 mln. manat və ya 69,3%, sosial layihələrin payı 6,4 mln. manat və ya 15,9% və digər layihələrin payı 5,9 mln. manat və ya 14,9% təşkil etmişdir.

Layihə dəyəri 100,0 min manat olan "Seminar, Treninq və Simulyasiya Mərkəzinin layihələndirilməsi" və layihə dəyəri 20,0 min manat olan "Invest in Nakhchivan" veb-səhifəsinin hazırlanması" layihələri üzrə vəsait ayrılmamışdır.

İcmal hesabatı əsasən maliyyələşmə tam aparılsa da, 17 layihə üzrə maliyyələşmiş 18,9 mln. manat vəsaitin 100%-i, eləcə də 11 layihə üzrə maliyyələşmiş 20,9 mln. manatdan 16,5 mln. manat vəsait hesabat dövrünün sonuna qalıq kimi göstərilmişdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan infrastruktur layihələrə yönəldilmiş 1800,2 mln. manat vəsaitdən 1116,1 mln. manatı və ya 62%-i nəqliyyat, 361,3 mln. manatı və ya 20,1%-i kommunal, 172,7 mln. manatı və ya 9,6%-i su ehtiyatları və irriqasiya, 140,3 mln. manatı və ya 7,8%-i energetika və sənaye, 9,36 mln. manatı və ya 0,5%-i ekologiya və kənd təsərrüfatı infrastrukturunu üzrə layihələri əhatə etmişdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərində infrastruktur layihələrinin maliyyələşməsində avtomobil yollarının payı üstünlük təşkil etmişdir. Belə ki, infrastruktur layihələrinin maliyyələşməsi üzrə nəqliyyat infrastrukturuna yönəldilmiş vəsaitin 57,2%-i avtomobil yollarını, 24,1%-i dəmir yollarını, 4,5%-i metropoliteni, 14,2%-i isə hava və dəniz nəqliyyatını əhatə etmişdir.

5.2.1.3.6. 2023-cü il dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsünə daxil olan və həmin ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulan layihələrdən bəziləri müxtəlif səbəblərdən 2023-cü ildə tamamlanmamışdır.

“2023-cü il dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsü”nə daxil olan və 2023-cü ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulan 111 layihədən layihə dəyəri 3610,6 mln. manat, icra hissəsi 3248,0 mln. manat olan (hesabat ilində 303,6 mln. manat əsaslı vəsait qoyuluşundan) 45 layihənin icrası 2024-cü ilə keçmiş və bundan 12-nə cari ildə 27,2 mln. manat vəsait planlaşdırılmışdır.

Hesabat ilində başa çatdırılması nəzərdə tutulan və cari ilə keçmiş 45 layihədə ümumi layihə dəyəri 2400,8 mln. manat, icra hissəsi 213,3 mln. manat məbləğində olan 33 layihənin başa çatdırılmasına cari ildə vəsait nəzərdə tutulmamışdır.

5.2.1.3.7. 2023-cü ilin son rübündə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin məbləği digər rüblərdən əhəmiyyətli fərqlənmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim edilmiş məlumatlardan aydın olur ki, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə illik məbləğin 45,2%-i sonuncu rübdə icra edilmişdir. Belə ki, il ərzində 2660,4 mln. manat dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərci icra edildiyi halda, 4-cü rüb üzrə bu məbləğ 1203,7 mln. manat, o cümlədən dekabr ayı üzrə 786,9 mln. manat, yəni illik icranın 29,6%-ni təşkil etmişdir. Qeyd edilməlidir ki, bəzi layihələr üzrə nəzərdə tutulmuş vəsaitin icrası 100% 4-cü rübdə olmuşdur (Cədvəl 43).

Cədvəl 43. Ayrılmış vəsaitin əsas hissəsinin 4-cü rübdə icra edilməsi, (qurumlar üzrə seçmə qaydada) mln. manatla

Qurumun adı	Ayrılmış məbləğ	4-cü rübdə icra edilmiş vəsait	4-cü rübdə icra edilmiş vəsaitin cəmi ayrılmış məbləğdə xüsusi çəkisi, %
AR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	1,8	1,8	100,0
AR Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	2,0	2,0	100,0
AR Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Geoloji Kəşfiyyat Agentliyi	5,0	5,0	100,0

"Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı" QSC	20,0	20,0	100,0
NMR Nazirlər Kabineti	39,8	39,8	100,0
AR Elm və Təhsil Nazirliyi	185,1	124,8	67,4
AR Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	11,0	4,9	44,5
AR Gənclər və İdman Nazirliyi	6,4	4,0	62,5
"Azərsu" ASC	192,8	93,9	48,7
"Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" ASC	168,1	73,1	43,5
Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinə	116,9	71,0	60,7
"Bakı Metropoliteni" QSC	50,0	28,8	57,6

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bununla yanaşı, Ələt Azad İqtisadi Zonasının səlahiyyətli qurumuna ayrılmış 41,5 mln. manat, "AzerGold" QSC-yə ayrılmış 45,0 mln. manat-ın 100%-i, "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC-yə ayrılmış 183,7 mln. manatın 55,6%-i və ya 102,2 mln. manatı 3-cü rübdə icra edilmişdir.

5.2.1.3.8. Hesabat ilində də dövlət büdcəsinin investisiya xərcləri dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üçün nəzərdə tutulan vəsaitlərlə yanaşı dövlət büdcəsinin digər bölmələri və büdcədən kənar vəsaitlər üzrə investisiyayönümlü xərclər hesabına formalaşmışdır.

2023-cü ildə əsaslı xərclərə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan 261,8 mln. manat, Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan 1369,8 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmiş, eyni zamanda müdafiə sahəsi üzrə bir sıra əsaslı xərclər aparılmışdır.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin digər bölmələrindən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinə yönəldilmiş vəsait 2022-ci ilə müqayisədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu üzrə 224,9 mln. manat və ya 46,2% azalmış, Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə 1,6 mln. manat və ya 0,1% artmışdır.

Hesabat ilində təşkilatlardan alınmış hesabatlara əsasən büdcədən kənar xərclərdən 5 sifarişçi təşkilat üzrə 200,0 mln. manat investisiyayönümlü xərclərə vəsait yönəldilmişdir. Əvvəlki ildə olduğu kimi, hesabat ilində də dövlət büdcəsindən publik hüquqi şəxslərə müxtəlif bölmələr üzrə ayrılması nəzərdə tutulan vəsaitlərdən də iqtisadi təsnifat üzrə investisiyayönümlü istiqamətlərə aid edilə bilən xərclər aparılmışdır.

5.2.1.3.9. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan maliyyələşdirilmiş layihələrin vəsaitləri sifarişçilərin və ya sifarişçi funksiyası həvalə edilmiş tabeli qurumların bank hesablarında saxlanılmışdır.

2023-cü ildə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan icra kimi göstərilmiş ümumilikdə 600,0 mln. manatdan çox vəsait müxtəlif sifarişçilərin və ya bu funksiyanın həvalə edildiyi tabeli təşkilatların bank hesabında saxlanılmışdır. O cümlədən, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin tabeliyində olan "Bakı Şəhər Əsaslı Tikinti və Təmir" MMC-də 18,1 mln. manat, Ələt Azad İqtisadi Zonasının səlahiyyətli qurumunda 34,6 mln. manat, Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin

Geoloji Kəşfiyyat Agentliyində 5,0 mln. manat, “AzerGold” QSC-də 45,0 mln. manat, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Tikilməkdə olan Obyektlərin Müdiriyyətində 17,1 mln. manat, “Azərişiq” ASC-də 8,4 mln. manat, Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyində 6,1 mln. manat, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsinin tabeli qurumunda 5,5 mln. manat, Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyində 4,8 mln. manat, “Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC-nin Tikilməkdə olan Obyektlərin Müdiriyyətində 0,7 mln. manat və s. vəsait hesablaşma hesablarında qalıqda qalmışdır.

5.2.1.3.10. Əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərində ümumi adla “Avtomobil yollarının (rayonlararası, qəsəbə daxili və kənd yolları) tikintisi və yenidən qurulması” ilə daxil edilmiş layihə üzrə nəzərdə tutulan vəsaitin müəyyən hissəsi işğaldan azad olunmuş ərazilərdə yolların tikintisi layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir.

“Avtomobil yollarının (rayonlararası, qəsəbə daxili və kənd yolları) tikintisi və yenidən qurulması” layihəsi ümumi dövlət büdcəsinin xərclərinə bir adla daxil edilmiş və işğaldan azad olunmuş ərazilərdə 4 layihə üzrə yolların əsaslı tikilməsi xərclərinə yönəldilmişdir.

Belə ki, ümumi dəyəri 107,9 mln. manat olan “Suqovuşan–Sərsəng su anbarı –Qozlukörpü – Kəlbəcər” avtomobil yolunun tikintisi layihəsinə 17,0 mln. manat, ümumi dəyəri 23,0 mln. manat olan “Bərdə – Ağdam (40 km) – Əsgəran” avtomobil yolunun tikintisi layihəsinə 5,0 mln. manat, ümumi dəyəri 28,4 mln. manat olan “Suqovuşan – Kəlbəcər (9 km) – Ağdərə – Ağdam” avtomobil yolunun tikintisi layihəsinə 4,5 mln. manat, ümumi dəyəri 57,6 mln. manat olan “Şuşa – Laçın” avtomobil yolunun tikintisi layihəsinə 6,0 mln. manat vəsait xərc edilmişdir.

5.2.1.3.11. 2023-cü ildə infrastruktur layihələrin tərkibində “Bakı Metropoliteni” QSC-nin sifarişçisi olduğu layihələrin adının ümumi şəkildə yazılması maliyyələşdirilmiş vəsaitin icra prosesində istismar tipli xərclərə yönəldilməsinə səbəb olmuşdur.

“Bakı Metropoliteni” QSC-yə 2023-cü ildə metro infrastrukturunun inkişafı üçün dövlət investisiya proqramında nəzərdə tutulan 50,0 mln. manat vəsait konkret layihənin adı ilə daxil edilməmiş, ümumi adla – “Cəmiyyətin obyektlərində tikinti və yenidənqurma işlərinin aparılması, avadanlıqlar alınması, infrastrukturun köçürülməsi, istismar sahələrində irihəcmli işlərin yerinə yetirilməsi və əsas vəsaitlə təmini” daxil olmuşdur. QSC-nin təqdim etdiyi hesabatla əsasən, ayrılmış 50 mln. manat vəsaitdən 1,2 mln. manat əvvəlki illərdən başa çatmayan tikili olan “II (Yaşıl) xəttin “Xətai”-“Y-20” (Yeni Günəşli) sahəsinin tikintisi” və “II (Yaşıl) xəttin “Dərnəgül” elektrik deposunun tikintisi” layihələrinin obyektlərinin mühafizə və saxlanılma xərclərinə yönəldilmişdir.

5.2.1.4. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin icrasının təhlili

5.2.1.4.1. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin əsas hissəsi infrastruktur layihələrinin icrasına yönəldilmiş, bununla yanaşı həmin layihələrin icrası ilə əlaqədar xərclər üzrə tələbatın ödənilməsinə digər mənbələrdən əlavə vəsait yönəldilmişdir.

Hesabat ilində işğaldan azad olunmuş ərazilərin qurulmasına və bərpasına nəzərdə tutulmuş ilkin vəsait 3000,0 mln. manat olmuş, "Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanuna dəyişiklik edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə əlavə olaraq 1800 mln. manat artırılaraq ayrılan vəsait 4800 mln. manat təşkil etmiş və illik hesabatda əsasən ilin sonunadək tam icra edilmişdir.

2023-cü ilin dövlət büdcəsində İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsünə daxil olan layihələrin icrasına əlavə olaraq dövlət büdcəsinin ehtiyat fondundan sabit tetra radio şəbəkənin yaradılması üçün 2,4 mln. manat, "Azərbaycan "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı" çərçivəsində yeni yaradılmış aqroparklara və digər istifadəçilərə məxsus torpaq sahəsinə suvarma suyunun çatdırılması məqsədilə 50,0 mln. manat, enerji infrastrukturunun qurulması üzrə 17,0 mln. manat, Xocalı şəhərində çoxmənzilli yaşayış binasının əsaslı təmiri və ərazinin abadlaşdırılması üçün 8,5 mln. manat, Xocalı şəhərinin Kərkicahan qəsəbəsi, Malıbəyli və Turşsu kəndlərində layihələndirmə, tikinti-bərpa və yenidən qurulma işləri üçün 61,0 mln. manat, ümumilikdə 5 sifarişçi üzrə 138,9 mln. manat və Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Ehtiyat Fondundan yol infrastrukturunun tikintisi ilə bağlı 3 halda 1 sifarişçi üzrə 65,4 mln. manat, Kəlbəcər şəhərində tikinti, təmir və bərpa işlərinin layihələndirilməsi və həyata keçirilməsi məqsədilə 1 sifarişçi üzrə 80,0 mln. manat, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan yol infrastrukturunu tikintisinə 32,5 mln. manat, dövlət büdcəsinin digər bölmələri hesabına 5 sifarişçi üzrə 464,8 mln. manat vəsait yönəldilmişdir.

Beləliklə, illik hesabatda əsasən Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin bütün bölmələrindən işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün 5581,6 mln. manat vəsait icra edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillərlə işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün icra edilən xərc kimi Hesabatda göstərilmiş məbləğdən daha çox vəsaitin bu istiqamətə yönəldildiyi barədə qənaətə gəlinir. Aparılan təhlillər göstərir ki, qeyd edilənlərlə yanaşı, büdcədən kənar vəsait hesabına da müəyyən xərclər bu istiqamət üzrə icra olunmuşdur. Belə ki, hesabat ilində İqtisadiyyat Nazirliyinin büdcədən kənar xərclərindən müvafiq ərazilərdə tikintiyə vəsait yönəldilmişdir. Bu isə hesabatda göstərilən məbləğdən daha çox məbləğin bu xərclərin icrası ilə əlaqəli olduğunu deməyə əsas verir.

5.2.1.4.2. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası layihəsində nəqliyyat infrastrukturunun payı yüksək olmuşdur.

Əvvəlki illər ilə müqayisədə İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpasına ayrılmış vəsait 2062,5 mln. manat və ya 69% artmışdır. Hesabat ilində 13 sifarişçi üzrə ilin əvvəlində layihələrin maliyyələşdirməsinə nəzərdə tutulmuş vəsait 37% və ya 262,53 mln. manat azaldılmış və 8 sifarişçi üzrə digər layihələrin maliyyələşməsinə yönəldilmişdir.

Belə ki, icra edilmiş vəsaitin 76,6%-i yalnız nəqliyyat infrastrukturuna yönəldilmiş vəsait təşkil etmişdir. O cümlədən, Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin layihələri üzrə 3373,9 mln. manat və ya 70,3%, "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC-nin 302 mln. manat və ya 6,3%, qalan 23,4% isə digər layihələrin payı təşkil etmişdir.

Hesabat ilində ilkin təyinatla nisbətən azalmalar isə əsasən Kənd Təsərrüfat Nazirliyi üzrə 157,4 mln. manat və ya 60,1%, "Qarabağ İqtisadi Rayonunda Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti" Publik Hüquqi Şəxs üzrə 50,0 mln. manat və ya 19,1% və s. təşkil etmişdir.

5.2.1.4.3. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılmış vəsaitlər üzrə debitor borcları hesabat ilinin əvvəlinə nisbətən dəfələrlə artmışdır.

Təşkilatlardan alınmış hesabat əsasən İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılmış vəsaitlər üzrə 2023-cü ilin əvvəlinə 6 sifarişçi üzrə mövcud olan 157,7 mln. manat debitor borcu il ərzində 286,3 mln. manat və ya 2,8 dəfə artaraq 444,0 mln. manat olmuşdur. O cümlədən hesabat ilinin sonuna Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi üzrə 54,4 mln. manat, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi üzrə 41,7 mln. manat, "Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonunda 2 sayılı Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti" Publik Hüquqi Şəxs üzrə 274,0 mln. manat, Qarabağ İqtisadi Rayonunda Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti publik hüquqi şəxsi üzrə 49,0 mln. manat, "Azərişiq" ASC üzrə 8,8 mln. manat, Elm və Təhsil nazirliyi üzrə 0,7 mln. manat debitor borcu yaranmışdır.

5.2.1.4.4. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılmış vəsaitlərdən əhəmiyyətli məbləğlərdə vəsait layihələrin sifarişçilərinin və ya sifarişçi funksiyasını həvalə etdiyi tabeli qurumların hesablaşma hesablarında saxlanması büdcə ilində nəzərdə tutulmuş vəsaitin tam icrasına səbəb olmuşdur.

Hesabat ilinin sonuna 5 sifarişçi üzrə ümumilikdə 280,2 mln. manat vəsait layihələrin icrası üzrə öhdəliklərin icrasına yönəldilməyərək hesablaşma hesablarında saxlanmışdır. O cümlədən Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi üzrə 16,0 mln. manat, "Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonunda 1 sayılı Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti" Publik Hüquqi Şəxs üzrə 92,1 mln. manat, Qarabağ İqtisadi Rayonunda Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti publik hüquqi şəxsi üzrə 130,1 mln. manat, Səhiyyə nazirliyi üzrə 32,2 mln. manat, "Melorasiya və Su Təsərrüfatı" ASC üzrə 7,9 mln. manat və Azərbaycan Dəmir Yolları QSC üzrə 1,9 mln. manat təşkil etmişdir.

5.2.1.4.5. Əsaslı vəsait qoyuluşunda olduğu kimi işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılmış vəsait üzrə də keçid layihələr üstünlük təşkil etmişdir.

Belə ki, 21 sifarişçi üzrə təqdim edilmiş hesabatda əsasən maliyyələşdirilməsi həyata keçirilən 237 layihədən ümumi dəyəri 1145,2 mln. manat 35 layihə başa çatmış, ümumi dəyəri 26414,8 mln. manat olan 202 layihə keçid layihəsi olmuşdur.

Keçid layihələrdə 17 layihə üzrə 55% nəqliyyat infrastrukturunun, 96 layihə üzrə 29% işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpa və quruculuq üzrə sifarişçi olan 3 publik hüquqi şəxsin, 18 layihə üzrə 5%-i enerji infrastrukturunun və 71 layihə üzrə 11% digər infrastrukturun payı təşkil edir.

5.2.2. İqtisadi təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili

5.2.2.1. Hesabat ilində iqtisadi təsnifatın əksər bölmələri üzrə dövlət büdcəsi xərclərində artım izlənmiş, əvvəlki ildə olduğu kimi qeyri-maliyyə aktivlərinə yönəldilən xərclərin payı daha çox olmuşdur.

2023-cü ildə dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifat üzrə təhlili 2022-ci illə müqayisədə iqtisadi təsnifatın 2 bölməsi (Qrantlar və digər ödənişlər, Öhdəliklər üzrə əməliyyatlar) istisna olmaqla, digər bütün bölmələr üzrə artımın qeydə alındığını göstərir (Cədvəl 44).

Cədvəl 44. 2022-2023-cü illərdə iqtisadi təsnifat üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin icrası, mln. manatla

Bölmələr	2022		2023			
	icra	xüsusi çəkisi, %	yenidən baxılmış	icra	xüsusi çəkisi, %	icra səviyyəsi, %-lə
Cəmi xərclər	32064,6	100,0	36624,8	36458,0	100,0	99,5
Əməyin ödənişi	7465,7	23,3	8497,2	8130,1	22,3	95,7
Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması	6731,9	21,0	7251,1	7472,7	20,5	103,1
Faizlər üzrə ödənişlər	632,3	2,0	868,0	868,0	2,4	100,0
Subsidiyalar	1401,7	4,4	1681,8	1461,5	4,0	86,9
Qrantlar və digər ödənişlər	446,9	1,4	579,7	439,9	1,2	75,9
Sosial ödənişlər	3550,7	11,1	4069,1	4396,4	12,1	108,0
Qeyri-maliyyə aktivləri	10667,6	33,3	12714,4	12688,6	34,8	99,8
Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar	9,7	0,0	650,0	687,1	1,9	105,7
Öhdəliklər üzrə əməliyyatlar	1158,2	3,6	313,6	313,6	0,9	100,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilində mütləq ifadədə ən böyük artım (2021,0 mln. manat) “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsi, nisbi ifadədə ən böyük artım (70,8 dəfə) isə “Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar” bölməsi üzrə olmuşdur. “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsi üzrə artım əsasən işğaldan azad olunmuş ərazilərin

yenidən qurulması və bərpası xərclərinin artımı ilə, "Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar" bölməsi üzrə artım isə dövlət büdcəsindən ölkə daxilində bəzi qurumlarda ("Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi (Azərkosmos)" PHŞ, "Azərişiq" ASC, "Azərenerji" ASC, "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC) və Azərbaycan Respublikasının həmtəsisçisi olduğu beynəlxalq investisiya və inkişaf fondlarında nizamnamə kapitalının artırılmasına vəsait yönəldilməsi ilə əlaqədardır.

2022-ci illə müqayisədə mütləq və nisbi ifadədə ən böyük azalma (844,6 mln. manat və yaxud 72,9%) "Öhdəliklər üzrə əməliyyatlar" bölməsi üzrə qeydə alınmışdır ki, bu da hökumət tərəfindən cəlb edilmiş kreditlər üzrə əsas borc ödənişlərinin 2023-cü ildə dövlət büdcəsinin xərclərindən çıxarılaraq, yenidən maliyyələşdirilmə vasitəsilə təmin edilməsi ilə bağlı olmuşdur.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərinin tərkibində "Qeyri-maliyyə aktivləri" bölməsi daha yüksək xüsusi çəkiyə sahib olmuş və onun büdcədə payı əvvəlki illə müqayisədə 1,5 faiz bəndi artaraq 34,8% təşkil etmişdir.

Dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifat üzrə icra səviyyəsinə nəzər salsaq, təsdiq edilmiş (yenidən baxılmış) büdcə ilə müqayisədə icra səviyyəsinin 75,9%-108,0% arasında dəyişdiyini görürük. Ən aşağı icra səviyyəsi (75,9%) "Qrantlar və digər ödənişlər" bölməsi üzrə olmuşdur ki, bu da dövlət büdcəsindən Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə ayrılmış dotasiyanın təsdiq edilmiş məbləğdən 137,8 mln. manat və ya 30,4% az olması ilə əlaqədardır. Ən yüksək icra səviyyəsi (108,0%) isə "Sosial ödənişlər" bölməsi üzrə qeydə alınmışdır.

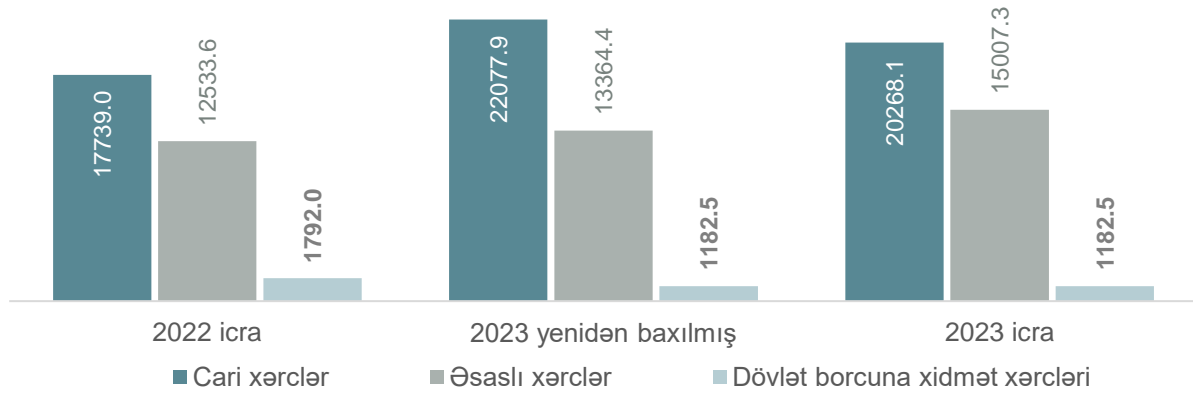
Bəzi bölmələr üzrə yenidən baxılmış büdcə ilə müqayisədə icra səviyyəsinin 100,0%-dən yüksək, bəziləri üzrə isə çox aşağı olması "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 18.4 və 19.6-cı maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq iqtisadi təsnifatın bölmələri arasında dəyişikliklərin aparılması ilə əlaqələndirilə bilər.

5.2.2.2. Hesabat ilində qanunvericiliyə əsaslanaraq edilən dəyişikliklər nəticəsində cari xərclərin bir hissəsinin əsaslı xərclərə yönəldilməsi bu xərclər üzrə proqnozlardan əhəmiyyətli kənarlaşma ilə nəticələnmişdir.

2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabat əsasən icra edilmiş dövlət büdcəsində cari xərclər 20268,1 mln. manat, əsaslı xərclər 15007,3 mln. manat, dövlət borcuna xidmət xərcləri isə 1182,5 mln. manat təşkil etmişdir (Şəkil 22). 2022-ci illə müqayisədə cari və əsaslı xərclər müvafiq olaraq 14,3% və 19,7% artmış, dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət xərcləri isə 34,0% azalmışdır.

Şəkildən göründüyü kimi, hesabat ilində həm cari, həm də əsaslı xərclərin məbləğlərində artım qeydə alınsa da, icra məbləğləri yenidən baxılma zamanı təsdiq edilmiş məbləğlərlə müqayisədə əhəmiyyətli fərqlənmişdir. Belə ki, yenidən baxılan məbləğlə müqayisədə cari xərclərin 1809,8 mln. manat az icra olunması fonunda icra edilmiş əsaslı xərclər proqnozu 1642,9 mln. manat üstələmişdir.

Şəkil 22. 2022-2023-cü illərdə dövlət büdcəsi xərclərinin strukturu, mln. manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, analoji hal 2022-ci ildə də müşahidə edilmişdir ki, bu da ehtiyat fondlar və bölüşdürülməmiş xərclər üzrə təsdiq edilmiş əksər göstəricilərin ilkin olaraq cari xərclərə aid edilməsi, büdcənin icrası prosesində (il ərzində həyata keçirilən dəyişikliklər nəzərə alınmaqla) isə həmin xərclərin bir hissəsinin əsaslı xərclərə yönəldilməsi ilə əlaqələndirilə bilər. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda əsasən “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 19.6-cı maddəsinə uyğun olaraq 2023-cü il dövlət büdcəsinin bəzi xərclərinin icrası zamanı qənaət olunmuş vəsait hesabına həmin Qanunun 6.2-ci maddəsinin tələbi gözlənilməklə Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna təsdiq edilmiş 119,5 mln. manatla yanaşı, əlavə olaraq 1532,0 mln. manat da yönəldilmiş (bu xərclərin demək olar ki, hamısı təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində cari xərc kimi nəzərdə tutulmuşdur) və ümumilikdə Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan 1369,8 mln. manat, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan isə 261,8 mln. manat əsaslı xərclərin maliyyələşdirilməsinə istifadə edilmişdir. Bununla yanaşı, təxminən 40,0 mln. manat məbləğində bölüşdürülməmiş xərclər təsdiq edilmiş büdcədə cari xərc kimi nəzərdə tutulsa da, icra prosesində əsaslı xərclərə yönəldilmişdir.

Xatırladaq ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin yenidən baxılan layihəsində əsaslı xərclərin icra məbləğinin nəzərdə tutulan göstəricidən də artıq olacağı şərh edilmişdir.

5.2.2.3. Hesablama Palatası hesabat ilində də cari və əsaslı xərclərin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun hesablanmadığı, eləcə də dövlət büdcəsinin cari, əsaslı və borca xidmətlə bağlı xərclərin məbləğinin dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda əks etdiriləndən fərqləndiyi qənaətidir.

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda cari, əsaslı və dövlət borcu üzrə əks etdirilmiş xərc məbləğlərinin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə tam uyğun hesablanmadığını deməyə əsas verir. Belə ki, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.1.3-cü maddəsinə əsasən, dövlət büdcəsi xərclərinin strukturunda layihələrdə pay iştirakı xərcləri əsaslı

xərclərin tərkibində nəzərdə tutulmadığı halda, 2023-cü ildə bu istiqamətdə icra edilmiş 71,9 mln. manat vəsait dövlət büdcəsinin əsaslı xərclərinə aid edilmişdir. Qeyd edək ki, bu xərclərin əsaslı xərclərə aid edilməsi xərclərin mahiyyət etibarilə "Azərbaycan tərəfindən layihələrə kapital qoyuluşu"ndan ibarət olması ilə əlaqələndirilir.

Eyni zamanda, dövlət borcu üzrə bank xərcləri qanunvericiliyə əsasən cari xərclər hesab edildiyi halda, hesabat ilində dövlət borcu üzrə bank xidmətləri haqqının ödənilməsi ilə bağlı 0,9 mln. manat məbləğində xərclər dövlət borcu xərclərinə daxil edilmişdir.

Ümumiyyətlə dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatla əsasən 2023-cü ildə əsaslı xərclər **15007,3 mln. manat** təşkil edir. Hesablamalar göstərir ki, müvafiq məbləğ 4 komponentdən ibarətdir (Cədvəl 45).

Cədvəl 45. Əsaslı xərclərin istiqamətləri, mln. manatla

İstiqamət	Cəmi
Qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması (İqtisadi təsnifat üzrə 310000)	12688,6
Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar (İqtisadi təsnifat üzrə 320000)	687,1
Prezidentin Ehtiyat Fondunun əsaslı xərcləri	261,8
Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondunun əsaslı xərcləri	1369,8
Cəmi	15007,3

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

İlk 3 komponentin məbləği müxtəlif hesabatlar üzrə aparılan hesablamalarla təsdiqlənsə də, Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə məbləğin (istiqamətlər üzrə tərkibinin təhlili əsasında) bir qədər çox olduğunu demək üçün müəyyən əsaslar yaranır.

Bundan əlavə, illik hesabatla əsasən borca xidmət xərcləri 1182,5 mln. manat təşkil edir. Lakin aparılan təhlillər bunun daha çox olduğunu göstərir. Belə ki, hesabat ilində dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan yönəldilən Dövlət zəmanətli istiqrazlar üzrə Azərbaycan Respublikası Hökumətinin Mərkəzi Bank qarşısında mövcud olan öhdəliklərinin qarşılınması üçün 109,6 mln. manat borca xidmət xərclərində nəzərə alınmamışdır.

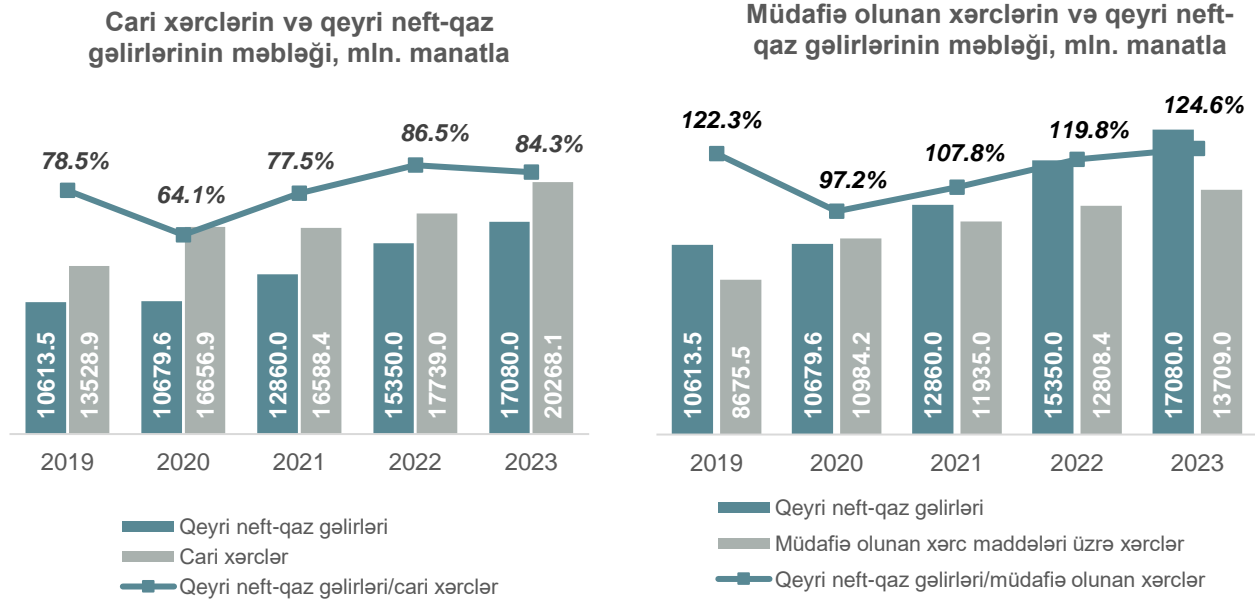
5.2.2.4. 2023-cü ildə cari xərclərin qeyri neft-qaz gəlirləri ilə təmin olunma səviyyəsinin azalması fonunda müdafiə olunan xərclər üzrə müvafiq nisbətdə müsbət dinamika izlənmişdir.

Hesabat ilində qeyri neft-qaz iqtisadiyyatının artımı fonunda dövlət büdcəsinin qeyri neft-qaz gəlirləri 11,3% artaraq 17080,0 mln. manat təşkil etmişdir. Lakin cari xərclərin artımının (14,3%) qeyri neft-qaz gəlirlərinin artımını üstələməsi cari xərclərin qeyri neft-qaz gəlirləri hesabına təmin olunma səviyyəsinin azalması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, 2023-cü ildə qeyri neft-qaz gəlirləri/cari xərclər nisbəti əvvəlki ilə müqayisədə 2,2 faiz bəndi azalaraq 84,3% təşkil etmişdir.

Cari xərclərin qeyri neft-qaz gəlirləri ilə təmin olunma səviyyəsi azalsa da, müdafiə olunan xərclər üzrə müvafiq nisbətdə əvvəlki ilə müqayisədə artım qeyd edilmiş və qeyri neft-qaz gəlirləri hesabına dövlət büdcəsinin müdafiə olunan xərclərini tam maliyyələşdirmək mümkün olmuşdur (Şəkil 23). Belə ki, 2022-ci illə müqayisədə əməyin ödənişi və sosial ödənişlərlə bağlı xərclərin müvafiq

olaraq 664,4 mln. manat (8,9%) və 845,7 mln. manat (23,8%) artması, dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmətlə bağlı xərclərin 609,5 mln. manat (34,0%) azalması nəticəsində müdafiə olunan xərclər də 900,6 mln. manat (7,0%) artaraq 13709,0 mln. manat təşkil etmişdir. Lakin bu artımın dövlət büdcəsinin qeyri neft-qaz daxilolmaları üzrə artımdan 829,4 mln. manat az olması səbəbindən müdafiə olunan xərclərin qeyri neft-qaz gəlirləri hesabına təmin olunma səviyyəsi əvvəlki illə müqayisədə 4,8 faiz bəndi artaraq 124,6% təşkil etmişdir.

Şəkil 23. Cari və müdafiə olunan xərclərin qeyri neft-qaz gəlirləri hesabına maliyyələşdirilməsinin təhlili

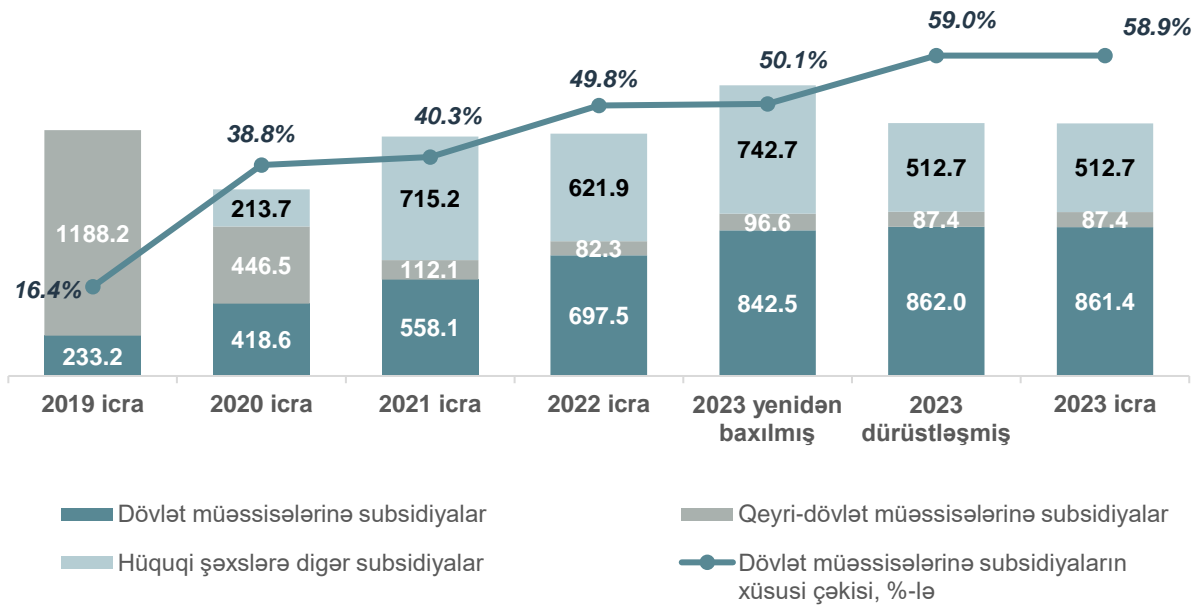

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

5.2.2.5. Təhlillər son 5 ildə subsidiyaların ümumi məbləğində nəzərəcarpacaq artımın olmaması fonunda dövlət müəssisələrinə subsidiyaların əhəmiyyətli dərəcədə artaraq cəmi subsidiyalarda ən yüksək xüsusi çəkiyə sahib olduğunu göstərir.

2023-cü ildə dövlət büdcəsində subsidiyalar üzrə 110 istiqamətdə 1461,5 mln. manat məbləğində vəsait icra edilmişdir ki, bu da icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərinin 4,0%-ni təşkil edir (2022-ci ildə 4,4%). Hesabat ilində icra edilmiş subsidiyalar təsdiq edilmiş (yenidən baxılmış) məbləğlə müqayisədə 13,1%, dürüstləşmiş məbləğlə müqayisədə 0,04% az, 2022-ci ilin icrası ilə müqayisədə isə 4,3% çox olmuşdur. Subsidiyanın əvvəlki illə müqayisədə artımı dövlət və qeyri-dövlət müəssisələrinə subsidiyaların müvafiq olaraq 23,5% və 6,2% artımı, hüquqi şəxslərə digər subsidiyaların isə 17,6% azalması fonunda baş vermişdir. Dövlət müəssisələrinə subsidiyaların əhəmiyyətli artımı nəticəsində bu subsidiyaların cəmi subsidiyalarda payı 9,1 faiz bəndi artaraq 58,9%-ə yüksəlmişdir (Şəkil 24).

Şəkil 24. 2019-2023-cü illər üzrə subsidiyalar barədə məlumat, mln. manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ümumiyyətlə, son 5 ildə dövlət büdcəsindən ayrılan subsidiyaların məbləğinə nəzər salsaq, 2019-cu illə müqayisədə onun məbləğinin nəzərəcarpacaq dərəcədə dəyişməyərək 40,1 mln. manat və yaxud 2,8% artdığını görürük. Bunun müqabilində dövlət müəssisələrinə subsidiyaların məbləği 2019-cu illə müqayisədə 3,7 dəfə, onun cəmi subsidiyalarda xüsusi çəkisi isə 3,6 dəfə artmışdır. Başqa sözlə, qeyri-dövlət müəssisələrinə və hüquqi şəxslərə digər subsidiyaların azalması hesabına dövlət müəssisələrinə subsidiyalar əhəmiyyətli şəkildə böyümüşdür. Aparılan təhlillər qeyd olunan artımda publik hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitin də təsirinin əhəmiyyətli olduğunu deməyə əsas verir. Belə ki, 2019-cu ildə ümumilikdə 9 PHŞ-yə 149,2 mln. manat subsidiya ayrılmışdır ki, bu vəsait də dövlət büdcəsində qeyri-dövlət müəssisələrinə subsidiya kimi uçota alınmışdır. Hesabat ilində isə ümumilikdə 51 PHŞ-yə dövlət sifarişi əsasında bir sıra iş və xidmətlərin həyata keçirilməsi üçün dövlət büdcəsindən 442,1 mln. manat məbləğində vəsait ayrılmış, bunun da demək olar ki, hamısı dövlət müəssisələrinə subsidiyalar paraqrafında qeyd edilmişdir.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatası əvvəlki rəylərində PHŞ-lərə ayrılan vəsaitin dövlət sifarişi ilə əlaqədar olduğu üçün "Subsiyalar" bölməsində uçotunu düzgün hesab etməmişdir. Bununla bağlı Hesablama Palatasının tövsiyəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən nəzərə alınaraq VBT-yə dəyişiklik edilmiş və 2024-cü ilin dövlət büdcəsində PHŞ-lərə ayrılan vəsait "Qrantlar və digər ödənişlər" bölməsində yaradılmış müvafiq maddədə nəzərdə tutulmuşdur.

2023-cü ilin təsdiq edilmiş (yenidən baxılmış) büdcəsində subsidiyalar üzrə 1681,8 mln. manat vəsait nəzərdə tutulsa da, il ərzində həyata keçirilən dəyişikliklər nəticəsində həmin məbləğ 219,7 mln. manat (13,1%) azaldılaraq 1462,1 mln. manata endirilmişdir. Belə ki, həyata keçirilən dəyişikliklər nəticəsində qeyri-dövlət müəssisələrinə və hüquqi şəxslərə digər subsidiyalar müvafiq olaraq 9,2 mln. manat və 230,0 mln. manat azaldılmış, dövlət müəssisələrinə subsidiyalar isə 19,5 mln. manat artırılmışdır. Qeyri-dövlət müəssisələrinə və hüquqi şəxslərə digər subsidiyaların icra

məbləği dürüstləşmiş məbləğə bərabər olmuş, dövlət müəssisələrinə subsidiyalar isə müvafiq məbləğdən 0,6 mln. manat az icra edilmişdir. Qeyd edək ki, dürüstləşmə zamanı azaldılan məbləğin əhəmiyyətli hissəsi ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlərə yönəldilən subsidiyalarla bağlı olmuşdur.

2023-cü ildə Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri əvvəlki illərdə olduğu kimi, dövlət büdcəsindən subsidiya adı altında ayrılan vəsaitin başqa istiqamətlərdə istifadə edildiyini, bəzi hallarda isə ehtiyac olmadığı halda subsidiya ayrıldığını deməyə əsas verir. *Belə ki, kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri ilə müəyyən olunmuşdur ki, büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatının "Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar" paraqrafından dövlət sifarişini yerinə yetirmək üçün (dövlət sifarişini rəsmiləşdirən müqavilələr çərçivəsində) ayrılmış vəsaitin tərkibində dövlət büdcəsinin cari xərclərinə, eyni zamanda təşkilatın gəlirdən çıxılan xərclərinə (cari xərclərinə) aid edilməyən əsaslı xərc məzmunlu maliyyələşmələr də mövcud olmuşdur.*

Qeyd edək ki, Dövlət Maliyyə Statistika Təlimatına əsasən subsidiya cari xərclərin ödənilməsi məqsədilə verilən transfert olmaqla, qeyri-maliyyə aktivlərinin alınmasına, borcun bağlanmasına və bu kimi digər istiqamətlərə yönəldilə bilməz.

Xatırladaq ki, kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərinə əsaslanaraq Hesablama Palatası əvvəlki rəylərində dövlət büdcəsindən subsidiyaların verilməsi mexanizmini tənzimləyən aydın meyarların və konkret qaydaların olmasının vacibliyini şərh etmişdir.

İcra edilmiş tövsiyə - *Dəmir yolu nəqliyyatı ilə sərnişinlərin daşınması fəaliyyətinin subsidiyalaşdırılması məsələlərinin tənzimlənməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2024-cü il 27 mart tarixli 178 nömrəli Qərarı ilə "Bakı şəhəratrafı dəmiryol nəqliyyatı ilə sərnişindaşıma fəaliyyəti üzrə subsidiya verilməsi Qaydaları" təsdiq edilmişdir.*

5.2.3. İnzibati təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili

5.2.3.1. Dövlət büdcəsi xərclərinin ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən icrası vəziyyətinin təhlili

5.2.3.1.1. Hesabat ilində icra olunmuş dövlət büdcəsi xərclərinin 85,5%-ni əhatə edən hesabatlar Hesablama Palatası tərəfindən üzləşdirilməklə təhlil edilmiş, büdcə vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı hesabatlar üzrə əhəmiyyətli kənarlaşma müəyyən edilməmişdir.

Son illərdə olduğu kimi, 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair Rəydə də Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsi vəsaitlərinin icraçısı olan qurumların vəsaitlərin istifadəsi ilə bağlı təqdim etdiyi hesabatların təhlilinin nəticələrindən də istifadə edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən Rəyin tərtib edilməsi zamanı 158 qurum və 1 istiqamət üzrə 31,2 mlrd. manatı əhatə edən və vəsaitlərin icrasını təsdiq edən xəzinə üzvləşmə aktları və digər sənədlər (qurumlar tərəfindən təqdim edilən bank hesablarından çıxarış, arayış və s.) nəzərdən keçirilmişdir ki, bu da icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərinin 85,5%-ni təşkil edir. Qeyd edək təhlilin əhatə dairəsi əvvəlki ilə nəzərən 6,3 mlrd. manat və ya 7,9 faiz bəndi artmışdır.

Aparılmış analitik prosedurlarla qurumlar tərəfindən büdcə təşkilatlarının vəsaitlərinin icrası ilə bağlı təqdim olunan hesabatların müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabatları ilə müqayisəsi nəticəsində əhəmiyyətli sayılacaq məsələlər müəyyən edilməmişdir.

Lakin bəzi hallarda VBT-də ayrıca baş kredit sərəncamçısı olaraq müəyyən edilmiş bəzi qurumların xərcləri ayrıca deyil, tabe olduğu qurumla tərkibində əks etdirilmişdir.

5.2.3.1.2. Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən icra vəziyyətinin təhlili dürüstləşmiş təyinatla müqayisədə icra səviyyəsinin yüksək olduğunu göstərmişdir.

2023-cü il dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə proqnozlaşdırılmış 36624,8 mln. manat xərclər inzibati təsnifatı üzrə ümumilikdə 235 istiqaməti, dürüstləşmiş proqnoz 233 istiqaməti, icra edilmiş 36458,0 mln. manat məbləğində xərclər isə 230 istiqaməti əhatə etmişdir. İcra göstəricisi üzrə sayın azalması təsdiq edilmiş büdcədə bölüşdürülməyən xərc istiqamətlərinin icra prosesində bölgüsünün aparılması ilə əlaqədardır. Dürüstləşmiş proqnoz istiqamətlərində azalma 2 istiqamət (xüsusi təhlükəli heyvan xəstəlikləri ilə əlaqədar zərər çəkən hüquqi və fiziki şəxslərə dəymiş maddi ziyanın ödənilməsi, müfəssəl ərazi planlaşdırılması sənədlərinin hazırlanması) üzrə xərclərin dürüstləşmə zamanı nəzərdə tutulmaması ilə bağlıdır. Bununla yanaşı, 2023-cü ildə Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində "Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu" PHŞ üzrə proqnozlaşdırılmış vəsait dürüstləşmə zamanı Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində "Sahibkarlığın İnkişafı Fondu" PHŞ üzrə nəzərdə tutulmuşdur.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, icra hesabatlılığında yerli icra hakimiyyəti orqanlarının bölgüsü rayonlar üzrə əks etdirilməmişdir ki, bu bir tərəfdən rayon icra hakimiyyətləri üzrə xərclərin hesabatlılıqda görünməməsinə, digər tərəfdən həmin qurumların xərclərinin Hesablama Palatası tərəfindən üzləşdirilməməsinə səbəb olmuşdur.

Dürüstləşmiş təyinatla müqayisədə icra səviyyəsinə nəzər salsaq, ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə icra səviyyəsinin yüksək olduğunu və 81,6%-100,0% arasında dəyişdiyini görürük. Belə ki icra səviyyəsi:

- ✓ 2 halda 81,6%-90,0%;
- ✓ 11 halda 91,0%-99,0% (Cədvəl 46);
- ✓ 18 halda 99,1%-99,9%;
- ✓ qalan hallarda 100,0% təşkil etmişdir.

Cədvəl 46. Dürüstləşmiş təyinata qarşı icra faizi nisbətən aşağı olan xərc istiqamətləri (inzibati təsnifat) mln. manatla

İnzibati təsnifat üzrə xərc istiqamətləri	Dürüstləşmiş təyinat	İcra	İcra faizi
Sosial müdafiə, pensiya və digər sosial təminat	6,5	5,3	81,6
Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti başçısının yanında olan Mənzil-Kooperativ Təsərrüfatı İdarəsi	0,33	0,29	87,2
AR Gənclər və İdman Nazirliyi	67,1	61,4	91,6

Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkənar xərcləri	820,8	765,4	93,3
Yerli icra hakimiyyəti orqanları	742,3	710,2	95,7

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Təhlil göstərir ki, dövlət büdcəsində 4 qurumun (Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi, Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi) payı dövlət büdcəsi xərclərinin 44,1%-ni təşkil etmişdir.

Ayrı-ayrı qurumlar üzrə məlumatların təhlilinə əsasən qeyd edək ki, əksər qurumlarda bölgüsü əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş xərclərin xüsusi çəkisi ümumi icra edilmiş xərclərdə üstünlük təşkil etsə də, 50 qurum üzrə əksinə olmuşdur. Başqa sözlə 50 quruma ilkin büdcədən təsdiq edilmiş məbləğdən daha çox il ərzində bölgüsü aparılan istiqamətlərdən (ehtiyat fondları, bloklanmış xərclər və s) xərc aparılmışdır.

5.2.3.2. Publik hüquqi şəxslərə və bəzi fondlara ayrılmış vəsaitlərin icrasının təhlili

5.2.3.2.1. Hesabat dövründə dövlət büdcəsi və PHŞ-lər arasında fiskal münasibətlər genişlənməmiş, dövlət büdcəsindən vəsait ayrılan PHŞ-lərin sayında və icra məbləğində artım müşahidə edilmişdir.

Hesabat dövründə 51 PHŞ-yə (2022-ci ildə 40 PHŞ) dövlət sifarişi əsasında bir sıra iş və xidmətlərin həyata keçirilməsi üçün dövlət büdcəsindən 442,1 mln. manat məbləğində vəsait ödənilmişdir. Bu rəqəm 2022-ci ilə müqayisədə 122,4 mln. manat və ya 38,3% çoxdur.

Dövlət sifarişi ilə yanaşı, dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı istiqamətləri üzrə ümumilikdə 8,0 mlrd. manatdan çox vəsait publik hüquqi şəxslər (dövlət büdcəsində ayrıca müstəqil kredit sərəncamçısı kimi göstərilən PHŞ-lər) tərəfindən icra edilmişdir. Qeyd edək ki, bu məbləğə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun, işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpaasının, ehtiyat fondlarının, dövlət sifarişi ilə bağlı olmayan digər istiqamətlərin xərcləri də daxil edilmişdir.

PHŞ-lərin iqtisadi mahiyyəti ictimai və ümumdövlət sektorunda kvazi-fiskal əməliyyatlar hesabına büdcə xərclərini və büdcə yükünü azaltmaq olsa da, hesabat dövründə bəzi məqamlarda buna riayət edilməmişdir. PHŞ-lər tərəfindən dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin icrası ilə bağlı Hesablama Palatasına təqdim edilən hesabatların təhlili göstərir ki, bəzi PHŞ-lərin digər mənbələrdən gəlirlərinin olmaması və ya az olması fonunda saxlanma xərcləri büdcə vəsaitləri hesabına təmin edilmişdir.

Eləcə də, auditlər bəzi hallarda PHŞ-lərdə vəsait istifadəsinin məqsədinin dövlət orqanından heç bir xüsusiyyəti ilə fərqlənməməsi halında daha yüksək xərclərin edildiyini qeyd etmək imkanı verir.

Qeyri-büdcə gəlirlərinin tərkib hissəsi kimi sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə olunmuş pul vəsaitlərinin məbləğinin dövlət sifarişi üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən gəlirlərə nisbətinin artmasına baxmayaraq, dövlət büdcəsinin vəsaitlərindən asılılığın tədricən (müvafiq hədlərdə) azaldılmasına nail olunmamaqla, asılılıq səviyyəsi artmışdır.

Həmçinin, hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun qeyri-büdcə gəlirləri üzrə əlavə potensialın da mövcudluğu şəraitində əməyin ödənişi və mükafatlandırılması xərclərinin qeyri-büdcə mənbələri hesabına maliyyələşdirilməsində irəliləyişlər əldə olunmamışdır. Bu isə "Hüquqi nəticə yaradan hərəkətləri dövlətin adından həyata keçirən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yaratdığı publik hüquqi şəxsin (statusu Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə müəyyən edilən, habelə dövlət orqanlarının strukturuna daxil olmayan tabeliyindəki publik hüquqi şəxslər istisna olmaqla) işlər görülməsindən və xidmət göstərilməsindən əldə etdiyi vəsaitin (o cümlədən tutulan xidmət haqlarının) həmin publik hüquqi şəxsin sərəncamında qalan hissəsindən istifadə Qaydası"nın tələblərinin (3.1-ci bəndinin) pozulması deməkdir.

Dənizkənarı Bulvar İdarəsi və tabeliyində olan qurumlar üzrə dövlət vəsaitlərinin və əmlakının idarə olunmasının auditi

Eyni zamanda, aparılmış araşdırma dövlət sifarişinin formalaşması üzrə konkret mexanizmlərin və normativlərin olmadığını, həmçinin müxtəlif publik hüquqi şəxslərdə əməyin ödənilməsi xərclərinin fərqli şəkildə müəyyən edildiyini qeyd etməyə də imkan verir. Bundan əlavə, əksər hallarda normativlər yalnız büdcədən maliyyələşdirilən müəssisə, idarə və təşkilatlara şamil olunur, PHŞ-lərə münasibətdə isə tənzimləmənin sərbəstliyi görünür.

Publik hüquqi şəxslər tərəfindən təqdim edilən icra hesabatlarının təhlili göstərir ki, bəzi hallarda dövlət sifarişində PHŞ-lərin göracəkləri işlər və göstəracəkləri xidmətlərlə bağlı icra göstəriciləri konkret olaraq müəyyən edilməmişdir. Dövlət sifarişlərində göröləcək işlər üzrə PHŞ-lərin öhdəliklərinin kəmiyyət göstəriciləri ilə ifadə olunmaması dövlət büdcəsindən ayrılan bəzi vəsaitlər üzrə məqsədlərə hansı səviyyədə nail olunmasının müəyyənləşdirilməsinə, dövlət sifarişində nəzərdə tutulan işlərlə PHŞ-lər tərəfindən yerinə yetirilmiş işlərin müqayisəsinin aparılmasına maneə yaratmışdır. Bu hal eyni zamanda hesabat dövrü üçün müvafiq PHŞ-lər tərəfindən xərc ehtiyacının düzgün proqnozlaşdırılmamasına, bu isə öz növbəsində xərclərin proqnoz və icra göstəriciləri arasında fərqlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

5.2.3.2.2. 2022-ci ildə bəzi PHŞ-lərə dövlət sifarişləri üzrə ayrılmış vəsaitlərin tam icra edilmədən bank hesablarında saxlanması hesabat dövründə bəzi PHŞ-lər üzrə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş xərclərin dürüstləşdirilməsini şərtləndirsə də, bəziləri üzrə müvafiq qalıq vəsait nəzərə alınmamışdır.

2022-ci ilin dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin bir hissəsi PHŞ-lərin bank hesabında icra edilmədən saxlanılmışdır ki, bu da hesabat dövründə müvafiq PHŞ-lər üzrə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş xərclərə qənaət edilməsinə imkan yaratmışdır. PHŞ-lərlə dövlət sifarişləri ilə əlaqədar bağlanmış müqavilələrin təhlili, eləcə də dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı aparılmış dəyişikliklər bəzi hallarda müvafiq PHŞ-lər üzrə ilkin təsdiq edilmiş xərc məbləğlərinin əvvəlki ildən qalığın mövcud olması səbəbi ilə azaldıldığını deməyə əsas verir.

Yuxarıda qeyd edilənlərlə yanaşı, Hesablama Palatasının kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərinin nəticələri göstərir ki, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin müvafiq göstəricilərinin düzgün qiymətləndirilməməsi, o cümlədən əvvəlki ilin sonuna sərbəst pul vəsaitlərinin qalıqlarının tam nəzərə alınmaması şəraitində hər növbəti ilin dövlət sifarişi qismində dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına təklif olunan tələbatın ilkin məbləği yetərincə əsaslandırılmadan cari ilin gözlənilən və ya faktiki icrasını üstələyir. Bu isə "Büdcə sistemi haqqında" Qanunun 11-ci (11.2-ci) maddəsinin, "Dövlət büdcəsinin tərtibi və icrası Qaydaları"nın 2.2-ci, eyni zamanda "Dövlət adından yaradılan publik hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsi hesabına məqsədli vəsaitlərin ödənilməsi Qaydası"nın 1.3-cü və 2.1-1-ci bəndlərinin tələbləri ilə uyğunsuzluqlar yaradır.

Eyni zamanda, dövlət sifarişinin rəsmiləşdirilməsi çərçivəsində müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı ilə bağlanan "Dövlət adından yaradılan publik hüquqi şəxsə dövlət büdcəsi hesabına məqsədli vəsaitlərin ödənilməsi üzrə müqavilə"lərdə (əlavəsində) bir qayda olaraq, dövlət sifarişi ayrı-ayrı istiqamətlər və qiymətlər üzrə qeyd edilmir, bəzi hallarda müqavilə məbləğinin hesablanması prosesində qeyri-büdcə mənbələrindən əldə olunacaq gəlirlərin həcmünün müvafiq hədlərdə nəzərə alınması təmin edilmir ki, bu da dövlət sifarişinin formal xarakter daşdığını demək üçün müəyyən əsaslar yaradır.

Qurumlar tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilən məlumatların təhlili də bəzi hallarda tələbatın düzgün proqnozlaşdırılmaması şəraitində PHŞ-lərə ayrılan vəsaitlərin bir hissəsinin bank hesablarında qaldığını göstərir. Belə ki, hesabat ilində ("Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi (Azerkosmos)" PHŞ-yə "Azersky-2" peyk texnologiya proqramı ilə əlaqədar nizamnamə kapitalının artırılması şəklində dövlət büdcəsindən 85,0 mln. manat ayrılsa da, vəsait ilin sonunda PHŞ-nin bank hesabında qalmışdır. Qurum tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlarda texnoloji proqramın icrasına 2024-cü ildən başlanıldığı qeyd edilmişdir.

Həmçinin Azərbaycan Dövlət Ehtiyatları Agentliyinin məlumatlarına əsasən, 2023-cü ilin əvvəlinə və sonuna bank hesablarının qalığında göstərilən pul vəsaitlərindən 44,5 mln. manatı Agentliyin sərəncamında olduğu halda, dövlət büdcəsindən əlavə vəsait cəlb edilmişdir.

5.2.3.2.3. Dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin istifadəçiləri tərəfindən tələbatın və onun icrasının düzgün müəyyən edilməməsi nəticəsində vəsaitlərin müəyyən olunmuş məqsədlərə tam istifadə olunmayaraq müvafiq bank hesabında saxlanması ilə nəticələnmişdir.

2023-cü ildə Azərbaycan Respublikası İpoteka və Kredit Zəmanət Fonduna dövlət budcəsindən Fondun nizamnamə kapitalının artırılması (güzəştli ipoteka kreditlərinin maliyyələşdirilməsi) üçün 87,7 mln. manat və sahibkarlıq subyektlərinin manatla aldıkları kreditlərə hesablanmış faizlərə görə subsidiyanın verilməsi üçün 12,3 mln. manat olmaqla, cəmi 100,0 mln. manat vəsait ayrılmışdır. Güzəştli ipoteka kreditlərinin maliyyələşdirilməsi üçün ayrılmış 87,7 mln. manat vəsaitin Azərbaycan Respublikasının Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyinin (bundan sonra - MİDA) sərəncamında olan mənzillərin vətəndaşlar tərəfindən güzəştlə əldə edilməsinə yönəldilən hissəsi 40,0 mln. manat məbləğində müəyyən edilmiş, qalan 47,7 mln. manat isə digər güzəştli ipoteka kreditlərinin verilməsinə yönəldilmişdir. MİDA-nın sərəncamında olan mənzillərin güzəştli ipoteka kreditləri vasitəsilə satışına ilin əvvəlinə olan qalıqdan istifadə etməklə 2023-cü il ərzində 47,4 mln. manat vəsait sərf edilmişdir ki, bu da 2022-ci illə müqayisədə 3,5 mln. manat çoxdur. MİDA xətti ilə həmin məqsəd üçün 2017-2023-cü illər ərzində ümumilikdə 235,0 mln. manat vəsait ayrılmış, 31.12.2023-cü il tarixinədək müvəkkil banklar tərəfindən ümumilikdə 209,6 mln. manat məbləğində güzəştli ipoteka krediti verilmiş, əvvəlki illərin qalığı nəzərə alınmaqla 25,4 mln. manat məbləğində vəsait isə Fondun Mərkəzi Bankdakı hesablaşma hesabında istifadəsiz qalmışdır.

Fondun hesablaşma hesabında 25,4 mln. manatın istifadəsiz qalması fonunda 2023-cü ildə sahibkarlıq subyektlərinin manatla aldıkları kreditlərə hesablanmış faizlərə görə subsidiyanın verilməsi üçün dövlət büdcəsindən 12,3 mln. manat vəsait ayrılmışdır. İl ərzində bundan 6,6 mln. manat və ya 53,7% subsidiyaların verilməsinə istifadə edilmişdir. Ümumilikdə 2018-2023-cü illər ərzində sahibkarlıq subyektlərinin manatla aldıkları kreditlərə hesablanmış faizlərə görə subsidiyanın verilməsi üçün 53,8 mln. manat büdcə vəsaiti ayrılmış, faktiki icra 38,4 mln. manat təşkil etmiş, 15,4 mln. manat istifadəsiz qalmışdır. İl sonunda istifadəsiz qalan vəsait il ərzində dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitdən çox olmaqla, bu istiqamətə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitdə qənaət imkanlarının olduğunu deməyə əsas vermişdir.

Strategiyada Kiçik və orta biznesin (KOB) resurslara, o cümlədən maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi fəaliyyət istiqamətində İKZF-nin maliyyə mənbələrinin genişləndirilməsi tədbiri üzrə İKZF-nin zəmanəti ilə sahibkarlara manatla verilən və faiz subsidiyası ödənilən kreditlərin həcmnin 7% artması 2023-cü il üçün aralıq nəticə kimi müəyyənləşdirilmişdir.

5.2.3.3. Büdcədənkənar xərclərin icrasının təhlili

5.2.3.3.1. 2023-cü ildə icra edilmiş büdcədənkənar xərclərin artımında malların (işlərin və xidmətin) satın alınması xərcləri əhəmiyyətli rol oynamış, əvvəlki ildə olduğu kimi vəsaitin əsas hissəsi qeyri-maliyyə aktivlərinə xərc edilmişdir.

Hesabat ilində büdcə təşkilatlarının büdcədənkənar xərcləri təsdiq edilmiş smetanın 93,3%-ni təşkil edərək 765,4 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da 2022-ci illə müqayisədə 11,7 mln. manat və yaxud 1,6% çoxdur. 2023-cü ildə büdcədənkənar xərclərin məbləği və icra səviyyəsi əvvəlki illə müqayisədə artsa da, bu xərclərin icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərindəki payı 0,3 faiz bəndi azalaraq 2,1% təşkil etmişdir.

Ötən ildə olduğu kimi, 2023-cü ildə də icra edilmiş büdcədən kənar xərclərdə ən yüksək xüsusi çəkiyə 39,0%-lə iqtisadi təsnifat üzrə “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsi sahib olmuşdur (Cədvəl 47).

Cədvəl 47. İqtisadi təsnifat üzrə büdcədən kənar xərclərin icrası, mln. manatla

Bölmələr	2022		2023			
	icra	xüsusi çəki, %-lə	təsdiq edilmiş smeta	icra	icra səviyyəsi, %-lə	xüsusi çəki, %-lə
Cəmi xərclər	753,7	100,0	820,8	765,4	93,3	100,0
Əməyin ödənişi	305,2	40,5	311,8	293,4	94,1	38,3
Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması	127,9	17,0	178,8	158,7	88,7	20,7
Sosial ödənişlər	14,4	1,9	15,3	14,7	96,1	1,9
Qeyri-maliyyə aktivləri	306,2	40,6	314,8	298,6	94,8	39,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən də görüldüyü kimi, hesabat ilində qeyri-maliyyə aktivləri və əməyin ödənişinə yönəldilən büdcədən kənar xərclər yüksək paya malik olsa da, 2022-ci ilə müqayisədə həm məbləğləri, həm də xüsusi çəkiləri azalmış, malların (işlərin və xidmətin) satın alınması xərclərinin payı isə çoxalmışdır. Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması xərclərinin artması əsasən istehlakyönlü müxtəlif xidmətlərə və mətbəə məhsullarının alınmasına yönəldilən xərclərin artımı ilə, qeyri-maliyyə aktivləri üzrə xərclərin azalması isə əsasən qeyri-yaşayış binalarının tikintisi xərclərinin azalması ilə əlaqədar olmuşdur.

5.2.3.3.2. Hesablama Palatası təhlillərə əsaslanaraq, mənzillərin satışı ilə bağlı əvvəlki ildə istifadə edilməyən və vahid xəzinə hesabının qalıqına aid edilən vəsaitin hesabat ilinin gəlirlərinə aid edildiyi qənaətidir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədən kənar gəlir və xərclərinin təhlili inzibati təsnifat üzrə 3 istiqamət (İqtisadiyyat Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları) istisna olmaqla, digər bütün qurumlar üzrə icra edilmiş büdcədən kənar xərclərin onların sərəncamlarında qalan büdcədən kənar gəlirlərlə eynilik təşkil etdiyini göstərir (Cədvəl 48).

Cədvəl 48. Bəzi qurumlar üzrə büdcədən kənar gəlir və xərcləri məbləği, min manatla

İstiqamətlər	2022			2023		
	Büdcə təşkilatının sərəncamında qalan büdcədən kənar gəlir	Büdcədən kənar xərc	Fərq	Büdcə təşkilatının sərəncamında qalan büdcədən kənar gəlir	Büdcədən kənar xərc	Fərq
AR İqtisadiyyat Nazirliyi	363002,8	363002,8	0,0	53030,8	314309,5	-261278,7
AR Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	29329,2	8281,0	21048,2	33304,7	32971,9	332,8

Yerli icra hakimiyyəti orqanları	64291,6	64291,6	0,0	762,8	72663,5	-71900,7
----------------------------------	---------	---------	-----	-------	---------	----------

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Rəyin büdcədənənar gəlirlərlə bağlı hissəsində qeyd edildiyi kimi, İqtisadiyyat Nazirliyi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının büdcədənənar xərclərinin gəlirlərindən çox olması vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından həmin qurumlara yönəldilmiş vəsaitin ikili uçota yol verməmək məqsədilə büdcədənənar gəlirlərdə əks etdirilməməsi, lakin büdcədənənar xərclərdə uçota alınması ilə bağlıdır.

Digər bir qurum, yəni Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən icra edilmiş büdcədənənar xərclər isə müvafiq gəlirlərdən 0,3 mln. manat az olmuş və həmin vəsait qalıqda saxlanmışdır. Hesablama Palatası tərəfindən bu istiqamətdə aparılan təhlillər müvafiq Nazirlik tərəfindən 2022-ci ildə istifadə edilməyən 21,0 mln. manat məbləğindəki büdcədənənar gəlirlərin əksər (15,0 mln. manatdan çox) hissəsinin hesabat ilində istifadə edildiyini göstərir. Belə ki, qurumun hesabat ilində daxil olan büdcədənənar gəlirləri xərc edilmiş məbləğdən azdır.

Xərc edilməyən büdcədənənar gəlirlərin qalıqda saxlanması "Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən mənzillərin satışı və satışdan əldə olunan vəsaitdən istifadə Qaydası"nın 3.4-cü bəndi ilə əsaslandırılabilir. Lakin qeyd olunan hüquqi aktın tələblərinə uyğun olaraq əvvəlki ildə büdcədənənar gəlirə aid edilən lakin xərc edilməyən vəsait növbəti ilin dövlət büdcəsinin gəlirlərində bir daha tanınır ki, bu da real gəlirlərin çox göstərilməsinə səbəb olur.

Ümumiyyətlə qeyd olunmalıdır ki, büdcədənənar vəsaitlər üzrə Əsasnaməyə əsasən mənzil satışından daxilolmalar büdcədənənar gəlir kimi nəzərə alınmamalıdır.

5.2.3.3.3. Əvvəlki illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də bəzi istiqamətlər üzrə proqnozlaşdırılmış büdcədənənar gəlir və xərclər icra edilməmişdir.

İnzibati təsnifata uyğun olaraq 2023-cü ildə 46 qurum, yerli icra hakimiyyəti orqanları və "Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənənar xərcləri" adlı bölüşdürülməmiş xərc olmaqla 48 istiqamətdə büdcədənənar gəlir və xərc proqnozlaşdırılmış və 44 istiqamətdə icra edilmişdir.

2023-cü ildə büdcədənənar xərc icra edilmiş qurumlar üzrə icra səviyyəsi 16,6%-100,0% arasında dəyişmiş, 26 qurum üzrə icra səviyyəsi cəmi büdcədənənar xərclərin icra səviyyəsindən (93,3%) az, 18 qurum üzrə isə çox olmuşdur. Ən yüksək icra səviyyəsi Beynəlxalq Muğam Mərkəzi, ən aşağı icra səviyyəsi isə Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Sənayesi Nazirliyi üzrə qeydə alınmışdır.

Hesabat ilində icra edilmiş büdcədənənar xərclərdə ən yüksək paya əvvəlki illərdə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi (41,1%) və Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi (20,1%) sahib olmuşdur.

Aparılan təhlillər göstərir ki, büdcədənənar gəliri proqnozlaşdırılrsa da daxilolma icra edilməyən 3 qurum üzrə icra prosesində xərc smetalarında dəqiqləşdirmə aparılmaqla, büdcədən çıxarılmışdır.

5.2.3.3.4. Aparılan təhllər əsasında büdcədənkenar xərclərlə bağlı hesabatlarda bir sıra uyğunsuzluqların olduğu müəyyən edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkenar vəsaitlərdən istifadə barədə təqdim etdikləri hesabatlarda və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”na 11 nömrəli əlavədə əks etdirilmiş məlumatlar üzləşdirilməklə 679,8 mln. manatı əhatə edən büdcədənkenar xərclər nəzərdən keçirilmişdir ki, bu da ilin sonuna icra edilmiş büdcədənkenar xərclərin 88,8%-ni təşkil edir. Üzləşdirmə nəticəsində əhəmiyyətli uyğunsuzluqlar aşkar edilməmişdir.

Bununla yanaşı, bir sıra qurumların təqdim etdikləri hesabatlarda büdcədənkenar vəsait üzrə proqnoz məbləğləri Maliyyə Nazirliyinin müvafiq hesabatlarındakı məbləğlərdən fərqlənmişdir.

Bundan əlavə, Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri bəzi hallarda büdcə təşkilatının ödənişli xidmətlərdən əldə etdiyi daxilmaların dövlət büdcəsinin, o cümlədən qurumun büdcədənkenar gəlirlərində tanınmadığını göstərir.

5.2.3.4. Bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin icrasının təhlili

5.2.3.4.1. Əvvəlki illə müqayisədə bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin məbləğinin və cəmi xərclərdə payının artması fonunda, həmin xərclərdən Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilən vəsaitdə artım qeydə alınmış, bloklanmış xərc istiqamətləri dürlüştəmiş təyinatla müqayisədə demək olar ki, tam icra edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”nın 10 nömrəli əlavəsinə əsasən 2023-cü ildə bölüşdürülməmiş xərclər üzrə 5954,1 mln. manat vəsait (büdcə xərclərinin 16,3%-i nisbətində) nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 44,0% çoxdur. İcra prosesində “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 19.6-cı maddəsinə əsasən 712,8 mln. manat qənaət məbləği Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmiş, nəticədə yeni təyinat məbləği 5241,4 mln. manat müəyyən edilmiş, icra isə 5237,8 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da dəyişikliklərdən sonra müəyyən edilmiş təyinatın 99,9%-i səviyyəsindədir. Bloklanmış xərclər üzrə icra edilmiş məbləğin (xüsusi müdafiə təyinatlı layihələr və tədbirlər üzrə xərclər istisna olmaqla) cəmi dövlət büdcəsi xərclərində payı 6,0% təşkil etməklə 2022-ci illə müqayisədə isə 1,4 faiz bəndi çox olmuşdur.

İcra edilməmiş tövsiyə - 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin icrasına dair Hesablama Palatasının Rəyində büdcədə bölüşdürülməyən (bloklanmış) xərclərin ümumi xərclərdə xüsusi çəkisinin azaldılması tövsiyə edilmişdir.

Hesabat ilində ümumilikdə 31 istiqamət üzrə bloklanmış xərc nəzərdə tutulmuş və bundan 27-si üzrə Qanunun 19.6-cı maddəsinə əsasən icra prosesində dəyişikliklər edilmiş, dəyişiklik edilmiş

məbləğin proqnozlaşdırılmış xərclərə nisbəti isə 0,01%-100,0% aralığında dəyişmişdir. Dəyişikliklər üzrə ümumi məbləğin müvafiq xərclərə nisbəti isə 25,1% təşkil etmişdir ki, bu da 2022-ci ilin analoji göstəricisindən (11,2%) 13,9 faiz bəndi çoxdur. Cədvəl 49-dan da görüldüyü kimi, dəyişiklik edilmiş 27 istiqamətdən 2-si üzrə ilkin təyinat məbləği tam məbləğdə, 5-i üzrə isə yarısından çox olmaqla qənaət məbləği Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

Cədvəl 49. 2023-cü ildə bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər, mln. manatla

Bölüşdürülməmiş xərclərin istiqamətləri	Nəzərdə tutulmuş məbləğ	Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmiş	Dürüstləşmiş təyinat	İcra	İcra səviyyəsi, %-lə
Fövqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması ilə bağlı xərclər	20,0	0,04	20,0	20,0	100,0
AR-da ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı xərclər	180,0	153,6	26,4	26,4	100,0
Beynəlxalq və respublika səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi ilə bağlı xərclər	228,6	7,0	221,6	221,6	100,0
Müfəssəl ərazi planlaşdırılması sənədlərinin hazırlanması	0,5	0,5	0,0	0,0	
Kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər	47,1	4,1	43,0	43,0	100,0
Maddi-texniki təminatın möhkəmləndirilməsi	131,4	59,3	72,1	72,1	100,0
Dövlət maddi və material ehtiyatlarının yaradılması	40,0	0,0	40,0	40,0	100,0
Xüsusi müdafiə təyinatlı layihələr və tədbirlər üzrə xərclər	3070,0	0,0	3070,0	3068,0	99,9
Avropa Birliyinin Qrantı hesabına aparılan xərclər	1,0	0,2	0,8	0,8	100,0
Ünvanlı dövlət sosial yardımı alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası	24,5	0,2	24,3	24,3	100,0
Dövlət sifarişi ilə ali təhsilin maliyyələşdirilməsi və təhsil sahəsində digər tədbirlər	414,5	18,0	396,4	396,4	100,0
Sosial-iqtisadi və digər zəruri tədbirlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclər	40,0	20,3	19,7	19,7	100,0
Nəqliyyat, rabitə, informasiya, kommunikasiya sahələrində islahatların aparılması və digər tədbirlər	24,0	5,0	19,0	19,0	100,0
Əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi, sosial ödənişlər və digər sosial tədbirlər	303,1	157,7	145,4	145,3	99,9

Pensiya təminatının yaxşılaşdırılması və digər tədbirlər	22,1	15,6	6,5	5,3	81,5
Səhiyyə sahəsində islahatlar	10,0	5,0	5,0	5,0	100,0
Maddi-texniki təminatın möhkəmləndirilməsi və əsaslı təmiri	11,4	5,5	5,9	5,9	100,0
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsi	39,3	9,2	30,1	30,1	100,0
Beynəlxalq idman tədbirlərinin keçirilməsi	0,3	0,0	0,3	0,3	100,0
Qeyri-neft məhsullarının ixracı ilə bağlı tədbirlər	13,4	1,8	11,5	11,5	100,0
Bir sıra dövlət müəssisələrində islahatların aparılması ilə bağlı texniki iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanması	5,0	2,2	2,8	2,8	100,0
Yaşayış məntəqələri ilə bağlı zəruri tədbirlərin maliyyələşdirilməsi	30,0	0,004	30,0	30,0	100,0
İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi qarşısında AR-ın maraqlarının müdafiəsi və həmin Məhkəmənin qərarlarının icrası, dövlət təltiflərinin hazırlanması	4,2	0,1	4,1	4,1	100,0
Təhlükəsizlik, sosial-iqtisadi və digər tədbirlərin maliyyələşdirilməsi	88,7	19,6	69,1	69,1	100,0
İqtisadi dəstək üzrə tədbirlərin maliyyə təminatı	330,0	12,8	317,2	317,2	100,0
Dövlət zəmanəti verilmiş kreditlər üzrə faizlərin subsidiyalaşdırılması ilə bağlı xərclər	15,3	1,7	13,6	13,6	100,0
İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə mərkəzi, yerli icra hakimiyyəti və digər dövlət orqanlarının müvafiq strukturlarının yaradılması və onların saxlanılması	9,0	6,5	2,5	2,5	100,0
Aksiz və nəzarət markalarının sifarişi və onların dövriyyəsinə nəzarət sisteminin tətbiqi ilə bağlı tədbirlər	9,0	0,002	9,0	9,0	100,0
Torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi ilə bağlı hüquqmüəyyənedici sənədlərin verilməsi üçün göstərilən xidmətlərə görə xərclər	1,2	0,0	1,2	1,2	100,0
AR-ın 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının layihələrinin maliyyələşdirilməsi	836,3	202,2	634,1	633,8	99,9
Xüsusi təhlükəli heyvan xəstəlikləri ilə əlaqədar zərər çəkən hüquqi və fiziki şəxslərə dəymiş maddi ziyanın ödənilməsi xərcləri	4,4	4,4	0,0	0,0	

Yekun	5954,1	712,8	5241,5	5237,8	99,9
-------	--------	-------	--------	--------	------

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2023-cü ildə bölüşdürülməmiş xərclərin ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə icra səviyyəsinə (Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilən vəsait çıxılmaqla) nəzər salsaq, 1 istiqamət (Pensiya təminatının yaxşılaşdırılması və digər tədbirlər) istisna olmaqla, digər istiqamətlər üzrə vəsaitin demək olar ki, tam məbləğdə icra edildiyini müşahidə edirik.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin yenidən baxılan layihəsinə Rəyində bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərdə azaldılması istiqamətində ehtiyatların olduğu şərh edilmişdir.

5.2.3.4.2. Bölüşdürülməmiş xərclərin istifadə istiqamətlərinin qanunvericiliklə tənzimlənməməsi il ərzində bu xərclərin adına uyğun olmayan istiqamətlər üzrə istifadəsinə şərait yaratmışdır.

Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində qeyd edildiyi kimi, bölüşdürülməmiş xərclərin istifadə istiqamətlərinin konkretləşdirilməməsi il ərzində büdcə daxilində eyni istiqamətdən müxtəlif məqsədli xərcləmələrə yol açır. Belə ki, hesabat ilində bəzi bölüşdürülməmiş xərc istiqamətlərindən istiqamətin adına uyğun olmayan aşağıdakı xərclər icra edilmişdir:

✓ *“Kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər”* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən hərbi qulluqçular üçün mənzil alınması üzrə 35,0 mln. manat, Xarici İşlər Nazirliyi üzrə cari ildə xarici ezamiyyə səfərlərinin artması ilə əlaqədar xarici ezamiyyə xərcləri üzrə yaranmış borcun və ilin sonuna gözlənilən xarici ezamiyyə xərclərinin ödənilməsi üçün 788,4 min manat, Ombudsman üzrə Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyinin Azərbaycan ərazilərinə hərbi təcavüzü nəticəsində törətdiyi sülh və insanlıq əleyhinə cinayətləri faktlarla təsdiq edən 2 dildə hazırlanmış hesabatların çapı üçün əlavə vəsaitin ayrılması ilə bağlı 16,4 min manat, "Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi" PHŞ üzrə cari ilin sonuna kimi bir sıra zəruri xərclərin qarşılınması məqsədilə 2,0 mln. manat, Quba Rayon İcra Hakimiyyəti üzrə İcra Hakimiyyətinin inzibati binasının dam örtüyünün, fasadının və bir sıra digər hissələrinin cari təmiri məqsədilə 37,5 min manat;

✓ *“Əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi, sosial ödənişlər və digər sosial tədbirlər”* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən Memarlar İttifaqının Ümumdünya Konqresində iştirakı və 6-cı Bakı Beynəlxalq Memarlıq müsabiqəsinin keçirilməsi məqsədilə 135,0 min manat;

✓ *“Maddi-texniki təminatın möhkəmləndirilməsi və əsaslı təmir”* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən Gənclər və İdman Nazirliyi üzrə Paris-2024 Yay Olimpiya Oyunlarına hazırlıq prosesinin aparılması, o cümlədən idmançıların ölkə daxilində və xaricində təlim-məşq toplantılarının keçirilməsi, lisenziya yarışlarında iştirakının təşkili məqsədilə 2,0 mln. manat;

✓ *Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsi* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi üzrə işçilərin mükafatlandırılması məqsədilə 29,3 mln. manat, bir sıra icra hakimiyyətləri

üzrə dövlət orqanlarında çalışan dövlət qulluqçusu olmayan işçilərin aylıq vəzifə maaşlarının artımı ilə bağlı tələb olunan vəsaitlərin ödənilməsi məqsədilə ümumilikdə 70,7 min manat icra edilmişdir.

İcra edilməmiş tövsiyə - Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin istifadə istiqamətlərinin vahid büdcə təsnifatında əks etdirilməsinin vacibliyi bildirilmişdir.

5.2.3.4.3. Hesablama Palatası bölüşdürülməyən xərc istiqamətlərindən ayrılmış xərclərin bəzilərinin 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin layihələndirilməsi prosesində nəzərə alınmayan və konkret icraçılar üzrə göstərilən bilən xərclərdən ibarət olduğu qənaətidədir.

Əvvəlki rəylərimizdə də qeyd etdiyimiz kimi, bölgüsü il ərzində həyata keçirilən xərclərin bir hissəsini müvafiq qurum üzrə əvvəlcədən proqnozlaşdırıla bilən xərclər təşkil edir. Bu istiqamətlərə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- ✓ hərbi qulluqçular üçün mənzil alınması üzrə 35,0 mln. manat;
- ✓ Regional Turizm İdarələrinin maliyyələşdirilməsi üçün 461,2 min manat;
- ✓ Milli Arxiv İdarələrinin maliyyələşdirilməsi üçün 110,7 min manat;
- ✓ Hökumət buludunun (G-Cloud) yaradılması üçün 13,0 mln. manat və "Microsoft" Şirkətinin lisenziyalarının alınması üçün 6,0 mln. manat icra edilmişdir.

Ümumiyyətlə bu istiqamətdə təhlillər hər növbəti ildə bölüşdürülməmiş xərc istiqamətlərindən bəzi hallarda eyni qurumlara eyni məqsədli xərclərin aparıldığını göstərir.

5.2.3.5. Xərclərlə bağlı hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar

5.2.3.5.1. Əvvəlki rəylərdə qeyd edilmiş bəzi uyğunsuzluqların hesabatlarda aradan qaldırılması fonunda gəlir və xərclərin bəzi istiqamətlər üzrə uçotu VBT-yə uyğun olmamış, Hesablama Palatası bu uyğunsuzluqları mahiyyətə əhəmiyyətli hesab etməklə, bunun Qanun layihəsinə və illik hesabatla təsir etdiyi qənaətinə gəlmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər (analitik araşdırma) və kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri 2023-cü ilin dövlət büdcəsində bəzi xərclərin VBT-yə uyğun nəzərdə tutulması və icrası ilə bağlı uyğunsuzluqların mövcud olduğunu göstərir. Belə ki, bəzi hallarda xərclər vahid büdcə təsnifatı ilə müəyyən edilən funksional, inzibati və iqtisadi təsnifatın müvafiq istiqamətlərində (müvafiq təsnifatın bölmə, köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarım maddəsində) nəzərdə tutulmaq və icra edilmək əvəzinə, digər istiqamətlərdə nəzərdə tutulur və icra edilir ki, bu da dövlət büdcəsində məlumatların düzgün əks olunmamasına şərait yaradır. Bu uyğunsuzluqlar bəzi hallarda Qanun layihəsində və illik hesabatda əks etdirilən göstəricilərə də təsir göstərir.

A. Funksional təsnifat üzrə uyğunsuzluqlar:

➤ *Azərbaycan Respublikasının Minatəmizləmə Agentliyi* üzrə **78,9 mln. manat** funksional təsnifatın “Müdafiə və milli təhlükəsizlik sahəsinə aid edilən digər fəaliyyət” köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmalı olsa da, “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq sahələrinə aid edilən digər fəaliyyət” köməkçi bölməsində uçota alınmışdır.

➤ *Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi* üzrə **16,4 mln. manat** funksional təsnifatın müvafiq olaraq “Ali təhsil”, “Əlavə təhsil”, “Məktəbəqədər təhsil” köməkçi bölmələri üzrə uçota alınmalı olsa da, “Təhsil sahəsinə aid edilən digər müəssisə və tədbirlər” paraqrafında uçota alınmışdır. Qeyd edək ki, bu məsələ 2024-cü ilin dövlət büdcəsində nəzərə alınmışdır.

➤ *Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi* üzrə **2,9 mln. manat**, *Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının Baş İdarəsi* üzrə **5,1 mln. manat**, *Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi* üzrə **8,3 mln. manat** funksional təsnifatın müvafiq olaraq “Ali təhsil” köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmalı olsa da, “Təhsil sahəsinə aid edilən digər müəssisə və tədbirlər” paraqrafında uçota alınmışdır. Qeyd edək ki, bu məsələ 2024-cü ilin dövlət büdcəsində nəzərə alınmışdır.

➤ *Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi* üzrə **15,9 mln. manat**, *Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi* üzrə **14,6 mln. manat**, *Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının Baş İdarəsi* üzrə **3,8 mln. manat**, *Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi* üzrə **6,6 mln. manat**, *Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar Xidməti* üzrə **12,4 mln. manat** funksional təsnifatın müvafiq olaraq “Ümumi təyinatlı xəstəxana”, “Ümumi təyinatlı tibbi xidmət” paraqrafları üzrə uçota alınmalı olsa da, “Səhiyyə sahəsində digər xidmətlər” köməkçi bölməsində uçota alınmışdır.

➤ *Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkənar xərclərinin* təhlili göstərir ki, bu xərclər müxtəlif köməkçi bölmələr və paraqraflar üzrə icra edilməli olsa da, hər bölmənin daxilində əsasən 1 köməkçi bölmə üzrə icra edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, büdcədənkənar vəsaitlərin gəlir və xərcləri öncədən proqnozlaşdırılrsa da, müvafiq xərclər funksional təsnifatın bölməsi daxilində 1 məbləğlə təsdiq edilir, bölüşdürülməsi isə il ərzində həyata keçirilir. Bunu diqqətə alaraq, həmin xərcin icrasının uçotunun müxtəlif funksional və inzibati təsnifat üzrə aparılmasının məqsədəuyğunluğu qənaətdəyik. Təhlil büdcədənkənar xərclər üzrə **300,0 mln. manatdan çox** vəsaitin VBT ilə tələb olunan istiqamət üzrə uçota alınmadığını deməyə imkan verir. Qeyd edək ki, “Şəhər və rayonlar üzrə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan daxilolmalardan büdcə ilinin sonuna artıq daxil olan vəsaitin müəyyən hissəsinin həmin şəhər və rayonların sərəncamında saxlanılması və istifadəsi Qaydası”na uyğun formalaşan gəlirlər üzrə büdcədənkənar xərclər müvafiq olaraq “Ümumi dövlət xidmətləri”, “Sosial müdafiə və sosial təminat”, “Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət”, “Mənzil və kommunal təsərrüfatı”, “İqtisadi fəaliyyət” bölmələrində icra edilməlidir.

➤ *Azərbaycan Respublikası Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin tabeliyində “İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyaları Agentliyi” publik hüquqi şəxs* üzrə **5,8 min manat**, *“İnnovasiya və Rəqəmsal İnkişaf Agentliyi” publik hüquqi şəxs* üzrə **6,9 mln. manat** “Rabitə,

informasiya və yüksək texnologiyalar” paraqrafında uçota alınmalı olsa da, “Digər iqtisadi xidmətlər” paraqrafında uçota alınmışdır.

➤ “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC üzrə **71,0 mln. manat** “Dəmir yolu nəqliyyatı” paraqrafında uçota alınmalı olsa da, “Digər iqtisadi xidmətlər” paraqrafında uçota alınmışdır.

➤ **Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonunda 2 sayılı Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti PHŞ üzrə 250,0 mln. manat** “Tikinti və şəhərsalma” köməkçi bölməsində uçota alınmalı olsa da, “İqtisadi fəaliyyət ilə bağlı digər xidmətlər” köməkçi bölməsində uçota alınmışdır.

B.İqtisadi təsnifat üzrə uyğunsuzluqlar:

➤ *Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsinin balanslaşdırılması məqsədilə dövlət büdcəsinin öhdəliklərinin maliyyələşdirilməsi üçün 1467,8 mln. manat* vəsaitin “Digər müavinətlər” paraqrafında nəzərdə tutulmasını məqsədəuyğun hesab etmirik. *Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra “Qrantlar və digər ödənişlər” üzrə bu istiqamətdə yeni xərc paraqrafı yaradılmış, əlavə və dəyişikliklər 2024-cü il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir.*

➤ Dövlət büdcəsindən publik hüquqi şəxslərə bir sıra dövlət sifarişləri üzrə 442,0 mln. manat xərclərin “Subsidiyalar” paraqrafında nəzərdə tutulmasını məqsədəuyğun hesab etmirik. *Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra “Qrantlar və digər ödənişlər” üzrə bu istiqamətdə yeni xərc paraqrafı yaradılmış, əlavə və dəyişikliklər 2024-cü il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir.*

➤ *Dövlətdən sosial yardımı alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası üzrə 24,3 mln. manat* əsasən “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” maddəsində və “Nəqliyyat vasitələri, istehsal təyinatlı maşın, avadanlıq və qurğular üzrə xidmət haqlarının ödənilməsi” paraqrafında proqnozlaşdırılmalı və icra edilməli olsa da, yalnız “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” maddəsində proqnozlaşdırılmış və icra edilmişdir. Bununla yanaşı hesab edirik ki, bu xərclər bir funksional bölmə daxilində deyil, aidyyəti üzrə müvafiq bölmələrin daxilində icra edilməlidir.

➤ *Azərbaycan İnvestisiya Holdinqinə nizamnamə kapitalının artırılması üçün ayrılmış 9,0 mln. manat* “Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar” bölməsində nəzərdə tutulmalı və icra edilməli olsa da, “Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar” paraqrafında proqnozlaşdırılmış və icra edilmişdir.

➤ *Su təchizatı qurğularının istismarı və onlara xidmətlə bağlı bələdiyyələrə verilən maliyyə yardımı üzrə 3,5 mln. manatın* “Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar” paraqrafında icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik.

➤ *Azərbaycan Respublikasının xaricdəki diplomatik nümayəndəlikləri və konsulluqları üzrə 167,3 mln. manatın* “Sair xərclər” maddəsində nəzərdə tutulmasının və icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik. *Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra iqtisadi təsnifatın müvafiq köməkçi bölmələrinə diplomatik və ticarət nümayəndəlikləri ilə bağlı yeni xərc paraqrafları əlavə edilmiş, əlavə və dəyişikliklər 2024-cü il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir.*

➤ “Yerli icra hakimiyyəti orqanları” üzrə “İşıqlandırılma”, “Yaşıllaşdırma” və “Ərazilərin

təmizlənməsi” paraqraflarında müvafiq olaraq **31,9 mln. manatın, 48,7 mln. manatın və 238,6 mln. manatın** “Abadlaşdırma xidmətləri haqqının ödənilməsi” maddəsində nəzərdə tutulmasının və icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik.

➤ 1 qurum üzrə mənzillərin alınması ilə bağlı **35,0 mln. manat** “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsində icra edilməli olsa da, “Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması” bölməsində icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan 2023-cü ilin layihəsinə rəy verərkən şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi üzrə Hökumət buludunun (G-Cloud) yaradılması və "Microsoft" Şirkətinin lisenziyalarının alınması ilə bağlı xərclər, müvafiq olaraq, **13,0 mln. manat və 6,0 mln. manat** “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsindən deyil, “Malların (işlərin, xidmətin) satın alınması” bölməsindən icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan 2023-cü ilin layihəsinə rəy verərkən şərh edilməsi mümkün olmamışdır. Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra “Proqram təminatlarına və məlumat bazalarına xidmət haqlarının ödənilməsi” maddəsi ləğv edilmiş, əlavə və dəyişikliklər 2024-cü il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir.

5.3. Dövlət proqramlarının icrasının təhlili

5.3.1. Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda dövlət proqramları və məqsədli tədbirlər üzrə məlumatlılıq əvvəlki illərə nisbətən artırılarsa da, bu sahədə işlərin davam etdirilməsini məqbul hesab edirik.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda əsasən, 2023-cü ildə dövlət proqramlarının və məqsədli tədbirlərin xərclərinin maliyyə təminatı kimi dövlət büdcəsindən 17483,8 mln. manat icra edilmişdir ki, bu da 2022-ci illə müqayisədə 2142,3 mln. manat və ya 14,0% çoxdur. Bu məbləğin 8941,3 mln. manatı və ya 51,1%-i dövlət proqramları, o cümlədən Strategiya ilə bağlı olmuş, 8542,5 mln. manatı və ya 48,9%-i məqsədli tədbirlərin xərclərini əhatə etmişdir.

Proqramlılıq üzrə xərclər barədə məlumatların verilməsi nəticəəsaslı büdcəyə keçid üçün zəminin yaradılmasında vacib hesab edilir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumata əsasən bu xərclərin tərkibinə -

✓ “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin,

✓ dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun (investisiya) (işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpasına yönəldilən vəsait çıxılmaqla);

✓ bir sıra dövlət proqramlarının;

✓ bir sıra məqsədli tədbirlərin xərcləri daxil edilmişdir.

Həmin məlumatda 2023-cü ili əhatə edən əksər dövlət proqramlarının hesabat ili üçün proqnoz və icra məbləğləri, görülmüş işlər barədə məlumatlar (qismən) göstərilərsə də, dövlət proqramları üzrə

2023-cü ildə nəzərdə tutulmuş tədbirlər üzrə hədəflər (kəmiyyət göstəriciləri ilə) və əldə olunmuş nəticələr barədə məlumat təqdim edilməmişdir.

5.3.2. Aparılmış təhlillər bəzi hallarda dövlət proqramları və məqsədli tədbirlər üzrə kassa icrasına aid edilmiş vəsaitlərin bir hissəsinin istifadə edilmədiyini və ya bank hesablarında qaldığını göstərmiş, bu isə dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda əks etdirilən məbləğlərə təsir etmişdir.

Dövlət proqramları və məqsədli tədbirlərin icrasına dair məlumatların təhlili bəzi hallarda kassa icrasına aid edilmiş vəsaitlərin bir hissəsinin bank hesablarında istifadəsiz qaldığını deməyə əsas verir (Cədvəl 50).

Cədvəl 50. Seçmə qaydada araşdırılmış bəzi proqramlar məqsədli tədbirlər barədə məlumat, min manatla

Məqsədli tədbirlərin adı	Kassa icrası (MN hesabat)	İcra (NK hesabat)	Qurumun təqdim etdiyi
Şəkərli diabet xəstəliyi üzrə tədbirlər ilə bağlı xərclər	52969,0	52967,6	52683,8
Xroniki böyrək çatışmazlığı üzrə mübarizə tədbirləri ilə bağlı xərclər	42816,6	42802,3	40593,9
Uşaqların icbari dispanserizasiyadan keçirilməsinə dair tədbirlər ilə bağlı xərclər	4950,8	4867,6	1472,5
Koxlear implantasiya əməliyyatları tədbirləri ilə bağlı xərclər	2446,8	0,0	0,0
Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılması tədbirləri ilə bağlı xərclər	3318,6	3102,0	1965,8
Hemofiliya xəstəliyi üzrə mübarizə tədbirləri ilə bağlı xərclər	14125,1	14108,9	14108,9
Uşaqlarda anadangəlmə ürək qüsurlarının aradan qaldırılması tədbirləri ilə bağlı xərclər	2264,2	2264,2	0,0
Dağınıq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirləri ilə bağlı xərclər	3871,3	3869,1	3436,7
Vərəmlə mübarizə tədbirləri ilə bağlı xərclər	2317,4	1812,5	0,0
Uşaqlarda Kistoz Fibroz genetik xəstəliyi ilə mübarizə tədbirlərinin maliyyə təminatı ilə bağlı xərclər	632,0	631,3	370,2
Əkin subsidiyasının verilməsi	262500,0	262491,9	262491,9
Toxum subsidiyasının verilməsi	8400,0	6002,3	6002,3
Pivot (çoxlu boru və avadanlıqdan istifadə etmədən, ümumiyyətlə, səyyar tipli suvarma maşını ilə sahəni gəzərək həyata keçirilən suvarma növü) suvarma təbiiq edilmiş və ərzaqlıq buğda əkilmiş əkin sahələrində ərzaqlıq buğda istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfatlara məhsul subsidiyasının ödənilməsi üçün	12636,9	12536,5	12536,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, fərqlərin əksər hissəsi büdcədə icra kimi qeyd edilmiş xərclərin bank hesabında qalması ilə əlaqələndirilə bilsə də, bir hissəsi tamamilə fərqli məsələlərlə bağlı olmuşdur. Məsələn, büdcədə toxum subsidiyasının verilməsi xərclərinin icrası 8,4 mln. manat göstərilərsə də, aparılmış araşdırmalar göstərir ki, il sonunda AKİA tərəfindən Kapital Banka həmin məbləğin 2,5 mln. manatının (pivot suvarma üzrə subsidiya nəzərə alınmadan 2,4 mln. manat) büdcəyə geri qaytarılması üçün müraciət edilmişdir. Təsdiqedicə sənədlər 30 dekabr tarixində həmin məbləğin

büdcəyə qaytarıldığını göstərir. Bu isə büdcənin xərc məbləğinin çox göstərildiyini deməyə imkan verir.

Qeyd edək ki, dövlət proqramları və məqsədli tədbirlər üzrə dövlət büdcəsinin icrası və Nazirlər Kabinetinin hesabatlarında uyğunsuzluqlarla yanaşı, dövlət büdcəsinin cəmi gəlir və xərcləri üzrə də bu hesabatlarda uyğunsuzluqlar müşahidə edilmişdir. Belə ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri müvafiq olaraq, 2023-cü ilin Nazirlər Kabinetinin hesabatında 35574,8 mln. manat və 36458,5 mln. manat, dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda isə 35236,4 mln. manat və 36458,0 mln. manat kimi göstərilmişdir.

5.3.3. Proqramlılıqla bağlı məlumatlılığın artırılmasına baxmayaraq, Hesablama Palatası proqramlılığa dair vahid yanaşmanın formalaşmamasını diqqətə alaraq bu istiqamətdə təkmilləşdirilmənin zəruriliyini qeyd edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birlikdə təqdim edilən məlumatlarda "Büdcə zərfi"ndə bezi sahələr üzrə (təhsil, səhiyyə və s.) proqramlılıqla bağlı məlumat verilsə də, ümumi proqramlılığın məbləğ ifadəsinə rast gəlinməmişdir. Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatda proqramlılıqla bağlı məlumatların təfsilatlı şəkildə göstərilməsinə baxmayaraq, büdcə layihəsində analoji məlumatların olmaması (məsələn, proqnozlaşdırılmış xərclər üzrə gözlənilən fəaliyyət göstəricilərinin əks etdirilməməsi) nəticəliliyin ölçülməsinə (əksər istiqamətlər üzrə) imkan vermir.

Ümumilikdə, dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabatda proqramlılıqla bağlı məlumat iki istiqamətdə təqdim olunmuşdur:

- ✓ Ənənəvi dövlət proqramları və məqsədli tədbirlər barədə məlumat;
- ✓ OMXÇ tətbiq olunan pilot bölmələr üzrə proqramlar barədə məlumat

Eyni zamanda, məqsədli tədbirlərin maliyyə təminatına yönəldilmiş vəsaitin müvafiq məlumatda olması şəraitində OMXÇ-ni əhatə edən bölmələrin xərclərinin (fəaliyyət göstəriciləri xərclərlə əlaqələndirilən) müəyyən hissəsi proqramlılığın əhatə dairəsinə tam daxil edilməmişdir.

Həmçinin hesabatda və ona əlavə edilmiş məlumatlarda dövlət proqramları üzrə icra edilmiş vəsaitin tədbirlər və əsas icraçı qurumlar üzrə bölgüsü barədə məlumatlara da yer verilməmişdir.

Hesabat ilində də proqram xarakterli hesab olunmamalı bezi tədbirlərin xərcləri proqram və məqsədli tədbirlərin xərclərinə aid edilmişdir (dövlət ümumtəhsil və peşə təhsili müəssisələrində "Həyəcan" düyməsi ilə bağlı xidmət xərcləri - 3,3 mln. manat, yaradıcılıq profilli bezi dövlət ali təhsil müəssisələrinin gəlir və xərcləri arasında yarana biləcək kəsirin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclər - 1,0 mln. manat, yeni nəsillə şəxsiyyət vəsiqələrinin, biometrik pasportların və lisenziya blanklarının çap edilməsi - 50,7 mln. manat və s.).

Eyni zamanda qeyd edək ki, 1 dövlət proqramı ("Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı") üzrə xərclər dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilən proqramlar siyahısında əks etdirilməmişdir. Bu hal həm müvafiq

proqramın 2023-cü ilin 2-ci yarısında qəbul edilməsi, həm də xərclərin icmal büdcənin digər komponentindən icrası ilə əlaqəndirilə bilər.

2023-cü ilin dövlət büdcəsi hesabına icra edilmiş dövlət proqramlarının təqdim olunan siyahısında müddəti bitmiş proqrama rast gəlinməmişdir.

**İcra edilmiş tövsiyə - Xatırladaq ki, 2023-cü ilin büdcə layihəsində icra müddəti bitmiş Dağınq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirlərinə dair Dövlət Proqramının maliyyə təminatı ilə bağlı xərclər üçün 3,9 mln. manat nəzərdə tutulmuş və bu Hesablama Palatasının müvafiq büdcə layihəsinə Rəyində şərh edilmişdir. 2023-cü ilin icrasına dair məlumatlarda bu məbləğ Dağınq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirləri ilə bağlı xərclər, başqa sözlə desək, dövlət proqramı deyil, məqsədli tədbir adı ilə icra edilmişdir.*

Qeyd edilənlər proqramlılığa dair vahid yanaşmanın (məsələn, ənənəvi dövlət proqramları ilə OMXÇ-nin proqramları arasında, proqramlar və Strategiya arasında uzlaşmanın) tətbiq olunmasının, proqramlar üzrə büdcələşməyə dair meyarların hazırlanmasının vacibliyini göstərir.

5.4. Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin təhlili

5.4.1. Təhlillər OMXÇ islahatının gücləndirilməsi, dövlət idarəetmə sektorunda strateji planlaşdırma, həmçinin fəaliyyətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi istiqamətində zəruri işlərin sürətləndirilməsinin vacibliyini göstərir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabat əsasən, OMXÇ-nin tətbiq olunduğu pilot bölmələr ("Təhsil", "Kənd təsərrüfatı" və "Ətraf mühitin mühafizəsi") üzrə 2023-cü ildə cəmi 22 strateji hədəfin reallaşdırılması məqsədilə 23 proqramın icrasına 5431,0 mln. manat vəsait ayrılmışdır ki, bu da büdcə xərclərinin 14,9%-ni təşkil etmişdir.

Hesabat ilində büdcə xərclərinin strateji planlaşdırma ilə əlaqələndirilməsini təmin etmək məqsədilə funksional təsnifatın "Təhsil", "Kənd təsərrüfatı" və "Ətraf mühitin mühafizəsi" bölmələrini əhatə edən "Azərbaycan Respublikasının büdcə xərclərinin proqram təsnifatı" hazırlanmış və bununla bağlı vahid büdcə təsnifatına müvafiq əlavə və dəyişikliklər edilmişdir.

Bununla yanaşı, Ortamüddətli Xərclər Çərçivəsinin tətbiqinin genişləndirilməsi və hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində cari ildə müvafiq işlər görülmüş, "Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin hazırlanması Qaydası" yenilənmiş, eləcə də 2025-ci ildən başlayaraq daha 3 sahənin OMXÇ ilə əhatə olunması nəzərdə tutulmuşdur.

2023-cü ildə OMXÇ tətbiq olunduğu sahələrdə icra olunmuş vəsaitlərə gəldikdə isə bildiririk ki, büdcə xərclərinin funksional təsnifatının "**Təhsil**" bölməsinin 2023-2026-cı illər üçün tərtib edilmiş strateji planına əsasən, ölkədə müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaşın formalaşdırılması, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması üçün müəyyən olunmuş 10 strateji hədəfin reallaşdırılması məqsədilə 10 proqramın, 23 subproqramın və 99 tədbirin həyata keçirilməsi üçün 2023-cü ilin dövlət büdcəsindən 4124,8 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmişdir.

Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən təqdim olunmuş məlumatlara əsasən, 2023-cü ildə 10 proqram üzrə ilkin proqnoz 3976,3 mln. manat, dürüstləşmiş proqnoz 3757,3 mln. manat (ilkin təyinatla nisbətən 94,5%), icra isə dürüstləşmiş proqnozun 100,0%-i həcmində olmuşdur. Fəaliyyət Planı üzrə Elm və Təhsil Nazirliyinə nəzərdə tutulmuş xərc istiqamətindən 2023-cü ildə Proqramlar üzrə dürüstləşmiş proqnozda 660,3 mln. manat və ya 21,3% çox vəsait ayrılmışdır. “Təhsil sahəsində nəzərdə tutulmuş ehtiyat vəsait” Proqramı üzrə isə vəsait nəzərdə tutulmamışdır.

2023-cü ildə nəzərdə tutulmuş proqramların icrası məqsədilə Nazirliyə ayrılan vəsaitdə əsas pay (xərclərin 61,5%-i və ya 2310,9 mln. manatı) “Ümumi təhsil” proqramı, ən az pay isə (xərclərin 0,02% və ya 0,8 mln. manatı) “İstedadlı uşaqlarla işin təşkili” proqramı üzrə olmuşdur.

2023-cü il üçün Fəaliyyət Planının icrasına dair Nazirliyin təqdim etdiyi hesabatın təhlili ilə müəyyən edilmişdir ki, Fəaliyyət Planı hazırlanarkən proqnozlaşdırılmış vəsaitlə nəzərdə tutulmuş indikator göstəriciləri arasında əlaqə zəif olmuş, ayrılmış vəsaitlər tam icra edildiyi halda, indikator göstəriciləri üzrə icra bəzi hallarda proqnozdan az və ya çox olmaqla kənarlaşmış, bir sıra indikatorlar üzrə isə icra olmamışdır.

Büdcə xərclərinin funksional təsnifatının “**Kənd təsərrüfatı**” bölməsinin 2023-2026-cı illər üçün tərtib edilmiş strateji planına əsasən, Azərbaycan Respublikasının mövcud təbii-iqtisadi resurslarından səmərəli istifadə etməklə ərzaq təhlükəsizliyinin, yerli istehsal hesabına sənayenin xammala və əhalinin yeyinti məhsullarına olan ehtiyacının təmin edilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının və ixrac potensialının artırılması üçün 6 strateji hədəfin reallaşdırılması məqsədilə 7 proqramın, 17 subproqramın və 26 tədbirin həyata keçirilməsi üçün 2023-cü ilin dövlət büdcəsindən 947,6 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən keçirilmiş aqrar sığorta sahəsində fəaliyyətin səmərəlilik (performans) auditini üzrə aşağıdakılar müəyyən edilmişdir: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə göstərilən istiqamətlərdən irəli gələrək kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının sığorta savadlılığının artırılması, aqrar sığorta ilə fermerlərin əhatə olunması səviyyəsinin, aqrar sığortanın fermerlərin ayrı-ayrı fəaliyyət növləri (bitkiçilikdə əsas bitki növləri, heyvandarlıqda əsas heyvan növləri və s.) səviyyəsində əhatə dairəsinin genişləndirilməsi, aqrar sığorta sistemindən könüllü əsaslarla yararlanan fermerlərin sayının artırılması və s. bu kimi aktual məsələlər dövlət büdcəsinin kənd təsərrüfatı bölməsi üzrə 2021-ci və 2022-ci illərin, eləcə də 2023-cü ilin OMXÇ sənədində indikatorlar kimi nəzərə alınmamışdır.

**Aqrar sığorta fəaliyyətinin
səmərəlilik (performans) auditinin nəticələri**

Büdcə xərclərinin funksional təsnifatının “**Ətraf mühitin mühafizəsi**” bölməsinin 2023-2026-cı illər üçün tərtib edilmiş strateji planına əsasən, iqlim dəyişikliklərinin mənfi təsirlərinin azaldılması,

bioloji müxtəlifliyin qorunması, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə ətraf mühitin və təbii ehtiyatların hazırkı vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün 6 strateji hədəfin reallaşdırılması məqsədilə 6 proqramın, 9 subproqramın və 27 tədbirin həyata keçirilməsi üçün 2023-cü ilin dövlət büdcəsindən 358,6 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmişdir.

Hesablama Palatası müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlilinə əsaslanaraq bəzi məqamları qeyd edir:

1. Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda OMXÇ-nin tətbiqinin təfəssilatlı nəticələri yer almamış, belə ki hesabatda yönəldilmiş vəsait barədə məlumat verilsə də, strateji hədəflərə nail olunması, icra edilmiş vəsaitin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və s. barədə məlumat təqdim edilməmişdir. Bu da artıq 3 ildir tətbiq edilən OMXÇ və nəticəəsaslı büdcə islahatını dinamikada izləməyə imkan vermir.

2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən OMXÇ-yə dair illik Monitoring Hesabatı dərc edilməmişdir.

3. 2022-ci illə müqayisədə hesabatlılıq aşağı olmuş, belə ki, 2022-ci il üzrə OMXÇ-yə dair rüblük Monitoring Hesabatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəsmi internet sahifəsində dərc edilsə də, 2023-cü ildə bu məlumatlar dərc olunmamışdır.

4. Aidiyyəti xərc bölmələrində bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin payı əhəmiyyətli olaraq (10%-dən çox) qalmaqdadır.

5.5. Debitor borcların təhlili

5.5.1. 2023-cü ildə dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə yaranan debitor borclar əvvəlki illə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artmış, yeni hüquqi aktın qəbul edilməsi ilə bəzi əməliyyatların qabaqcadan ödəniş kimi uçotuna dair qeyri-müəyyənliklər aradan qaldırılmışdır.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlara əsasən 31.12.2023-cü il tarixinə debitor borcların məbləği **4437,6 mln. manat təşkil etmişdir ki**, bu da 2022-ci illə müqayisədə 1383,5 mln. manat və ya 45,3% çoxdur. Hesabat dövrünün sonuna mövcud olan debitor borcun məbləği 2023-cü ildə icra edilmiş cəmi büdcə xərclərinin 12,2%-nə, aidiyyəti xərclərin (iqtisadi təsnifat üzrə) isə 16,6%-nə bərabərdir. Hər iki göstərici üzrə əvvəlki illə müqayisədə müvafiq olaraq 2,7 və 3,2 faiz bəndi artım izlənilmişdir. Debitor borcların artan yekunla hesablanaraq əks etdirilməsi səbəbindən debitor borcların icra edilmiş xərclərə nisbət göstəricisi şərti xarakter daşıyır. Belə ki, müvafiq məbləğlərdə əvvəlki büdcə illərindən yaranaraq bağlanmamış debitor borclar da əks etdirilir.

Qeyd edək ki, il sonuna debitor borcların əvvəlki ilə nəzərən artımı icra edilmiş xərclərin artımını (13,7%) 31,6 faiz bəndi üstələməklə 45,3% təşkil etmişdir.

Aparılan təhlillər göstərir ki, xaricdən cəlb edilmiş kreditlər hesabına həyata keçirilən layihələr, dövlət büdcəsindən digər büdcələrə ayırmalar, büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar xərcləri və bəzi publik hüquqi şəxslərin vəsaitləri üzrə yaranan borclar bu məbləğə daxil edilmir. Məsələn, qurumlar

tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlili 2023-cü ildə büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar vəsaitləri üzrə debitor borclarının məbləğinin 380 mln. manatdan çox olduğunu göstərir.

Vəsaitlərin akkreditiv hesablara yönəldilməsi zamanı, həmin məbləğin debitor borcda uçota alınıb-alınmaması ilə bağlı qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması üçün Qərar qəbul edilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 2023-cü il 21 dekabr tarixli Q-22 nömrəli Qərarı ilə "Dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi və həmin əməliyyatların uçotunun aparılması Qaydası" təsdiq edilmiş və bu Qaydayla akkreditivə yönəldilmiş vəsaitin debitor borcda uçota alınması təsbit edilmişdir. Qaydanın 9.12-ci bəndinə əsasən akkreditiv hesablaşmalar üzrə maliyyə əməliyyatları həyata keçirilərkən Operator (Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi) həmin vəsaiti qabaqcadan ödəniş kimi xəzinə uçotuna qəbul edir.

Eyni zamanda, Hesablama Palatasının həyata keçirdiyi kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri ilə bəzi hallarda təşkilatlar tərəfindən debitor borcların uçota alınmaması və təsdiqedicə sənədlər olmadan debitor borcların bağlanması halları müəyyən edilir ki, bu da qabaqcadan ödənişlərin real məbləğlərinin daha yuxarı rəqəmlə ifadə olunduğu qənaətinə gəlməyə imkan verir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunan komponentlərsiz debitor borcların 4,0 mlrd. manatdan yuxarı rəqəmlə ifadəsi və ilbəl artımı bu prosesə cari nəzarətin gücləndirilməsinin aktuallığını bir daha təsdiq edir.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin icrasına rəyində akkreditiv hesablarda qalan vəsaitin debitor borc kimi uçota alınıb-alınmaması istiqamətində qeyri-müəyyənliklərin mövcudluğu şərh edilmişdir.

5.5.2. Aparılan təhlillər debitor borcların yaranma hallarının çox olduğunu, xərc istiqamətlərinin əvvəlki illə müqayisədə demək olar ki, dəyişməz qaldığını göstərir.

Hesabat ilinin sonuna büdcə təşkilatlarının debitor borcları əsasən iqtisadi təsnifatın bir neçə xərc istiqamətini əhatə etmişdir. Belə ki, 12 istiqamət üzrə debitor borcların məbləği 4315,5 mln. manat olmaqla cəmi borcların 97,2%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 51). Qeyd edək ki, aidiyyəti istiqamətlərdə 2022-ci ilin sonuna olan debitor borclar həmin il üzrə cəmi borcların 97,1%-ni təşkil etməklə 2966,3 mln. manat olmuşdur.

Cədvəl 51. Debitor borcun bəzi xərc istiqamətlərində (əhəmiyyətli sayda təkrarlanan) əvvəlki illə müqayisədə hərəkəti, mln. manatla

İqtisadi təsnifat	2022		2023	
	Halların sayı	Məbləğ	Halların sayı	Məbləğ
Yanacaq və sürtkü materiallarının alınması	69	2,5	68	2,0
Sair xərclər	57	1840,3	61	3268,8
Əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) xərci	34	511,1	32	742,4
Digər malların alınması	17	2,8	22	7,6
Avtomobil nəqliyyatı vasitələri	6	5,9	21	5,4
İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər	20	15,5	19	22,1

İstilik enerjisi (yanacaq) haqqının ödənilməsi	20	2,5	19	0,9
Xarici ezamiyyətlər	11	2,3	15	10,8
Maşın və avadanlıqlar	11	175,2	12	131,5
Sair torpaq, tikili və avadanlıqlar	17	404,5	12	118,8
Su haqqının ödənilməsi	9	0,1	12	0,02
Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar	8	3,6	11	5,2
Cəmi		2966,3		4315,5

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən də göründüyü kimi, debitor borcların daha çox müşahidə edildiyi xərc istiqamətləri əvvəlki illə müqayisədə demək olar ki, dəyişməz qalmış, yalnız bir xərc istiqaməti (avtomobil nəqliyyatı vasitələri) üzrə debitor borcların yaranma halı nəzərəcarpacaq dərəcədə çoxalsa da, məbləğ ifadəsində azalma qeydə alınmışdır. Sair xərclər və əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) xərci adı altında debitor borclar məbləğ baxımından əhəmiyyətli artım göstərmiş və hesabat ilində cəmi borclardakı artım məbləğinin əsasını təşkil etmişdir.

5.5.3. İnzibati təsnifat üzrə debitor borcların təhlili əvvəlki illə müqayisədə debitor borclarında azalma müşahidə edilən istiqamətlərin sayının üstünlük təşkil etməsi fonunda borc qeydə alınan istiqamətlərin sayında artım izləndiyini göstərir.

İnzibati təsnifat üzrə məlumatların təhlili göstərir ki, debitor borcları olan istiqamətlərin ümumi sayı 2022-ci illə müqayisədə 4 vahid artaraq 104-ə bərabər olmuşdur. Əvvəlki illə müqayisədə debitor borcların məbləği 41 istiqamət üzrə artmış, 46-sı üzrə azalmış, 8-i üzrə isə dəyişməz qalmışdır. Bununla yanaşı, əvvəlki ildə debitor borc olan 5 istiqamət üzrə qabaqcadan ödənişlər hesabat ilinin sonuna tam bağlanmış və debitor borcu olan qurumların siyahısına 9 yeni qurum daxil edilmişdir.

Analitik prosedurlarla araşdırma göstərir ki, bəzi qurumların debitor borc saxladığı xərc maddələrinin (istiqamətlərinin) sayı çox olsa da, ümumi məbləğ əhəmiyyətli olmamışdır. Bəzi qurumlarda isə bir maddə üzrə debitor borc olsa da, onun həcmi ümumi debitor borclarda böyük xüsusi çəkiyə malik olmuşdur.

Ümumiyyətlə, hesabat ilində 14 istiqamət üzrə debitor borc 4259,2 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da cəmi debitor borcların 96,0%-nə bərabərdir (Cədvəl 52).

Cədvəl 52. İnzibati təsnifat üzrə debitor borcların hərəkəti, mln. manatla

İnzibati təsnifat	2022	2023	Debitor borclarda artma-azalma
Azərbaycan Avtomobil yolları Dövlət Agentliyi	241,7	214,8	-26,9
"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC	119,0	90,9	-28,0
Yerli icra hakimiyyəti orqanları	26,6	75,3	48,6
AR Elm və Təhsil Nazirliyi	78,2	63,3	-14,9
AR Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi	0,0	45,4	45,4

“Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC	136,4	43,3	-93,0
“Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi” QSC	30,0	36,0	6,0
AR Səhiyyə Nazirliyi	11,9	28,2	16,3
Məxfi və digər qurumlar	2140,4	3662,0	*

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

*6 qurumun bəziləri üzrə artım, bəziləri üzrə isə azalma olduğundan müvafiq xana üzrə göstərici verilməmişdir.

Məlumatların təhlili göstərir ki, əvvəlki illə müqayisədə bəzi qurumların debitor borclarında dəyişikliyin izlənilməməsi bir tərəfdən qurumların ləğv edilməsi və yaxud yenidən təşkil olunması ilə, digər tərəfdən isə satınalmada qalib olmuş podratçılar tərəfindən müqavilədə göstərilmiş öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi, bununla əlaqədar qurumlar tərəfindən daxili nəzarət qaydasında bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməməsi, eləcə də avans üçün müəyyən edilmiş məbləğdən daha çox ödənişin edilməsi ilə bağlıdır. Qeyd edək ki, əvvəlki ildə olduğu kimi hesabat ilinin sonuna olan debitor borclar arasında da ləğv edilmiş və ya təşkilati-hüquqi forması dəyişdirilmiş bəzi qurumların əvvəlki illər üzrə debitor borcları mövcud olmuşdur.

Təqdim edilmiş məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması 2023-cü ilin sonuna mövcud olan ümumi debitor borcun minimum 1,5 mlrd. manatdan çox hissəsinin əvvəlki illərdə yaranmış qabaqcadan ödənişlərlə bağlı olduğunu göstərir.

5.5.4. Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması təşkilatların və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının debitor borclarla bağlı hesabat göstəricilərində fərqlərin olduğunu göstərir.

Hesablama Palatası tərəfindən təhlilin hazırlanması zamanı 89 qurum üzrə 4196,6 mln. manatı əhatə edən debitor borclar nəzərdən keçirilmişdir ki, bu da ilin sonuna dövlət büdcəsi üzrə debitor borcların 94,6%-ni təşkil edir.

Aparılmış təhlillə debitor borclar barədə qurumların hesabatlarında və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”nın 9 nömrəli əlavəsində əks etdirilmiş məlumatlar üzləşdirilmiş, bəzi qurumlar üzrə göstəricilərin fərqli olduğu müəyyən edilmişdir. Belə ki, 20 qurum və istiqamət üzrə qabaqcadan ödənişlərin məbləği müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təqdim etdiyi məbləğdən 90,0 mln. manat çox, 18 qurum üzrə 150,0 mln. manat az göstərilmişdir (Cədvəl 53).

Cədvəl 53. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının və qurumların hesabatlarının müqayisəsi, min manatla

Büdcə təşkilatı	Maliyyə Nazirliyinin hesabatına əsasən	Qurumun hesabatına əsasən	Fərq
AR Xarici İşlər Nazirliyi	865,6	893,6	28,1
AR Maliyyə Nazirliyi	114,3	49,3	-65,0
AR İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti	162,2	159,6	-2,6
Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi	28207,6	28001,0	-206,7
AR Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	38,4	27,8	-10,6

AR Gənclər və İdman Nazirliyi	87,1	63,9	-23,2
AR Elm və Təhsil Nazirliyi	63321,7	63316,6	-5,1
AR Dövlət Statistika Komitəsi	71,9	28,5	-43,4
AR Energetika Nazirliyi yanında Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi publik hüquqi şəxs	1,7	4,0	2,3
AR Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tabeliyində Dövlət Tibbi-Sosial Ekspertiza və Reabilitasiya Agentliyi	0,6	5612,4	5611,8
AR Ali Məhkəməsi	100,9	158,0	57,1
Bakı Apellyasiya Məhkəməsi	2,9	20,9	18,0
AR Mərkəzi Seçki Komissiyası	13,4	9,4	-4,0
Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri QSC	34,1	32,2	-1,9
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası	770,5	7654,1	6883,6
AR Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə üzrə Komissiyasının Katibliyi	27,8	29,0	1,2
Dairə seçki komissiyalarının saxlanması	13196,2	13334,7	138,5
AR Mədəniyyət Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpası üzrə Dövlət Xidməti	1,1	15,1	14,0
AR Səhiyyə Nazirliyinin Akademik Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzi	0,5	3,9	3,4
AR Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti	3,0	9,2	6,1
"AR Gənclər Fondu" publik hüquqi şəxs	574,4	6647,2	6072,8
AR Dövlət Turizm Agentliyi	9,0	7,2	-1,8
AR Kənd Təsərrüfatı yanında Aqrar Xidmətlər Agentliyi	4787,5	4786,1	-1,3
Qarabağ Regional Memarlıq Şəhərsalma Baş İdarəsi	3,5	0,0	-3,5
Məxfi və digər qurumlar	3600632,4	3522122,2	-78510,1

Cədvəl müvafiq hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi hallarda qurumlar tərəfindən təqdim edilən debitor borcların məbləğləri xəzinə üzləşmə aktları ilə təsdiq edilmir. Bu halın ən çox rast gəlinən səbəblərindən biri kimi qurumların hesabatlarında əks etdirilən əməyin ödənişi ilə bağlı debitor borcların müvafiq icra hakimiyyətinin hesabatında əks etdirilməməsini qeyd edə bilərik. Həmçinin əməliyyatların ilin sonunda icra edilməsi nəticəsində müvafiq təsdiqedic sənədlərin olmamasına görə xəzinədarlıq tərəfindən bir sıra debitor borcların uçotdan silinməməsi və akkreditivə yönəldilmiş vəsaitin qurum tərəfindən debitor borc kimi tanınmaması da hesabatlar arasında fərqlərə yol açır.

Bununla yanaşı qeyd edək ki, bəzi qurumlar üzrə təqdim edilmiş debitor borc məbləği barədə məlumatlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təqdim etdiyi hesabatda əks etdirilmiş məbləğlərə bərabər olsa da, iqtisadi və funksional təsnifatın istiqamətləri üzrə fərqli uçota alınmışdır.

5.6. Dövlət satınalmalarının təhlili

5.6.1. Hesabat ilində dövlət satınalmalarına cəlb edilmiş vəsaitin məbləği əvvəlki illə müqayisədə artsa da, qabaqcıl təcrübə üzrə orta nisbət göstəricilərindən aşağı olmuşdur.

“Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş satınalma metodları tətbiq edilməklə 2023-cü ildə ölkə üzrə ümumilikdə 12483 sayda 7545,5 mln. manat məbləğində satınalma müqaviləsi bağlanmışdır ki, bu da 2022-ci illə müqayisədə məbləğ baxımından 766,3 mln. manat və ya 11,3%, say baxımından isə 381 və ya 3,1% çoxdur.

Hesabat ilində ÜDM-in, həmçinin dövlət büdcəsinin xərclərinin artması fonunda satınalmaya cəlb edilmiş vəsaitin həcmində artım müşahidə edilmiş, əvvəlki illə müqayisədə satınalma məbləğinin ÜDM-ə nisbət göstəricisi 1,0 faiz bəndi artmaqla, xərclərə nisbəti isə 0,4 faiz bəndi azalmaqla müvafiq olaraq 6,0% və 20,7% təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, əksər ölkələrdə dövlət satınalmaları dövlət büdcəsinin xərclərinin 30%-42%-i həcmində, İƏİT ölkələri üzrə dövlət satınalmalarının ümumi həcmi isə qlobal ÜDM-in 13%-15%-i həcmində qiymətləndirilir.

Hesablama Palatası tərəfindən keçirilən nəzarət tədbirləri bəzi hallarda satınalma metodlarının tətbiq edilmədən dövlət vəsaitinin xərc edildiyini, müqavilənin qisimlərə bölündüyünü göstərmişdir.

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, 2023-cü ildə keçirilmiş 7818 müsabiqə əsaslı satınalma üzrə 4689,9 mln. manat məbləğində müqavilə bağlanmışdır ki, bu da ötən illə müqayisədə say ifadəsində 6 satınalma (0,08%) az, məbləğ ifadəsində isə 189,1 mln. manat (4,2%) çoxdur. Həmin müsabiqələr üzrə malların (işlərin və xidmətlərin) ehtimal olunan qiyməti cəmi 5432,3 mln. manat olmuş, qənaət edilən məbləğ isə 742,4 mln. manat və ya 13,7% təşkil etmişdir. Sözügedən müsabiqələrin yekunları əsasında müvafiq iddiaçılarla bağlanmış müqavilənin ən aşağı məbləği 44,0 manat, ən yüksək məbləği isə 135,9 mln. manat təşkil etmişdir. Bununla yanaşı aparılmış təhlillər göstərir ki, “etender.gov.az” - dövlət satınalmalarının vahid internet portalı üzərindən keçirilən “kotirovka sorğusu” və “elektron açıq tender” satınalma metodları nəticəsində daha çox həcmdə vəsaitə qənaət edilmişdir. Belə ki, həmin satınalmalar üzrə qənaət məbləği müvafiq olaraq 15,4% və 14,8% təşkil etmişdir.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, elektron açıq tenderlərin və kotirovka sorğularının müvafiq olaraq sayı 4353 və 2888 olmaqla satınalmalara 1630,6 mln. manat və 59,6 mln. manat cəlb edilmişdir ki, ümumi satınalmaların sayında bu metodların payı 34,9% və 23,1%, məbləğdə isə 21,6% və 0,8% olmuşdur.

5.6.2. Ötən ildə olduğu kimi, hesabat ilində də bir mənbədən və açıq tender (elektron daxil olmaqla) metodları həm say, həm də məbləğ baxımından əhəmiyyətli çəkiyə malik olmuş, açıq tenderlərin məbləğ ifadəsində yarıdan çoxu kağız daşıyıcılar vasitəsilə keçirilmişdir.

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili 2023-cü ildə satınalmalar arasında say baxımından bir mənbədən (37%) və açıq tender (elektron daxil olmaqla) (36%) metodları daha böyük paya malik olmuş, kotirovka sorğusu və təkliflər sorğusunun xüsusi çəkili isə müvafiq olaraq, 23% və 4% təşkil etmişdir (Cədvəl 54).

Məbləğ baxımından satınalmanın ümumi məbləğində açıq tender (elektron daxil olmaqla) 48%, bir mənbədən satınalma metodu 38%, təkliflər sorğusu 13%, kotirovka sorğusu 1% paya malik olmuşdur.

Cədvəl 54. Keçirilmiş dövlət satınalmalarının növlər üzrə bölgüsü, mln. manatla

Satınalmanın növü	2021		2022		2023	
	Say	Məbləğ	Say	Məbləğ	Say	Məbləğ
Cəmi	12129	6011,7	12102	6779,2	12483	7545,5
Açıq tender (elektron açıq tender daxil olmaqla)	3072	1818,6	4063	3430,6	4492	3657,7
Kotirovka sorğusu	5039	101,9	3271	67,9	2888	59,6
Təkliflər sorğusu	524	725,5	490	1002,2	438	972,6
Bir mənbədən satınalma	3494	3365,7	4278	2278,5	4665	2855,6

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, 2023-cü ildə 4492 sayda 3657,7 mln. manat məbləğində keçirilmiş açıq tenderin say baxımından 139-u və ya 3%-i, məbləğ baxımından isə 2027,2 mln. manatı və ya 55,4%-i kağız daşıyıcılar vasitəsilə keçirilmişdir ki, bu da tenderdə iştirakla bağlı iddiaçılar üçün əlçatanlığı məhdudlaşdıran amil kimi qiymətləndirilə bilər.

Aparığımız hesablamalar göstərir ki, "etender.gov.az" - dövlət satınalmalarının vahid internet portalı vasitəsilə keçirilmiş dövlət satınalmalarının cəmi satınalmalarda payı say ifadəsində 58%, məbləğ ifadəsində isə 22% təşkil etmişdir.

Strategiyada Biznes üçün investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və monitorinqinin infrastruktur, texnoloji və hüquqi çərçivələrinin yaradılması fəaliyyət istiqaməti üzrə 2023-cü ilin sonuna Dövrün sonuna portal vasitəsilə həyata keçirilən satınalmaların ümumi dövlət satınalmalarında xüsusi çəkisinin 50%-ə çatması aralıq nəticə kimi müəyyənləşdirilmişdir.

5.6.3. Hesabat ilində də əksər satınalma metodları üzrə məbləğ və say ifadəsində daha çox satınalma IV rübdə həyata keçirilmiş, Hesablama Palatası dövlət satınalmalarının ilin sonunda keçirilməsinin bir sıra risklər yarada biləcəyi və satınalmanın planlaşdırılmasında boşluqların olması barədə qənaətə gəlmişdir.

Təqdim edilmiş məlumatlara görə, il ərzində satınalma metodlarının say baxımından 40%-i ilin birinci yarısında, 60%-i isə ikinci yarısında tətbiq edilmişdir (Cədvəl 55).

Cədvəl 55. Keçirilmiş satınalmaların say baxımından 2023-cü ilin rübləri üzrə dinamikası

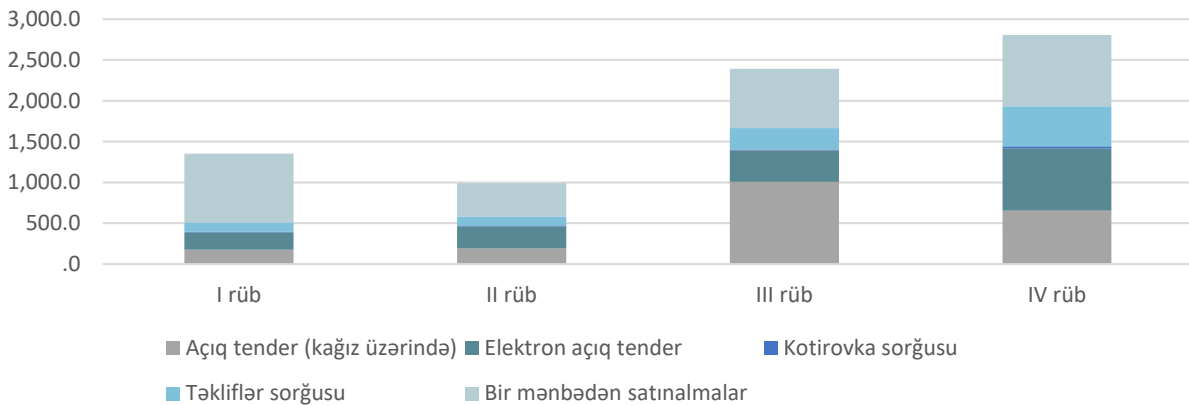
Satınalmanın növü	I rüb	II rüb	III rüb	IV rüb
Açıq tender(kağız üzərində)	10	20	58	51
Elektron açıq tender	429	1102	1305	1517
Kotirovka sorğusu	341	682	708	1157

Təkliflər sorğusu	41	96	161	140
Bir mənbədən satınalmalar	1 356	977	833	1499
Cəmi	2177	2877	3065	4364

Cədvəl Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Məbləğ ifadəsində bu göstəricilər ilin birinci və ikinci yarısı üzrə müvafiq olaraq 31% və 69% olmuşdur. Bu xüsusi çəkilərin formalaşmasına həm də 2023-cü ilin dövlət büdcəsinə yenidən baxılması və artırılmış xərclərin ilin ikinci yarısında icra edilməsi də təsir etmişdir. Keçirilmiş satınalmaların məbləğ baxımından 2023-cü ilin rübləri üzrə dinamikası aşağıdakı kimi olmuşdur (Şəkil 25).

Şəkil 25. Keçirilmiş satınalmaların məbləğ ifadəsində 2023-cü ilin rübləri üzrə dinamikası, mln. manatla

Şəkil Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət satınalmalarının məbləğ ifadəsində 37%-i, o cümlədən açıq tender (kağız üzərində) üzrə satınalmaların 32%-i, elektron açıq tender üzrə satınalmaların 47%-i, kotirovka sorğusu üzrə satınalmaların 39%-i, təkliflər sorğusu üzrə satınalmaların 50%-i, bir mənbədən keçirilən satınalmaların 31%-i ilin IV rübünü əhatə etmişdir.

Dövlət satınalmalarının daha çox IV rübdə keçirilməsi planlaşdırma işinin satınalan təşkilatlar tərəfindən düzgün aparılmaması, satınalan təşkilatların müvafiq sahədə kifayət qədər səriştəsinin olmaması, satınalmanın baş tutması üçün bəzi mal və xidmətlərin təchizatı ilə məşğul olan podratçılardan sayının kifayət etməməsi və ya müvafiq bazarın hələ ki tam formalaşmaması və s. amillərlə də izah oluna bilər.

Satınalmaların ilin sonunda həyata keçirilməsi dövlət maliyyəsi üçün bir sıra risklər yarada bilər. Belə ki, bu hal ilin sonunda istifadə edilməyən vəsaitin bank hesablarına, akkreditiv hesablara yönəldilməsinə yol açır, eyni zamanda ilkin ödəniş (avans) üçün əhəmiyyətli məbləğin podratçılara köçürülməsinə, bununla da ilin sonunda qabaqcadan ödəniş məbləğlərinin artımına səbəb ola bilər.

Qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi hallarda bir mənbədən satınalma metodu barədə razılığın müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilməsi satınalmaların ümumi statistikasının doğru olmamasına təsir etmişdir.

5.6.4. Dövlət satınalmaları sahəsində bağlanmış müqavilə məbləğinin artımı dövlət büdcəsinin müvafiq xərclərinin artımına tam mütənasib olmamış, bu sahədə yeni qanunun qəbul edilməsinin satınalmalara cəlb edilən dövlət büdcəsi vəsaitlərinin artımına təsir edəcəyi qənaətinə gəlinmişdir.

2023-cü il dövlət büdcəsi xərclərinin icrasının təhlili göstərir ki, satınalma ilə əhatə olunan vəsaitin məbləği ilə müvafiq xərc istiqamətlərinin məbləği tam mütənasib olmamışdır. Belə ki, dövlət satınalmaları ilə əhatə olunması üçün əsasən predmet hesab edilən xərclər üzrə iqtisadi təsnifata uyğun olaraq cəmi 22,9 mlrd. manat vəsait icra olunmuşdur. Nəzərə alsaq ki, sözügedən vəsaitdən sair xərclərin və istehlakyönlü müxtəlif xidmətlərin açıqlanmasının tam verilməməsi səbəbindən kənarlaşmaların olması mümkündür. Digər hissənin dövlət satınalmaları ilə əhatə olunması üçün əsaslı səbəblərin yarandığı (satınalmalara cəlb olunması üçün təsbit edilmiş minimum məbləğdən aşağı hissə istisna olmaqla) qənaətinəyik. Qeyd edək ki, müvafiq xərc istiqamətlərinin əvvəlki ilə müqayisədə təqribən 15% və ya 2,9 mlrd. manat artması fonunda dövlət satınalmalarına cəlb edilmiş məbləğin artımı 11,3% və ya 0,7 mlrd. manat olmuşdur (Cədvəl 56).

Cədvəl 56. Satınalma ilə əhatə olunması ehtimalı yüksək olan dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifatları və onlar üzrə icra edilən məbləğlər barədə məlumat, mln. manatla

Xərclərin iqtisadi təsnifatı	2022	2023
Dəftərxana və təsərrüfat xərcləri	33,5	34
Mətbəə məhsulları üzrə xərclər	22,2	64,7
Dərman, sarğı ləvazimatlarının və materiallarının alınması	83	104
Yumşaq inventar, yataq ləvazimatları və xüsusi geyimlərin alınması	21,1	22,4
Digər malların alınması	51,7	63
Cari təmir	92,2	121,5
Digər kommunal xidmətlərin haqqının ödənilməsi *	29,8	36,6
Proqram təminatlarına xidmət haqlarının ödənilməsi	34,2	45,5
İcarə və muzzdlu xidmətlər	18,8	24
Əsas fondların və digər aktivlərin saxlanması xərcləri	24,7	29,8
Atributların, mükafatlandırma nişanlarının hazırlanması, təltif və mükafatlandırma ilə bağlı xərclər	2,7	4
İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər **	1650,2	1956,6
Abadlaşdırma xidmətləri haqqının ödənilməsi **	325,3	379,5
Sair xərclər ***	9378,9	10699,7
Təmsilçilik xərcləri	174,7	226,8
Qeyri-maliyyə aktivləri	8066,4	9137,4
Cəmi	20009,4	22949,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*Bir hissəsi yalnız dövlət sektorunun qurumları tərəfindən təmin olunan satınalmalara aid ola bilər (Məsələn, rabitə çəkilişi).

** Müvafiq xərc istiqamətində müxtəlif predmetlərin alışı həyata keçirilə bilər. Bəzi qurumlar (məsələn yerli icra hakimiyyəti orqanları) üzrə xərc istiqaməti icra prosesində müxtəlif istiqamətlərə bölünür. Bunlar isə öz növbəsində 5000,0 manatdan aşağı olmaqla satınalmaların keçirilməməsini formalaşdırma bilər.

*** 2-ci qeydlər bura da aiddir. Əlavə olaraq məxfi istiqamətdə satınalma predmeti olmayan xərclər də uçotda sair kimi görsənir.

Hətta yuxarıdakı qeydlər nəzərə alındıqda belə satınalma müqavilələrinin məbləği ilə icra edilmiş xərclər arasında fərqlər əhəmiyyətli olaraq qalacaqdır. Bu isə həmin məbləğin əhəmiyyətli hissəsi üzrə dövlət satınalmaları ilə əhatə olunması üçün əsaslı səbəblərin yarandığını

(satınalmalara cəlb olunması üçün təsbit edilmiş minimum məbləğdən aşağı hissə istisna olmaqla) deməyə imkan verir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır, büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatının “Subsidialar” və “Qrantlar və digər ödənişlər” bölmələri, “Yanacaq və sürtkü materiallarının alınması” paragrafı və s. üzrə icra edilən vəsaitlərin bəzi hissələrinin də satınalma ilə əhatə olunması ehtimal edilir.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, 2023-cü ildə ölkə üzrə ümumilikdə 7545,5 mln. manat məbləğində “Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyən edilmiş metodlar tətbiq edilməklə bağlanmış müqavilələr tək dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan vəsaiti deyil, eyni zamanda dövlət tərəfindən bağlanmış beynəlxalq sazişlərə və müqavilələrə əsasən alınmış kreditlər, grantlar, xarici yardımlar, büdcədən kənar dövlət fondlarının vəsaiti və qanunvericiliklə dövlət vəsaitinə aid edilən digər vəsaitləri də əhatə edir.

5.7. Yerli gəlir və xərclərin təhlili

5.7.1. Hesabat ilində yerli gəlirlər əvvəlki illə müqayisədə əhəmiyyətli azalsa da, proqnozdan artıq icra edilmişdir.

Hesabat ilində şəhər və rayonların yerli gəlirləri 832,3 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə 67,6 mln. manat və ya 8,8% çoxdur. Qeyd edək ki, hesabat ilində yerli gəlirlərin icra səviyyəsi dövlət büdcəsi gəlirlərinin icra səviyyəsini (4,0%) 4,8 faiz bəndi üstələmişdir.

Yerli gəlirlər proqnozdan çox icra edilsə də, 2022-ci illə müqayisədə 281,6 mln. manat və yaxud 25,3% azalmışdır ki, bu da Hesablama Palatasının 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə dair Rəyində şərh edildiyi kimi, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin xərclərinin yerli xərclərdən çıxarılaraq Elm və Təhsil Nazirliyinin mərkəzləşdirilmiş xərclərinə aid edilməsi nəticəsində yerli xərclərin və bu səbəbdən “Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 6-cı maddəsinin tələbinə uyğun olaraq yerli gəlirlərin azalması ilə bağlıdır.

2023-cü ildə şəhərlər üzrə yerli gəlirlərin icra göstəricisi 482,4 mln. manat, o cümlədən Bakı şəhəri üzrə 344,3 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə müvafiq olaraq 5,2% və 1,4% çoxdur. Ən aşağı icra səviyyəsi Bakı (101,4%), ən yüksək icra səviyyəsi isə əvvəlki illərdə olduğu kimi Gəncə şəhərinə (121,7%) məxsus olmuşdur.

Rayonlar üzrə yerli gəlirlər proqnozla müqayisədə 43,7 mln. manat və yaxud 14,3% çox olmaqla 349,9 mln. manat təşkil etmişdir. Ən aşağı icra səviyyəsi Xocalı (100,9%), ən yüksək icra səviyyəsi isə Şuşa rayonuna (156,3%) aid olmuşdur. Ümumiyyətlə, hesabat ilində bütün şəhər və rayonlarda yerli gəlirlərin icra məbləği proqnozu üstələmişdir.

5.7.2. 2023-cü ildə həm yerli gəlirlərə aid edilən tədiyə növlərinin sayı, həm də hər bir mənbə üzrə yerli gəlirlərə aid edilən vəsaitin xüsusi çəkisi azalmışdır.

2023-cü ildə yerli gəlirlər 11 tədiyə növü (2022-ci ildə 14 tədiyə növü) hesabına formalaşmışdır (Cədvəl 57). Hesabat ilində əvvəlki ildən fərqli olaraq yerli gəlirlərin strukturundan 3 tədiyə növü

(xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı sair vergilər, dövlət əmlakının satışından daxilolmalar və digər gəlirlər) çıxarılmış, qalan bütün tədiyə növləri üzrə isə yerli gəlirlər azalmışdır.

Əvvəlki ildə olduğu kimi hesabat ilində də yerli gəlirlərin tərkibində Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi (30,6%), hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi (27,3%) və fiziki şəxslərin gəlir vergisi (24,2%) üzrə daxilolmalar üstünlük təşkil etmişdir.

Cədvəldən də göründüyü kimi, 2023-cü ildə bütün tədiyə növləri üzrə yerli gəlirlərin müvafiq tədiyə növü üzrə cəmi daxilolmalarda xüsusi çəkisi də azalmış və 2,8%-17,2% aralığında dəyişmişdir. Müvafiq tədiyə növündə xüsusi çəkisinə görə ən böyük azalma cərimə və sanksiyalardan daxilolmalar (2022-ci ildə 50,1%, 2023-cü ildə 16,9%) üzrə qeydə alınmışdır.

Cədvəl 57. 2022-2023-ci illərdə yerli gəlirlərin tədiyə növləri üzrə bölgüsü, mln. manatla

Tədiyə növləri	2022			2023		
	Yerli gəlirlər	Dövlət büdcəsinin gəlirləri	Müvafiq tədiyə növündə xüsusi çəkisi, %-lə	Yerli gəlirlər	Dövlət büdcəsinin gəlirləri	Müvafiq tədiyə növündə xüsusi çəkisi, %-lə
AR-da mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi	340,5	2942,8	11,6	254,9	3684,2	6,9
Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi	293,5	8522,5	3,4	227,3	8024,3	2,8
Sadələşdirilmiş vergi (Mülkiyyətində və ya istifadəsində olan avtonəqliyyat vasitələri ilə sərnişin və yük daşımalarını həyata keçirən şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi istisna olmaqla)	35,8	316,9	11,3	24,6	350,0	7,0
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	256,6	1474,4	17,4	201,7	1659,6	12,2
AR-da istehsal olunan məhsullar üzrə aksiz	63,7	1190,0	5,4	40,5	1227,9	3,3
Dövlət rüsumu (AR ərazisində beynəlxalq avtomobil daşımalarını tənzimləyən icazənin verilməsinə və nəqliyyat vasitələrinin, qoşquların və yarımqoşquların texniki baxışdan keçirilməsinə görə tutulan dövlət rüsumu istisna olmaqla)	45,8	251,6	18,2	33,3	281,4	11,8
Əmlak vergisi	29,3	231,5	12,7	21,5	292,8	7,3
Cərimə və sanksiyalardan daxilolmalar	18,8	37,6	50,0	14,5	85,9	16,9
Torpaq vergisi	9,4	47,4	19,8	6,6	47,8	13,8
Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı sair vergilər	9,2	245,6	3,7		203,8	
Mədən vergisi	8,1	161,0	5,0	5,5	163,5	3,4
Dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı	2,6	9,6	27,1	1,9	11,1	17,2
Dövlət əmlakının satışından daxilolmalar	0,3	6,0	5,0		8,8	
Digər gəlirlər	0,3					

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

5.7.3. Hesabat ilində yerli xərclər həm ötən illə, həm də proqnozla müqayisədə az icra edilmiş, əvvəlki illərdə olduğu kimi ən yüksək icra məbləği dekabr ayında qeydə alınmışdır.

Hesabat ilində şəhər və rayonların yerli xərcləri 738,6 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozlaşdırılmış məbləğdən 4,9%, əvvəlki ilin icra göstəricisindən isə 27,1% azdır. 2023-cü ildə yerli xərclərin azalması yuxarıda da qeyd edildiyi kimi məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin xərclərinin yerli xərclərdən çıxarılaraq mərkəzləşdirilmiş xərclərə aid edilməsi ilə bağlı olmuşdur.

Şəhərlər üzrə yerli xərclər 458,5 mln. manat proqnoza qarşı 450,2 mln. manat məbləğində və yaxud 98,2% səviyyəsində icra edilmişdir. Şəhərlər üzrə ən aşağı icra səviyyəsi Şirvan (88,8%), ən yüksək icra səviyyəsi isə Bakı şəhərinə (98,7%) məxsus olmuşdur.

Rayonlar üzrə yerli xərclər 318,5 mln. manat proqnoza qarşı 288,5 mln. manat məbləğində və yaxud 90,6% səviyyəsində icra edilmişdir. Ən aşağı icra səviyyəsi Şuşa (73,2%), ən yüksək icra səviyyəsi isə Xaçmaz rayonuna (97,8%) aid olmuşdur.

Dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda yerli xərclərin proqnoza nisbətən az icrası əsasən yerli icra hakimiyyəti orqanlarında mövcud olan boş (vakant) ştatlar, eyni zamanda dövlət qulluğuna yeni təyin olunmuş işçilərin qulluq stajlarının və ixtisas dərəcələrinin az olması, mənzil və kommunal təsərrüfatı sahəsi üzrə, o cümlədən abadlaşdırılma, tullantıların yığılması, emalı və təmizlənməsi, küçələrin, parkların işıqlandırılması, yaşıllıqların salınması və digər abadlıq işlərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı xərclər üzrə qənaətin yaranması ilə əlaqələndirilmişdir.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, icra edilmiş yerli xərclərin funksional təsnifat üzrə bölgüsündə "Ətraf mühitin mühafizəsi" (32,3%), "Ümumi dövlət xidmətləri" (29,0%) və "Mənzil və kommunal təsərrüfatı" (25,9%) bölmələri daha yüksək xüsusi çəkiyə malik olmuşdur. İqtisadi təsnifat üzrə isə yerli xərclərdə malların (işlərin və xidmətin) satın alınması (49,4%), əməyin ödənişi (28,1%) və qeyri-maliyyə aktivləri (15,3%) xərcləri daha böyük pay təşkil etmişdir.

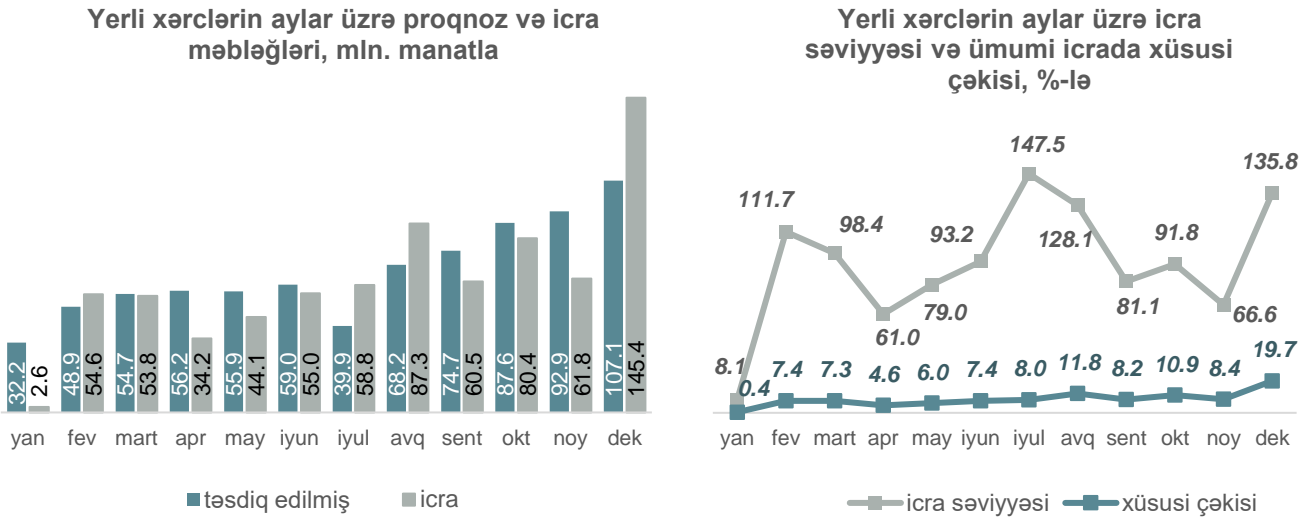
Yerli xərclərin aylar üzrə icra göstəricilərinə nəzər salsaq, yerli xərclərin icra səviyyəsinin 8,1%-147,5% arasında dəyişdiyini, 4 ayda icranın proqnozdan artıq olduğunu görürük (Şəkil 26).

Yerli xərclərin ən yüksək icra səviyyəsi iyul ayında və ən yüksək icra məbləği isə dekabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, dekabr ayında icra edilmiş yerli xərclər cəmi yerli xərclərin 19,7%-ni təşkil etməklə 145,4 mln. manata bərabər olmuşdur.

Yerli xərclərin ən aşağı icra səviyyəsi və icra məbləği isə müvafiq olaraq 8,1% və 2,6 mln. manat olmaqla yanvar ayında qeydə alınmışdır.

Qeyd edək ki, yerli gəlir və xərclərlə bağlı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təqdim edilmiş aylıq hesabatlarda bəzi uyğunsuzluqlara rast gəlinmişdir. Belə ki, aprel ayından başlayaraq təqdim edilmiş bütün hesabatlarda Bakı şəhəri istisna olmaqla icra edilmiş cəmi yerli xərclərin məbləğinin düzgün hesablanmaması səbəbindən adıçəkilən göstərici üzrə yekun məbləğ 155,6 mln. manat az göstərilmişdir.

Şəkil 26. 2023-cü ildə yerli xərclərin aylar üzrə proqnoz və icra göstəriciləri barədə məlumat

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

5.7.4. Hesablama Palatası aparılan təhlil əsasında hesabat ilinin ayrı-ayrı ayları üzrə icra edilmiş yerli gəlir və xərclər arasındakı fərqlə yerli gəlir və xərcləri tənzimləmək üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılan vəsaitin məbləği arasında uyğunsuzluğun olduğu qənaətidədir.

2023-cü ildə yerli gəlir və yerli xərcləri tənzimləmək üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən 8 rayona 12,3 mln. manat vəsaitin ayrılacağı proqnozlaşdırılsa da, icra səviyyəsinin yerli gəlirlər üzrə yüksək, yerli xərclər üzrə isə aşağı olması nəticəsində 7,2 mln. manat vəsait ayrılmışdır. İcra edilmiş məbləğ hesabat ilinin proqnozundan 41,5%, 2022-ci ilin icra göstəricisindən isə 77,6% azdır.

Hesablama Palatası tərəfindən hesabat ilinin hər bir ayı üzrə yerli gəlir və xərcləri tənzimləmək üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılan vəsaitlə icra edilmiş yerli gəlir və yerli xərclər arasındakı fərqin müqayisəsi həyata keçirilmiş və bəzi aylarda uyğunsuzluğun olduğu müəyyən edilmişdir. Belə ki, aylar üzrə yerli gəlir və xərclər barədə məlumatların təhlili hesabat ilində 7 halda yerli gəlirlərin yerli xərcləri üstələməsinə baxmayaraq, mərkəzləşdirilmiş xərclərdən vəsait ayrıldığını deməyə imkan verir (Cədvəl 58).

Cədvəl 58. 2023-cü ilin ayrı-ayrı ayları üzrə yerli gəlirləri yerli xərclərini üstələmiş rayonlara mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılmış vəsaitlər barədə məlumat, min manatla

Aylar	Rayonların sayı	Cəmi ayrılmış dotasiya məbləği	Yerli gəlirlərin yerli xərclərdən artıq olan hissəsi (cəmi məbləğ)
Aprəl	1	41,0	57,0
İyun	2	45,0	54,0
Oktyabr	1	200,0	3,0
Noyabr	3	290,0	152,0
Cəmi	7	576,0	266,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Lakin qeyd edilməlidir ki, hesabat ilində müəyyən edilmiş uyğunsuzluq hallarında həm say, həm də məbləğ ifadəsində əvvəlki ilə müqayisədə kifayət qədər azalma müşahidə edilmişdir.

Eyni zamanda, aparılan təhlil nəticəsində hesabat ilinin bəzi aylarında yerli xərcləri yerli gəlirləri

hesabına təmin edilməyən rayonlara ayrılmış vəsaitin məbləği ilə yerli gəlir və yerli xərc arasındakı fərqin məbləğinin bərabər olmadığı müəyyən edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılan vəsait il ərzində ayrı-ayrı aylarda yerli gəlir və xərcləri tənzimləmək üçün verilir. Bu isə, hər bir rayon üzrə müəyyən ayda mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılan vəsaitin həmin ay üzrə yerli gəlir və yerli xərclər arasındakı fərqə bərabər olması kimi başa düşülür. Lakin aparılan təhlillər göstərir ki, demək olar ki, heç bir ayda bu qayda gözlənilməmişdir.

Qeyd olunanlarla yanaşı, əvvəlki illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də hər bir rayon üzrə mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılan vəsaitin ümumi məbləği ilə icra edilmiş yerli gəlirlərlə yerli xərclərin fərqi arasında uyğunsuzluq izlənilir. Belə ki, 2023-cü ildə 1 rayon üzrə yerli gəlirlərin yerli xərclərdən artıq icra edilməsinə baxmayaraq, mərkəzləşdirilmiş xərclərdən vəsait ayrılmış, 7 rayona isə yerli gəlir və yerli xərclər arasındakı fərqdən (kəsir) artıq vəsait yönəldilmişdir (Cədvəl 59).

Cədvəl 59. 2023-cü ildə yerli gəlir və xərclərin tənzimlənməsi üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılan vəsaitin bölgüsü, min manatla

Sıra N-si	Rayonlar	Yerli gəlirlər (icra)	Yerli xərc (icra)	Təsdiq edilmiş dotasiya	İcra edilmiş dotasiya	Yerli gəlir və yerli xərc arasındakı fərq
1	Zəngilan	2550,0	2604,0	761,0	310,0	-54,0
2	Yardımlı	4071,0	4418,0	2184,0	1600,0	-347,0
3	Kəlbəcər	3517,0	4586,0	2347,0	1375,0	-1069,0
4	Laçın	5188,0	5557,0	1797,0	908,0	-369,0
5	Lerik	5185,0	5106,0	1161,0	270,0	79,0
6	Xocavənd	1111,0	2254,0	1367,0	1296,0	-1143,0
7	Xocalı	905,0	1767,0	1168,0	935,0	-862,0
8	Cəbrayıl	2544,0	2898,0	1521,0	533,0	-354,0
	Cəmi	25071,0	29190,0	12306,0	7227,0	-4119,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

VI BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN KƏSİRİ VƏ KƏSİRİN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2023-cü ildə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozdan yüksək icra olunması dövlət büdcəsi kəsirinin proqnozlaşdırıldığından aşağı olması ilə nəticələnmiş, kəsirin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən daxilolmalar qeydə alınmış kəsir məbləğini üstələmişdir.

Kəsirin maliyyələşdirilməsi mənbələri arasında daha çox borclanmaya üstünlük verilmiş, sərbəst qalıqdan kəsirin maliyyələşdirilməsinə vəsait yönəldilməsi dövlət büdcəsi gəlirlərin üzrə ikili uçotun qismən aradan qaldırılmasına xidmət etmişdir.

Qeyd edilən mənbələrdən əlavə özəlləşdirilmədən daxilolmalar və xaricdən dəlb edilmiş kreditlər də kəsirin maliyyələşdirilməsi mənbələri sırasında yer almışdır.

6.1. Hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozdan çox, xərclərinin isə proqnoz səviyyəsində icrası nəticəsində büdcə kəsiri gözləniləndən az olmuş, dövlət büdcəsinin kəsirinin ÜDM-ə nisbəti 1,0% təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin gəlirləri ilkin olaraq 30774,0 mln. manat, xərcləri 33353,3 mln. manat, büdcə kəsirinin yuxarı həddi 2579,3 mln. manat məbləğində təsdiq edilmiş, 2023-cü ildə dövlət büdcəsinə yenidən baxılaraq gəlirləri 3116,5 mln. manat artırılaraq 33890,5 mln. manat, xərcləri isə 3271,5 mln. manat artırılaraq 36624,8 mln. manat təsdiq olunmuş, büdcə kəsirinin yuxarı həddi isə 2734,3 mln. manat müəyyən edilərək onun maliyyələşdirilməsinin özəlləşdirilmədən, digər mənbələrdən daxilolmalar (daxili və xarici borclanma, 2023-cü ilin 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı) hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsində dövlət büdcəsinin gəlirləri 35236,4 mln. manat (104,0%), xərcləri 36458,0 mln. manat (99,5%), büdcə kəsiri 1221,6 mln. manat və ya təsdiq edilmiş yuxarı həddən 1512,7 mln. manat (55,3%) az qeyd olunmuşdur.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin yenidən baxılan layihəsinə Rəyində ilin sonunda büdcə kəsirinin məbləğinin proqnozlaşdırıldığından az olacağı şərh edilmişdir.

Dövlət büdcəsi kəsirinin ÜDM-ə nisbəti 2021-ci ildə 1,1%, 2022-ci ildə 1,03%, 2023-cü il icra məlumatlarına əsasən isə azalaraq 1,0% təşkil etmişdir.

Ümumilikdə qeyd etmək olar ki, son 3 ildə nəzərdə tutulmuş büdcə kəsirinin icra prosesində əhəmiyyətli dərəcədə az icrası (il ərzində dövlət büdcəsinin dürüstləşdirilməsinə baxmayaraq) müşahidə olunmaqdadır ki, bu da büdcə gəlirlərinin proqnoz məbləğindən daha çox vəsaitin daxil olması ilə əlaqədardır. Belə ki, büdcə gəlirlərinin əsas komponenti olan vergi daxilolmalarının son 3 ildə 7,0-32,0% intervalında proqnozu üstələməsi müşahidə olunmaqdadır. Artıq icranın ən vacib səbəblərindən biri, Hesablama Palatasının da 2023-cü il dövlət büdcəsinin layihəsində qeyd etdiyi kimi, neft qiymətlərinin proqnozlaşdırılması zamanı daha çox konservativ yanaşma əsasında

büdcədə nəzərdə tutulması və son nəticədə artıq neft qiymətləri fonunda mənfəət vergisi üzrə daxilolmaların proqnozu üstələməsi ilə nəticələnməsidir.

6.2. Kəsinin maliyyələşdirilməsi mənbələri üzrə faktiki büdcə kəsirindən çox vəsait cəlb edilərək həmin fərq məbləği sərbəst qalığa yönəldilmişdir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsi kəsirinin yuxarı həddi 2734,3 mln. manat nəzərdə tutulmuş, dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlarda kəsirin maliyyələşdirilməsinin məbləği 2054,3 mln. manat göstərilmiş, faktiki büdcə kəsiri 1221,6 mln. manat olmuşdur. O cümlədən, daxili borclanma hesabına 1413,0 mln. manat proqnoza qarşı 1412,9 mln. manat, özəlləşdirmədən daxilolmalar üzrə 110,0 mln. manat proqnoza qarşı 116,0 mln. manat, xaricdən cəlb edilən kreditlər hesabına 192,3 mln. manat proqnoza qarşı 192,3 mln. manat vəsait yönəldilmiş, dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı üzrə isə kəsirin maliyyələşdirilməsinə 1019,0 mln. manat proqnoza qarşı 333,2 mln. manat vəsait istifadə edilmişdir. Hesabatlara əsasən, vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından ayırmalar istisna olmaqla 499,6 mln. manat artıq cəlb edilmiş vəsait dövlət büdcəsinin sərbəst qalığına yönəldilmiş, vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığından isə 333,2 mln. manat vəsait ayırmaların maliyyələşdirilməsi üçün istifadə olunmuşdur.

Qeyd edək ki, 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında Qanunda, eləcə də dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda kəsirin yuxarı həddi 2734,3 mln. manat göstərilərsə də, dövlət büdcəsinin icrasına dair 14 nömrəli Əlavədə proqnoz dəyişdirilərək 2234,3 mln. manat (dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığın maliyyələşdirmə 519,0 mln. manat) qeyd olunmuşdur.

6.3. Özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə icra proqnozdan artıq olmuş, dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlərin qalığında isə əvvəlki illərin tendensiyası davam edərək artım müşahidə edilmişdir.

Dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilmə mənbələrinə aid olan özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə 2023-cü il üçün proqnoz ilkin olaraq 100,0 mln. manat, dövlət büdcəsinə yenidən baxıldıqdan sonra isə artırılaraq 110,0 mln. manat müəyyən edilmişdir.

İl ərzində özəlləşdirilmiş dövlət əmlakının ümumi həcmi 120,4 mln. manat təşkil etmiş, dövlət büdcəsinin kəsirinin maliyyələşdirilməsinə isə əvvəlki illərin qalıq vəsaitlərindən daxilolmalar nəzərə alınmaqla ümumilikdə 116,0 mln. manat vəsait daxil olmuş, daxilolma proqnozuna nisbətə icra 105,4% təşkil etmişdir. Daxilolmaların əsas hissəsi əvvəlki illərdə olduğu kimi, "Özəlləşdirilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin birbaşa satışından daxilolmalar" mənbəyi üzrə olmuşdur (Cədvəl 60).

Xatırladaq ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsində Hesablama Palatasının rəyində özəlləşdirmədən daxilolmalar üzrə əlavə imkanların olması şərh edilmişdir.

Qeyd edək ki, dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatda əks etdirilmiş məbləğlərlə müvafiq dövlət orqanının özəlləşdirilmədən daxilolmalarla bağlı məbləği üzvləşdirilmiş və fərq məbləği müəyyən edilməmişdir.

Cədvəl 60. Özəlləşdirilən dövlət əmlakının növləri və ayrı-ayrı özəlləşdirmə (satış) üsulları üzrə özəlləşdirmədən daxilolmaların, min manatla

Özəlləşdirilmədən daxilolmaların mənbələri	2022	2023	Müqayisə	
			fərq	faiz
Özəlləşdirilmədən daxilolmalar cəmi, o cümlədən	115415,6	115992,0	576,4	0,5
Kiçik dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlər (torpaq sahəsi ilə birlikdə satılan obyektlər daxil olmaqla)	24124,9	25915,3	1790,4	7,4
Dövlət əmlakının idarəetməyə verilməsindən	9240,1	10458,4	1218,3	13,2
İnvestisiya müsabiqəsi vasitəsilə əmlakın (səhmlərin) satışından əldə edilən vəsaitlər	8566,9	12209,0	3642,1	42,5
Səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pulu hərəclarında satışından daxilolmalar	281,3	477,5	196,2	69,7
Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) və qeyri-dövlət vəsaiti hesabına inşa edilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin özəlləşdirilməsindən (satışından) dövlət büdcəsinə əldə edilən vəsaitlər	72946,9	66782,8	-6164,1	-8,5
Özəlləşdirilmə prosesində yaradılmış və səhmləri bütövlükdə yaxud səhmlərinin bir hissəsi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlər tərəfindən dövlət büdcəsinə dividendlərin ödənilməsi	255,3	149,0	-106,3	-41,6
Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən dövlət büdcəsinə əldə edilən sair vəsaitlər	0,2	0,0	-0,2	-100,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət əmlakının idarəetməyə verilməsindən daxilolmalar mənbəyi üzrə hesabat ilində 10,5 mln. manat ("Azərlotereya" ASC-nin idarəetməyə verilməsi ilə) vəsait daxil olmuşdur.

Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinin sərəncamında olan 6750 ədəd və 23788,1 min m² torpaq sahəsindən 2023-cü ildə 37-si və 96,47 min m²-i (0,4%-i) özəlləşdirilmişdir.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə hesabat dövrlərinin sonuna hesablanmış, lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıq (o cümlədən ödəmə vaxtı çatmış borclar) 4,4 mln. manat və ya 16,8% artaraq 30,6 mln. manat olmuşdur (Cədvəl 61).

Cədvəl 61. Özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə vaxtı çatmış (hesablanmış), lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıqlar barədə məlumat, min manatla

Özəlləşdirilmə üsulu	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.01.2023	01.01.2024
Kiçik dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlər (torpaq sahəsi ilə birlikdə satılan obyektlər daxil olmaqla)	3383,2	10434,1	7998,6	10307,0	18842,1
İnvestisiya müsabiqəsi vasitəsilə əmlakın (səhmlərin) satışından əldə edilən vəsaitlər	856,2	758,7	1460,0	4679,0	470,0

Səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pulu hərəclarında satışından daxilolmalar	169,1	194,1	133,2	176,6	178,4
Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) və qeyri-dövlət vəsaiti hesabına inşa edilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin özəlləşdirilməsindən (satışından) dövlət büdcəsinə əldə edilən vəsaitlər	0	2656,0	102,2	10990,8	11068,9
Cəmi qalıq məbləği:	4408,5	14042,9	9694,0	26153,4	30559,4

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ümumiyyətlə, 2024-cü il 1 yanvar tarixinə Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinin sərəncamında balans üzrə əsas vəsaitlərinin dəyəri 183,0 mln. manat təşkil edən dövlət müəssisə və obyektləri, nizamnamə kapitalı ümumilikdə 143,3 mln. manat təşkil edən 82 səhmdar cəmiyyətin 118,5 mln. manat həcmində səhmi, dövlət müəssisələrinin iştirakı ilə yaradılmış 26 birgə müəssisənin nizamnamə kapitalında 8,9 mln. manat həcmində dövlətə məxsus paylar, balans üzrə əsas vəsaitlərinin dəyəri 372,5 mln. manat təşkil edən Azərbaycan Respublikasının xaricdə 66 dövlət mülkiyyəti mövcuddur ki, bunlardan 82 səhmdar cəmiyyətinin nizamnamə kapitalındakı 118,5 mln. manat həcmində səhmlərinin və 15 birgə müəssisənin nizamnamə kapitalındakı 1,4 mln. manat həcmində payların özəlləşdirilməsinə məhdudiyyətlər qoyulmamışdır. Özəlləşdirilmə prosesində yaradılmış və səhmləri bütövlükdə yaxud qismən dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlər tərəfindən 2023-cü il ərzində ödənilən dividendlər 149,0 min manat təşkil etmişdir.

Qeyd etmək istərdik ki, hesabat ilində Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinin sərəncamında olan dövlət müəssisə və obyektlərinin balans dəyərinin və özəlləşdirilməsinə məhdudiyyətlər qoyulmamış səhmlərin həcmində artımın olması, həmçinin özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə hesabat dövrlərinin sonuna hesablanmış, lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıq vəsaitin həcmnin çox olması növbəti illərdə bu mənbə üzrə daha çox vəsaitin daxil olma potensialının olduğunu bildiririk.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası"nın Tədbirlər planında Yeni özəlləşdirmə strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə Fəaliyyət istiqaməti müəyyən edilmiş və Fəaliyyət istiqamətinə daxil olan tədbirlər və layihələr üçün icra müddəti müəyyən edilmişdir. 2023-cü ildə Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinə və idarəetməyə verilməsinə dair yeni Qanun layihəsinin qəbul edilməsi müəyyən edilsə də hesabat ilində bu sahədə müvafiq Qanun qəbul edilməmişdir.

6.4. Hesabat ilində kəsirin maliyyələşdirilməsinə xarici borclanma hesabına vəsait yönəldilməmiş, daxili borclanma üzrə isə faktiki büdcə kəsinə kifayət edəcək məbləğdən artıq vəsait cəlb edilmişdir.

Təqdim edilmiş müvafiq məlumatlara əsasən 2023-cü il dövlət büdcəsi kəsinin maliyyələşmə mənbələrinə aid olan daxili və xarici borclanmadan daxilolmalar ümumilikdə 1413,0 mln. manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bu vəsaitin də daxili borclanma üzrə təmin olunması proqnozlaşdırılmış, daxili borclanma üzrə daxilolmanın həcmi 1412,9 mln. manat təşkil etmişdir.

2023-cü il dövlət büdcəsinin kəsinin həcmi 1221,6 mln. manat təşkil etdiyi halda kəsirin maliyyələşdirilmə mənbələrindən biri sayılan daxili borclanmanın həcmi 1412,9 mln. manat təşkil etmişdir.

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 2023-cü il ərzində nominal üzrə yerləşdirilmiş istiqrazların məbləği 3894,8 mln. manat təşkil etmişdir. Yerləşdirilmiş istiqrazlar üzrə dövlət büdcəsinə 3734,9 mln. manat daxil olmuşdur ki, bundan da əvvəlki illərdə buraxılmış istiqrazlar üzrə 1668,1 mln. manat (daxili dövlət borcunun əsas məbləği) geri ödənilmişdir.

Qalıq vəsaitin 2066,8 mln. manatın 1412,9 mln. manatı büdcə kəsinin maliyyələşdirilməsinə, 653,9 mln. manatı isə konvertasiya edilərək xarici dövlət borcunun əsas məbləğinin ödənilməsinə yönəldilmişdir. Bu isə öz növbəsində 01.01.2024-cü il tarixə dövlət istiqrazları üzrə borcun ümumi məbləğinin keçən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 2327,2 mln. manat və ya 55,6% artaraq 6515,4 mln. manat təşkil etməsinə və hesabat ili ərzində yerləşdirilmiş istiqrazlar üzrə yaranmış faiz xərclərinin 483,4 mln. manata qədər artmasına şərait yaratmaqdadır (hesabat ilində qısamüddətli emissiyalar nəzərə alınmamaqla).

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, hesabat ili ərzində emissiya olunması nəzərdə tutulan (5500,0 mln. manat) dövlət istiqrazları üzrə 3894,8 mln. manat məbləğində nominal üzrə istiqrazlar yerləşdirilmiş, həmin istiqrazlar və əvvəlki illərdə emissiya edilmiş istiqrazlara görə dövlət büdcəsindən 259,6 mln. manat həcmində faiz məbləği ödənilmişdir.

Dövlət büdcəsinin balansı üzrə təqdim edilən məlumatlara əsasən hesabat ilinin 7 ayı üzrə dövlət büdcəsi profisitlə icra edildiyi halda kəsirin maliyyələşmə mənbələrindən biri olan daxili borclanma üzrə cəlb edilən vəsaitin həcmi 469,7 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da yüksək inflyasiya və dövlət istiqrazlarının nominal gəlirlilik səviyyəsi artması şəraitində büdcə üçün əlavə faiz xərclərinə səbəb olmaqdadır (Cədvəl 62). Belə ki, 2022-ci ilin birinci yarısında dövlət qiymətli kağızlarının orta gəlirlilik dərəcəsi 3,0-6,4% olduğu halda, hesabat ilinin birinci yarısında bu göstərici 5,9-9,4%-ə qalxmışdır.

Cədvəl 62. Dövlət büdcəsinin əsas parametrləri və daxili borclanma, mln. manatla

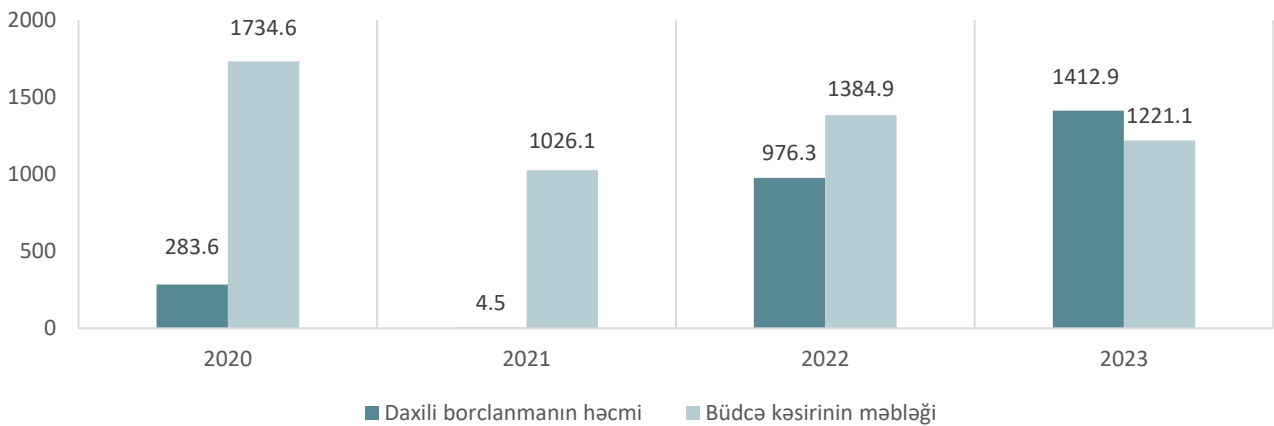
Aylar	Gəlir	Xərc	Büdcə profisiti/defisiti	Aylar üzrə daxili borclanma
Yanvar	4006,5	1457,9	2548,6	19,0
Fevral	5877,4	3660,4	2217,0	120,2
Mart	8290,0	6566,9	1723,1	74,4
Aprel	12165,0	8929,8	3235,2	191,1
May	13960,9	11142,4	2818,5	169,0

İyun	15479,9	14063,3	1416,6	290,9
İyul	18766,6	17620,5	1146,1	469,7
Avqust	20431,1	20649,7	-218,6	846,0
Sentyabr	22076,4	23214,5	-1138,1	1225,8
Oktyabr	26412,8	26630,5	-217,7	1066,7
Noyabr	29641,7	29155,2	486,5	1144,3
Dekabr	35236,4	36458,0	-1221,6	1412,9

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Kəsinin maliyyələşdirilməsi istiqamətləri üzrə daxilolmaların həcmində son illərdə daxili borclanmanın artdığı müşahidə edilməkdədir ki, bu sahədə maliyyə planlaşdırılmasının effektivliyinin artırılmasına ehtiyac olduğu qənaətinəyik (Şəkil 27).

Şəkil 27. Dövlət büdcəsinin kəsiri və kəsinin daxili borclanmadan maliyyələşdirilməsi, mln. manatla

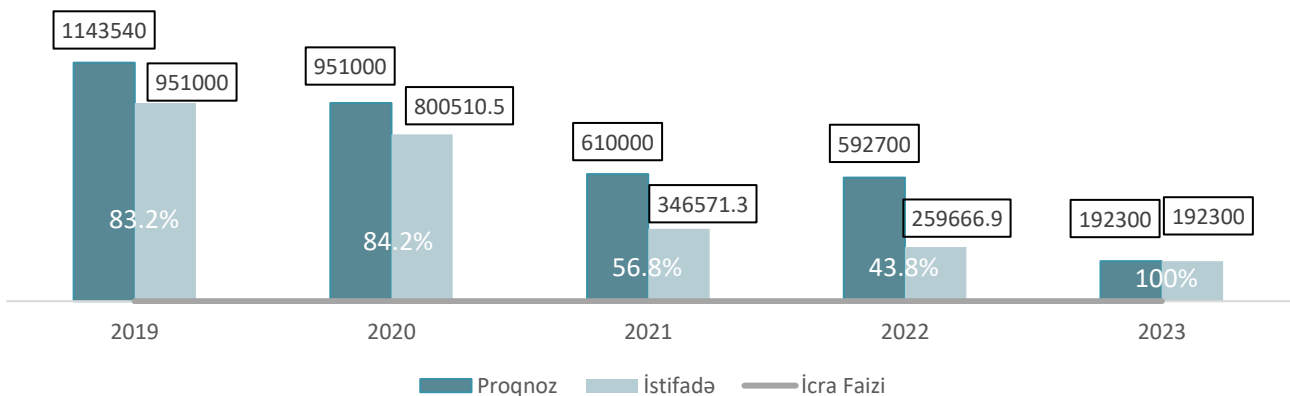

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

6.5. Hesabat ilində xaricdən cəlb edilmiş kreditlər üzrə vəsaitin həcmi əvvəlki illərlə müqayisədə azalma müşahidə edilmiş, istifadə isə əvvəlki illərdən fərqli olaraq tam həcmində olmuşdur.

Hesabat ilində ümumilikdə xaricdən cəlb edilmiş kreditlər üzrə 192,3 mln. manat proqnoza qarşı 192,3 mln. manat (əvvəlki illə müqayisədə 67,4 mln. manat az) və ya 100% həcmində vəsait istifadə olunmuşdur (Şəkil 28).

Şəkil 28. Xaricdən cəlb edilmiş kreditlər hesabına daxilolmaların proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Şəkildən göründüyü kimi, xaricdən cəlb edilmiş kreditlər üzrə istifadə xarici borclanma üzrə yeni müqavilələrin bağlanmaması ilə illər üzrə azalma müşahidə edilmiş, eyni zamanda əvvəlki illərdən fərqli olaraq hesabat ilində proqnoz məbləği tam həcmdə istifadə olunmuşdur.

Qeyd etmək istərdik ki, əvvəlki illərdə xaricdən cəlb edilmiş kreditlər üzrə istifadənin aşağı olması layihənin bitmə dövrünü uzatmaqla yanaşı istifadə olunmayan məbləğə görə əlavə öhdəlik haqqı yaratmaqdadır.

6.6. Dövlət büdcəsinin kəsinin maliyyələşdirilməsi mənbələri üzrə daxilolmaların 88,8%-i üzləşdirilmişdir.

Hesabat ilində, sərbəst qalıq istisna olmaqla, dövlət büdcəsinin kəsinin maliyyələşdirilməsi mənbələrinin 88,8%-ni (özəlləşdirilmədən daxilolmalar, daxili borclanma) əhatə edən göstəricilər dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatla üzləşdirilmiş, müqayisəli təhlil nəticəsində kənarlaşmalar aşkar edilməmişdir. Belə ki, təhlillə əhatə edilmiş 1721,2 mln. manatın özəlləşdirilmədən daxilolmaların 116,0 mln. manatı, daxili borclanma üzrə isə 1412,9 mln. manatı müvafiq qurumların hesabatları ilə üzləşdirilmişdir.

VII BÖLMƏ. DÖVLƏT BORCU VƏ DÖVLƏT BORCUNA XİDMƏT XƏRCLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Hesabat ilində dövlət borcunun ÜDM-də payı artmış, bu, dövlət borcunun strukturunda aparılmış dəyişikliklərlə əlaqəli olmuşdur. Dövlət borclarının hər üç komponenti üzrə borclanma limitlərinə (yuxarı hədlərinə) riayət olunmuşdur. Daxili borclanma dövlət büdcəsinin kəsininin maliyyələşdirilməsi ilə yanaşı, həm də daxili və xarici borcların yenidən maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən təkmil təcrübələrə əsaslanmaqla aparılan təhlillər borc dayaqıqlılığını göstəricilərinin tələb olunan meyarlar çərçivəsində olduğunu göstərir. Lakin bununla yanaşı, dövlət borcunun həm faiz dərəcələrinin növləri, həm də ödəmə müddətləri üzrə aparılan təhlillər bu istiqamətdə bəzi risklərin olduğunu deməyə əsas vermişdir.

7.1. Xarici və daxili dövlət borcunun təhlili

7.1.1. Hesabat ilində dövlət borcu və dövlət zəmanətli borcların arasında aparılan strateji/struktur dəyişiklikləri dövlət borcunun həm mütləq ifadədə, həm də ÜDM-də payının əhəmiyyətli artması ilə nəticələnmişdir.

Təqdim olunmuş hesabat məlumatlarına əsasən, 2024-cü il 01 yanvar tarixinə Azərbaycan Respublikasının dövlət borcunun (xarici və daxili) ümumi məbləği 26850,4 mln. manat və ya 2023-cü il üzrə ÜDM-in 21,8% ni təşkil etmişdir (Cədvəl 63).

Cədvəl 63. Dövlət borcu, mln. manatla

Dövlət borcu	01.01.2023 tarixinə		01.01.2024 tarixinə		Fərq	
	Borcun məbləği	ÜDM-ə nisbəti, %	Borcun məbləği	ÜDM-ə nisbəti, %	Məbləğ ilə	Faiz ilə
Ümumi dövlət borcu	15566,6	11,6%	26850,4	21,8%	11283,8	72,5%
Xarici dövlət borcu	11378,4	8,5%	10984,0	8,9%	-394,4	-3,5%
Daxili dövlət borcu	4188,2	3,1%	15866,4	12,9%	11678,2	3,8 dəfə

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2024-cü il 01 yanvar tarixinə xarici dövlət borcunun 7095,6 mln. manatını birbaşa cəlb edilmiş kreditlər, 3888,4 mln. manatını isə avro istiqrazlar, daxili dövlət borcunun 6515,4 mln. manatını dövriyyədə olan dövlət qiymətli kağızları, 9351,0 mln. manatını isə "Aqrarkredit" QSC BOKT-un öhdəlikləri təşkil etmişdir.

Hesabat ilinin əvvəli ilə müqayisədə dövlət borcunun strukturunda əsas dəyişikliklər xarici dövlət borcunun 394,4 mln. manat azalması və eyni dövr ərzində daxili dövlət borcunun 11678,2 mln. manat artması ilə dövlət borcunun ümumi məbləğinin 11283,8 mln. manat və ya 72,5% artması, həmçinin dövlət borcunun ÜDM-ə nisbət göstəricisinin 11,6%-dən 21,8%-ə yüksəlməsi olmuşdur. Dövlət borcunun həm mütləq ifadədə, həm də ÜDM-ə nisbətinin kəskin artmasında 2023-cü il ərzində borclanma siyasətində aparılan dəyişikliklər, o cümlədən dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətinin

20,0%-dən 30,0%-ə çatdırılması fonunda ÜDM-in 7,6%-ni təşkil edən "Aqrarkredit" QSC BOKT-un Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı qarşısında dövlət zəmanətli öhdəliklərinin dövlət borcunun tərkibinə daxil edilməsi, eyni zamanda 2023-cü il ərzində emissiya edilən dövlət qiymətli kağızlarının həcmnin artması əhəmiyyətli rol oynamışdır.

7.1.2. Hesabat ili üçün təsdiq edilmiş dövlət borclanmasının yuxarı həddinə (limitinə) hər üç komponent üzrə (daxili dövlət borclanması, xarici dövlət borclanması və il ərzində veriləcək dövlət zəmanətləri) əməl edilmişdir.

"Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsi haqqında" Qanunu ilə təsdiq edilmiş 2023-cü il üzrə daxili dövlət borclanmasının yuxarı həddi (limiti) 1800,0 mln. manat məbləğində müəyyən olunmuş, il ərzində yeni daxili dövlət borclanması 1721,6 mln. manat (limitin 95,6 %-i həcmində) təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il üzrə xarici dövlət borclanmasının yuxarı həddi (limiti) isə 750,0 mln. manat məbləğində təsdiq edilmiş, lakin il ərzində xarici borclanma həyata keçirilməmişdir.

Bundan əlavə, il ərzində veriləcək dövlət zəmanətinin məbləğinin yuxarı həddi (limiti) 1000,0 mln. manat müəyyən olunmuş, il ərzində "Azərenerji" ASC "Azərbaycan İstilik Elektrik Stansiyasının modernizasiyası çərçivəsində görülən işlərlə əlaqədar avadanlıqların və ehtiyat hissələrinin alınmasının maliyyələşdirilməsi" məqsədilə 326,8 mln. manat, Sahibkarlığın İnkişaf Fondu isə "İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə verilən kreditlər" üzrə 450,0 mln. manat dəyərində (cəmi 776,8 mln. manat və ya 77,7%) dövlət zəmanəti ilə təmin edilmişdir (Cədvəl 64).

Cədvəl 64. Dövlət borclanmasının limiti və onun icrası, mln. manatla

Göstəricilər	2019	2020	2021	2022	2023
Daxili borclanma limiti	500,0	400,0	1300,0	1100,0	1800,0
İl ərzində cəlb edilmiş vəsait	224,4	288,4	804,5	976,3	1721,6
Limit üzrə icra (%)	44,9%	72,1%	61,9%	88,8%	95,6%
Limitin dəyişməsi (%)	-28,6%	-20,0%	225,0%	-15,4%	63,6%
Xarici borclanma limiti	1000,0	1000,0	1200,0	600,0	750,0
İl ərzində cəlb edilmiş vəsait	731,0	255,0	705,5	39,3	0
Limit üzrə icra (%)	73,1%	25,5%	58,8%	6,6%	0,0%
Limitin dəyişməsi (%)	-53,5%	0,0%	20,0%	-50,0%	25,0%
Dövlət zəmanətli kreditlərin limiti	4000,0	1000,0	1000,0	800,0	1000,0
İl ərzində cəlb edilmiş vəsait	1097,6	780	93,5	0	776,8
Limit üzrə icra (%)	27,4%	78,0%	9,4%	0,0%	77,7%
Limitin dəyişməsi (%)	0,0%	-75,0%	0,0%	-20,0%	25%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir

7.1.3. Hesabat ili ərzində birbaşa xarici dövlət borcunun həcmində azalma müşahidə edilmiş, azalmanın səbəbi il ərzində kreditrlərə geri ödənilmiş əsas borc ödənişlərinin həcmnin yeni cəlb edilmiş kredit vəsaitlərindən artıq olması olmuş, eyni zamanda ÜDM-in nominal ifadədə ötən il ilə müqayisədə azalması şəraitində xarici dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti 0,4 faiz bəndi artmışdır.

Xarici dövlət borcu üzrə 01.01.2024-cü il tarixinə kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait 10766,5 mln. ABŞ dolları təşkil edərək 01.01.2023-cü il tarixinə müvafiq göstərici ilə müqayisədə 3,0 mln. ABŞ dolları və ya 0,03% azalmışdır. Ötən il ilə müqayisədə istifadə olunmuş və hazırda dövlət borcu hesab edilən xarici öhdəliklər 232,0 mln. ABŞ dolları məbləğində və ya 3,5% azalaraq 6461,2 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir.

İl ərzində birbaşa xarici dövlət borcu üzrə imzalanmış xarici borc müqavilələri əsasında 150,3 mln. ABŞ dolları dəyərində vəsait cəlb edilmiş və hesabat ilində 384,6 mln. ABŞ dolları məbləğində əsas borc öhdəlikləri kreditrlərə geri qaytarılmışdır. 2024-cü ilin 01 yanvar tarixinə xarici dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti 2023-cü ilin 01 yanvar tarixi ilə müqayisədə 0,4 faiz bəndi artmışdır. Artıma səbəb əvvəlki illə müqayisədə ÜDM-in nominal ifadədə 10967,2 mln. manat dəyərində azalaraq 123005,5 mln. manat təşkil etməsi olmuşdur.

7.1.4. Hesabat ili ərzində müxtəlif valyutalarda mövcud olan xarici kreditlərin kreditrlərə geri qaytarılması xarici borcun valyutalar və faiz dərəcəsinin növləri üzrə bölgüsündə dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Belə ki, xarici borc portfelinin ümumilikdə azalması çərçivəsində, valyutalar üzrə strukturunda ABŞ dollarının xüsusi çəkisi, avronun isə həm xüsusi çəkisi, həm də mütləq ifadədə artımı müşahidə edilmişdir. Portfelin çox qismini ABŞ dolları ilə mövcud olan kreditlərin təşkil etməsi və ümumi məbləğin azalması ABŞ dolları ilə cəlb edilmiş kreditlərin xüsusi çəkisinin artmasına səbəb olmuşdur. Avronun xüsusi çəkisinin və məbləğindəki artımın səbəbi isə il ərzində avro portfelindəki aktiv kredit vəsaitlərindən daha çox istifadə edilməsi və ötən il ilə müqayisədə avro məzənnəsinin artmasından qaynaqlanır (Cədvəl 65).

Cədvəl 65. Xarici dövlət borcunun valyutalar üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Valyuta	2022		2023		Fərq	
	Məbləğ	Xüsusi çəkisi	Məbləğ	Xüsusi çəkisi	Məbləğ	Xüsusi çəkisi
ABŞ dolları	5879,1	87,8%	5679,6	87,9%	-199,5	0,1%
Avro	334,1	5,0%	348,8	5,4%	14,7	0,4%
XBH	230,8	3,5%	210,8	3,3%	-20,0	-0,2%
Yapon yeni	206,2	3,1%	184,9	2,9%	-21,3	-0,2%
Digər valyutalar	43,0	0,6%	37,1	0,6%	-5,9	0,0%
Cəmi	6693,2	100,0%	6461,2	100%	-232,0	0%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir

Eyni zamanda 01.01.2023-cü il tarixi ilə müqayisədə 01.01.2024-cü il tarixinə dəyişkən faiz dərəcəsi ilə cəlb edilmiş kreditlərin məbləğinin həm xüsusi çəkisinin, həm də mütləq ifadədə artımı

müşahidə edilmiş, artımın əsas səbəbi isə hesabat ili ərzində dəyişkən faiz dərəcəsi ilə imzalanmış kreditlər üzrə daha çox vəsaitlərin cəlb edilməsi olmuşdur (Cədvəl 66).

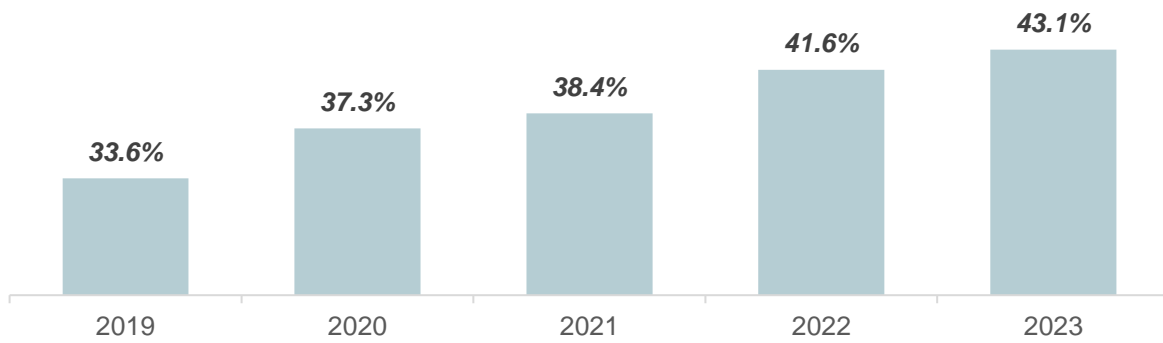
Cədvəl 66. Xarici dövlət borcunun faiz dərəcələrinin növləri üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Faiz dərəcəsinin növü	01.01.2023		01.01.2024		Fərq	
	Məbləğ	Faiz ilə	Məbləğ	Faiz ilə	Məbləğ	Faiz bəndi ilə
Dəyişkən	2783,30	41,6%	2784,3	43,1%	1,0	1,5%
Sabit	3909,90	58,4%	3676,8	56,9%	-233,1	-1,5%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir

Son 5 ilə nəzər saldıqımızda xarici borcun azaldığı bir dövrdə dəyişkən faizli kreditlərin xüsusi çəkisinin artımı müşahidə olunur ki, bu da hazırda dünyada istinad faiz dərəcələrinin artması kontekstində borca xidmət xərclərinin artmasını şərtləndirir (Şəkil 29).

Şəkil 29. Birbaşa xarici dövlət borcunun dəyişkən faizli kreditlərinin xüsusi çəkisi

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir

7.1.5. Birbaşa xarici dövlət borcunda 5 illik öhdəliklərin payının yüksək olması, habelə birbaşa cəlb edilmiş kreditlər üzrə əsas borc ödənişlərinin yenidən maliyyələşdirmə vasitəsilə həyata keçirilməsi cari makroiqtisadi şəraitdə təkrmaliyyəleşmə və faiz dərəcələri ilə bağlı əlavə risk faktorlarının yaranması ehtimalını aktuallaşdırır.

Hesabat dövrü ərzində beynəlxalq maliyyə-kredit qurumları ilə imzalanmış sazişlər üzrə 5 ilə qədər kreditlərə geri ödənilməli olan borcun məbləğində və xüsusi çəkisinin dinamikasında ilin əvvəli ilə müqayisədə 205,4 mln. ABŞ dolları və ya 4.9% faiz bəndi artım müşahidə olunmuşdur ki, bu da borcun 3390,0 mln. ABŞ dollarının və ya 52,5%-nin qısa müddətdə kreditlərə geri qaytarılmasını şərtləndirir (Cədvəl 67). Lakin 2023-cü ildən etibarən xarici borc üzrə əsas borc ödənişlərinin dövlət büdcəsi xərclərindən çıxarılaq daxili təkrmaliyyəleşmə hesabına həyata keçirilməsi və bundan sonrakı dövrlərdə də eyni prinsipin tətbiqinin nəzərdə tutulması, həmçinin daxili borc portfeli üzrə 2-3 illik istiqrazların təkrmaliyyəleşdirilməsi tələbi, daxili bazarın likvidliyinin aşağı olduğunu nəzərə alaraq bu qədər vəsaiti birdən-birə qarşılamayacağı riskini artırır. Bu tələbin qarşılınması üçün isə daha yüksək faizlərlə emissiya mümkündür ki, bu da yekunda əlavə faiz xərclərinə səbəb ola biləcəyi və maliyyə çətinliklərinin yarana biləcəyi ehtimalını aktuallaşdırır.

Cədvəl 67. 01.01.2024-cü il tarixinə kredit sazişlərinin geri ödəmə müddətləri üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Müddəti	2022		2023		Fərq	
	Məbləği	xüsusi çəkisi	Məbləği	xüsusi çəkisi	Məbləği	xüsusi çəkisi
5 ilə qədər	3184,6	47,6%	3390,0	52,5%	205,40	4,9%
5 ildən 10 ilə qədər	2898,8	43,3%	2605,6	40,3%	-293,2	-3,0%
10 ildən artıq	609,8	9,1%	465,6	7,2%	-144,2	-1,9%
Cəmi	6693,2	100,0%	6461,2	100,0%	-232,0	0,0%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir

Təqdim edilən məlumatlara əsasən, xarici borcun icraçılara görə bölgüsündə “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC-nin xarici borcu ötən il ilə müqayisədə 4,0%, digər təşkilatlarda isə 6,0% artım müşahidə edilmişdir. Artımın əsas səbəbi 2023-cü il ərzində təşkilatların istifadə vəsaitlərinin artması, əsas borc ödənişlərinin cəlb edilən vəsaitlərdən az olması və ya bəzi kreditlər üzrə əsas borc ödənişlərinin başlamaması nəticəsində mövcud olmuşdur (Cədvəl 68).

Cədvəl 68. Xarici borcun icraçılara görə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Təşkilatın adı	2022		2023		2022-ci il göstəriciləri ilə fərq			
	Cəlb olunması nəzərdə tutulan	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulan	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulan		Faktiki xarici borc	
					mln. ABŞ dolları ilə	%	mln. ABŞ dolları ilə	%
Maliyyə Nazirliyi	4375,20	3110,90	4375,30	3091,80	0,1	0,0%	-19,1	-1%
Xaricdə yerləşdirilmiş dövlət istiqrazları	3515,9	2287,3	3515,9	2287,3	0,0	0,0%	0,0	0,0%
Layihələrin maliyyələşdirilməsi	859,30	823,60	859,40	804,50	0,1	0,0%	-19,1	-2,0%
Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi	2653,90	1237,70	2649,40	1124,00	-4,5	-0,2%	-113,7	-9,0%
“Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC	514,50	245,00	507,80	202,60	-6,7	-1,3%	-42,4	-17,0%
“Azərsu” ASC	1184,20	767,70	1173,7	678,20	-10,5	-0,9%	-89,5	-12,0%
Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	216,2	160,3	216,8	145,6	0,6	0,3%	-14,8	-9,0%
“Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC	1016,50	721,9	1026,60	753,1	10,1	1,0%	31,20	4,0%
NMR Meliorasiya və Su təsərrüfatı Agentliyi	192,3	192,20	192,2	192,2	-0,1	-0,1%	-0,04	0,0%
Digər	616,7	257,5	624,7	273,8	8,0	1,3%	16,30	6,0%
Yekun	10769,5	6693,2	10766,5	6461,2	-3,0	0,0%	-232,0	-3,0%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir

7.1.6. Hökumətin zəmanətli öhdəliklərinin vaxtında icra edilməsi məqsədilə "Aqrarkredit" BOKT-un öhdəliklərinin daxili dövlət borcu kimi təsnifləşdirilməsi, eyni zamanda böyük həcmli dövlət istiqrazlarının daxili bazarda yerləşdirilməsi daxili borcun əhəmiyyətli dərəcədə artımı ilə nəticələnmişdir.

Daxili dövlət borcunun ötən il ilə müqayisədə 3,8 dəfə artması 2023-cü ilə qədər olan dövr ərzində daxili borcun ən yüksək səviyyəyə çatmasına səbəb olmuşdur. Hesabat ilinin sonuna 15866,4 mln. manat və ya ÜDM-in 12,9 faizini təşkil edən daxili dövlət borcunun 6515,4 mln. manat hissəsini daxili maliyyə bazarında buraxılan dövlət qiymətli kağızları (istiqrazlar və veksellər), 9351,0 mln. manat hissəsini isə "Aqrarkredit" QSC tərəfindən buraxılmış dövlət zəmanətli qiymətli kağızlar üzrə öhdəliklər təşkil edir.

"Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" ASC-nin gücləndirilməsi tədbirləri çərçivəsində "Aqrarkredit" QSC-yə ötürülmüş problemlə aktivlərin real bazar dəyəri ilə bağlı yaşanan problemlər və bu aktivlərin gəlir gətirmə imkanlarının məhdud olması səbəbi ilə "Aqrarkredit" QSC-nin istiqrazlar üzrə öhdəliklərini ödəməsinin mümkün olmaması və həmin öhdəliklərə dövlət büdcəsi hesabına xidmət edilməsi zərurəti bu öhdəliklərin daxili dövlət borcu kimi təsnifləşdirilməsini şərtləndirmişdir.

7.1.7. Hesabat dövründə dövlət qiymətli kağızlarında böyük həcmdə artımın müşahidə edilməsi fonunda investor şəbəkəsində müvafiq artım olmamış, emissiya edilmiş dövlət qiymətli kağızlarının böyük qismi mövcud investorlar tərəfindən alınmış, investor şəbəkəsinin hüquqi şəxslər üzrə bölgüsündə dövriyyədə olan istiqrazların əhəmiyyətli hissəsi dövlət büdcəsindən birbaşa və ya müvafiq məqsədlər üçün vəsait almış hüquqi şəxslər olmuş, qeyd edilənlər fonunda dövlət istiqrazları üzrə orta ödəmə müddətinin aşağı, daxili borclanmaya isə tələbatın böyük həcmli olması növbəti dövrlərdə dövlət istiqrazlarının yenidən maliyyələşdirilməsi üçün əhəmiyyətli risklər yaratdığı qənaətinə gəlinmişdir.

Dövlət qiymətli kağızlarının həcmi ötən il ilə müqayisədə 2327,2 mln. manat artmışdır. Artımın səbəbi əvvəlki və yeni təsdiq edilmiş Dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiyada müəyyən olunan daxili borcalmanın artırılmasına üstünlük verilməklə, xarici borcalmanın tədricən azaldılması istiqamətində həyata keçiriləcək tədbirlərin icrası məqsədilə xarici dövlət borcuna görə vaxtı çatan əsas borc ödənişlərinin daxili maliyyə bazarlarında yerləşdirilən dövlət istiqrazları hesabına təkrar maliyyələşdirilməsi, həmçinin əvvəlki dövrlərdə emissiya edilmiş dövlət istiqrazlarının yenidən maliyyələşdirilməsi, dövlət büdcəsi kəsinin bağlanması üçün daxili borclanmadan istifadə edilməsi və "Aqrarkredit" QSC BOKT-un Mərkəzi Bank qarşısında olan dövlət zəmanətli öhdəliyinin yerinə yetirilməsi məqsədilə vekselin buraxılması olmuşdur.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, 2024-cü il 01 yanvar tarixinə dövriyyədə olan dövlət istiqrazlarının müddətlər üzrə bölgüsündə 1 illik istiqrazların həcmi ötən il ilə müqayisədə azalsa da,

2-3 illik istiqrazların payı 54,6%-dən 67,8%-ə yüksəlmişdir ki, bu da dövlət istiqrazlarının orta ödəniş müddətinin (ATM) hələdə məqbul həddə olmadığını deməyə əsas verir.

Dövlət borcunun statistika bülleteninə əsasən, 2024-cü il 01 yanvar tarixinə dövrüyyədə olan 6339,9 mln. manat məbləğində dövlət istiqrazları üzrə orta ödəmə müddəti (ATM) 1,72 təşkil etmişdir. 2019-cu il ilə müqayisədə bu göstərici yüksəlsə də, 2021-ci ildən azalmağa doğru gedir ki, bu da böyük həcmli dövlət istiqrazlarının təkrar maliyyələşdirilməsi riskinin artdığını şərtləndirir. Həmçinin 2024-cü il üzrə dövlət büdcəsinin layihəsinə dair təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, daxili borclanma hesabına emissiyanın həcmnin təqribən 3,5-4,0 mlrd. manat təşkil etməsi ehtimal olunur ki, bu da ATM-in bir az da aşağı düşməsinə şərait yaradacaq. Azalan ATM ümumi maliyyə bazarlarının volatilliyini nəzərə alaraq yeni borc almaq və ya köhnə borcları təkrar maliyyələşdirilməsində çətinləşmə ehtimalını aktuallaşdırır.

Təqdim edilən məlumatlara əsasən, 01 yanvar 2024-cü il tarixinə dövlət istiqrazlarının investorlar üzrə bölgüsündə 3703,0 mln. manat hüquqi şəxslərə, 1 861,1 mln. manat banklara, 684,9 mln. manat sığorta şirkətlərinə, 90,9 mln. manat isə fiziki şəxslərə aid olmuşdur. Hüquqi şəxslər üzrə dövrüyyədə olan dövlət istiqrazlarının 2921,1 mln. manatı (78,9%-i) 3 hüquqi şəxsə, 560,1 mln. manatı (15,1%-i) 8 hüquqi şəxsə, 221,8 mln. manatı (6,0%-i) isə 34 hüquqi şəxsə cəmlənmişdir. Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, investor şəbəkəsinin hüquqi şəxslər üzrə bölgüsündə dövrüyyədə olan istiqrazların əhəmiyyətli hissəsi dövlət büdcəsindən birbaşa və ya müvafiq məqsədlər üçün vəsait almış hüquqi şəxslər olmuşdur. 2023-cü ildə yeni emissiya edilmiş 3894,8 mln. manatlıq istiqrazın (fiziki şəxslər istisna olmaqla) 1254,6 mln. manatı yeni investorlar tərəfindən, digərləri isə mövcud investorlar tərəfindən alınmışdır. Yeni investisiyaların 82,0%-i isə bir investorun payına düşmüşdür. Bütün bunlar öz növbəsində dövlət büdcəsindən məqsədli təyinat üzrə ayrılmış vəsaitin tam və təyinatı üzrə vaxtında icra edilməməsi ilə yanaşı, həmin vəsaitlərin büdcə ehtiyacları üçün emissiya edilmiş dövlət istiqrazlarının alışıni şərtləndirmişdir.

Eyni zamanda qeyd etmək istərdik ki, dövlət qiymətli kağızlar portfelində yalnız istiqrazlar deyil, həmçinin veksellər də yer alır. Ötən illə müqayisədə veksellərin həcmi 148,8 mln. manat və ya 2,1% artmışdır. Belə ki, "Aqrarkredit" QSC-nin Mərkəzi Bank qarşısında olan dövlət zəmanətli öhdəliyinin dövlət vəsaiti hesabına tam icra edilməməsi və öhdəliyin qalan hissəsinin icrası tələbi Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən uzunmüddətli vekselin buraxılmasına şərait yaratmışdır (Cədvəl 69).

Cədvəl 69. Dövrüyyədə olan dövlət qiymətli kağızlarının müddətlər üzrə bölgüsü, mln. manatla

Dövlət qiymətli kağızları	01.01.2023-cü il tarixə		01.01.2024-cü il tarixə		Fərq	
	4188,2		6515,4		2327,2	
<i>o cümlədən</i>	məbləğ	%	məbləğ	%	məbləğ	%
İstiqrazlar	4161,5	99,4%	6339,9	97,0%	2178,4	-2,1%
Veksellər	26,7	0,6%	175,5	3,0%	148,8	2,1%
1 illik	1086,0	26,1%	1202,1	19,0%	116,1	-7,1%
2-3 illik	2272,7	54,6%	4299,0	67,8%	2026,3	13,2%
5 və daha artıq	802,8	19,3%	1014,3	16,0%	211,5	-3,3%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Yerləşdirilmiş istiqrazların ödəmə müddəti üzrə bölgüsü Cədvəl 70-də verilmişdir.

Cədvəl 70. İstiqrazların ödəmə müddəti üzrə bölgüsü, mln. manatla

İstiqrazların ödəmə vaxtı	Məbləği
2024-cü ilə yaranmış borc	1956,3
2025-ci ilə yaranmış borc	1990,3
2026-cı ilə yaranmış borc	1947,4
2027-ci ilə yaranmış borc	323,9
2028-ci ilə yaranmış borc	110,8
2029-cu ilə yaranmış borc	11,2
Cəmi	6339,9

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2023-cü ildə Mərkəzi Bank tərəfindən uçot dərəcələri bir neçə dəfə dəyişdirilmişdir (Cədvəl 71).

Cədvəl 71. Yerləşdirilmiş dövlət qiymətli kağızlarının orta gəlirlilik dərəcəsi və AMB uçot dərəcəsi, rüblük

Göstəricilər	2023			
	I rüb	II rüb	III rüb	IV rüb
Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsi	8,75	9,00	9,00	8,00
1 illik dövlət istiqrazları	7,0	5,9	6,4	7,0
2 və 3 illik dövlət istiqrazları	9,4	7,9	8,2	7,2
5 və 7 illik dövlət istiqrazları		9,4		

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ili ərzində Maliyyə Nazirliyi tərəfindən aşağı faizli istiqrazların emissiya edilməsi və ya istiqrazların tam həcmdə yerləşdirilməməsi qiymətli kağızlar üzrə formalaşan orta gəlirlilik dərəcəsinin aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur (Cədvəl 72).

Cədvəl 72. Mərkəzi bankın monetar əməliyyatlarının həcmi və faiz dərəcələri, illik

İl	28 günlük notlar üzrə % dərəcəsi	84 günlük notlar üzrə % dərəcəsi	168 günlük notlar üzrə % dərəcəsi	252 günlük notlar üzrə % dərəcəsi	Həcm, mln. manat
2022	6,2	6,2	8,0	8,4	1338,6
2023	7,1	7,2	7,5	7,5	1320,1

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Eyni zamanda qeyd etmək istərdik ki, yerli maliyyə bazarlarında investorlar üçün alternativ seçim olan Mərkəzi Bankın notlarının faiz dərəcələrinin artması dövlət istiqrazlarına olan tələbatın azalmasına səbəb olur və ya daha yüksək faiz təklifi ilə alınmasına şərait yaradır. Bu vəziyyət faiz dərəcələri arasındakı uyğunsuzluğun aradan qaldırılması və daxili maliyyə bazarlarında sabitliyin təmin edilməsi üçün fiskal və monetar siyasətin koordinasiyanın zəruri olduğunu göstərir.

7.2. Xarici və daxili dövlət borcuna xidmət xərclərinin təhlili

7.2.1. Hesabat ilində dövlət büdcəsində dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı əlavə vəsait (ehtiyat) nəzərdə tutulmuşdur.

2023-cü ilin dövlət büdcəsində dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı xərclər ilkin qanun layihəsində 1005,0 mln. manat təsdiq edilmişdir. Lakin dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı dövlət büdcəsinin xərclərinin strukturunda dövlət borcuna xidmət xərcləri ilkin proqnozla müqayisədə faiz xərclərində 177,5 mln. manat artımla (142,5 mln. manat xarici borc üzrə faiz xərclərində, 35,0 mln. manat isə daxili borc üzrə faiz xərclərində) proqnozlaşdırılmışdır. Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərdə nəzərdə tutulmuş artım 2022-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan transfertin az icrası fonunda daxili maliyyə bazarlarında emissiya edilmiş irihəcmli dövlət qiymətli kağızları üzrə əlavə faiz xərclərinin formalaşması, habelə son bir neçə ildə beynəlxalq və daxili maliyyə bazarlarında faiz dərəcələrinin artması səbəbindən qaynaqlanmışdır.

2023-cü ilin dövlət büdcəsində dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı xərclər üzrə 1182,5 mln. manat həcmində vəsait, o cümlədən 917,5 mln. manat həcmində hissəsinin xarici dövlət borcu üzrə, 265,0 mln. manat həcmində hissəsinin isə daxili dövlət borcu üzrə öhdəliklə istifadə edilməsi üçün təsdiq olunmuşdur (Cədvəl 73).

Cədvəl 73. Ümumi dövlət borcuna xidmət xərcləri, mln. manatla

Göstəricilər	2023				2022-ci il ilə müqayisə					
	təsdiq olunmuş	yenidən baxılmış	icra	il sonuna qalıq	proqnoz		icra		ilin sonuna qalıq	
					məbləğ	%	məbləğ	%	məbləğ	%
Ümumi dövlət borcu üzrə xərclər (daxili+xarici)	1005,0	1182,5	1031,9	150,6	-609,5	-34,0	-630,4	-37,9	20,9	16,1
əsas	318,9	313,9	254,8	59,1	-845,4	-72,9	-802,9	-75,9	-42,4	-42,0
faiz	686,1	868,6	777,1	91,5	235,9	37,3	172,6	28,5	63,3	
Cəmi faiz xərclərinin dövlət büdcəsi xərclərinə nisbəti		2,8%					-0,5%			
Cəmi faiz xərclərinin dövlət büdcəsi gəlirlərinə nisbəti		2,9%					-0,5%			

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

7.2.2. Xarici dövlət borcu üzrə il ərzində xidmət xərclərində proqnozlaşdırılan əsas borc ödənişləri yalnız dövlət zəmanəti ilə təmin edilmiş bir sıra dövlət müəssisələrinin əvəzinə həyata keçiriləcək ödənişləri əhatə etmiş, hökumət tərəfindən birbaşa cəlb edilmiş kreditlər üzrə əsas borc ödənişləri isə 2023-cü ildən

dövlət büdcəsinin xərclərindən çıxarılaraq, daxili maliyyə bazarında yerləşdirilmiş dövlət istiqrazlarının yenidən maliyyələşdirməsi hesabına təmin edilmişdir.

Hesabat ili ərzində xarici dövlət borcu üzrə dövlət büdcəsindən ümumilikdə 772,3 mln. manat öhdəliklərin icra edilməsinə yönəldilmiş, bu vəsaitin 254,8 mln. manatı yalnız dövlət zəmanəti ilə təmin edilmiş öhdəliklərin əsas borc ödənişlərinə, 517,5 mln. manatı isə həm birbaşa, həm də zəmanətli kreditlərin faiz ödənişlərinə xidmət edilmişdir. Bununla yanaşı, 2023-cü il ərzində birbaşa xarici dövlət borcu üzrə 653,9 mln. manat məbləğində əsas borc ödənişləri daxili dövlət borcunun təkrar maliyyələşdirilməsi hesabına həyata keçirilmişdir. İl ərzində xarici dövlət borcunun proqnozdan 15,8% az icra edilməsi ilin sonuna əsas borc hesabında 58,8 mln. manat, faiz hesabında isə 86,1 mln. manat (cəmi 145,2 mln. manat) qənaətin qalmasını şərtləndirmişdir (Cədvəl 74).

Cədvəl 74. Xarici dövlət borcuna xidmət xərcləri, mln. manatla

Borc öhdəlikləri	2023				2022-ci ilin göstəriciləri ilə fərq			
	Proqnoz	İcra	Qalıq	Təminat Fonduna köçürülmüş	Proqnoz	İcra	Qalıq	Təminat Fonduna köçürülmüş
Xarici dövlət borcu üzrə cəmi, o cümlədən	917,5	772,3	145,2	145,2	-642,5	-681,05	106,65	106,65
Əsas borc ödənişləri	313,9	254,8	59,1		-838,5	-796,02	101,58	
Faiz borcu ödənişləri	603,6	517,5	86,1		196	114,97	5,07	

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ümumi halda qeyd etmək olar ki, xarici dövlət borcuna xidmət xərclərində yaranan qənaət valyuta məzənnələrinin, istinad faiz dərəcələrinin artıq proqnozlaşdırılması, habelə dövlət zəmanəti ilə təmin edilmiş kredit üzrə öhdəliyin icrası icraçı qurum tərəfindən həyata keçirilməli olduğu halda heç bir əsas olmadan proqnozlaşdırılan vəsaitin tərkibində nəzərdə tutulması olmuşdur. Belə ki, 2023-cü ilin xarici dövlət borcunun xidmət xərclərinin tərkibində "Azərişiq" ASC-nin dövlət zəmanəti ilə cəlb edilmiş öhdəliyi üzrə 52,5 mln. manat məbləğində vəsait 2023-cü ilin dövlət borcuna xidmət xərclərindən ödənilməsi barədə Azərbaycan Respublikası hökumətinin müvafiq razılığı olmadığı halda borca xidmət xərclərinin tərkibində nəzərə alınmışdır. Lakin il ərzində Cəmiyyətin öz öhdəliyini icra edə bilməməsi səbəbindən öhdəliyin Təminat Fondundan həyata keçirilməsi ilin sonuna qənaətin qalmasına səbəb olmuşdur. Qənaət vəsaitinin yaranmasına digər səbəb isə XBH, yapon yeni, isveçrə frankı və əsasən avroda mövcud kreditlər üzrə xidmət xərcləri hesablanarkən xarici valyutaların ABŞ dolları qarşılığında olan məzənnələrinin artıq proqnozlaşdırılması olmuşdur. Bu kimi hallar xarici dövlət borcuna xidmət xərclərində həm faiz, həm də əsas məbləğ üzrə ehtiyat məbləğin nəzərdə tutulduğunu deməyə əsas verir və büdcə ilinin sonunda qənaət kimi Təminat Fonduna yönəldilir. Belə ki, 2022-ci ildə 106,6 mln. manat, 2023-cü ildə isə 145,2 mln. manat vəsait büdcədən Təminat Fonduna yönəldilmişdir.

7.2.3. Hesabat ilində daxili dövlət borcunun həcmnin artması ilə daxili dövlət borcuna faktiki xidmət xərcləri əvvəlki ilə nisbətdə artmışdır.

Daxili dövlət borcuna xidmət xərcləri əvvəlki il ilə müqayisədə 24,3% artımla icra edilmiş, 2023-cü ildə daxili dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlər 265,0 mln. manat təyinata qarşı 259,6 mln. manat yalnız faiz ödənişləri üzrə həyata keçirilmiş, 5,4 mln. manat isə qənaət olunaraq Təminat Fonduna köçürülmüşdür. Daxili dövlət borcunun həcmnin artması faiz xərclərinin də artmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, 2022-ci ildə faktiki faiz xərci 202,0 mln. manat olduğu halda, 2023-cü ildə bu göstərici 57,6 mln. manat və ya 28,5% artmışdır.

2023-cü il ərzində daxili dövlət borcu üzrə 1668,1 mln. manat əvvəlki illərdə emissiya edilmiş istiqrazların əsas borc ödənişlərinin yenidən maliyyələşməsinə yönəldilmişdir (Cədvəl 75).

Cədvəl 75. Daxili dövlət borcuna xidmət xərcləri, mln. manatla

Borc öhdəlikləri	2023				2022-ci ilin göstəriciləri ilə fərq			
	Proqnoz	İcra	Qalıq	Təminat Fonduna köçürülmüş	Proqnoz	İcra	Qalıq	Təminat Fonduna köçürülmüş
Daxili dövlət borcu üzrə cəmi, o cümlədən	265,0	259,6	5,4	5,4	33	50,7	-17,70	-17,7
Əsas borc ödənişləri	0,0	0,0	0,0		-6,9	-6,9	0,0	
Faiz borcu ödənişləri	265	259,6	5,4		39,9	57,6	-17,70	

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Tərəfimizdən verilmiş əvvəlki illərin Rəylərində də bildirildiyi kimi, xərclərin öncədən ehtiyat vəsait kimi proqnozlaşdırılması ilin sonunda qənaət adı altında Təminat Fonduna köçürülür və onun funksional fəaliyyətlərində istifadə edilir.

7.3. Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu

7.3.1. Hesabat ilində Təminat Fondunun gəlirlərinin 85,5%-i dövlət büdcəsi hesabına təmin edilmiş, təkrar borc sazişləri üzrə daxilolmalar əvvəlki illərin tendensiyasına uyğun olaraq az icra edilmiş, təşkilatların Təminat Fondu və dövlət büdcəsi qarşısında icra edilməyən öhdəliklərinin həcmi artmışdır.

Təminat Fondunun vəsaitinin qalığı hesabat ilinin əvvəlinə 488,6 mln. manat, 290,0 mln. ABŞ dolları olmaqla, ümumilikdə 981,6 mln. manata bərabər olmuş, hesabat ilinin sonuna 164,6 mln. manat, 495,6 mln. ABŞ dolları (cəmi 1007,2 mln. manat) təşkil etmişdir. Hesabat ilinin əvvəli ilə müqayisədə sonuna Fondun vəsaiti 25,6 mln. manat artmışdır.

2023-cü il ərzində Təminat Fonduna 463,8 mln. manat, o cümlədən təkrar borc sazişləri üzrə 43,6 mln. manat, Dövlət Neft Fondunda yerləşdirilmiş vəsaitlərə hesablanmış faizlərdən 21,7 mln. manat, dövlət borcuna xidmət xərclərinin qənaət olunmuş hissəsindən 150,6 mln. manat, vahid

xəzinə hesabının sərbəst qalığından "Büdcə sistemi haqqında" Qanunun tələblərinə uyğun ayrılmış 136,3 mln. manat, dövlət büdcəsinin ehtiyat fondundan 109,6 mln. manat və digər haqlardan 2,0 mln. manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur.

Hesabat ilində Təminat Fondundan bir sıra dövlət müəssisələrinin dövlət zəmanəti əsasında cəlb etdikləri kreditlərə vaxtında xidmət göstərə bilməməsi səbəbindən ümumilikdə 438,2 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. Belə ki, xarici dövlət zəmanətli öhdəliklər üzrə "Azərişiq" ASC-nin 32,4 mln. ABŞ dolları və ya 55,1 mln. manat, daxili dövlət zəmanətli öhdəliklər üzrə isə bank və bank olmayan kredit təşkilatları üzrə 11,6 mln. manat və Sahibkarlığın İnkişafı Fondunun 1,6 mln. manat məbləğindəki öhdəlikləri Təminat Fondunun vəsaiti hesabına icra olunmuşdur. Ümumilikdə təqdim edilən məlumatlara əsasən 369,9 mln. manat həcmində vəsait "Aqrarkredit" QSC BOKT-un "Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" ASC qarşısında öhdəliklərinin icrasına yönəldilmişdir.

2023-cü il ərzində Fondun daxilolmalarında təkrar borc sazişləri üzrə ümumilikdə 585,3 mln. manat proqnoza qarşı 43,2 mln. manat və ya 7,4% vəsait adı çəkilən mənbə üzrə Fonda geri qayıtmışdır (Cədvəl 76).

Cədvəl 76 Təminat Fonduna təkrar borc müqavilələri üzrə icraçı təşkilatlar tərəfindən ödənilən vəsaitin proqnoz və icra göstəriciləri, mln. manatla

Təşkilatın adı		Proqnoz	İcra
1.	"Aqrarkredit" QSC	0,0	0,0
2.	"Azəralüminium" ASC	34,2	0,0
3.	"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC	76,9	0,0
4.	"Azərbaycan Hava Yolları" QSC	308,5	0,0
5.	"Azərenerji" ASC	78,1	0,0
6.	"Azərişiq" ASC	12,5	0,0
7.	"Azəristilik-təchizatı" ASC	4,7	0,0
8.	"Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi"	0,0	0,0
9.	"Azərsu" ASC	0,0	0,0
10.	Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti	29,1	29,1
11.	"AzInTelekom" MMC	31,7	14,0
12.	Gənclər və İdman Nazirliyi	9,6	0,0
13.	Sahibkarlığın İnkişafı Fondu	0,0	0,1
Cəmi:		585,3	43,2

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tertib edilmişdir.

Eyni zamanda qeyd etməli ki, bir sıra dövlət müəssisələrinin dövlət zəmanəti əsasında cəlb etdikləri kreditlərə vaxtında xidmət göstərə bilmədikdə həmin öhdəliklərə dövlət büdcəsi hesabına da xidmət göstərilir. Belə ki, 2023-cü ildə büdcə vəsaiti hesabına ümumilikdə 181,2 mln. ABŞ dolları və ya 308,0 mln. manat yönəldilmişdir. Həmçinin zəmanət üzrə dövlət büdcəsindən ödənilən vəsait üzrə təkrar müqavilə bağlanır ki, bu müqavilələr üzrə də proqnoz və icra göstəriciləri arasında fərqlər müşahidə edilmişdir. Belə ki, proqnoz məbləği 70,4 mln. manat olduğu halda, icra göstəricisi 14,5 mln. manat və ya 20,6% olmuşdur (Cədvəl 77).

Cədvəl 77. Dövlət büdcəsi qarşısında olan öhdəliklər təkrar borc müqavilələri üzrə icraçı təşkilatlar tərəfindən ödənilən vəsaitin proqnoz və icra göstəriciləri, mln. manatla

Təşkilatın adı		Proqnoz	İcra
1.	"Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi" QSC	4,5	4,5

2.	"Azərişiq" ASC	0,5	0,0
3.	"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC	65,4	10,0
4.	"Azərsu" ASC	0,0	0,0
Cəmi:		70,4	14,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Beləliklə, təşkilatlar 01.01.2024-cü il tarixinə Təminat Fondu və dövlət büdcəsi qarşısında öhdəliklərinin qalıq həcmi 6105,6 mln. manata yüksəlmişdir. Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən borc müqavilələrinin həcmi qeyd olunan tarixə 6591,5 mln. manat təşkil etmişdir ki, təşkilatlar tərəfindən yalnız 485,9 mln. manat və ya ümumi borcun 7,4%-i ödənilmişdir. Qeyd edilən qalıq borcun 5219,7 mln. manatı və ya 85,5%-i Təminat Fondu qarşısında, 885,9 mln. manatı və ya 14,5%-i isə Təşkilatların dövlət büdcəsi qarşısında öhdəlikləri təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Dövlət Borcunun və Maliyyə Öhdəliklərinin İdarə Edilməsi Agentliyi tərəfindən hazırlanmış 2023-cü ilin yekunlarına dair "Dövlət Borcu üzrə Statistik Bülleten"ə əsasən 2024-cü il 1 yanvar tarixinə dövlət zəmanətli borcun məbləği (daxili və xarici borc) 11434,4 mln. manat və ya 2023-cü il üzrə ÜDM-in 9,3%-ni təşkil etmiş, ümumi borcun 89,3%-i və ya 10208,8 mln. manatı xarici kreditlərin, 10,7%-i və ya 1225,6 mln. manatı daxili kreditlər olmuşdur. Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən xarici dövlət zəmanətləri üzrə 2021-2023-cü illərdə ümumilikdə 2497,9 mln. manat vəsait kreditlərə ödənilmişdir.

Təqdim edilən məlumatlara əsasən Hesabat ilində ümumilikdə dövlət zəmanətli xarici kreditlərə xidmət xərclərinə 1238,9 mln. manat vəsait yönəldilmiş, xərclərin 4,4%-i və ya 55,1 mln. manatı Təminat Fondundan, 24,9%-i və ya 308,1 mln. manatı büdcə vəsaiti hesabına, 70,7%-i və ya 875,7 mln. manatı isə təşkilat tərəfindən icra edilmişdir. Ümumilikdə isə son 3-ildə (2021-2023-cü illər) dövlət zəmanətli xarici kreditlərə xidmət xərclərinin 11,8%-i Təminat Fondu, 35,8%-i Dövlət büdcəsi hesabına, 52,3%-i isə Təşkilat tərəfindən ödənilmişdir. Təşkilat tərəfindən ödənilən vəsaitin isə 622,0 mln. manatı "Cənub Qaz Dəhlizi" QSC-yə aid olmuşdur (Cədvəl 78).

Cədvəl 78. Dövlət büdcəsi, Təminat Fondu və təşkilat tərəfindən xarici dövlət zəmanətli borclara xidmət xərcləri, mln. manatla

Göstəricilər	2021	2022	2023	Cəmi	Faiz
Təminat Fondu	222,4	18,4	55,1	295,9	11,8
Dövlət büdcəsi	248,2	339,0	308,1	895,3	35,8
Təşkilat	189,4	241,7	875,7	1306,8	52,4
Cəmi	659,9	599,1	1238,9	2497,9	100,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Agentlik tərəfindən təqdim edilən məlumatlara əsasən, büdcə vəsaiti hesabına xidmət edilən zəmanətli kreditlər üzrə xərclər Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamlarına əsasən uzun müddət üçün (Azərenerji misalında 2016-2025-ci illər üzrə borc öhdəliklərinin dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənişi həyata keçirilsin) büdcə vəsaiti hesabına ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

VIII BÖLMƏ.TÖVSIYƏLƏR

2.2.1-ci nəticə üzrə

1. Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlılıqda Strategiyanın tədbirlərinə yönəldilmiş bütün xərclərin həm də icraçı qurumlar üzrə göstərilməsi, tədbirlərlə bağlı maliyyə və qeyri-maliyyə göstəriciləri üzrə proqnoz və icra məlumatlarının uzlaşmasının təmin edilməsi, habelə "Dövlət proqramlarının tərtibi, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsi Qaydası"na prioritetlərlə yanaşı, tədbirlərin maliyyə təminatının da göstərilməsi ilə bağlı tələbin əlavə edilməsi;

2.3.1-ci nəticə üzrə

2. Dövlət büdcəsinin icrası prosesində həyata keçirilən dəyişikliklər zamanı icmal büdcənin komponentlərindəki (DSMF, NMR büdcəsində ayrılan vəsait üzrə) dürüstləşmələrin Qanunla müəyyən edilmiş icmal büdcə xərclərinin yuxarı həddinə təsir etməsi məsələsinin diqqətdə saxlanması (bu istiqamətdə dəyişikliklərin aparılmaması və ya dürüstləşmələr zamanı Qanunla təsdiq edilmiş icmal büdcə xərclərinin yuxarı həddinin aşılması);

2.4.1-ci nəticə üzrə

3. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı sənədləşmənin (hesabatların) beynəlxalq təcrübəyə adekvatlığının artırılması üçün Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində (2021-2023-cü illər üzrə) verilmiş tövsiyələrin diqqətdə saxlanması;

3.2.2 və 3.2.3-cü nəticələr üzrə

4. Müvafiq il üzrə vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarəedilməsi üzrə hesablanmış gəlirlərin dövlət büdcəsinə vaxtında köçürülməsi, vahid xəzinə hesabının digər qalıqlarının idarəetməyə verilməsi ilə bağlı fiskal qanunvericilikdə tənzimlənmələrin qəbul edilməsi;

3.2.4-cü nəticə üzrə

5. Sərbəst qalıqdan vahid xəzinə hesabının digər qalıqlarına yönəldilən vəsaitlərin növbəti illərdə yenidən gəlirlərə aid edilmədən icra mexanizminin yaradılması;

3.2.5.-ci nəticə üzrə

6. Büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar üzrə hesabına aid edilən qalıqlar üzrə prosedurların dəqiqləşdirilməsi, bu hesab üzrə gəlirlərə aid edilməli qalıqların, habelə icra edilmiş xərc kimi göstərilən lakin müvafiq hesabda qalan qalıqların dövlət büdcəsinin sərbəst qalığına köçürülməsi imkanlarının daxili nəzarət qaydasında araşdırılması və aidiyyəti üzrə köçürülməsi;

3.2.6.-cı nəticə üzrə

7. Vəsaitlərin akkreditiv hesablara yönəldilməsi hallarının "dövlət büdcəsinin kassa icrası" anlayışının ünvanlı istifadə tələblərinə uyğun olmaması diqqətə alınaraq bu hallara yol verilməməsi,

xüsusi hallarda isə bu hesablara köçürülən vəsaitin hesabatlılığının dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlarda ayrıca göstərilməsi;

4.1.8.-ci nəticə üzrə

8. Gömrük orqanları tərəfindən faktiki sona çatmış gömrük prosedurları çərçivəsində xarici ticarətin iştirakçılarında tutulmuş (yəni, gömrük rəsmiləşdirilməsi bitməklə ölkə ərazisinə sərbəst dövriyyəyə buraxılmış mallar üzrə) gömrük ödənişlərinin tam həcmdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməsi;

4.1.11.-ci nəticə üzrə

9. Vergilər üzrə borclar və artıqödəmənin məbləğinin artım istiqamətindəki meyili nəzərə alınmaqla inzibatçılıq sahəsində tədbirlərin gücləndirilməsi;

4.3.1.-ci nəticə üzrə

10.Dividend alınan səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrin sayının artırılması;

4.3.3-cü nəticə üzrə

11.Büdcədən verilmiş kreditlər üzrə prosedur və ya meyarları özündə əks etdirən hüquqi tənzimlənmənin yaradılması;

4.3.4.-cü nəticə üzrə

12.Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların yalnız dövlət büdcəsi vasitəsilə icrasının təmin edilməsi üçün inzibatçılığın gücləndirilməsi;

4.4.1.-ci nəticə üzrə

13.Fiskal sahəni tənzimləyən qanunvericiliyin tələbləri əsas götürülməklə eyni gəlirin müxtəlif hallarda 2 dəfə tanınması hallarının aradan qaldırılması;

5.2.1.4.1.-ci nəticə üzrə

14.İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasına ayrılan bütün, o cümlədən büdcədən kənar xərclərin illik hesabatda əks etdirilməsi;

5.2.2.3.-cü nəticə üzrə

15.Dövlət büdcəsinin cari, əsaslı və borca xidmət xərclərinin "Büdcə sistemi haqqında" Qanunun tələblərinə uyğun, eləcə də bütün xərclər, o cümlədən Ehtiyat Fondlardan icra olunan vəsait də nəzərə alınmaqla aparılması;

5.2.2.5.-ci nəticə üzrə

16.Subsidiya verilməsini tənzimləyən qaydaların müxtəlif sahələr üzrə əhatəsinin artırılması;

5.2.3.1.1.-ci nəticə üzrə

17.Dövlət büdcəsinin inzibati təsnifat üzrə icrasını əks etdirən hesabat formasında VBT-də ayrıca baş kredit sərəncamçısı olaraq müəyyən edilmiş bəzi qurumların xərclərinin ayrıca göstərilməsi;

5.2.3.2.2.-ci nəticə üzrə

18.Publik hüquqi şəxslər üzrə sifarişlərin hazırlanması zamanı əvvəlki illərin qalıqlarının nəzərə alınması;

5.2.3.4.1.-ci nəticə üzrə

19.Büdcədə bölüşdürülməyən (bloklanmış) xərclərin ümumi xərclərdə xüsusi çəkisinin azaldılması;

5.2.3.5.1.-ci nəticə üzrə

20.Rəydə hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar (VBT-nin funksional və iqtisadi təsnifatına) kimi əks etdirilmiş məsələlərin 2024-cü ilin və növbəti ilin dövlət büdcəsində nəzərə alınması;

5.3.2.-ci nəticə üzrə

21.Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı müxtəlif dövlət qurumlarının hesabatlılığın təqdim edilməsi üzrə koordinasiyanın gücləndirilməsi

5.5.1.-ci nəticə üzrə

22.Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlarda il ərzində həyata keçirilmiş dəyişikliklərə dair əks olunan məlumata bölüşdürülməmiş xərc istiqamətlərinin il ərzində bölüşdürülməsi hesabına aparılan dəyişikliklər məbləğinin ayrıca təqdim edilməsi;

5.5.3-cü nəticə üzrə

23.Uzunmüddətli debitor borcların bağlanması üçün inzibatçılıq tədbirlərinin gücləndirilməsi;

7.2.1.-ci nəticə üzrə

24.Dövlət borcunun əsas məbləğinin azalmasına səbəb olan faiz xərclərindən ödənilmiş məbləğə dair yeni mexanizmin yaradılması (dövlət borcunun tərkibində aidiyyəti hissənin borc statistikasına aid-edilib edilməməsi və ya müvafiq xərclərin VBT-yə uyğun aparılması məsələsinə yenidən baxılması);

Əlavə tövsiyə

25.Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı illik hesabatla birlikdə təqdim edilən "icmal büdcənin proqnoz və kassa icrası" anlayışının praktikada tətbiqi ilə bağlı sualların yaranması (düzgün tətbiq

edilməməsi) nəzərə alınmaqla qanunvericilikdə buna dəyişikliklərin edilməsi (icmal büdcənin komponentlərindən biri olan DNF-in gəlirlərinin tərkib elementi olan vəsaitlərin idarəedilməsindən daxilolmalar, eləcə də büdcədənkenar gəlirlərin və xərclərin kassa metodu əsasında hesablanmadığı diqqətə alındıqda icmal büdcənin kassa icrası məbləğinin büdcə sənədləşməsində düzgün olmaması barədə qənaətə gəlinir).

Yuxarıda qeyd olunan araşdırmaların və təhlillərin nəticələrini ümumiləşdirərək, Hesablama Palatası belə qənaətə gəlir ki, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi və Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabat qanunvericiliyin müvafiq tələblərinə uyğun hazırlanmış və təqdim olunmuşdur.

Hesablama Palatası, eyni zamanda, Rəydə dövlət büdcəsinin gəlirləri, xərcləri və dövlət büdcəsinin kəsiri ilə bağlı qeyd olunmuş məqamlar da nəzərə alınmaqla “Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabata baxılmasını tövsiyə edir.

Rəy 2024-cü il 17 may tarixində Hesablama Palatası Kollegiyasında müzakirə edilərək təsdiq edilmişdir.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
HESABLAMA PALATASININ
SƏDRİ**

VÜQAR GÜLMƏMMƏDOV